

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARININ KOLEKTİF HAFIZADAKİ
SÜREKLİLİĞİNİ DEĞERLENDİREN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ:
KAYSERİ DEREVENK, GESİ ve KORAMAZ VADİ YERLEŞİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

Özlem KEVSEROĞLU

Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı

Şehir ve Bölge Planlama Programı

MART 2022

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARININ KOLEKTİF HAFIZADAKİ
SÜREKLİLİĞİNİ DEĞERLENDİREN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ:
KAYSERİ DEREVENK, GESİ ve KORAMAZ VADİ YERLEŞİMLERİ**

DOKTORA TEZİ

**Özlem KEVSEROĞLU
(502142824)**

Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı

Şehir ve Bölge Planlama Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hatice AYATAÇ

MART 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502142824 numaralı Doktora Öğrencisi Özlem KEVSEROĞLU, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARININ KOLEKTİF HAFIZADAKİ SÜREKLİLİĞİNİ DEĞERLENDİREN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ: KAYSERİ DEREVENK, GESİ VE KORAMAZ VADİ YERLEŞİMLERİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Hatice AYATAÇ**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Kerem KORAMAZ**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer YÖNEY
Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL
Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Teslim Tarihi : 20 Ocak 2022
Savunma Tarihi : 18 Mart 2022

Aileme,

ÖNSÖZ

Dünyada son yıllarda öncelikli konular haline gelen kültür mirasını oluşturan somut ve somut olmayan kültür varlıkları bütüncül olarak kültürel peyzaj kavramı içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Kültürel peyzajlar, bulunduğu doğal çevresi tarafından sunulan fiziksel olanakların sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerin etkisi altında zamanla insan toplumunun ve yerleşimin evrimini açıklamaktadır. Kültürel peyzajın bu evrimini anlayabilmek, onun farklı zaman dilimindeki kentsel hafızaların gün yüzüne çıkartılması ile mümkündür. Tarihsel süreklilik içinde birbiri üzerine eklemlenen bu hafızalar, günlük yaşam biçiminin olduğu bir sahne ve yaşamın temsil alanı olarak değerlendirilebilir.

Kayseri'nin geçmişini ve günümüze olan yansımalarını anlayabilmek için, belirli bir zaman diliminde yaşamış veya yaşamakta olan Gayrimüslim ve Müslüman nüfusun yoğun yaşandığı zamana ve coğrafyaya bakmak gerekmektedir. Birlikte yaşam kültürünü 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettirebilmiş ve bunun yansımalarını görebileceğimiz Derevek, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri, sahip olduğu coğrafik yapısından dolayı özgünlüğünü koruyabilmiştir. Tarihten bu yana insanın doğa ile birlikte uyum içerisinde yaşadığının yansımalarını görebileceğimiz vadi köyleri, sahip olduğu değerleri ile yaşatılması gereken eşsiz coğrafyalardır. Yerleşimlerin özgünlüğü ve bütünlüğünü korumak, günümüze habitatıyla taşımak ve gelecek nesillere aktarabilmek için bu değerlerin kayıt altına alınması gerekmektedir. Kayseri'nin gayrimüslim ve müslüman toplumunun bir arada yaşadığı yerleşimler üzerinden kültürel peyzaj öğelerini ortaya çıkaran toplulukların kolektif hafızalarının izlerini sürmek ve sürekliliğini incelemek gerekmektedir. Kayseri'nin kuzeydoğusunda yer alan Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde bulunan 14 kırsal karakterdeki yerleşimlerin kültürel peyzaj bağlamında somut ve somut olmayan kültür varlıkları üzerinden, bütüncül bir perspektifle birbiri arasındaki ilişki ağlarını incelemek bize Kayseri'nin doğal, fiziksel ve sosyal katmanları üzerine düşünmemizi sağlayacaktır. Kültürel peyzajların miras değerinin korunması muhakkak ki bu değerlerin korunması ve yaşatılması ile sürdürülebilir olacaktır.

Bu çalışmanın düşünsel sürecinden günümüze kadar gelmesinde büyük rolü olan çok değerli danışmanın sayın Prof. Dr. Hatice AYATAÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Konuya olan özel ilgileri, bilgileri ve değerli yönlendirmeleriyle tezin oluşum sürecine büyük katkıda bulunan tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Nilüfer BATURAYOĞLU YÖNEY ve Prof. Dr. Turgay Kerem KORAMAZ hocalarıma teşekkürlerimi iletmek isterim. Çalıştığım kurum içerisinde doktora çalışmalarım için anlayış gösteren ve bu konuda desteklerini hiç esirgemeyen AGÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü bölüm başkanım Prof. Dr. Burak ASİLİSKENDER'e ve AGÜ'deki çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Tezin bir kısmını oluşturan somut olmayan miras değerlerini tespit etmek ve onları yorumlayabilmek adına desteklerini sunan sayın Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL'e teşekkür ederim. Savunma jürimde değerli katkılar sunan sayın Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Saha çalışmalarım boyunca bana evlerini açan, benimle bilgilerini ve zamanlarını paylaşan vadi yerleşimleri sakinleri başta olmak üzere; bu çalışmanın gerçekleşebilmesi adına desteklerini esirgemeyen Gesi Jandarma Karakol Komutanlığı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri Melikgazi Belediyesi, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'ne teşekkür ederim. Ayrıca hafıza yürüyüşleri yapabilmem için görüşülecek kaynak kişiyle iletişimimi sağlayan ve her konuda yardımlarını hiç esirgemeyen sayın Mustafa ŞENALP'e de teşekkürü bir borç bilirim. Yönetim ekibi içerisinde bulunduğum Kapadokya Kültepe Koramaz Tarih Kültür Eğitim ve Araştırma Derneği'ne bu süreçte bilgi ve birikimlerini benimle paylaştıkları için teşekkür ederim. Son olarak da her zaman olduğu gibi tez çalışmalarımda manevi olarak yardımcı olan ve bu süreçte hep benim yanımda olan sevgili aileme göstermiş oldukları sonsuz sabır ve merhametlerinden dolayı şükranlarımı sunmak isterim.

Mart 2022

Özlem Kevseroğlu
(Peyzaj Mimarı, Kentsel Tasarım Uzmanı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
SEMBOLLER	xv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xvii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xix
1. GİRİŞ	1
1.1 Amaç ve Kapsam	3
1.2 Araştırma Yöntemi	7
1.2.1 Veri toplama ve üretme aşaması	7
1.2.2 Veri değerlendirme ve yorumlama aşaması.....	8
1.3 Araştırma Hipotezleri	8
1.4 Araştırmanın Kısıtları ve Potansiyelleri	9
2. KÜLTÜREL PEYZAJ ve KOLEKTİF HAFIZA İLİŞKİSİ.....	11
2.1 Kültürel Peyzaj Kavramı	11
2.1.1 Kültürel peyzaj kavramın tarihsel gelişimi	13
2.1.2 Uluslararası ilkesel metinlerde kültürel peyzaj kavramının gelişimi.....	18
2.2 Kültürel Peyzaj Alanlarının UNESCO Tarafından Sınıflandırılması ve Tipolojileri.....	27
2.2.1 Kültürel peyzaj alanlarının seçim kriterleri	28
2.2.2 Kültürel peyzaj alanlarının kategorileri	29
2.2.3 Dünya Miras Listesinde Yer Alan Kültürel Peyzaj Alanlarının Değerlendirilmesi.....	31
2.2.3.1 Dünyadaki kültürel peyzaj alanları	32
2.2.3.2 Türkiye’deki Kültürel Peyzaj Alanları.....	42
2.3 Kolektif Hafızada Kültürel Peyzaj Alanları	50
2.4 Bölüm Değerlendirmesi	54
3. DÜNYADAKİ KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARININ HAFIZA PEYZAJI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ.....	57
3.1 Hafıza Peyzaj İlişkisi.....	58
3.2 Hafıza Peyzajı Olarak Kültürel Peyzaj Alanları.....	62
3.2.1 Fiziksel çevre olarak hafıza peyzajı alanları	65
3.2.2 Doğal çevre olarak hafıza peyzajı alanları	67
3.2.3 Sosyo+ çevre olarak hafıza peyzajı alanları.....	72
3.3 UNESCO Kalıcı ve Geçici Listesinde Yer Alan Vadi Yerleşimleri olarak Kültürel Peyzaj Alanları.....	74
3.3.1 UNESCO kalıcı ve geçici listesinde yer alan yarı-kentsel karakterdeki vadi yerleşim örnekleri.....	81
3.3.1.1 Avusturya Hallstatt-Dachstein ve Salzkammergut kültürel peyzaj alanı.....	82

3.3.1.2	Almanya Orta Yukarı Ren vadisi kültürel peyzaj alanı	83
3.3.1.3	Kayseri Koramaz Vadisi Kültürel Miras Alanı.....	85
4.	KÜLTÜREL PEYZAJ ALANI OLARAK DEĞERLENDİRMEDE	
	KAYSERİ DEREVENK, GESİ VE KORAMAZ VADI YERLEŞİMLERİ	
	İÇİN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ.....	91
4.1	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köylerinin	
	Kültürel Peyzaj Kapsamında Değerlendirilmesi	92
4.1.1.	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köyleri	92
4.1.1.1	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin seçilme	
	nedenleri.....	93
4.1.1.2	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin kısıtları ve	
	potansiyelleri	94
4.1.1.3	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin coğrafi	
	özellikleri.....	95
4.1.1.4	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin morfolojik	
	özellikleri.....	96
4.1.1.5	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin tarihsel	
	gelişimi.....	97
4.2	Araştırma Yöntemi	100
4.2.1	Veri Toplama ve Üretme Yöntemleri.....	102
4.2.1.1	Mevcut durum (Boşluk / Gap) analizi.....	102
4.2.1.2	Hafıza Düğüm Noktaları Analizi	105
4.2.1.3	Hatırlatma Topografileri Analizi.....	108
4.2.2	Veri değerlendirme ve yorumlama yöntemleri	109
4.2.2.1	Hafıza peyzajı kimlik kartlarının geliştirilmesi.....	109
4.2.2.2	Hafıza peyzajları kimlik kartları	110
4.3	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri'nin	
	Kültürel Peyzaj Bileşenlerinin İncelenmesi	114
4.3.1	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve	
	Köyleri'nin doğal çevre kültürel peyzaj bileşeni	117
4.3.1.1	Coğrafik çevre alt bileşeni.....	117
4.3.1.2	Alansal çevre alt bileşeni.....	122
4.3.2	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve	
	Köyleri'nin fiziksel çevre kültürel peyzaj bileşeni	123
4.3.2.1	Yerleşimsel fiziksel çevre alt bileşeni	124
4.3.2.2	Mekansal fizik çevre alt bileşeni	134
4.3.3	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve	
	Köyleri'nin sosyo+ çevre kültürel peyzaj bileşeni.....	174
4.3.3.1	Dikey / Tarihsel alt bileşen.....	174
4.3.3.2	Yatay / Yaşamsal alt bileşen	189
4.3.3.3	Algısal / Belleksel alt bileşen	202
4.4	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köylerinin Hafıza Peyzajı	
	Olarak Değerlendirilmesi	206
4.4.1	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köylerinin Hafıza	
	Peyzajları Kimlik Kartları	206
4.4.1.1	Derevenk Vadisi Yerleşimleri	207
4.4.1.2	Gesi Vadisi Yerleşimleri	224
4.4.1.3	Koramaz Vadisi Yerleşimleri	260
4.5	Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köylerinin Hafıza	
	Peyzajlarının Sürekliliği ve Süreksizliğinin Değerlendirilmesi	299

4.5.1 Kayseri Derevenk Vadi Yerleşimleri	299
4.5.2 Kayseri Gesi Vadi Yerleşimleri	303
4.5.3 Kayseri Koramaz Vadi Yerleşimleri	307
4.6 Bölüm Değerlendirilmesi	311
5. SONUÇLAR	313
5.1 Örnekleme Alana Dair Sonuç ve Öneriler	315
5.1.1 Vadi köylerinin kültürel peyzaj değerlerine yönelik tespitler.....	315
5.1.2 Vadi Köylerinin Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler	320
5.1.3 Vadi Yerleşimleri ve Köylerinin Kolektif Hafızasının Korunmasına ve Yaşayan Hafızalara Yönelik Sürdürülebilirlik Yaklaşımları	322
5.2 Yönteme Dair Sonuç ve Öneriler	328
5.3 Uluslararası İlkel Metinlere Dair Sonuç ve Öneriler	331
5.4. Ulusal Mevzuata Dair Sonuç ve Öneriler	337
KAYNAKLAR	337
EKLER.....	349
ÖZGEÇMİŞ.....	359

KISALTMALAR

ASLA	: American Society of Landscape Architects (Amerikan Peyzaj Mimarları Derneği)
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and cultural Organization (Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu)
IUCN	: International Union for Conservation of Nature (Uluslararası Doğa Koruma Birliği)
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
IFLA	: International Federation of Landscape Architects (Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Federasyonu)
NPS	: National Park Service (Milli Park Servisi)
TCLF	: The Cultural Landscape Foundation (Kültürel Peyzaj Vakfı)
CR-GIS	: Cultural Resources - Geographic Information Systems (Kültürel Envanter – Coğrafi Bilgi Sistemi)
COE	: Council of Europe (Avrupa Konseyi)
ICCROM	: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (Kültürel Varlıkların Onarımı ve Korunması ile ilgili Uluslararası Araştırma Merkezi)
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültür Mirası
SKA	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
ISCCL	: International Scientific Committee on Cultural Landscapes (Kültürel Peyzajlar üzerine Uluslararası bilimsel Komite)
KUDEB	: Koruma, Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü
KAYTAM	: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi

SEMBOLLER

km² : Kilometrekare
m² : Metrekare

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1	: Tez akış diyagramı	6
Çizelge 2.1	: Kültürel peyzaj kavramının kronolojik olarak söylemlerinin anahtar kelimelerinin analizi.	17
Çizelge 2.2	: Kıtalarla göre kültürel peyzaj alanlarının değerlendirme tablosunun parametreleri	32
Çizelge 2.3	: Kıtalarla ve türlerine göre dağılımı.	33
Çizelge 2.4	: Asya kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları	35
Çizelge 2.5	: Afrika kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.	36
Çizelge 2.6	: Avrupa kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.....	38
Çizelge 2.7	: Amerika kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.....	41
Çizelge 2.8	: Okyanusya kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.....	42
Çizelge 3.1	: Kıtalarla göre kültürel peyzaj ve hafıza peyzajı alanları.....	63
Çizelge 3.2	: Kentsel yerleşimlerdeki hafıza peyzajı alanları	65
Çizelge 3.3	: Yarı Kentsel yerleşimlerdeki üretim peyzajı alanları.....	66
Çizelge 3.4	: Kırsal yerleşimlerdeki hafıza peyzajı alanları.....	67
Çizelge 3.5	: Ekolojik hafıza peyzajı alanları.....	69
Çizelge 3.6	: Bitkisel bazda üretim yapan hafıza peyzajı alanları.....	70
Çizelge 3.7	: Hayvansal bazda üretim yapan hafıza peyzajı alanları	71
Çizelge 3.8	: Endüstriyel bazda üretim yapan hafıza peyzajı alanları.....	71
Çizelge 3.9	: Sosyo+ çevre olarak hafıza peyzajları.....	73
Çizelge 3.10	: Vadi yerleşimlerine örnek olan kültürel peyzaj alanları	75
Çizelge 3.11	: Vadi yerleşimleri ile yarı kentsel nitelikteki kültürel peyzaj alanlarının kesişimi.....	82
Çizelge 4.1	: Yarı yapılandırılmış soru setlerinin içeriği.	106
Çizelge 4.2	: Yaşayan hafıza peyzajı diyagramı	112

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1 : Kültürel peyzaj diagramı.....	16
Şekil 2.2 : Kültürel peyzaj bileşenleri	18
Şekil 2.3 : Kültürel peyzaj kavramının uluslararası ilkesel metinlerdeki gelişimi	26
Şekil 2.4 : Dünyadaki kültürel peyzaj alanlarının dağılımı.....	33
Şekil 2.5 : Türkiye’deki kalıcı ve geçici listede yer alan kültürel peyzaj alanları	43
Şekil 2.6 : Diyarbakır Surları’na Hevsel Bahçeleri’nden bakış	43
Şekil 2.7 : Diyarbakır Surları’na Hevsel Bahçeleri’nden bakış	44
Şekil 2.8 : Bergama Kültürel Peyzaj Alanının coğrafyaya yerleşimi.....	46
Şekil 2.9 : Bergama Kültürel Peyzaj alanının içerisinde bulunan yapısal katman	47
Şekil 2.10 : İvriz Kültürel Peyzajı ve ilk tarım anıtı.....	48
Şekil 2.11 : Mezapotamya Ovası’ndan Mardin şehrine bakış	50
Şekil 2.12 : Kültürel peyzaj bileşenlerinde hafızanın yeri	54
Şekil 3.1 : Kıtalar göre hafıza peyzajı alanları	63
Şekil 3.2 : Andora’daki “Madriu-Perafita-Claror” Vadisi	76
Şekil 3.3 : Küba’daki Viñales Vadisi	77
Şekil 3.4 : Lübnan’daki Ouadi Qadisha Vadisi ve Sedir Ağacı Ormanları.....	77
Şekil 3.5 : Orhun Vadisi’nde bulunan yerleşim	78
Şekil 3.6 : Oaxaca Vadisi’nde tarih öncesi döneme ait Yagul ve Mitla Mağaraları.....	79
Şekil 3.7 : Loire Vadisi.....	80
Şekil 3.8 : Avusturya’da yer alan Hallstatt, Dachstein, Salzkammergut kültürel peyzaj alanı	82
Şekil 3.9 : Avusturya’da yer alan Hallstatt, Dachstein, Salzkammergut kültürel peyzaj alanı	83
Şekil 3.10 : Almanya’da bulunan Orta Yukarı Ren Vadisi kültürel peyzaj alanı	84
Şekil 3.11 : Kayseri Koramaz Vadisi kültürel miras alanı	88
Şekil 4.1 : Derevenk – Gesi ve Koramaz Vadileri’nin Kayseri içindeki konumları ve vadilerde bulunan yerleşimler	93
Şekil 4.2 : Yöntemin aşamaları	102
Şekil 4.3 : Vadi yerleşimleri ve köylerin 1875 yılına ait mevcut durum analizi	104
Şekil 4.4 : Köylere göre görüşülen kişi ve kuşak sayısı	107
Şekil 4.5 : Hatırlatma topografilerinin 3 ana eksenini “insan-zaman-yer”.....	108
Şekil 4.6 : Kültürel peyzajın ana ve alt bileşenleri.....	110
Şekil 4.7 : Hafıza peyzaj kimlik kartının görseli	111

Şekil 4.8	: Hafıza peyzajı kimlik kartlarında kuşaklara göre hafızanın sürekliliği/-sizliğinin analizini gösteren kısım	113
Şekil 4.9	: Tez kapsamında incelenen alanların kültürel peyzaj bileşenleri	116
Şekil 4.10	: Koramaz Vadisi'nde bulunan Ağırnas köyünden, platodan vadiye bakış	117
Şekil 4.11	: Topografik durum (Koramaz Vadisi).....	118
Şekil 4.12	: Vadi tabanında bulunan yeşil kordior (Koramaz Vadisi).....	119
Şekil 4.13	: Vadi yerleşiminde karşılaşılan bitki türleri	121
Şekil 4.14	: Erciyes Dağı'na bakacak şekilde güney-batı bakışında bulunan yerleşim ve cepheler	122
Şekil 4.15	: Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nde yer alan köyler ve kent merkezine göre konumu	123
Şekil 4.16	: Karstik oluşum ve bununla gelişen kaya oyma kültürü	125
Şekil 4.17	: Koramaz Vadisi'nde bulunan farklı kaya oyması yapılarının kesiti.....	125
Şekil 4.18	: Kaya oyma kültürü ve yer altından yer üstüyle eklektik yapıya sahip olan yaşamı.....	126
Şekil 4.19	: Eğime paralel sokakları birbirine bağlayan eğime dik merdiven ve rampalar / Gesi Vadisi, sağdaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi) ...	128
Şekil 4.20	: Kabaltıların evlerle kurduğu ilişki (Nize köyü / Gesi Vadisi)	128
Şekil 4.21	: Yamaçlarda yer alan güvercinlikler (Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	129
Şekil 4.22	: Koramaz Vadisi'nde bulunan Vekse köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (tek taraflı yerleşim örneği)	130
Şekil 4.23	: Koramaz Vadisi'nde bulunan Vekse köyü üzerinden panoramik fotoğraf	131
Şekil 4.24	: Koramaz Vadisi'nde bulunan Ispıdın köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (iki taraflı yerleşim örneği).....	131
Şekil 4.25	: Koramaz Vadisi'nde bulunan Ispıdın köyü üzerinden panoramik fotoğraf	131
Şekil 4.26	: Gesi Vadisi'nde bulunan Mancusun köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (çukur yerleşim örneği)	132
Şekil 4.27	: Vadi tabanından yamaç yerleşimlerine bakış (Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	132
Şekil 4.28	: Koramaz Vadisi'nde bulunan Büyükbürüngüz köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (tümsek yerleşim örneği)	133
Şekil 4.29	: Büyükbürüngüz köyü girişinden Koramaz Dağı'na bakış (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi).....	133
Şekil 4.30	: Mağara yerleşimi (Soldaki Efkere köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Nize köyü / Gesi Vadisi)	134
Şekil 4.31	: Tol (Darsiyak köyü / Gesi Vadisi)	135
Şekil 4.32	: Yamaç yerleşimlerinde yer alan evler (Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	135
Şekil 4.33	: Çukur yerleşimi (Mancusun köyü / Gesi Vadisi).....	136
Şekil 4.34	: Yerleşimden vadi tabanına kadar inen teraslanmış bahçeler-Kama bahçeleri (Vekse köyü / Koramaz Vadisi)	137
Şekil 4.35	: Açık köşk örneği (Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	138
Şekil 4.36	: Avlu etrafında şekillenen yaşam (Ispıdın köyü / Koramaz Vadisi)	139
Şekil 4.37	: Üretim peyzajını oluşturan öğeler	141

Şekil 4.38	: Gesi Vadisi’nde yer alan Vekse köyünden bir ev, ahır, ambar ve şirane birlikte (Vekse köyü / Koramaz Vadisi)	142
Şekil 4.39	: Saman veya yakacak (budanmış üzüm dalları / gılamada) konulan ve depolanan kaya oyma ev (Soldaki Vekse köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Ispıdın köyü / Koramaz Vadisi)	143
Şekil 4.40	: Yamaçlarda yer alan güvercinliklerin dış yüzeyi (Mancusun köyü / Gesi Vadisi).....	144
Şekil 4.41	: Güvercinliklerin iç mekanı (Darsiyak köyü / Gesi Vadisi).....	144
Şekil 4.42	: Yabani güvercinlerin Gesi Vadisi’ndeki konumları ve hareket güzergahları	145
Şekil 4.43	: Bezirhanelerde çıkarılan yağın ve ikincil ürünün aşamalarını anlatan üretim süreci (Germir köyü / Derevenk Vadisi)	146
Şekil 4.44	: Soldan sağa doğru; Geven/ <i>Astragalus</i> , Zeyrek-Keten Tohumu/ <i>Linum</i> , Izgın/ <i>Eruca</i> , Aspir/ <i>Carthamus</i> , Belemir/ <i>Centaurea</i>	147
Şekil 4.45	: Değirmen Yapıları (Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	148
Şekil 4.46	: Kapalı seten örnekleri (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi).....	149
Şekil 4.47	: Un ve bakliyat ambarları (Vekse köyü / KoramazVadisi)	150
Şekil 4.48	: Mahalle fırınında imece usulü yapılan halka (Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	150
Şekil 4.49	: Avluda yer alan kuyu başı (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi)	151
Şekil 4.50	: Vadi yerleşimlerindeki yeşil alanların dağılımı (Vekse köyü / Koramaz Vadisi).....	152
Şekil 4.51	: Cehrilikler ve cehri bitkisi (Efkere köyü / Gesi Vadisi)	153
Şekil 4.52	: Vadideki 800 yıllık olduğu söylenen ceviz ağacı (Nize köyü / Gesi Vadisi)	154
Şekil 4.53	: Kama bahçelerindeki ceviz ağaçları (Vekse köyü / Koramaz Vadisi)	154
Şekil 4.54	: Kavaklık mevkindeki tarihi kavaklıklar (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi).....	155
Şekil 4.55	: Vadi tabnında bahçe-bostan alanı (Germir köyü / Derevenk Vadisi)	157
Şekil 4.56	: Taş ocakları (Turan köyü / Koramaz Vadisi).....	158
Şekil 4.57	: Harman yeri (Üskübi köyü / Koramaz Vadisi)	158
Şekil 4.58	: Haftlı / Yalaklı çeşmeler (Soldaki Ispıdın köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi)	159
Şekil 4.59	: Anıtsal Çeşmeler (İstanbul Çeşmesi / Üskübü Köyü / Koramaz Vadisi – İsba Çeşmesi / Nize Köyü / Gesi Vadisi).....	160
Şekil 4.60	: Meydan Çeşmeleri (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi).....	161
Şekil 4.61	: Açık seten örnekleri (Soldaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	162
Şekil 4.62	: Soku örnekleri (Soldaki Germir köyü / Derevenk Vadisi, sağdaki Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi).....	162
Şekil 4.63	: Açık Şirane örnekleri (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi).....	163
Şekil 4.64	: Kapalı Şirane örnekleri (Vekse köyü / Koramaz Vadisi).....	164
Şekil 4.65	: Vadi köylerindeki camiler ve minareleri (Soldaki Gesi köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi)	165
Şekil 4.66	: Vadilerdeki kiliseler (Efkere köyü / Gesi Vadisi).....	166
Şekil 4.67	: Vadilerdeki kaya kiliseleri (Gesi köyü / Gesi Vadisi)	166
Şekil 4.68	: Vadilerdeki taş mektepler (Soldaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi).....	167

Şekil 4.69	: Vadilerdeki yükseköğrenim okulları (Soldaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi; sağdaki Efker köyü / Gesi Vadisi)	167
Şekil 4.70	: Koramaz Vadisi'nde bulunan kağıt tekerlerinin aşındırdığı yol izi	168
Şekil 4.71	: Han yapısı (Germir köyü / Derevenk Vadisi)	169
Şekil 4.72	: Hamamın kalıntıları (soldaki Gesi Köyü, sağdaki Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	169
Şekil 4.73	: Sokaklardan dükkanların cephesi (Soldaki Vekse köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi)	170
Şekil 4.74	: Maşatlık alanları (Soldaki Gesi köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Efker köyü / Gesi Vadisi)	171
Şekil 4.75	: Kabristanlar (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi)	171
Şekil 4.76	: Taş köprü'nün geçmişi ve bugünü (Germir köyü / Derevenk Vadisi)	172
Şekil 4.77	: Su kaynaklarından bahçelere doğru giden su yolları (Soldaki Gesi köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi)	172
Şekil 4.78	: Sulama kanallarından bahçe girişlerine yönlendiren ayıraç (Darsiyak köyü / Gesi Vadisi)	173
Şekil 4.79	: Oturma taşı (Soldaki Efker köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Mancusun köyü / Gesi Vadisi)	173
Şekil 4.80	: Vadi köylerinin 19. yüzyılının envanterinin çıkarılması	175
Şekil 4.81	: 19. yüzyıl (1875) nüfus ve etnik kimliğe göre köyleri gösteren kültürel haritalama	177
Şekil 4.82	: 19. yüzyıl (1875) kentleşme altyapısını gösteren kültürel haritalama	179
Şekil 4.83	: 19. yüzyıl (1875) eğitim ve dini tesislerin sayılarını gösteren kültürel haritalama	181
Şekil 4.84	: 19. yüzyıl (1875) üretim peyzajını gösteren kültürel haritalama ...	185
Şekil 4.85	: 19. yüzyıl (1875) ticaret altyapısı ve buna bağlı olarak meslekleri gösteren kültürel haritalama	187
Şekil 4.86	: Kategorilere göre öne çıkan yerleşimleri gösteren kültürel haritalama	188
Şekil 4.87	: İmece olarak yapılan Üskübü köyündeki soku taşı (Üskübü köyü / Koramaz Vadisi)	190
Şekil 4.88	: Gesi'deki suyun gözü (Gesi köyü / Gesi Vadisi)	191
Şekil 4.89	: Germir Köprübaşı mevkinde çamaşır yıkama (Germir köyü / Derevenk Vadisi)	192
Şekil 4.90	: Mahalle fırınında halka yapımı ve avluda yer alan şirane (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi)	192
Şekil 4.91	: Kış için hazırlanan ürünler	194
Şekil 4.92	: Arap Ocağı (Ağırnas köyü / Koramaz Vadisi)	195
Şekil 4.93	: Kayseri 1965 yılı 1/25000'lik haritada gösterilen Dua Meydanı ...	195
Şekil 4.94	: At nalının atıldığı suyun kaynağı (Gesi köyü / Gesi Vadisi)	196
Şekil 4.95	: Nize köyü'ndeki yamaçlarda bulunan delikli kaya (Gesi Vadisi)	197
Şekil 4.96	: Doğanın insan eliyle şekillenmesi ile oluşan bilgi ve pratikler	198
Şekil 4.97	: Boyar madde ve bezir yağı elde edilen bitkiler	199
Şekil 4.98	: Vadi köylerindeki zanaatların izleri	200

Şekil 4.99	: Dorak kabının yapım aşamaları (Ağırnas köyü / Koramaz Vadisi)	201
Şekil 4.100	: Sedirlerdeki kanaviçe işleri	201
Şekil 4.101	: Halı dokuma tezgahı	202
Şekil 4.102	: Hafıza yürüyüşlerinde elde edilen kültürel peyzaj öğeleri.....	205
Şekil 4.103	: Melikgazi Belediyesi sınırları içerisinde kalan Derevenk Vadisi köyleri.....	208
Şekil 4.104	: Yamaçtan Gemir köyüne bakış (Derevenk Vadisi)	208
Şekil 4.105	: Germir köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler)	209
Şekil 4.106	: Germir köyünün kültürel peyzaj öğeleri	211
Şekil 4.107	: Germir köyünün yerleşim kesiti (Hafıza verileri).....	213
Şekil 4.108	: Germir'in hafıza peyzajı kimlik kartı.....	216
Şekil 4.109	: Tavlusun köyünden kent merkezine doğru bakış (Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi)	217
Şekil 4.110	: Tavlusun köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler)	218
Şekil 4.111	: Tavlusun köyünün kültürel peyzaj öğeleri.....	220
Şekil 4.112	: Tavlusun köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	222
Şekil 4.113	: Tavlusun'un hafıza peyzajı kimlik kartı	224
Şekil 4.114	: Melikgazi Belediyesi sınırları içerisinde kalan Gesi Vadisi'nde bulunan köyler	225
Şekil 4.115	: Mancusun'un vadi tabanından yamaca bakış (Gesi Vadisi)	226
Şekil 4.116	: Mancusun köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler)	227
Şekil 4.117	: Mancusun köyünün kültürel peyzaj öğeleri	229
Şekil 4.118	: Mancusun köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri)	231
Şekil 4.119	: Mancusun'un hafıza peyzajı kimlik kartı.....	233
Şekil 4.120	: Yamaçtaki güvercinliklerden Efkere köyüne bakış (Gesi Vadisi)	234
Şekil 4.121	: Efkere köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler)	234
Şekil 4.122	: Efkere köyünün kültürel peyzaj öğeleri	236
Şekil 4.123	: Efkere köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasından elde edilen hafıza verileri).....	238
Şekil 4.124	: Efkere'nin hafıza peyzajı kimlik kartı.....	240
Şekil 4.125	: Yamaçtan Gesi güneye bakış (Gesi Vadisi).....	241
Şekil 4.126	: Gesi köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).....	241
Şekil 4.127	: Gesi köyünün kültürel peyzaj öğeleri	243
Şekil 4.128	: Gesi köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasından elde edilen hafıza verileri).....	245
Şekil 4.129	: Gesi'nin hafıza peyzajı kimlik kartı.....	247
Şekil 4.130	: Yamaçlardan Darsiyak'taki Yanartaş Kilisesi'ne bakış (Gesi Vadisi)	248
Şekil 4.131	: Gesi köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).....	248
Şekil 4.132	: Darsiyak köyünün kültürel peyzaj öğeleri	250
Şekil 4.133	: Darsiyak köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	252
Şekil 4.134	: Darsiyak'ın hafıza peyzajı kimlik kartı.....	253
Şekil 4.135	: Nize köyünde caminin önündeki meydan alanı ve meydana bakan evler (Gesi Vadisi)	254
Şekil 4.136	: Nize köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler)	254

Şekil 4.137	: Nize köyünün kültürel peyzaj öğeleri	256
Şekil 4.138	: Nize köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	257
Şekil 4.139	: Nize'nin hafıza peyzajı kimlik kartı.....	259
Şekil 4.140	: Koramaz Vadisi'nde bulunan köyler	260
Şekil 4.141	: Ispıdın köyü, güney yamaçtan kuzey yamaca bakış (Koramaz Vadisi)	260
Şekil 4.142	: Ispıdın köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).....	261
Şekil 4.143	: Ispıdın köyünün kültürel peyzaj öğeleri.....	262
Şekil 4.144	: Ispıdın köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	264
Şekil 4.145	: Ispıdın'ın hafıza peyzajı kimlik kartı	265
Şekil 4.146	: Vekse köyünden Koramaz Vadisi'ne bakış (Koramaz Vadisi).....	266
Şekil 4.147	: Vekse köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler)	266
Şekil 4.148	: Vekse köyünün kültürel peyzaj öğeleri.....	268
Şekil 4.149	: Vekse köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	269
Şekil 4.150	: Vekse'nin hafıza peyzajı kimlik kartı	271
Şekil 4.151	: Dimitre (Turan) eski yerleşim yeri (Koramaz Vadisi)	272
Şekil 4.152	: Muhtarlıkta yer alan köyün krokisi	274
Şekil 4.153	: Soldaki; Eski Dimitre (Turan) köy konağı ve Kahvehanesi (Şaban Aksoy'un arşivinden), sağdaki; Dimitre (Turan) yeni yerleşim yeri (Koramaz Vadisi)	274
Şekil 4.154	: Ağırnas'ın yamaç yerleşimine bakış (Koramaz Vadisi)	275
Şekil 4.155	: Ağırnas köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).....	276
Şekil 4.156	: Ağırnas köyünün kültürel peyzaj öğeleri	277
Şekil 4.157	: Ağırnas köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	279
Şekil 4.158	: Ağırnas'ın hafıza peyzajı kimlik kartı.....	281
Şekil 4.159	: Güvercinliklerden Küçükbürüngüz köyüne bakış (Koramaz Vadisi)	282
Şekil 4.160	: Küçükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).....	282
Şekil 4.161	: Küçükbürüngüz köyünün kültürel peyzaj öğeleri	283
Şekil 4.162	: Küçükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	285
Şekil 4.163	: Küçükbürüngüz'ün hafıza peyzajı kimlik kartı.....	286
Şekil 4.164	: Üskübü'deki güvercinliklerden Koramaz Dağı'na bakış (Koramaz Vadisi)	287
Şekil 4.165	: Subaşı köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).....	287
Şekil 4.166	: Subaşı köyünün kültürel peyzaj öğeleri	289
Şekil 4.167	: Subaşı köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	291
Şekil 4.168	: Subaşı hafıza peyzajı kimlik kartı	292
Şekil 4.169	: Büyükbürüngüz köyüne havadan bakış (Koramaz Vadisi).....	293
Şekil 4.170	: Büyükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).....	294
Şekil 4.171	: Büyükbürüngüz köyünün kültürel peyzaj öğeleri	295
Şekil 4.172	: Büyükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).....	297
Şekil 4.173	: Büyükbürüngüz'ün hafıza peyzajı kimlik kartı.....	298

Şekil 4.174	: Tavlusun köyünde bir evin terasından yüksek yapılaşmanın fotoğrafı (Derevenk Vadisi)	300
Şekil 4.175	: Derevenk Vadisi'nin yaşayan hafıza peyzajı diyagramı	302
Şekil 4.176	: Gesi Vadisi'nin yaşayan hafıza peyzajı diyagramı	306
Şekil 4.177	: Koramaz Vadisi'nin yaşayan hafıza peyzajı diyagramı	310
Şekil 5.1	: Şekil: Yöntem için etaplama önerisi	331
Şekil A.1	: Germir Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	346
Şekil A.2	: Tavlusun Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	347
Şekil A.3	: Mancusun Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	348
Şekil A.4	: Efkere Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	349
Şekil A. 5	: Gesi Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	350
Şekil A.6	: Darsiyak Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	351
Şekil A.7	: Nize Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	352
Şekil A.8	: Ispıdın Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	353
Şekil A.9	: Vekse Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	354
Şekil A.10	: Ağırnas Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	355
Şekil A.11	: Küçükburüngüz Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	356
Şekil A.12	: Üskübü Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	357
Şekil A.13	: Büyükburüngüz Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı	358

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARININ KOLEKTİF HAFIZADAKİ SÜREKLİLİĞİNİ DEĞERLENDİREN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ: KAYSERİ DEREVENK, GESİ VE KORAMAZ VADİ YERLEŞİMLERİ

ÖZET

Uygarlıklar tarafından defalarca üretilen kentler, ilk kuruluşundan beri gelen tarihi birikimlerini hafızalarında saklarlar. Tarih içinde ve günümüzde çeşitli uygarlıkların yer değiştirmeleri, yayılmaları ve coğrafyadan etkilenmeleri sonucunda oluşan bu izler, kültürel peyzaj değerlerini oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde yaşamların hayat bulduğu bu coğrafyalar, bireylerin ve toplumların davranışını ve yaşam biçimlerini etkileyen kolektif belleğin geçtiği alanlardır. Kültürel peyzajlara yaşam veren, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi sonucunda üretilen çevrelerde insanın doğa karşısında sunduğu katkı, o coğrafyada yere özgü değerler oluşturur. Tarihsel süreçte peyzajda yaşamış olan kültürlerin izlerini taşıyan bu değerler, günlük yaşam biçiminin olduğu bir sahne ve yaşamın temsil alanı olarak değerlendirilebilir. “Doğa” ve “kültür” arasındaki etkileşimle oluşan kültürel peyzajlar, kültür grubu tarafından belirli bir zamanda yaşamış veya halen yaşamakta olan topluluğun gündelik yaşamlarında sahip oldukları devingen çevrelerdir.

UNESCO tarafından dünya mirası listesinde “kültürel peyzaj alanı” olarak tescil edilen 116 coğrafya bulunmaktadır. Bu coğrafyalar UNESCO tarafından tanımlanan tipoloji ve sınıflandırmalar altında değerlendirilmiştir. Bu alanlar; geleneksel yerleşimi içeren ve tehdit altında olan bir kültürün temsili, yaşayan ya da kaybolan bir medeniyet, dönemine göre ileri teknoloji, planlama ve tasarım değerleri, fikirler ve inançlar, sanatsal ve olağanüstü evrensel öneme sahip insan dehasının başyapıtı olarak tanımlanan alanlar olabilmektedir. İncelenen örnekler doğrultusunda görülmektedir ki; kolektif hafızasını koruyabilmiş ve o değerleri birer ekonomi merkezli üretim peyzajı olarak yaşatabilmiş yerleşimler sahip oldukları doğal, fiziksel ve sosyal değerleri korumakta ve yaşatmaktadır. Zaman içerisinde belirli bir kültür grubu tarafından doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan bu değerlerin sürekliliği, hafızada yer alan her bir izin geçmişi ile ilişkilerinin kurulduğu ve yaşatıldığı sürece var olacaktır.

Bu çalışma için seçilen vadi yerleşimleri, sahip olduğu coğrafik özelliklerinden dolayı getirdiği korunaklı fiziksel koşullar ve farklı etnik kökenlere sahip topluluğun kültürel etkenlerle şekillenen geçmişten bugüne insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yansıtan kültürel peyzaj değerlerine sahiptir. Bu tez kapsamında geçen “peyzaj” kelimesi, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimleri sonucu yapıları çevreye yansıyan kolektif hafızanın üretim sahnesi olarak tanımlanmaktadır. Sahne olarak vadilerdeki köy mahali, gündelik sosyo-mekansal etkileşimler aracılığı ile üretilen bir uzam olarak geçmektedir. Örneklem alan Kayseri kenti sınırları içerisinde Melikgazi ilçesinde yer alan Derevenk- Gesi ve Koramaz Vadileri ve içerisinde bulunan yerleşimler, Gayrimüslim – Müslüman nüfusun biraradalıklarını 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettirebilmiş ve bunun sonucu olarak somut ve somut olmayan kültür mirası değerlerinin zenginliği açısından değerli bulunduğu için bu tezin örneklem alanını

oluşturmaktadır. Geçmişten bu yana sosyal, ekonomik ve kültürel etkenler, vadilerde bulunan bu köylerin doğal ve fiziksel strüktürünün bir parçası olmuştur. Bu kırsal karakterdeki yerleşimler, çeşitli doğal, sosyo – kültürel, ekonomik, siyasi nedenlerden dolayı nüfus kaybına uğramıştır ve halen de nüfus kayıpları devam etmektedir. Bu kayıplara rağmen her yerleşim kendine özel hafızaları, eylemleri ve olayları ile geçmişe ışık tutmaktadır. Farklı kökenlere ait toplumların bir arada yaşadığı yerleşimlerde ve buna bağlı olarak oluşan hafıza peyzajları bize yerleşimlerin fiziksel olmayan zihinsel katmanlarını ortaya çıkarmakla birlikte geçmişe dönük yaşantılarla ilgili de ipuçları vermektedir. Bu ipuçlarına ulaşabilmek için bu çalışmada çeşitli yöntemsel öneriler bir arada ve ardışıl olarak denenmiştir. Derevenk, Gesi ve Koramaz vadilerinde yer alan 14 yerleşimin kültürel peyzaj değerlerinin tespit edilebilmesi ve ve bu öğelerin yaşayan hafızadaki sürekliliği veya süreksizliğinin saptanabilmesi için önerilen çoklu yöntem modeli 2 aşamadan oluşmaktadır. Öncelikli olarak veri toplama ve üretme kısmından oluşan bu çalışma sonrasında da elde edilen verilerin değerlendirme ve yorumlama kısmını içermektedir. Veri toplama ve üretme aşamasında mevcut durum analizi, hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi çalışmaları yapılarak vadi yerleşimlerinin 19. yüzyıldan günümüze kadarki olan kültürel peyzaj değerlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Veriyi yorumlama kısmında çeşitli temsil araçları kullanılarak tanımlanan kimlik bileşenleri doğrultusunda hafıza peyzaj kimlik kartı başlığında; doğal çevre, fiziksel çevre, sosyo+ çevre ve kolektif hafıza kimlik bileşenleri olarak temsil edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular sonrasında her bir vadi için yaşayan hafıza peyzajı diagramında sonuç değerlendirmeleri yapılmıştır. En son olarak uluslararası deklarasyonlara, çalışma yöntemine ve alana dair kültürel peyzaj değerlerinin sürekliliğini sağlamak için öneriler geliştirilmiştir. Bu çalışmada kırsal alanlarda envanter ve yazılı belge bulunmamasından dolayı yöntem geliştirme üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada önerilen yöntem gerek üzerinde çalışılan vadi yerleşimleri gerekse de benzer alanlar için özgün bir çalışmadır. Özellikle kırsal karakterdeki yerleşimlerde yapılacak ileri çalışmalarda önemli bir örnek veri seti ve yorumu sunmaktadır.

A METHOD PROPOSAL TO EVALUATE THE CONTINUITY OF CULTURAL LANDSCAPE AREAS IN THE COLLECTIVE MEMORY: KAYSERİ DEREVENK, GESİ, AND KORAMAZ VALLEY SETTLEMENTS

SUMMARY

Since their first foundation, urban layers overlapping civilizations keep their historical accumulations in their memory. The traces formed due to the displacement, expansion, and influence of various civilizations in history and today constitute cultural landscape values. These geographies, where lives have come to life in the historical process, are the areas where collective memory is experienced, affecting individuals and societies' behavior and lifestyles. In environments that form the basis of cultural landscapes and are produced as a result of the mutual interaction of humans and nature, humans' contribution to nature creates unique values in that geography. These landscapes, which continue the traces of the cultures that have lived in the landscape in the historical process, can be considered a stage where the daily lifestyle is formed and the representation area of daily life. Cultural landscapes formed by the interaction between "nature" and "culture" are the dynamic environments owned by the cultural group in the community's daily life that lived or is still living at a specific time. The continuity of the cultural landscapes formed by the mutual interaction of nature and human being formed by a particular cultural group over time carries the lifelong values of each layer in our memory and their relations with their past. These relations are the factors that contain the values of integrity and authenticity of that geography and create a sense of belonging to that place. For these landscapes to be preserved and kept alive, it is necessary to grasp how the values of that geography have evolved from the past to the present with natural and environmental conditions. It is necessary to develop an approach with a sustainable conservation approach specific to the age and shaped according to the conditions and keep them alive with its cultural habitat. In this way, it will be possible to discover the values made and applied for centuries and ensure that these values are transferred from generation to generation as a living memory.

There are 116 geographical areas registered as "cultural landscape areas" in the world heritage list by UNESCO. These geographical areas have been evaluated under the typology and classifications defined by UNESCO. These areas can be the representation of a culture that is under threat and includes a traditional settlement, a living or disappearing civilization, the use of advanced technology according to its period, the features, ideas, beliefs, artistic and extraordinary universal importance that are defined as the masterpieces of human genius. According to the examples, it is seen that; The settlements, which were able to preserve their collective memory and keep those values alive as an economy-centered production landscape, preserve and keep alive their natural, physical, and social values.

The interaction of nature and humans forms the continuity of cultural landscapes by a specific cultural group over time; Each trace in memory will exist as long as its

relations with its past are established and kept alive. As a result of the examinations, the central hypothesis of this study is shaped as one-way:

- The most crucial factor in ensuring the continuity of cultural landscape areas is the continuation of the production-based landscape.

The sub-hypotheses are:

- Tangible and intangible values so that cultural landscapes can be preserved and passed on to future generations; It is possible by preserving the cultural landscape's physical, natural and social aspects and keeping it alive.
- In settlements with limited documentation and information of this type, on-site work should be undertaken, and local and site-specific determinations should be made through observation and oral interviews. To make these determinations, it is necessary to approach a multi-method proposal that focuses on the collective memory containing the unique values of the locals.

The study area is located in Turkey's Kayseri province, Melikgazi District, northeast of the city. The settlements in the Derevenk, Gesi, and Koramaz valleys were chosen as the sample area for this study, according to their proximity to the center of Kayseri. The Derevenk-Gesi and Koramaz Valleys located in the Melikgazi district within the borders of the city of Kayseri and the settlements in them; it has been selected to be examined in terms of the richness of tangible and intangible cultural heritage values, where the non-Muslim – Muslim population was dense, the culture of coexistence has continued until the beginning of the 20th century. No scientific study has been found that defines the boundaries of how many villages of these valleys. Since there is no scientific, geographical framework, the borders of the valley settlements are framed based on the number of settlements mentioned in the literature. According to this framework; Germir and Tavlusun in Derevenk Valley; Mancusun, Nize, Darsiyak, Gesi, Efkere in the Gesi Valley; In Koramaz Valley, there are Ağırnas, Vekse, Ispidin, Üskübü, Turan, Büyükbürngüz and Küçükbürngüz settlements. It is essential that the historical, natural, social, cultural, and built environments of the valley villages located in the Kayseri Derevenk, Gesi, and Koramaz valleys can be transferred to the future as a whole. To transfer cultural landscape areas to future generations, it is necessary to determine the threats and potentials of such areas and determine the principles and strategies that will ensure the continuity of the study area according to these situations. The identification of cultural landscape elements, which constitute the first stage of this study, reflects the network of relations in the 19th century when life was most intense in these valleys. The process from the middle of the 20th century to the present has been obtained from interviews and on-site observations with the village people who lived in the past or still live in the valley villages. Interviews with the village people helped to embody the traces in the memory of the landscape and gave information about what living memories are.

The valley settlements chosen for this study have been chosen because of the sheltered physical conditions they bring due to their geographical features and cultural landscape values shaped by the community's cultural factors with different ethnic origins and reflect the relationship between humans and nature from past to present. The word "landscape" is used in this thesis; It is defined as the production stage of the collective memory reflected in the built environment due to the mutual interactions of humans and nature. The village area in the valley scene is referred to as the space of daily socio-spatial interactions. Since the past, social, economic, and cultural factors have been a part of these villages' natural and physical structure located in the valleys. Due

to various natural, socio-cultural, economic, and political reasons, these rural settlements have lost population, and the losses continue. Each settlement sheds light on the past with its unique memories, actions, and events despite the losses. The memory landscapes formed in the settlements where societies of different origins live together and, accordingly, reveal the non-physical and mental layers of the settlements and give us clues about past experiences. To reach these clues, various methods have been tried together or sequentially. Multiple methods were proposed to determine the cultural landscape values of 14 settlements in the Derevenk, Gesi, and Koramaz valleys and determine the continuity or discontinuity of these elements in living memory consisting of 2 stages. These are data collection and production, data evaluation, and interpretation. At the stage of data collection and production, it was tried to reach the cultural landscape values of the valley settlements from the 19th century to the present by doing the gap analysis, memory walks, and oral history studies. These obtained data belong to the 19th century, and the gap analysis was visualized, and thematic cultural mappings containing these periods were created. The scarcity of written documents and archive records in rural areas has led to methodological diversity by developing alternative tools to obtain data. To reach information about the 20th century and today, semi-structured query sets were created to determine the continuity of the values from the past to the present in the collective memory of valleys. Oral history study and memory walks were organized using semi-structured query sets about the study areas. In the data interpretation part, the cultural landscape's identity components were represented using various representation tools. These components are expressed under the main title of the memory landscape identity card, under the sub-titles of the natural environment, physical environment, social environment, and memory. Continuity or discontinuity of the memory landscape of each valley is expressed in the living memory landscape diagram. More emphasis was placed on method development in this study because of the lack of inventory and written documents in rural areas. It is thought that this thesis contains methodological suggestions and will serve as a model when conducting a case study on rural settlements in the future.

The content of this thesis consists of 5 chapters. The first part of the study is the introduction part. Information about the purpose, scope, method, and hypothesis, which includes the mainframe of the thesis, is included in this section. In Chapter 2, the concepts of the cultural landscape and collective memory, the theoretical framework of the thesis are constructed, and the relations between these concepts are discussed. The development of the concept of the cultural landscape in historical and international declarations has been examined, and the criteria, typologies, and registered cultural landscape areas defined by UNESCO are included. Afterward, the concept of collective memory was examined, and its relationship with the landscape was defined as memory landscapes. In the third part, cultural landscape areas in the world are classified as memory landscapes as living and non-living memory and evaluated according to the defined parameters. To represent a model to the study area, the valley settlements on the endless and tentative list of UNESCO have been examined in detail. In 4 chapters, information is given about the valley settlements and villages of Kayseri, Derevenk, Gesi, and Koramaz, which are the case study areas of this thesis. The stages of the multiple methods were transferred, and this method proposal was tested in the case study area. The sample area was examined in terms of 3 main cultural landscape components. Findings on the continuity or discontinuity of the memory of the valley settlements from the 19th century to the present have been reached, and these findings have been expressed by various means of representation.

Chapter 5 includes conclusions and recommendations on the sample area, method, and international declarations.

The studies carried out in Kayseri, and its surroundings were mainly carried out in the city center and district centers, including the population density in the 19th century. Academic studies created with more traditional methods, including these study areas, do not give clues about the integrity of the settlements. In addition to these, Ağırnas and Gesi, in the urban protected area, are among the most studied areas. Studies have shown that previous studies did not deal with valley settlements holistically, detailed inventory and documentation were not prepared, and they were not considered together with intangible cultural heritage. This study questioned the relationship between the cultural landscape and collective memory issues. Thus, a holistic approach was developed, and it was aimed to be dealt with in a historical and geographical whole. This study will fill the literature gap in this field and bring a new perspective to the evaluations. Studies in the Turkish literature have focused on the traditional Anatolian house, its regional typologies, and settlements, and studies in rural heritage and settlements are based on recent times. With the emergence of the protected area concept over the years, the legislations and declarations accepted in our country simultaneously with the whole world drew attention to rural architectural heritage areas and increased the studies in this area. Although this study will start with literature research, field studies constitute the central part of the study since there are not many written documents about rural areas. Although the scarcity of literature and archival records about the case study area is seen as a constraint, these constraints can potentially develop new method proposals for the study. With the field studies, different methods have been designed in a specific systematic, and thus the documentation of the case study area has been enriched. This work; Revealing the cultural landscape values, concretizing the traces of the settlement pattern, mapping the memory landscapes by creating detailed interviews with the people living in the neighborhoods, and processing the continuity or discontinuity of these values are considered to be original as they include sequentially progressing multiple method suggestions compared to previous studies.

The tangible and intangible values of the valleys chosen as the study area have an essential value and importance for the city of Kayseri. Although the valleys, which are the study area, are under the threat of urban development, their natural environmental characteristics have made these valleys hide settlements that are not perceived over the plateau, as in the Cappadocia Region. Despite being close to the city's center, these areas have managed to preserve their cultural heritage values significantly due to their rural character and is a valley. However, rural areas in this type of city are in danger of losing their original value at any moment, as they also contain negative aspects such as uncontrolled urban growth. For this reason, such areas should be documented as soon as possible. At the end of the 19th century, the Armenians and Greeks, the Turkish Muslim community, and the tangible and intangible cultural assets of the settlements where Kayseri Sanjak lived together through the concept of the cultural landscape in geographical integrity, to deal with the formation and change of the process between the present and the past in historical continuity makes this work unique. Another approach that makes the study unique is; the analysis and research studies aim to revive the memories that are lost, deteriorate or lose their importance in the change of rural settlements and reveal the spatial traces. This thesis study, which considers the certainty of the rural space to undergo a faster and uncontrolled change while even the urban space is disappearing; will be an important archive and resource

not only for Kayseri but also for understanding the rural identity of other Anatolian cities and the development of their settlements.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde peyzaj, bireylerin ve toplumların davranışını ve yaşam biçimlerini etkileyen kolektif belleğin geçtiği alanlardır. Zaman ile yer olgusunun sürekliliği, kimliği oluşturan ögeler ve olaylar; kültürel peyzaja şekil veren etmenlerdir. Belirli bir kültür grubunun zaman içerisinde oluşturduğu doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliği belleğimizde yer alan her bir katmanın, yaşam boyu süren değerlerin, bunların geçmişi ile ilişkilerini içinde taşımaktadır. Bu ilişkiler de o coğrafyaya dair bütünlük ve özgünlük değerlerini içeren, o yere ait olma hissini oluşturan etmenlerdir. Bu coğrafyaların korunarak yaşatılabilmesi için o coğrafyanın sahip olduğu peyzajı, geçmişten günümüze kadar doğal ve çevresel koşullarla nasıl şekillendiği hakkındaki bilgileri kavramak, çağa özgü ve koşullara göre şekillenen esnek koruma anlayışı ile yaklaşım geliştirmek ve kültürel habitatıyla yaşatmak gerekmektedir.

Çalışma alanı, Türkiye'nin Kayseri ili, Melikgazi İlçesi'nde, kentin kuzey doğusunda yer almaktadır. Kayseri merkezine yakınlıklarına göre Derevenk, Gesi ve Koramaz vadilerinde bulunan yerleşimler bu çalışma için örneklem alan olarak seçilmiştir. Bu vadi köyleri vadinin yeşil dokusu ile bütünleşmiş yarı kentsel niteliktedir. Bu vadilerin kaç köyden oluştuğuna dair sınırları tanımlayan herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır. Herhangi bir bilimsel coğrafik çerçeve tanımlayan olmadığı için bu çalışma kapsamında vadi yerleşimlerinin sınırları literatürde geçen yerleşim sayısına esas olacak şekilde çerçevelenmiştir. Bu çerçeveye göre; Derevenk Vadisi'nde Germir ve Tavlusun; Gesi Vadisi'nde Mancusun, Nize, Darsiyak, Gesi, Efkere; Koramaz Vadisi'nde Ağırnas, Vekse, Ispıdın, Üskübü, Turan, Büyükbürüngüz, Küçükbürüngüz yerleşimleri yer almaktadır. Toplamda 14 köy günümüze kadar yaşamını sürdürebilmiştir. Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadilerinde yer alan vadi köylerinin tarihi, doğal, sosyal, kültürel ve yapısal çevrelerinin bütüncül olarak geleceğe aktarılabilmesi son derece önemlidir. Kültürel peyzajların gelecek nesillere aktarılabilmesi için, bu tür alanların mücadele ettiği tehdit ve potansiyellerinin tespiti ve bu durumlara göre de çalışma alanının sürekliliğini sağlayacak ilke ve stratejiler

belirlemek gerekmektedir. Bunun ilk aşamasını oluşturan kültürel peyzaj öğelerinin tespiti, bu vadilerde birlikte yaşamın en yoğun yaşandığı 14 yerleşimin 19. yüzyıldaki ilişkiler ağını incelemekten geçmektedir. Bu nedenle 19. yüzyıldaki yapısını yazılı belgelerden tespit etmek ve bu yerleşimler arasındaki ilişki ağlarını anlamak bu çalışmanın başlangıcını oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ortalarından günümüze kadar olan süreci ise vadi köylerinde geçmişte yaşamış veya halen yaşamakta olan köy halkı ile yapılan görüşmeler ve yerinde gözlemler yoluyla elde edilmiştir. Köy halkı ile yapılan görüşmeler peyzajın hafızasındaki izleri görünür kılmış ve yaşayan veya yaşamayan hafızaların neler olduğuna dair bilgi vermiştir.

Bu tezin içeriği 5 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın 1. bölümü Giriş kısmıdır. Tezin genelini içeren amaç, kapsam, yöntem ve hipotezi içeren kısımlar bu bölümde yer almaktadır. Bölüm 2’de tezin teorik çerçevesinin kurgulandığı kültürel peyzaj ve kolektif hafıza kavramları ve arasındaki ilişki ele alınmıştır. Kültürel peyzaj kavramının tarihsel ve uluslararası ilkesel metinlerdeki gelişimi incelenmiş ve UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanı olarak tanımlanan coğrafyaların hangi ölçütlerce seçildiğine yer verilmiştir. Sonrasında kolektif hafıza kavramı incelenmiş ve peyzajla ilişkisi sorgulanmıştır. 3. bölümde dünyadaki kültürel peyzaj alanları, hafıza peyzajı olarak yaşayan ve yaşamayan hafıza olarak sınıflandırılmış ve tanımlanan parametreler doğrultusunda incelenmiştir. Çalışma alanına örnek temsil etmesi adına, UNESCO kalıcı ve geçici listede yer alan vadi yerleşimleri detaylı olarak araştırılmıştır. 4 bölümde örneklem alan olan Kayseri, Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köylerine dair bilgilendirmelere yer verilmiştir. Çoklu yöntemin aşamaları aktarılmış ve bu yöntem önerisi örneklem alan üzerinde denenmiştir. Örneklem alan, yöntemin alt yapısını oluşturan kültürel peyzajın 3 ana bileşeni doğrultusunda incelenmiştir. Vadi yerleşimlerinin 19. yüzyıldan günümüze kadar ki sahip olduğu hafızanın sürekliliği veya süreksizliğine dair bulgulara ulaşılmıştır ve bu bulgular çeşitli temsil araçları ile aktarılmıştır. 5. bölümde ise örneklem alana, yönteme ve uluslararası tüzüklere dair sonuçlar ve bu tür alanların sürekliliğine dair öneriler yer almaktadır.

Kayseri ve çevresinde yapılan çalışmalar daha çok kent merkezi ve 19. yüzyıldaki nüfus yoğunluğunu içeren ilçe merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma alanlarını içeren geleneksel yöntemlerle oluşturulmuş kırsal yerleşimler üzerine yapılmış akademik çalışmalar tek yapı ölçeğinde kalıp yerleşimlerin bütünlüğüne dair

ipucu vermemektedir. Bunların yanında kentsel sit alanı içerisinde bulunan ve vadi köyleri arasında yer alan Ağırnas ve Gesi üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde; daha önceki çalışmaların vadi yerleşimlerini bütüncül olarak ele almadığı, detaylı envanter ve belgeleme yapılmadığı ve somut olmayan kültür mirası birlikte ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmayla kültürel peyzaj ve kolektif hafıza konularına dair anlamlı ilişki sorgulanmış ve bu alanlara dair bütüncül bir yaklaşım geliştirilmiş; bu tür alanların tarihsel ve coğrafi bir bütün içinde ele alınması hedeflenmiştir. Bu çalışma literatürdeki boşluğu dolduracak ve yapılan değerlendirmelere yeni bir bakış açısı kazandıracaktır.

19. yüzyıl sonunda Kayseri Sancağı'nın Ermeni, Rum ve Türk toplumu ile bir arada yaşadığı yerleşimlerin somut ve somut olmayan kültür varlıklarını kültürel peyzaj kavramı üzerinden coğrafi bütünlük içerisinde ele almak, günümüz ve geçmiş arasındaki sürecin oluşum ve değişimini tarihi süreklilik kapsamında incelemek bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Çalışmayı özgün kılan bir başka yaklaşım ise; yapılan analiz ve araştırma çalışmalarının kırsal yerleşimlerin değişimi içinde zamanla kaybolan, bozulan veya önemini yitiren hafızaları tespit etmek ve fiziksel çevredeki izlerini gün yüzüne çıkarmak olmuştur. Kent mekânı bile kayboluyorken kırsal mekanın daha hızlı ve kontrolsüz değişim geçirmesinin kaçınılmazlığını ön kabulü olarak ile ele alan bu tez çalışması, sadece Kayseri için değil diğer Anadolu kentlerinin kırsal kimliği ve yerleşimlerinin gelişimini de anlamaya yönelik önemli bir yöntemsel yaklaşım kılavuzu olacaktır.

1.1 Amaç ve Kapsam

Tarihi kültürel peyzajlara yaşam veren, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi sonucunda üretilen çevrelerde insanın doğa karşısında sunduğu katkı o coğrafyada yere özgü değerlerin oluşumunda somut ve somut olmayan değerler üretir. İnsan ve doğanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliğini sağlamak ve yaşayan kültürler ile bunların kaybolmakta olan izlerini korumak, salt fiziksel çevrenin korunması ile değil aynı zamanda bu coğrafyaların sahip oldukları doğal ve sosyal çevre özelliklerinin korunması ile mümkündür. İnsan-doğa-sosyo+ çevre arasındaki bağlantıyı koparmak eskiyi yıkarak yeniden inşa etmek, insanın bağlı bulunduğu ortamı kopararak hafızaların kaybına neden olmaktadır. Geçmişle bağların giderek azalması da insanların o çevreye aidiyetlerini azaltmakta, o çevreyle yabancılaşma gibi

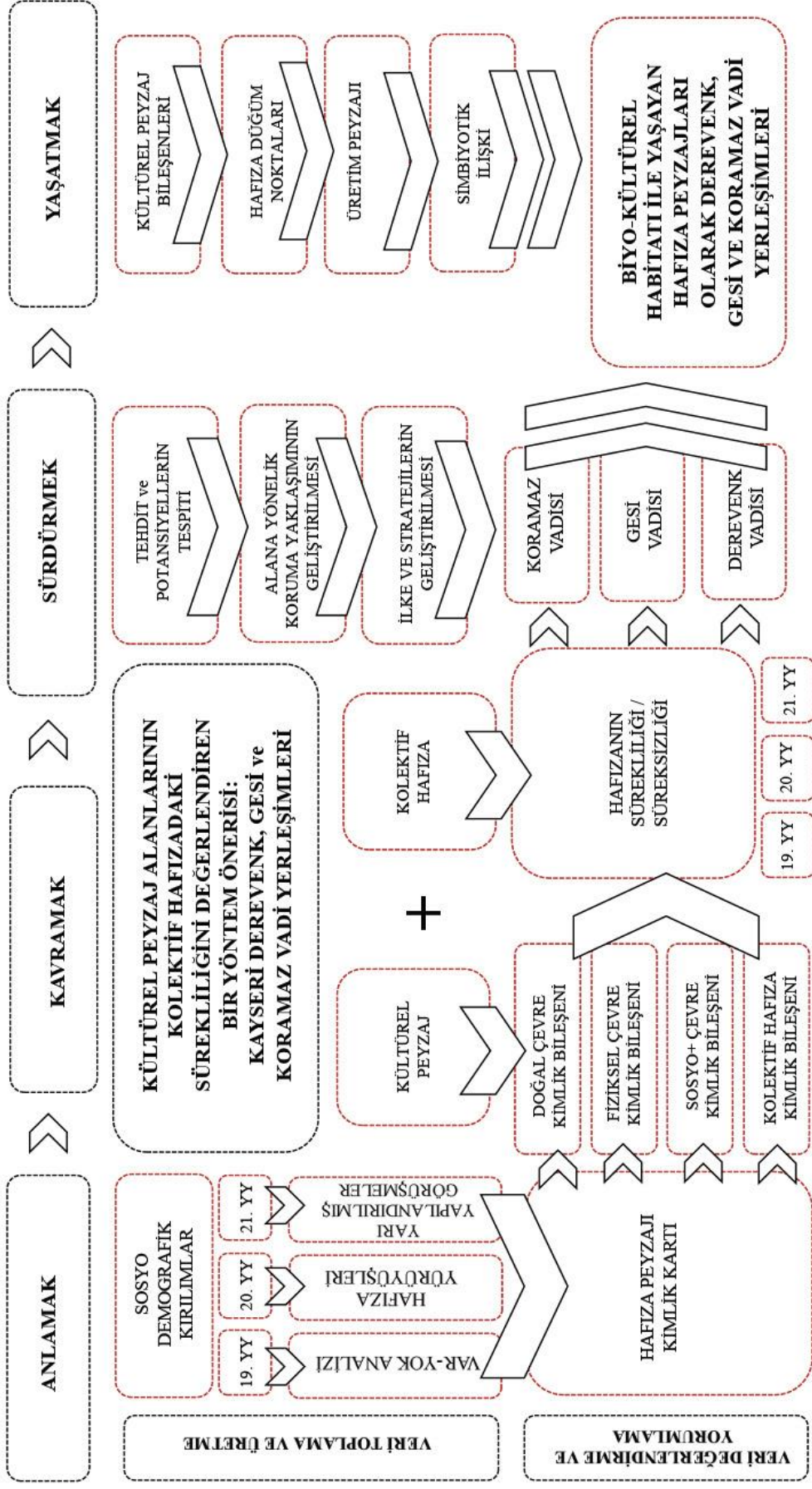
psikolojik ve sosyolojik açıdan problemlere neden olmaktadır. Aynı zamanda sahip olduğu fiziksel çevre de her geçen gün miras değerini kaybetme tehlikesi altında olmaktadır. Bu nedenle, kültürel peyzaj alanlarının yaşayan peyzajlar olarak sürekliliği, geçmişle bağlantıyı güçlü tutarak kolektif hafızayı korumak, sürekliliği sağlayacak değişim ve dönüşümlere izin verecek esnekliğe sahip olmaktan geçmektedir.

Kültürel peyzajın kolektif hafızadaki izlerini örneklem alan olarak seçilen Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadileri üzerinden incelemek ve bu yerleşimlerin sahip olduğu kültürel peyzaj değerlerinin sürekliliğini sağlayacak ilke ve stratejilerin geliştirilmesini hedefleyen tez çalışmasının akış diagramı çizelge 1.1’de ifade edilmiştir. Tezin yatay eksenini oluşturan 4 aşama; anlamak, kavramak, sürdürmek ve yaşatmak olarak tanımlanmıştır. Veri toplama ve üretme, veri değerlendirme ve yorumlama kısımları da tezin dikey eksenini oluşturan yöntem aşamalarıdır.

Akış diagramının yatayda ilk kısmını oluşturan “Anlamak” kısmında yer alan veri toplama ve üretim yöntemi olarak alana dair sosyo-demografik kısımlar eşik olarak belirlenmiştir. Bu eşiklere ait mevcut durum analizi, hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi yapılmıştır. İkinci aşamayı oluşturan “kavramak” kısmında tezin ana gövdesini oluşturan 2 anahtar kelimeleri olan “kültürel peyzaj” ve “kolektif hafıza” kavramlarına dair literatür araştırması yapılmıştır. Kültürel peyzaj kavramı, 20. yüzyılda kültürel coğrafyacıların öncülüğünde ortaya atılan bir kavram olup sonrasında koruma disiplini içinde ifade edilmeye başlamıştır. Uluslararası anlamda UNESCO, IUCN, ICOMOS, IFLA gibi kurum ve kuruluşların bildiri, tüzük ve deklarasyonları üzerinden dünyadaki koruma disiplini ve güncel yaklaşımlar tarihsel kronolojiye bağlı kalınarak derinlemesine incelenmiştir. Dünya’da kültürel peyzaj alanlarının ele alınmasının ardından, vadi yerleşimlerine benzer yarı-kentsel karakterdeki seçilen UNESCO tarafından tescil edilen kültürel peyzaj alanları detaylı olarak incelenmiştir. Kolektif hafıza kavramı ise Pierre Nora’nın kentsel topografya ve hafıza ilişkisine dayanan “hafıza yerleri” kavramı üzerine kurulmuştur. Kentsel topografya ve hafıza arasındaki bütüncül ilişkiye odaklanan görüşlerden, Nora’nın (1989) “lieux de mémoire” (hafıza yerleri), Halbwachs’ın (1992) “yer işaretleri” hafızanın; gündelik yaşamın mekânsal pratiği ile sürekli müzakere edilen, akışkan ve dinamik bir süreç olarak incelenmesi, yaşayan hafızanın düzlemini “hatırlama topografileri” üzerinden kurmaktadır.

Tezin yatay ekseninde 3. aşamasını oluşturan “sürdürmek” kısmında alana dair elde edilen verilerin yorumlanması ve buna bağlı olarak önerilecek koruma yaklaşımı için kültürel peyzaj kavramı ve dünyadaki koruma yaklaşım süreçleri araştırılmıştır. Yapılan sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi ile elde edilen bulgular, vadilerin kültürel peyzaj değerlerinin tespiti ve hafızalardaki sürekliliğini anlamakta katkı sağladığı için bu değerlerin korunması konusunda da önerilecek yaklaşım hakkında fikir verici nitelikte olmuştur. Bu çalışmada geliştirilen öneriler bu alana özgü olmakla birlikte, bu alandan ve bu çalışmadan yola çıkılarak hem Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri için hem de Türkiye’de kültürel peyzaj niteliği taşıdığı düşünülen bölgeler için genellenebilir nitelikte önerileri içermektedir. Sonuç bölümü ise “yaşatmak” olarak tanımlanmıştır. Kayseri vadilerinin sahip olduğu somut ve somut olmayan değerlerin eko-kültürel habitat olarak yaşatılması o yerleşimlerin kültürel peyzaj bileşenleri, hafıza düğüm noktaları, üretim peyzajı ve bunların arasındaki simbiyotik ilişkinin sürekliliğini temel alan ilke ve stratejiler geliştirilmiştir. Bu tez kapsamında gelinmek istenen hedef; vadi köyleri için, eko-kültürel habitatı ile yaşayan hafıza peyzajları olarak tanımlanmıştır.

Çizelge 1.1 : Tez akış diyagramı.

1.2 Araştırma Yöntemi

Kültürel peyzaj alanlarının içerisinde bulunan yerleşimler coğrafi şartlar doğrultusunda sosyo-kültürel etkilerle biçimlenen çevrelerdir. Geleneksel yerleşme düzeni yüzyılların bilgi ve pratikleri ile aktararak günümüze kadar devam eden toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını tam anlamıyla yansıtan ve doğayla bütünleşmiş organik gelişmelerin sonucunda oluşmuştur. Örneklem alan olan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri çeşitli doğal, sosyo – kültürel, ekonomik, siyasi nedenlerden dolayı nüfus kaybına uğramıştır ve halen de bu kayıplar devam etmektedir. Bu kayıplara rağmen her yerleşim kendine özel hafızaları, eylemleri ve olayları ile geçmişe ışık tutmaktadır. Farklı kökenlere ait toplumların bir arada yaşadığı yerleşimlerde ve buna bağlı olarak oluşan hafıza peyzajları bize yerleşimlerin fiziksel olmayan zihinsel katmanlarını ortaya çıkarmakla birlikte geçmişe dönük yaşantılarla ilgili de ipuçları vermektedir. Bu ipuçlarına ulaşabilmek için tez kapsamında çoklu yöntemsel öneri modeli denenmiştir ve bunlar sistematik olarak iki aşamada ele alınmıştır. Ardışıl olarak ele alınan bu çoklu yöntem modeli; veri toplama ve üretme, veri değerlendirme ve yorumlama aşamalarından oluşmaktadır.

1.2.1 Veri toplama ve üretme aşaması

Tezin akış şemasında (çizelge 1.1) ifade edildiği gibi; örneklem alana yöntemsel yaklaşımın ilk aşamasını oluşturan ve dikey olarak ilerleyen ilk aşama veri toplama ve üretme kısmıdır. Bu kısımda veri oluştururken alana dair tarihsel süreklilik içerisinde sosyo-demografik kırılımlar eşik olarak belirlenmiştir. Bu eşiklere ait mevcut durum analizi, hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında ele alınan örneklem alana dair veri elde etmek ve üretmek için, bu yerleşimleri içeren kaynaklar araştırılmıştır. Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadileri üzerine yazılmış kaynak taraması için; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Kayseri Bölge Müdürlüğü, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kocasinan Belediyesi, Melikgazi Belediyesi, Kayseri ve ilçe belediyelerine ait Koruma, Uygulama ve Denetim Şube Müdürlükleri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kara Kuvvetleri Harita Genel Müdürlüğü, Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi ile Rum ve Ermeni patrikhanelerine ait kaynaklar

incelenmiştir. Bu elde edilen veriler 19. yüzyıla ait olup mevcut durum analizi şeklinde görselleştirilmiş ve bu dönemleri içeren tematik kültürel haritalamalar oluşturulmuştur. Bu tip kırsal alanlarda yazılı belge ve arşiv kayıtlarının az olması, veri elde etmek için alternatif araçlar geliştirerek yöntemsel çeşitlilik oluşmasını sağlamıştır. 20. yüzyıl ve günümüze dair bilgilere ulaşılan bu kışılar ile de geçmişten günümüze kadar ki değerlerin kolektif hafızadaki sürekliliği tespit edecek yarı yapılandırılmış soru setleri geliştirilmiştir. Çalışma alanlarına dair bu yarı yapılandırılmış soru setleri ile hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi yapılmıştır.

1.2.2 Veri değerlendirme ve yorumlama aşaması

Veri toplama ve üretme yöntemlerinden elde edilen bilgiler veri değerlendirme ve yorumlama kısmında çeşitli temsil araçları kullanılarak ifade edilmiştir. Bu bileşenler kültürel peyzajın temel bileşenlerini temel alan doğal, fiziksel, sosyo+ ve hafıza kimlik bileşenlerini içeren hafıza peyzajı kimlik kartı olarak tasarlanmıştır. Bu çalışma kapsamında her bir köy için bilgi fişi olarak tasarlanan hafıza peyzaj kimlik kartı içerisinde, her bir yerleşime dair kültürel peyzaj değerlerini ve 19. yüzyıldan günümüze kadar sahip olduğu bu değerlerin kolektif hafızadaki sürekliliği veya süreksizliğine dair bilgilendirmeler içermektedir.

1.3 Araştırma Hipotezleri

Kültürel peyzajların korunarak yaşatılabilmesi için o coğrafyanın sahip olduğu peyzajın geçmişten günümüze kadar doğal ve çevresel koşullarla nasıl şekillendiği hakkındaki bilgileri kavramak ve bu peyzajı çağa özgü koşullara göre şekillenen esnek koruma anlayışı ile yaklaşım geliştirmek ve habitatıyla yaşatmak gerekmektedir. Bu sayede yüzyıllar boyunca yapılan ve uygulanan değerleri keşfetmek ve bu değerlerin nesilden nesile yaşayan hafıza olarak aktarılmasını sağlamak mümkün olacaktır. İncelenen örnekler doğrultusunda görülmüştür ki; kolektif hafızasını koruyabilmiş ve o değerleri ekonomik tabanlı üretim peyzajı olarak yaşatabilmiş yerleşimler sahip oldukları doğal, fiziksel ve sosyal değerleri korumakta ve yaşatmaktadır. Bu tespite bağlı olarak bu çalışmanın ana hipotezi ve alt hipotezler tek yönlü olarak şekillenmektedir:

- Kültürel peyzaj alanlarının sürekliliğinin sağlanmasındaki en önemli etken üretime dayalı peyzajın varlığının devam ettirilmesidir.

Alt hipotezler ise:

- Kültürel peyzajların korunabilmesi ve yaşatılarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için somut ve somut olmayan değerleri, kültürel peyzajın fiziksel, doğal ve sosyo+yanı ile koruyarak yaşatılması ile mümkündür.
- Bu tip belge ve bilgisi kısıtlı olan yerleşimlerde, yerinde ve yerel ile yere özgü tespitlerin yapılması gereklidir. Bu tespitlerin yapılabilmesi için yerelin sahip olduğu yere özgü değerleri içeren kolektif hafızayı odağına alana çoklu yöntem  nerisi modeli ile yaklaşılması gereklidir.

1.4 Araştırmanın Kısıtları ve Potansiyelleri

Türkiye literatüründe yapılan çalışmalar geleneksel Anadolu evi, bölgesel tipolojileri ve yerleşimleri üzerine yoĐunlaŐmıŐ olup, kırsal miras ve yerleşim genelindeki çalışmalar yakın zamanlarda dayanmaktadır. Yıllar içerisinde sit alanı kavramının ortaya çıkmasıyla tüm dünya ile eŐ zamanlı olarak ülkemizde de kabul edilen tüzükler ve bildiriler kırsal mimari miras alanlarına dikkat çekmiŐ ve bu alandaki çalışmaları arttırmıŐtır. Bu  alıŐma literatür araştırmaları ile baŐlayacak olmasına karşın, kırsal alanlara dair çok sayıda yazılı belge bulunamaması sebebiyle çalışmanın ana omurgasını saha çalışmaları oluŐurmaktadır. Örnekleme alana dair literatür ve arşiv kayıtlarının azlığı kısıt olarak görülse de bu kısıtlar çalışmaya dair yeni yöntem  nergeleri geliştirilmesi adına potansiyeller taşımaktadır. Yapılan saha çalışmaları ile farklı yöntemler belirli sistematikte kurgulanmıŐ ve bu sayede örnekleme alana dair belgeleme zenginleŐtirilmiŐtir. Bu  alıŐma; kültürel peyzaj değerlerinin ortaya çıkarılması, yerleşim dokusunun izlerinin somutlaştırılması, Şu an köylerde yaşayan halk üzerinden detaylı görüşmeler oluşturarak hafıza peyzajlarının haritalamalarının ve bu değerlerin sürekliliğinin veya süreksizliğinin işlenmesi adına daha önceki yapılan çalışmalara nazaran ardışıl olarak ilerleyen çoklu yöntem model önerisini içermektedir.

Çalışma alanı olarak seçilen vadilerin sahip olduğu somut ve somut olmayan değerler, Kayseri kenti için önemli bir değere ve öneme sahiptir. Her ne kadar çalışma alanı olan vadi yerleşimleri kentsel gelişim tehdidinde olsa da, sahip olduğu doğal  evre

özellikleri; Kapadokya Bölgesinde olduğu gibi bu vadileri de plato üzerinden algılanmayan, saklı yerleşim alanları haline getirmiştir. Kentin merkezine yakın bir mesafede olmasına rağmen, kırsal karakterde ve vadi olmasından dolayı kültür miras değerlerini günümüze kadar büyük ölçüde korumayı başarabilmiştir. Fakat bu tip kent çeperinde yer alan kırsal karakterdeki alanlar, terkedilme, kontrolsüz kentsel büyüme gibi olumsuzlukları da barındırmasından dolayı her an özgün değerini kaybetme tehlikesi içermektedir. Bu sebepten dolayı bu tür alanların bir an önce belgelenmesi ve kolektif bellekteki izlerinin tespit edilmesi gerekmektedir.

2. KÜLTÜREL PEYZAJ ve KOLEKTİF HAFIZA İLİŞKİSİ

Kültürel peyzaj kavramı uluslararası literatürde sıklıkla gündeme gelmesine rağmen ülkemizde yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada bu kavramın yaygınlaşması koruma yaklaşımının tek yapı ölçeğinden kültürel habitatın korunmasına evrilmesiyle ilişkilidir. Kültürel peyzaj kavramı genel olarak toplumların çevreleri ile kurduğu ilişkiler bütünü olarak ifade edilmektedir. Fiziksel çevreye zaman içinde şekil veren ve bugünün peyzajlarını oluşturan kültürel peyzajlar, belirli bir coğrafyada kültür ve doğanın zaman içerisinde karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşagelmektedir. Kültürel peyzajlar genellikle kurulmakta oldukları doğa ve insanın ilişkisi ile şekillenen belirli bir sürdürülebilir arazi kullanım tekniklerini yansıtmaktadır. Kültürel peyzajları tanıyarak kolektif olarak işgücü ile evrilen peyzajın dışında bilinmeyen emeğin bir temsili olduğu da düşünülmelidir. Kültürel peyzaj alanlarına sadece insanın oluşturmuş olduğu fiziksel çevre olarak değil; doğal ve sosyal çevrenin fiziksel çevredeki yansımaları olarak yaklaşmak gerekmektedir.

Bu bölümde öncelikli olarak kültürel peyzaj kavramının tarihsel gelişimi ve uluslararası ilkesel metinlerdeki tanımlamalar incelenmiştir. Kültürel peyzaj alanlarının UNESCO tarafından sınıflandırılmaları, seçim kriterleri ve tipolojilerine yer verilmiştir. Uluslararası ilkesel metinler doğrultusunda kültürel peyzajın bileşenleri oluşturulmuştur. Bu bileşenler doğrultusunda dünyadaki kültürel peyzaj alanları incelenmiştir. Dünyadaki örnekler, kıtalara göre kültürel peyzaj bileşenleri kapsamında detaylı olarak incelendikten sonra Türkiye’deki “kültürel peyzaj alanı” olarak kalıcı ve geçici listede yer alan alanlar hangi kriterler doğrultusunda listeye alındığı irdelenmiştir. Kolektif hafıza literatürü araştırılarak hafıza ve peyzaj arasında anlamsal bir ilişki aranmıştır.

2.1 Kültürel Peyzaj Kavramı

UNESCO Dünya Kültürel Mirası Komitesi’nin hazırladığı rehber doğal kaynak değerleri ve kültürel peyzaj değerleri arasındaki ilişkiye açıklık getirmektedir. UNESCO (2008), kültürel peyzajları “*doğa ve insanoğlunun ortak çalışması*”

şeklinde ifade etmektedir. Bu tanımlamaya göre, insanın yeryüzünü şekillendirmedeki önemli rolünü belirleyen etmenin, doğanın ve insanın birleşik çalışması olduğu ve bu ikili ilişki sonrasında oluşan çevreye de “kültürel peyzaj” dendiğidir. Bu kavramın aynı zamanda insan ve çevre arasındaki etkileşimini benimseyerek yer yüzeyinin sürdürülebilir kullanımında insanların rolüne dikkat çekmekte ve geleneksel arazi kullanımı tekniklerini koruyarak biyolojik çeşitliliği korumasına vurgu yapmaktadır. Kültürel peyzajlar, Dünya Mirası Sözleşmesi’nin 1. maddesinde belirtilen “doğa ve insanın birleşik eserleri” ni temsil etmektedir (UNESCO, 2008, s. 85). Bu coğrafyalar “hem içsel hem de dışsal olarak birbirini izleyen sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerinin sunduğu fiziksel kısıtlamaların ve veya fırsatların etkisi altında zamanla insan toplumunun evrimi ve yerleşimini” açıkladığını ifade etmektedir. Kılavuzun 36. bölümünün ilk maddesi kültürel peyzajları; *insanoğlunun doğal çevresi ve sosyal, ekonomik, kültürel iç ve dış güçlerinin etkisiyle oluşmuş insan toplumu ve yerleşimlerinin evrimi* olarak nitelendirmiştir. Kılavuzun 37. bölümde ise kültürel peyzaj terimi, “*insanoğlunun içinde yaşadığı doğal çevre ile karşılıklı ilişkilerinin ortaya çıkardığı çeşitlilik*” olarak geçmektedir.

Rosler (2006, s. 334) kültürel peyzajı; “*kültür ve doğanın, somut ve somut olmayan mirasın, biyolojik ve kültürel çeşitliliğin ara yüzü olduğunu ve bu ilişkilerin yakından örölmüş ağını, kültürün özünü ve insan kimliğinin temsil alanı*” olarak nitelendirilmektedir. Madran ve Özgönül bu alanları; “*toplumların ve yerleşimlerin zaman ve mekan içindeki gelişimlerine ve değişimlerine tanıklık eden, fiziksel ve doğal bileşenlerin karmaşık ilişkileri tarafından biçimlendirilmiş, kültürel ve toplumsal değerler kazanmış alanlar*” olarak aktarmaktadır (2005). Fowler (1999); kültürel peyzajdaki “kültürel” kavramının çevre ile insan etkileşimini ve peyzajlardaki somut ve somut olmayan kültürel değerlerin bütününe kapsadığını dile getirmiştir. “Peyzaj” kavramının, geçmişle günümüzde yaşayan ve yaşamış insanlar arasında sürekliliği olarak kabul etmektedirler. Von Droste ve diğ., (1998), kültürel peyzajın bütünlük ilkesini doğanın kendisinin bütünlüğünü ve insanın bir peyzaj üzerindeki insan etkisinin gerçekliğini, aynı peyzajdaki doğa ve insan varlığı arasındaki ilişkinin bütünlüğüne kadar düşünülebileceğini dile getirmektedirler.

2.1.1 Kültürel peyzaj kavramının tarihsel gelişimi

Kültürel peyzaj kavramını akademik ortamda ilk kez 19. yüzyılda Friedrich Ratzel adında Alman coğrafyacı telaffuz etmiştir. Kültürel peyzaj kavramını “*ilkel diğer bir deyişle doğal peyzajın zıttı olan insan faaliyetleri ile değiştirilmiş peyzaj*” olarak tanımlanmıştır (Sauer, 1963). Alman literatüründe “kültürel peyzaj” kavramından bahseden diğer bir coğrafyacı ise Carl Georg Ritter’dir. Carl George Ritter’in kitabında kültürel peyzaj kavramı; “*toprağa fiziksel müdahalelerde bulunarak insanların kültürel bir iz bıraktığı alanlar*” olarak tanımlamaktadır (Potthoff, 2013, s. 50). Carl Vogel ise “kültürel peyzaj” kavramını teoloji ve filoloji çalışmalarında kullanmaya başlamıştır. Liebetrut ise yayınladığı kitabında peyzajı; dağ peyzajı, düz alandaki peyzaj, orman peyzajı ve kültürel peyzaj olarak çeşitlendirilmiştir. İnsan faaliyetinin kültürel peyzajı oluşturmak için zorunlu bir ön koşul olduğunu dile getirmiştir (Potthoff, 2013, s. 51). Joseph Wimmer yayınlamış olduğu kitabında tarihi coğrafyalar için 3 tip peyzajdan bahsetmektedir. Bunlar; tarihi doğal peyzajlar, tarihi kültürel peyzajlar ve tarihi politik (siyasi) peyzajlardır (Potthoff, 2013, s. 51). Wimmer için kültürel peyzajlar, zaman ve mekan içerisinde insan faaliyet alanı içerisinde yer alan peyzajlardır. El değmemiş doğal peyzajlardan farklı olarak kültürel peyzajların tarihsel bir boyuta sahip olmaları ve kültürden beslenmiş, bu değerleri yansıtan fiziksel çevreler olması gerektiğidir (Potthoff, 2013, s. 51).

20. yüzyılın başlarında akademi ortamında yaygınlaşmaya başlayan “peyzaj” kavramı coğrafyacı Otto Schlüter tarafından doğal peyzaj “*Urlandlandschaft*” ve kültürel peyzaj “*Kulturlandschaft*” olarak ikiye ayrılmıştır (James ve Martin, 1981, s. 177). Schlüter peyzajda görülebilen kültürel yönlerine odaklanmış olmasına rağmen peyzajın dil, gelenek, din ve diğer ilgili değerler gibi somut olmayan kültür bileşenlerini gözardı etmiştir. Her ne kadar Schlüter’in tanımlamalarında peyzaj kavramının sadece somut kültürel öğelere vurgu yapmış olması birçok kişi tarafından eleştirilmiş olsa da 1920’lerde peyzaj morfolojisi çalışan Carl Sauer tarafından bu ayrımın çalışılmasına zemin oluşturulmuştur. A.B.D.’de Profesör Carl Sauer tarafından yazılan “*The Morphology of Landscape*” isimli makalesinde kültürel peyzaj kavramının tanımına yer verilmiştir. Bu tanıma göre; “*kültürel peyzaj alanları, bir topluluk kültürü tarafından doğal bir peyzajın şekillenmesi ile oluşmaktadır ve bu şekillendirmede kültürün etken, doğal alan araç ve kültürel peyzajın ise sonuç olduğu*”dur (Sauer, 1925). Sauer’e göre (1925) iklim, bitki örtüsü ve jeoloji gibi

etkenlerle şekillenen doğal peyzajların belirli bir bölge veya alanda inşa faaliyeti olmadan da şekillenebileceğini fakat insanın varlığı ile şekillenen peyzajlarda kültürün etkili bir araç olduğunu dile getirmiştir.

Carl Sauer kültürel peyzaj alanında yaptığı çalışmaları sonrasındaki 30 yıl içerisinde kültürel coğrafya disiplinin temellendirilmesinde ve geliştirilmesini sağlamıştır. Yükselişin bir sonucu olarak 1960'lar ve 1970'lerin miras yaklaşımına büyük anıtlar ve arkeolojik yerler, mimari topluluklar ya da bağlantılara sahip tarihi yerler üzerine odaklanan çalışmaları yürütenler için de kültürel peyzaj kavramı önem arz etmeye başlamıştır. 1972'de Dünya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Konvansiyonu, UNESCO Genel Konferansı tarafından “kültürel peyzaj” kavramı kabul edilmiştir ve toplantıda kültürel peyzajın tanımını “doğa ve insanın birleşik eseri” olarak tarif edilmiştir (UNESCO, 1972). 1990'lara geldiğimizde kültürel peyzaj kavramı, koruma çevrelerinde kabul görmüş profesyonel kullanıma girmiş ve kullanımı artık daha yaygınlaşmıştır. Konuya olan en büyük desteği ise UNESCO'nun 1992 yılında düzenlediği ve sonrasında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye eklemesi ile kavram genel geçer ve yazılı olarak kabul görmüştür. 1992'de A.B.D. Sante Fe'deki toplantıda düzenlenen Dünya Mirası Sözleşmesi, kültürel peyzajları tanıyan ve koruyan ilk uluslararası yasal araç olmuştur. Bu sözleşmenin gündeminde kültürel peyzajları dahil etme çabalarının bir sonucu olarak kriterler genişletilmiş ve Ek 1'de tanımlanmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde belirtilen; “*doğanın ve insanın birleşik çalışmalarını*” temsil ettiğini kabul etmiştir (UNESCO, 2008).

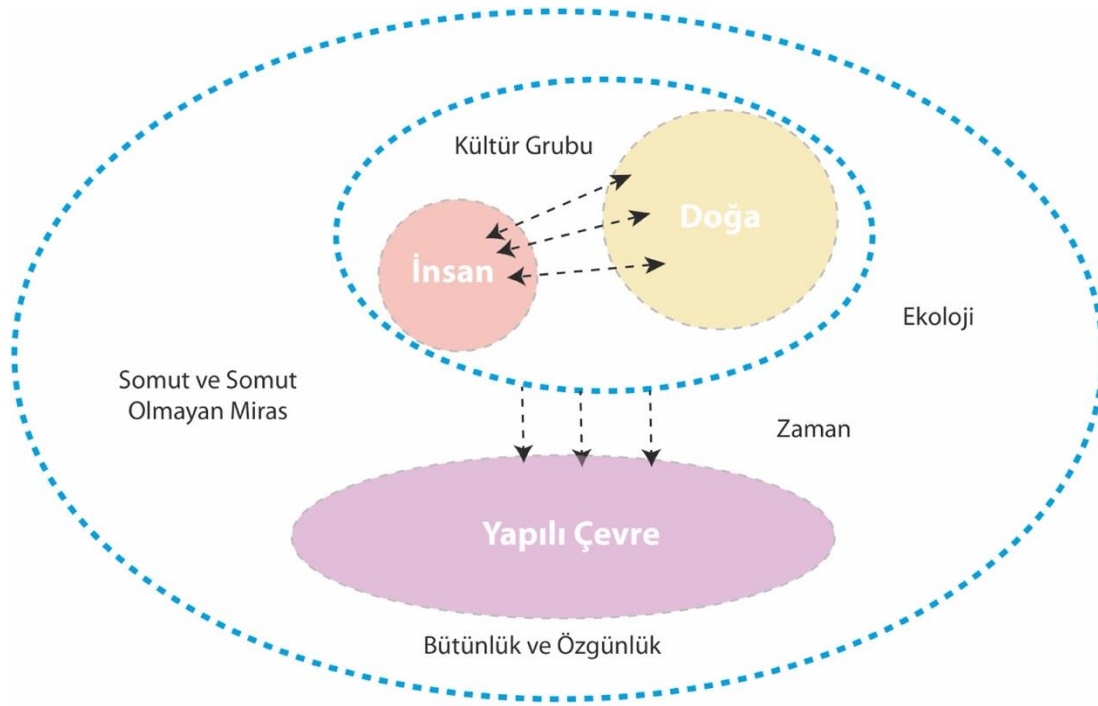
A.B.D.'de 20. yüzyılın başlarında tarihi peyzajlarla ilgili ilk sistematik doküman hazırlanmıştır. ASLA üyeleri Massachusetts'teki 40 adet tarihi peyzaj alanını belgeleyen Tarihi Amerikan Peyzaj ve Bahçe Projesi'ni hazırlamıştır. 1949'da tarihi koruma için ulusal bir kuruluş oluşturmuşlardır. 1960'lı yılların sonlarına doğru ABD Milli Park Servisi (NPS), özellikle tarihi binaların tarihi peyzajlarla ilişkisini araştırmaya ve bu peyzajların korunmasıyla ilgilenmeye başlamıştır. İlk defa “*Milli Park Servisindeki Kırsal Tarihi Bölgeler*” isimli rapor hazırlanmıştır. 1976 yılında hazırlanan tarihi peyzajların korunmasına yönelik rehber niteliğinde bu raporda; kültürel peyzajlarda ana faktörün kültür olduğu ve zaman içerisinde doğal peyzajlar ile kültürün etkileşimi sonucunda oluştuğu dile getirilmiştir. 1981 yılında Milli Park Servisi tarafından kavram “*kültürel peyzaj*” olarak geçmiştir. 1988 yılında bu kavram

A.B.D. Milli Park hizmet yönetimi politikalarında resmi olarak ulusal park sistemindeki bir tür kültürel kaynak olarak yerini almıştır (Gilbert & Dolan, 1998). A.B.D. Milli Park Servisi'nde kültürel peyzajların korunması, planlanması, onarılması ve yönetimi ile ilgili bir madde eklenmiştir (Birnbaum, 1994). 1996'da İçişleri Bakanlığı'nın tarihi peyzajların onarılmasına ilişkin standartların, kültürel peyzajların artırılması yönergeleri ile birlikte yayınlanmıştır. A.B.D Milli Park Servisi dört kabul edilebilir onarma seçeneğine dayanarak kültürel peyzaj raporları hazırlamak için mevcut metodoloji oluşturmuşlardır. Bunlar; koruma, restorasyon, rehabilitasyon ve yeniden yapılandırma aşamalarıdır (Binbaum ve Peters, 1996). 1998 yılında Kültürel Peyzaj Vakfı (TCLF) kurulmuştur. 2010 yılında Papahānaumokuākea UNESCO tarafından Kültür Mirası listesinde yerini almıştır. 2013'te kültürel peyzaj alanlarının veritabanı CR-GIS ile oluşturulmuş, 2016 yılı itibariyle 750 kültürel peyzaj gözlem noktası ve 376 kültürel peyzaj raporu tamamlanmıştır.

Avrupa Konseyi (COE), 1995 yılında kültürel peyzaj alanlarını; doğa ve insan etkileşimiyle şekillenen, zaman ve mekan içerisindeki toplumun ve toplumsal yerleşmenin evrimini anlatan, tanımlı coğrafyalardaki sosyal ve kültürel değerlerin fiziksel izlerle taşınmasından dolayı geçmişteki; arazi kullanım şekilleri ve faaliyetlerini, gelenekleri, edebi ve sanat eserlerindeki tasvirleri ya da orada yaşanan tarihi gerçekleri yansıtan özel alanlar olarak tarif etmektedir (COE, 1995, s. 2). Uluslararası Doğa koruma Birliği (IUCN) ise kültürel peyzaj kavramını; kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar olarak ifade etmektedir (URL-1).

Amos Rapoport'un kültürel peyzaj konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Kültürel peyzaj yerine kullandığı "*kültürel manzara*" da kırsal ve ilkel gibi kavramlarına vurgu yapmakta ve insan eylemleriyle "ilkel" manzaranın zaman içindeki karşılıklı ilişkilerinin şekillenerek kültürel peyzaj niteliği kazandığını söylemiştir. Rapoport'a göre bir peyzaj insan müdahalesiyle ne kadar değiştirilirse o ölçüde kültürel peyzaj niteliği kazandığı şeklindedir (Rapaport, 2004). Kültürel peyzaj konusunu sıkça çalışan bir diğer kişi ise Ken Taylor'dır. Taylor'a göre ise kültürel peyzajlar; insanlarla çevreleri arasındaki etkileşimi sadece somut bir kültürel ürün olarak değil aynı zamanda somut olmayan ilişkiler içeren kültürel bir sürecin parçası olarak değerlendirmektedir (Taylor, 2007). Taylor ve Lennon (2011); insanların zaman içinde

yerleştiği, değiştirdiği veya değiştirdiği peyzajlarla çevrili olduğunu ve bu tür alanların bizim faaliyetlerimizi yürüttüğümüz gündelik peyzaj alanları olduğunu söylemektedir. Bu alanların, doğal peyzajdaki insan müdahalesinin sonucu olduğu ve insan aktivitesinin insani değerler ve ideolojilerin kaydını sunduğu bir temsil alanı olduğunu savunmaktadırlar. Bu şekilde, sadece insan müdahalesinin yol açtığı fiziksel değişiklikleri temsil etmemektedir. Aynı zamanda peyzajda tezahür eden somut kültür kanıtlarını da temsil etmekte ve böylece evrelerimizle insan ilişkilerini yansıtmaktadır.

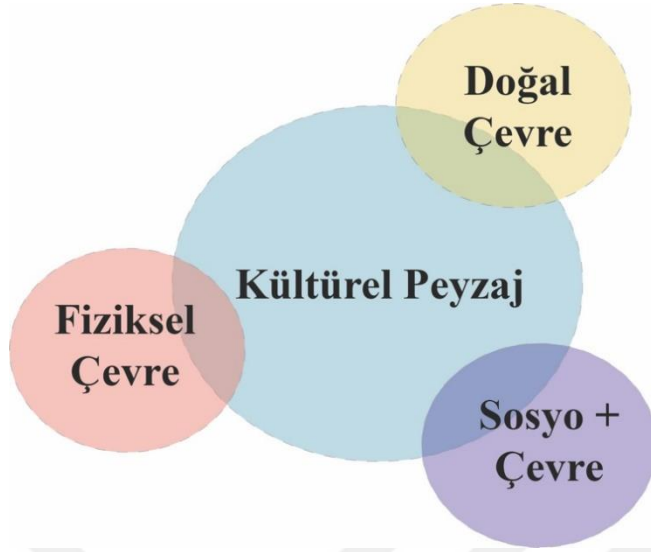
şekil 2.1 : Kültürel peyzaj diagramı.

Ulusal ve uluslararası kurumların kültürel peyzaj kavramına dair söylemleri incelendiğinde şunu diyebilmek mümkündür. Kültürel peyzaj kavramına sahip olan alanların tanımlı bir coğrafya ve zaman içerisinde doğa ve insanın içinde bulunduğu belirli bir kültür grubu tarafından karşılıklı etkileşimini içermesi gerektiği ve bu etkileşimi yapıllı çevrede somut ve somut olmayan miras değerleri olarak yansıması gerekmektedir (şekil 2.1). Bu yansıttığı izler de o coğrafyaya dair bütünlük ve özgünlük değerlerini içeren o yere ait hissini oluşturan özgün değerlerdir.

Çizelge 2.1 : Kültürel peyzaj kavramının kronolojik olarak söylemlerinin anahtar kelimelerinin analizi.

Zhang & Taylor / 2019	İnsan hafızası Kültürel değerler Kimlik ve yerin ruhu İnsan ve peyzaj etkileşimi
Durrell / 2015	Kimlik ve yerin ruhu İnsan ve peyzaj etkileşimi
Taylor & Lennon / 2012	Kimlik ve yerin ruhu İnsan ve peyzaj etkileşimi Sosyo-kültürel değerler
Taylor / 2009	Gündelik peyzajlar İnsan müdahalesi Doğal peyzaj İnsan aktiviteleri İdeoloji Fiziksel değişim
Graeme Aplin / 2007	Kültürel ve ekonomik Spiritüel sistem İnsan ayak izi
Punekar / 2006	Tarihsel çevre Doğa ve kültür Yapılı çevre ve bağlam Sosyo-mekansal bağlam Kentsel doku
Rössler / 2006	Kültür ve doğa Somut ve somut olmayan değerler Biyolojik ve kültürel çeşitlilik Kültür ve kimlik Yerel halk ve doğal çevre etkileşimi
Madran & Özgönül / 2005	Yapılı çevre Doğal çevre Sosyo-kültürel değerler
Fowler / 1999	Somut ve somut olmayan miras İnsan ve peyzaj etkileşimi
Lowenthal / 1975	Tarih, gelenek, hafıza, miras, geçmiş

Kültürel peyzaj kavramının kuramsal çerçevesini tartışan meslek insanlarının söylemlerinin geçtiği yayınlar incelenerek bir kronolojik tablo oluşturulmuştur. Bu kronolojik tabloya bakıldığında, peyzajın insanların ve toplumların hafızası ve kimliklerinin önemli bir parçası olduğu, peyzaj kavramının anlam genişlemesi yaşadığı ve kentsel ölçekten kırsal ölçeğe kadar çok geniş coğrafyaları kapsadığı görülmektedir. Kronolojik söylemler doğrultusunda kültürel peyzaj bileşenlerinin; insan-doğa etkileşiminin sonucu olduğu ve buna bağlı olarak da somut ve somut olmayan değerleri içerdiği anlaşılmaktadır (Çizelge 2.1). Bu söylem analizinin sonucunda oluşan anahtar kelimeler kümeleştirildiğinde, kültürel peyzajı insan-doğa ve yapılı çevre ana bileşenler altında toplayabilmek mümkündür (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 : Kültürel peyzaj bileşenleri.

2.1.2 Uluslararası ilkesel metinlerde kültürel peyzaj kavramının gelişimi

Kültürel peyzaj kavramının gelişmesi son yıllarda Dünya Mirası Komitesi'nin kendi küresel görevinin misyonu içinde entelektüel kavramın tartışılması ile öncü olmuştur. Dünya Mirası Komitesi bu kavramın teorisini geliştirirken bu kavramı ödünç aldığı akademik ortamla iletişim kurulmasını, deneyimlerinden haberdar edilmesini ve aynı zamanda araştırma yapılması için iş birlikleri sağlamıştır.

Kültürel peyzajlar başlığı altındaki tarihi peyzajların altyapısı, 1964'te hazırlanan Venedik Tüzüğü'nün yapı ve çevresinin birlikte düşünülmesi fikrinsel zeminini oluşturmuştur. Miras kavramının kültürel ve doğal değerler arasındaki tartışmaların başlamasını sağlamıştır. Bu geçen yıllar içinde kavram uluslararası koruma topluluğu için büyük ilgi görmüştür (Jacques, D., 1995). 1970 yılında René Pèchère'nin Uluslararası Tarihi Bahçeler ve Peyzajlar Komitesi adı altında kurulan ICOMOS-IFLA Uluslararası Bilimsel Komitesi, kurulduğundan itibaren kültürel peyzaj çerçevesi üzerinde çalışmalarına devam etmektedir. ICOMOS ve IFLA üyelerini birleştiren tek komite olmakla birlikte çok sayıda kongreler organize edilmiştir. Bunlardan bazıları; 1982'de düzenlenen "*Tarihi Peyzajlar*" başlığı çerçevesinde düzenlenen Floransa Tüzüğü'nde, yapısal alanla ilişki olan peyzajlar ister tarihi, kırsal, kentsel, yapay veya doğal olsun kendi özel ortamından soyutlanamaz ve bu tür peyzajların yapı ile birlikte düşünülmesi gerekli olduğudur. Bu tüzükte tarihi peyzajları büyük bir olaya ev sahipliği yapmış ya da bilinen bir efsane, bir mücadele

veya ünlü bir resmin konusu olabilen tarihe tanıklık etmiş önemli coğrafyalar olarak nitelendirmektedir (ICOMOS, 1982).

Bugün kentsel gelişimin kontrolsüz ilerlemesinin sonucu olarak çevreler özgünlüğünü yitirmekte, kimlik kaybına uğramaktadır. 1987’de “*Tarihi Köyler ve Kentsel Alanlar*” başlığı altında düzenlenen Washington Tüzüğü’nde şehirler, kasabalar ve tarihi merkezlerin veya mahallelerin doğal ve insan yapısı ortamlar içerdiğini, bu tür alanların geleneksel kent kültürüne ait izler taşıdığı için korunması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (ICOMOS, 1987). 1992 yılında UNESCO’nun kültürel peyzaj alanlarının üstün evrensel değerler taşıdığının kabulü neticesinde 1993 yılında Dünya Miras Listesi’ne kavram olarak girmeye başlamıştır. 1994 yılında Japonya’nın Nara kentinde gerçekleştirilen ve sonrasında alınan kararlar doğrultusunda düzenlenen tüzükte özgünlük vurgusu yapılmış ve her kültürün kendine özgü miras değerlerini taşıması, her yapının ait olduğu kültürel bağlamı belirleyen ölçütlere göre dikkate alınması ve değerlendirilmesi hususuna dikkat çekmektedir (ICOMOS, 1994). Logan (2001) Nara belgesini, kültürel çeşitliliğe ve inanç sistemlerinin tüm yönlerine saygı gösterilmesi gerektiğini kabul eden orijinallik kararlarının çeşitli bilgi kaynaklarıyla bağlantılı olabileceğini önerdiğini söylemektedir. Bunların; form ve tasarım içerebileceği, malzemeler ve işlevlerin farklılığı, gelenekler ve tekniklerin çeşitlilik göstermesi, konum ve ortamın bağlayıcılığı, ruh ve his kavramlarının iç içe geçmesi ile oluşacak özgün ortamlar olduğudur. Manevi ritüelleri ve doğal deneyimi birbirine bağlamak, doğa ile yeni ve daha derin ilişkiler geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Doğal dünyanın ve genel olarak tüm evrenin derinlikli anlamlar içerdiğine saygı duyulması gerektiği fikri doğmuştur (Mallarech, 2012).

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) kültürel peyzajı:

“Kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve bir etkinlikle birlikte olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar” olarak nitelendirmektedir. (IUCN, 2001).

IUCN kültürel peyzaj alanlarının değer sistematığını şu şekilde tanımlamıştır (IUCN, 2001):

- Önemli doğal ve yarı doğal ekosistemlerin; fauna ve floranın vahşi türlerinin varlığı,

- Çiftçilik sistemlerinde biyo-çeşitliliğin değerli varlığı, mahsul çeşitleri ve çiftlik hayvanlarının sürdürülebilir arazi kullanım uygulamalarının varlığı,
- Peyzajdaki doğal ve yapay unsurlar arasındaki zıtlıktan kaynaklanan olağanüstü doğal güzelliğin varlığı olarak tanımlamaktadır.

1979 yılında düzenlenen kültürel öneme sahip yerlerin korunması tüzüğü olarak bilinen “*Burra Tüzüğü*” miras alanlarının kültürel önemini; “*yerde, yerleşmesinde, kullanımında, birlikteliğinde somutlaşan geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya manevi değer*” olarak tanımlanmıştır. 2013 yılında Avustralya ICOMOS’un revize etmesiyle somut olmayan mirasın kültürel peyzaj üzerindeki önemine sıradan insanların özellikle günlük yaşamlarına verdikleri değerleri tanıyarak zengin bir kültürel yaşam dokusunu yaratan yerlerinin, geleneklerinin ve faaliyetlerinin olduğunun fark edilmesi olarak ifade edilmeye başlanmıştır. İnsanlar için bir yer duygusu “*genius loci*” için kritik öneme sahiptir. Relph, mekanın kimliğini her biri diğerine indirgenemez üç birbiriyle ilişkili bileşenlerden oluştuğunu dile getirmektedir. Bunlar; fiziksel özellikler veya görünüm, gözlemlenebilir faaliyetler, işlevler, anlam veya simgelerden oluştuğudur. Dünyadaki yaşamımızın var oluşu ile ilgili insan deneyimleri, insanlar için yerin anlamı ve önemi ile ayrılmaz bir şekilde ilişkisel olduğunu savunmaktadır (Relph, 1976).

2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından Floransa’da düzenlenen toplantının ana konusu peyzaj korumasını, yönetimini ve planlamasını teşvik etmek ve peyzaj konularında Avrupa ile iş birliğini organize etmektir. Yapılan bu sözleşmenin 15. maddesinde yer alan hükümlere tabi olarak peyzajın kapsamını; doğal, kırsal, kentsel ve yarı kentsel alanları içerdiği, bu tür alanların olağanüstü olarak kabul edilecek peyzajları kapsayacağı gibi gündelik peyzajları da içereceği aktarılmıştır. Sözleşmede aşağıdaki tanımlanan maddeler konusunda farkındalık yaratılmak istenmiştir. Bunlar şu şekildedir:

- İnsanların çevresinde yaşadıkları gündelik peyzajların, o çevreye kimlik veren kültürel ve doğal mirasların temeli olarak kabul etmek,
- Peyzajın korunmasına, yönetilmesine ve planlanmasına yönelik peyzaj politikalarının tanımlamak,
- Bu tür peyzaj politikalarının tanımlanması ve uygulanması için de genel, yerel ve bölgesel otoritelerin aktif katılımı için prosedürler oluşturmak,

- Peyzajı, bölgesel ve şehir planlama politikalarına ve kültürel, çevresel, tarımsal, sosyal ve ekonomik politikalarına entegre etmek tavsiye edilmektedir (COE, 2000).

2003 Haziran ayında ICCROM tarafından Roma’da düzenlenen kültürel peyzaj koruma çalıştayında kapsamlı tarihi belgelemenin, tarihi kültürel peyzajlardaki önemine vurgu yapılmıştır. Bu çalıştayda; fiziksel, geçmiş yaşamlara dair, kültürel ve manevi vurguyu içeren tarihi peyzajlarda fiziksel doku ve biçimlerinin yanı sıra belirgin olan kültürel geleneklere dayanan somut olmayan değerleri tanımanın önemi vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle, kültürel peyzaj alanlarının sadece görünen olmadığını aynı zamanda zihinlerde nasıl yorumlandığının da önemli olduğu vurgulanmaktadır (Meining, 1979).

UNESCO tarafından 2003’te Paris’te düzenlenen 32. genel toplantısında somut olmayan kültür mirasın (SOKÜM) korunması kabul edilmiştir. Somut olmayan kültür mirası, UNESCO tarafından; *“toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel mirasların bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar biçiminde tanımlanmaktadır”*. Somut olmayan kültürel miras alanları:

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (nişan, düğün, doğum, nevruz, vb. kutlamalar),
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk botaniği, geleneksel tarım ve takvim yöntemleri, yiyecek saklama ve yetiştirme teknikleri, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- El sanatları (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi vb.) (URL-2).

2005’te UNESCO tarafından düzenlenen Hoi An Protokolü de somut miras alanlarının, somut olmayan mirasın ve kültürel peyzaj alanlarının korunması için uygulamaların birbirine bağlılığının altını çizmeye çalışan bir girişimdir. Çin’in Xi’an

kentinde düzenlenen 2005 Uluslararası ICOMOS konferansı teması, “*değişen şehir alanlarını ve peyzajların kültürel mirası koruma pratiğine koymanın*” önemi vurgulanmıştır. Korumanın sadece fiziksel koruma ile ilgili olmadığı aynı zamanda kültürel ve sosyal boyutta da olabileceği dile getirilmiştir (ICOMOS, 2005). 2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından “Faro Sözleşmesi” olarak bilinen kültürel mirasın toplum için değeri konulu Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi’nde insanların geçmişinden miras kalan yapıları çevrelerin zaman içerisindeki evrimine vurgu yapmıştır (COE, 2005). Yine 2005 yılında Japonya’da düzenlenen “*Kültürel ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma: Kutsal Doğal Alanların ve Kültürel Peyzajın Rolü*” adındaki uluslararası katılımlı konferansta ekolojistler, hidrologlar, antropologlar, hükümet yetkilileri, yerel toplulukların geleneksel bilgileri ve yaşam tarzları üzerindeki olumsuz etkilerin nasıl önlenebileceği konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Doğa ve kültür etkileşimlerinin hem biyolojik ayağı hem de kültürel çeşitlilik ayağı tartışılmıştır (UNESCO, 2005).

ICOMOS tarafından 2007 yılı teması “kültürel peyzajlar ve doğa anıtları” olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda peyzajların sahip olduğu anıtsal, kültürel, sembolik değerlerin vurgulanması ve sahip olduğu doğal değerler nedeniyle miras olarak kabul edilen alanların kültürel değerlerin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır. Somut (binalar, yerleşimler, peyzajlar, yollar, ...v. b) ve somut olmayan (hatıralar, ritüeller, kutsallık, değerler, renkler, vb.) değerler olarak yerin ruhunun korunmasında 2008’de düzenlenen Quebec Deklarasyon’unda kabul edilmiştir (UNESCO, 2008). 2009 yılında UNESCO tarafından “*Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar: Korunması ve Yönetimi için Rehber*” isimli bir belge yayınlanmıştır. Belgenin içeriğinde kavramlar, tarihçe, dünya mirası listesine girme süreçleri ve değerlendirme ölçütleri, yönetim yaklaşımı gibi kısımlar yer almaktadır (Mitchell ve diğ., 2009).

2010 yılının ICOMOS tarafından tarım mirası teması seçilmiş, bu kapsamda tarımsal aktivitelerin peyzajla ilişkisine vurgu yapılmıştır. Bu aktivitelere katılımın ise; beceriler, geleneksel bilgi & pratikler, üretimler ve bu değerlerin somut olmayan mirasla olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Halen kullanılan tarımsal peyzajların geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağlantıyı sağlayacak mekanizma olduğu belirtilmiştir. 2011’de ICOMOS tarafından Paris’te düzenlenen “*Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması*” deklarasyonunda tarihi kentlerin ve çevrelerin değerini korumak için ilke ve stratejiler belirlemek, sosyal, kültürel ve

ekonomik yaşamıyla birlikte sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile bütünleşik koruma yaklaşım geliştirmek tavsiye edilmektedir. 2011 tarihli, UNESCO’ya bağlı üye devletler arasında tavsiye niteliğinde olan tarihi kentsel peyzaj alanlarını içeren toplantıda, kentsel mirasın bütüncül bir perspektifle ele alınması gerekliliğine dair şu kararlar tavsiye edilmektedir:

- Üye devletler; kentsel peyzaj yaklaşımını, ulusal kalkınma planları içerisine dahil etmelidirler.
- Tarihi kentsel peyzaj alanlarının başarılı ve sürdürülebilir şekilde korunabilmesi için paydaşlarla iş birlikleri yapılmalıdır.
- Uluslararası kuruluşların, tarihi kentsel peyzaj alanlarının korunması ve sürdürülebilmesinde aktif rol oynamalıdır.
- Ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri, bu tür alanların sürekliliğinin sağlanmasında etkili katılım sağlamalıdır (URL-3).

2014’te 18. genel kurul için Floransa’da düzenlenen ICOMOS, *“İnsani Değerler olarak Kültürel Miras ve Peyzaj”* temalı toplantıda *“toplum odaklı bir yaklaşım”*, *“kültür ve doğanın bileşimi olarak peyzaj”* ve *“büyümenin itici gücü olarak peyzaj”* başlıkları tartışılmıştır. Genel olarak kültürel miras ve peyzajın toplumun kimliğinin bir parçası olduğu, peyzajın geçmiş kuşakların yaşayan birer hafızası olarak süregeldiğini, gelecek kuşakların da bu sahip olan somut ve somut olmayan miras değerlerini yaşatacak bir nefer olduğu vurgulanmıştır. İnsanı temele alan ve toplum odaklı koruma anlayışının benimsenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Toplum odaklı yaklaşım geliştiren toplantıda kavram olarak geçen peyzajın sadece yerleşimlerin ve veya tarımın değil, aynı zamanda canlı türlerinin yaşam alanlarının da insanlar tarafından belirlendiği ve korunduğu bir *“biyo-kültürel anlayış”* geliştirmesi gerekliliğidir. Nüfusun refahının yanı sıra, coğrafyanın sosyo-ekonomik ve çevresel süreçlerle ilgili kentsel ve kırsal peyzajlar arasında birçok ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Bu toplantıda kültürel peyzaj alanlarının yönetiminde yerelin dahil edilmesi gerekliliğini savunulmuş, bu sayede kültürel mirasların tanınması ve bunlara saygı duyulması sağlayacağı öngörülmüştür. Yenilikçi ve geleneksel uygulamalar, çok işlevli peyzajların daha etkin yönetimi ve yönetişimini destekleyecek esnekliklere ve uygulanabilirliklerine katkıda bulunabileceğinin altı çizilmiştir. Bu tür alanların geleceğin gelişmesine yön verebilmesi için de peyzaj düzeyindeki etkileşimin ve

geçim kaynaklarının, biyolojik ve kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesine yönelik disiplinler arası veya ötesi çalışmaları içermesi, başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için de çeşitli iş birliklerinin kurulması gerektiği savunulmaktadır (ICOMOS, 2014).

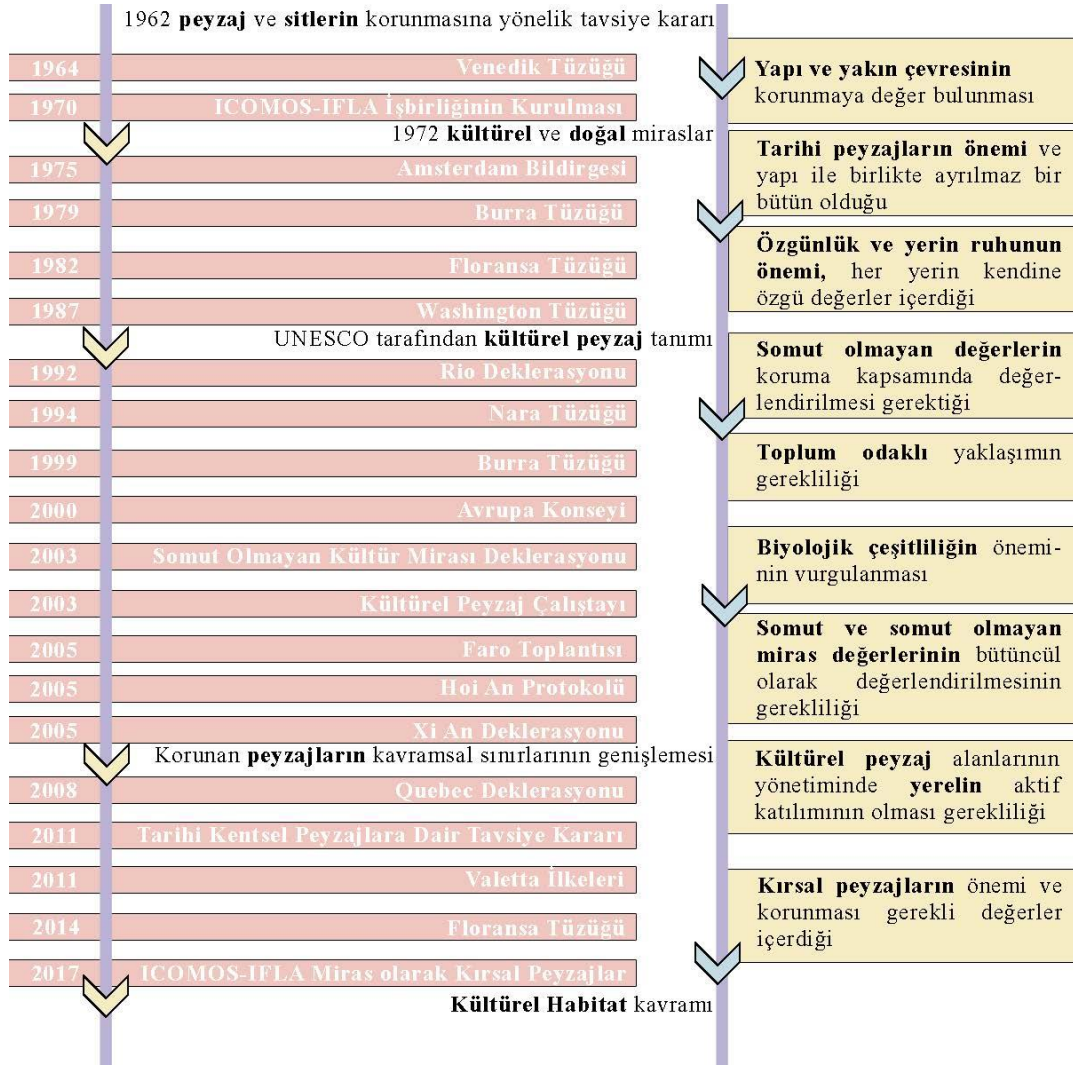
Doğal kaynakların sınırlı olduğu ve tükenebileceği gerçeği karşısında çevrenin korunması ve bu durumun süreklilik arz etmesi, günümüzde kaçınılmaz bir gerçek niteliği taşımaktadır. Kırsalda yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar uluslararası ve ulusal pek çok plan ve strateji belgesine konu olmaktadır. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Hedefleri 2030, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Bölgesel Gelisme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020 kırsal alanlara sürdürülebilir ekonomik büyümeyi hedeflemektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ‘nın 11. hedefi olan “*Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar*” başlığı 2050 yılı için bugünden alınması gereken kentsel kararları içermektedir. Dünya nüfusunun yarıdan fazlası artık kentlerde yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler’in raporuna göre 2050 yılına kadar bu rakam 6,5 milyar, yani dünya nüfusunun üçte ikisi olacağıdır. Kentsel alanlarımızı inşa etme ve yönetme biçimi değiştirilmediği sürece sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılamayacağı söylenmektedir. Hızlı düşüş gösteren kırsal nüfus kentsel alanlarda da iş bulmak ve iş gücüne katılımda sorunlar yaşamaktadır. Bu durum aşırı yoksullukların genellikle kentsel alanlarda yoğunlaşmasına ve sağlıksız çevreler oluşmasına neden olmaktadır. Birleşmiş Milletlerin dengeli kır-kent ilişkisi kurmak için öncelikli olarak kentleri güvenli ve sürdürülebilir kılmak için öncelikli olması gereken meselenin güvenli ve erişilebilir konut sağlamak, gecekonduları dönüştürmekten geçtiğini ifade etmektedir. Toplu taşımacılığına yatırım yapmak, kamusal yeşil alanları artırmak, kentsel planlama ve yönetimi hem katılımcı hem de kapsayıcı şekilde ele almak olarak aktarmaktadır. Alt amaçlarda ise; dünyanın kültürel ve doğal mirasının korunması ve gözetilmesi çabalarının artırılması ve ulusal ve bölgesel kalkınma planlamasını güçlendirerek kent çevresindeki ve kırsal alanlar arasındaki olumlu ekonomik, sosyal ve çevresel bağlantılarının desteklenmesi konuları da yer almaktadır.

Ulusal düzeyde planlanan on birinci Kalkınma Planı’nda (2019-2023) hedeflerinde belirtildiği üzere, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılmasının, yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir

imkanlarına kavuşturarak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulmasının temel amaç olduğu değinmiş olacaktır. Bu amaçla küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansal yapılarının üretim kapasitelerinin artırılarak güçlendirilmesini hedeflemektedir.

Kültürel peyzaj alanları konusunda çalışmalarını yürüten bilimsel komisyon ISCCL ve IFLA'nın ortak çalışması ile 2017 yılında ICOMOS'un 19. genel toplantısında yayınlamış olduğu "*Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*" başlıklı metinde kırsal peyzajları, insanlığın mirasının hayati bir bileşeni olduğu ve aynı zamanda devam eden kültürel peyzajların en yaygın türlerinden biri olduğu dile getirilmiştir. Yayımlanan bu belge, derinlemesine düşünmeyi teşvik etmekte ve uluslararası kurum ve kuruluşlardan yerel yönetim düzeyine kadar kırsal peyzaj sistemlerinin etik, kültür, çevre ve sürdürülebilir dönüşümü hakkında rehberlik sunmaktadır. Miras olarak kırsal peyzajların insan-doğa ilişkileri ile ilgili teknik, bilimsel ve pratik bilgiyi kapsadığını ifade etmektedir. Miras olarak kırsal peyzajların, geçmişte ve günümüzde bunları gerçekleştiren, dönüştüren sosyal yapılar ve işlevsel örgütlerin ifadeleri olduğunu, biyo-kültürel çeşitliliğin devamına katkıda bulunan kültürel, manevi ve doğal özellikleri kapsadığına vurgu yapılmıştır (ICOMOS-IFLA, 2017). Metinde ayrıca peyzajlardan için kırsal kelimesi kullanılmakta ve kırsal peyzajlara yönelik tehditler ortaya konularak yapılacak çalışmalara rehber niteliğinde genel prensipler içermektedir.

Şekil 2.3 : Kültürel peyzaj kavramının uluslararası ilkesel metinlerdeki gelişimi.

Şekil 2.3'te uluslararası ilkesel metinlerde peyzajı içeren söylemler kronolojik bir sıraya göre değerlendirilmiştir. 1964 yılında düzenlenen Venedik Tüzüğü'nün 6. maddesinde anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunması gerektiği belirtilmiştir (Ahunbay, 1996). 1975 yılında hazırlanan Amsterdam Bildirgesi'nde "Bütünleşmiş Koruma" kavramıyla birlikte, koruma kapsamı genişletilmiştir. 1976 tarihli Nairobi Bildirgesi'nde, tarihi kentler ve mahallelerle birlikte köylerin de korunmasından söz edilmekte, kentsel, bölgesel kırsal planlama önerilmektedir. 1982 Qubec Bildirgesi'nde madencilik endüstrisi, koloniyal dönemdeki tarımsal geçmişi gibi karakteristikleri vurgulanırken, mirasın kültürel varlıklar, coğrafi-insani çevre gibi boyutuyla "doğa ile insanın ortak üretimi-yaratımı olduğu ve kendi bütünlüğünde yaşanılan zamanı oluşturduğu" söylenmektedir. 1999 Burra Tüzüğü "yer" kavramına odaklanır. 2003 tarihli somut olmayan kültürel miraslarının bir parçasını oluşturan insan-doğa-tarih etkileşimi içinde sürekli yeniden

yaratılarak kimlik duygusu veren, kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgi-beceriler ve bunlarla ilgili araç-gereçler, mekanların korunmasına yönelik vurgularıyla kırsal yerleşimleri ilgilendirmektedir.

Bu bağlamda korumanın bugün tarihi park ve bahçelerin yanı sıra, tarihi kentlerin eski mahalleleri ve geleneksel karakteri olan kent ve kırsal alanlar için de gerekli olduğu ve mimarlık ürünlerinin en büyüğünden en küçüğüne kadar günümüz yapılarını da unutmadan kültürel değer taşıyan tüm yapıları çevreleriyle birlikte ele alarak geniş bir perspektif için de görülmesi gerektiği belirtilmiştir (Ahunbay, 1996). Dönemleri içeren yerleşimleri içinde yaşayan toplumundan ve o toplumun sahip olduğu kültürel değerlerden bağımsız olarak düşünülemez. Toplumların süreç içerisindeki tüm etkinlikleri sonucu meydana gelen ve toplumların yapısal özelliklerini yansıtan konut, bahçe, sokak, meydan, kentsel ve kırsal alan öğelerinin oluşturduğu bütün kültürel çevreyi oluşturmaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin sosyal yaşantıları, dünya görüşleri, davranış örüntüleri, dini inançlarına bağlı olarak belli bir birikimi ve oluşumunu yansıtmaktadır. Her kentin geçmişi ile kurduğu bağ katmanlaşarak günümüze ulaşan bir tarihi birikim olarak ele alınmalı ve tarihte süreklilik içinde değerlendirilmelidir. Geçmişin sürekliliği, geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkinin net olarak ortaya konulması, her dönemi, topluluğu ve mekanı zamanın bağlamıyla birlikte değerlendirmek gereklidir. Bu ise gerek coğrafi gerek toplumsal olarak geçmişin ve bugünün örüntüsünü ortaya koyan katmanların okunması ve belgelenmesi ile mümkündür. Kültürel değerlerin sürekliliğini anlamak için kültür katmanlarını üstüste koyarak okuma yapmak ve ilişkileri anlamak gereklidir. Bu ise gerek coğrafi gerek toplumsal okumaları da beraberinde getirmelidir ve birbirinden bağımsız düşünülemezler.

2.2 Kültürel Peyzaj Alanlarının UNESCO Tarafından Sınıflandırılması ve Tipolojileri

Kültürel peyzaj kavramı son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanan bir kavram olup tasarlanmış bahçelerden üretim peyzajlarına kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu bölümde UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanlarının sınıflandırılması ve tipolojilerine yer verilmekte, seçim kriterleri maddeler halinde yer almaktadır. Sonrasında dünyadaki ve Türkiye'deki kültürel peyzaj alanları örnekler verilmektedir.

2.2.1 Kültürel peyzaj alanlarının seçim kriterleri

Dünya Mirası alanlarının miras niteliği taşıyabilmesi için aşağıdaki tanımlanmış olan altı önemli kriterden en az birini sağlaması gereklidir, bu altı madde şu şekilde tarif edilmektedir:

- i. İnsan yaratıcı dehasının bir başyapıtı.
- ii. Bir zaman dilimi içinde veya dünyanın bir kültür bölgesinde, mimari veya teknolojiadaki gelişmeleri içeren, anıtsal sanat, şehir planlama veya peyzaj tasarımı insani değerlerin önemli bir değişimi,
- iii. Bir kültüre özgü veya en az istisnai bir tanıklık gelenek ya da yaşayan ya da kaybolan medeniyet,
- iv. Bir bina veya mimari tipinin olağanüstü bir örneği veya teknolojik topluluk veya peyzaj,
- v. Geleneksel yerleşim için olağanüstü bir örnek ya da arazi kullanımı, özellikle tehdit altında olan bir kültürün temsili,
- vi. Olaylarla veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle veya inançlarla, sanatsal ve olağanüstü evrensel öneme sahip edebi eserler.

Kültürel peyzajların öncelikle Dünya Mirası Listesi'ne dahil olması için 3 kategori içerisinde tanımlanmaktadır. Bu kategorilerde yer almak için de özgünlük değeri barındırması gerekmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Geleneksel bilgi ve teknoloji ve kültürel-ekolojik entegrasyon,
- Yerel halkın aktif olarak yer alması ve peyzajın modifikasyonu,
- Doğal peyzajın dönüşümünün derecesi,
- Zaman içerisindeki evrimi ve fiziksel varlığının hayatta kalması,
- Kültürel gelenek ve kimlik,
- Bölgedeki karşılaştırmalı değer,
- Bölgenin kültürel, ekonomik, sosyal ve veya dini gelişiminde önemi,
- Peyzaj tipinin temsili doğası,
- Biyo-çeşitliliğin varlığı (fauna, flora, evcil hayvancılık ve kültür bitkileri),
- Özgünlük ve bütünlük,
- Yerinde var olan gerekli yönetim ve destek koşulları UNESCO (2003).

UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanı olarak seçilmesinde ön plana çıkan değerlendirme ölçütleri şu şekilde olmaktadır:

- Alanın estetik niteliği,
- Alandaki yapı ve yapı toplulukları,
- Yaşam şekli ve arazi kullanımlarının sürekliliği,
- Tarım ve çiftlik faaliyetleri,
- Peyzajın kendisinin tasarlanmış park, bahçe olması veya önemli bir unsur olarak bünyesinde barındırması,
- Peyzajın ulus, kabile ya da yerel bir topluluk gibi bir veya daha fazla grubun kimliğinde önemli bir yere sahip olması,
- Peyzajın coğrafi bütünlüğünayrılmaz bir parçası olması,
- Milli park veya korunan alanları içeriyor olması,
- Yerel nüfusun varlığı,
- Ruhani bir öneme sahip olması,
- Arkeolojik alanları içeriyor olması,
- Kent ve veya köy alanları,

Doğal çevre verileri olarak ormanlık alanlar, kayalıklar, göl ekosistemi, nehirler, deniz gibi değerlerini barındırıyor olmasıdır (Fowler, 2003).

2.2.2 Kültürel peyzaj alanlarının kategorileri

Bu bölümde UNESCO, IUCN ve A.B.D. Milli Park Servisi tarafından tanımlanan tipolojilere yer verilmiştir. Buna göre; UNESCO 1992 yılında Dünya Miras Komitesi tarafından 3 ayrı kategori başlıkları içerisinde sunmuştur. Kültürel peyzajlar şu 3 alt kategoriye göre sınıflandırılmaktadır.

I. Açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları; insan tarafından bilinçli olarak tasarlanan ve yaratılan kültürel peyzaj alanlarıdır. Daha çok dinî ve anıtsal yapılar bünyesindeki bahçe, park, peyzaj alanları bu kategoride yer almaktadır. UNESCO'nun seçim kriterlerine göre bölüm 2.2.1'de geçen (i) maddesini yerine getiren kültürel alanlardır.

II. Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları; bir kültüre ait sosyo-ekonomik, idari, dinî vb. girdilerin doğal çevreyle geliştirdiği ilişki sonucunda şekillenen ve bir evrim sürecini yansıtan alanlar vardır. UNESCO'nun seçim kriterlerine göre, bölüm 2.2.1'de geçen (ii), (iii), (iv), (v) maddelerinden herhangi birini yerine getiren kültürel alanlardır. Bu grubun alt sınıflamalarında, evrimini tamamlamış (fossil) niteliğinde

olan, ancak hâlâ görünür olan alanlar ile geleneksel yaşam biçiminin çağdaş girdilerle harmanlandığı yerleri kapsayan evrimi devam eden kategorileri bulunur. Bunlar şu şekildedir:

- *Gelişimini tamamlamış / Kalıntı / Fosil alanlar*; bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiş ve evrimini tamamlamış alanlardır. Bu tür alanlar işlevsel olarak varlığını sürdüremese de fiziksel olarak varlığını sürdürmektedir.
- *Gelişimi devam eden peyzajlar*; günümüzde toplumla bağlı geleneksel yaşam tarzlarını ve evrim sürecini devam ettiren alanlardır.

III. Yardımcı kültürel peyzaj alanları; güçlü dini, sanatsal, kültürel niteliklerle birlikte olduğu alanlardır. UNESCO'nun seçim kriterlerine göre, bölüm 2.2.1'de geçen (vi) maddesini yerine getiren kültürel alanlardır. İnsanların maneviyatı, gelenekleri, yaşam pratikleri, fiziksel yapısı, kutsal alanları, zihinsel imgeleri olabilen, ortak kültürel değerleri olan veya kutsal yerleri olan yüksel potansiyele sahip olan coğrafyalardır (Rössler, 2006).

IUCN kültürel peyzaj alanlarını korunan alan tanımı ile birlikte altı farklı kategoriye ayırmaktadır:

- Kategori I: Katı koruma, Ia; katı doğa rezervi, Ib; vahşi yaşam alanı (bilimsel amaçlı olarak korunan doğal alanlar ve yaban hayatının korunması için yönetilen alanlar)
- Kategori II: Ekosistemin korunması (doğal park alanları v.b)
- Kategori III: Doğal özelliklerin korunması (doğal anıt v.b)
- Kategori IV: Aktif yönetim yoluyla koruma (habitat / tür yönetimi alanları v.b)
- Kategori V: Kara ve veya deniz peyzajlarının korunması ve rekreasyon alanları (koruma altındaki peyzajlar ve kıyı alanları v.b)
- Kategori VI: Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı olarak sınıflandırılmaktadır (IUCN, 1994).

A.B.D. Milli Park Servisi kültürel peyzaj alanlarını 4 kategori altında sınıflandırmaktadır, bunlar şu şekildedir:

- *Tarihi alanlar*; önemli bir olayın, aktivite veya kişi ile ilişkili olan peyzajlardır (savaş alanları v.b.)

- *Tarihi tasarlanmış peyzajlar*; bir mimar, peyzaj mimarı, bahçıvan veya bitki uzmanı tarafından tanınmış stil ve geleneklere göre tasarlanmış planlı peyzajlardır (kampüs alanları, parklar v.b.)
- *Tarihi yöresel peyzajlar*; insanların kullanımları ile şekillenen peyzajlardır. Bir kişi, aile veya topluluğun sosyal ve kültürel davranışları ile şekillenen peyzajlarda günlük yaşamda etkili olan fiziksel, biyolojik ve kültürel karakterlerin izlerini görebilmek mümkündür (tarımsal alanlar, madencilik alanları, çiftlikler v.b.)
- *Etnografik peyzajlar*; Geleneksel yöntemlerle şekillenmiş peyzajlardır. Dini amaçlı kullanılan peyzajlar veya arkeolojik yerleşimler, yaşam ve tören alanları gibi peyzajlar bu sınıflandırmaya örnek verilebilir (Birnbaum, 1994).

UNESCO, IUCN ve A.B.D. Milli Park Servisi'nin kültürel peyzaj sınıflandırmaları incelendiğinde UNESCO ve A.B.D. Milli Park Servisi tasarlanmış ve organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanlarını ayrı kategorilerde değerlendirmiştir. UNESCO'ya göre “*açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları*” iken Milli Park Servisi'nde “*tarihi tasarlanmış peyzajlar*” olarak karşımıza çıkmaktadır. UNESCO'da organik olarak gelişmiş, gelişimini tamamlamış veya devam etmekte olanalar kategori II'de yer almaktadır. A.B.D. Milli Park Servisi'nde ise “*tarihi yöresel peyzajlar*” kategorisi kısmi olarak karşılamaktadır. UNESCO'nun tanımlamış olduğu kategori III ise A.B.D. Milli Park Servisin'de etnografik peyzajlar olarak ele alınmaktadır. IUCN ise kültürel peyzaj alanlarına daha çok doğal hayatın korunması ve yaşatılması olarak bakmakta ve ona göre de kategorileştirmiştir.

2.2.3 Dünya Miras Listesinde Yer Alan Kültürel Peyzaj Alanlarının Değerlendirilmesi

Kültürel peyzaj tanımı ilk 19. yüzyılın sonuna doğru Alman coğrafyacılar tarafından “*ilkel-doğal peyzajın aksine insan eliyle şekillenen peyzaj*” olarak nitelendirmişlerdir (Sauer, 1963). Kültürel peyzaj kavramı, Alman literatüründen sonra 20. yüzyılda Avrupa'da da kullanılmaya başlanmıştır. 1972 yılında Dünya Miras Kongresi'nde gündeme gelmiş, 1992 yılında Dünya Miras Komitesi “*kültürel peyzaj*” tanımını yönergelerine dahil etmiştir. O zamandan bugüne UNESCO tarafından dünya mirası listesinde “*kültürel peyzaj alanı*” olarak tescil edilen 116 alan bulunmaktadır. Bu kısımda dünyadaki ve Türkiye'deki kültürel peyzaj alanları olarak tanımlanan 116

coğrafya; kıtalarına, tipolojilerine ve peyzaj değerlerine bağlı olarak detaylı olarak incelenmiştir. UNESCO'nun kültürel peyzaj alanı olarak tescil ettiği alanların hangi tip ve kriterler altında tescillendiği, tescil yılı, fiziksel, doğal ve sosyal kimlik bileşenleri altında sorgulanmıştır. UNESCO'nun raporları incelendiğinde her bir kültürel peyzaj alanında üretim peyzajına dair değerler tespit edilmiştir ve üretim peyzajı değerleri tabloda yer almıştır (Çizelge 2.2). Kıtalar üretim peyzajı ekseninde değerlendirilmiştir.

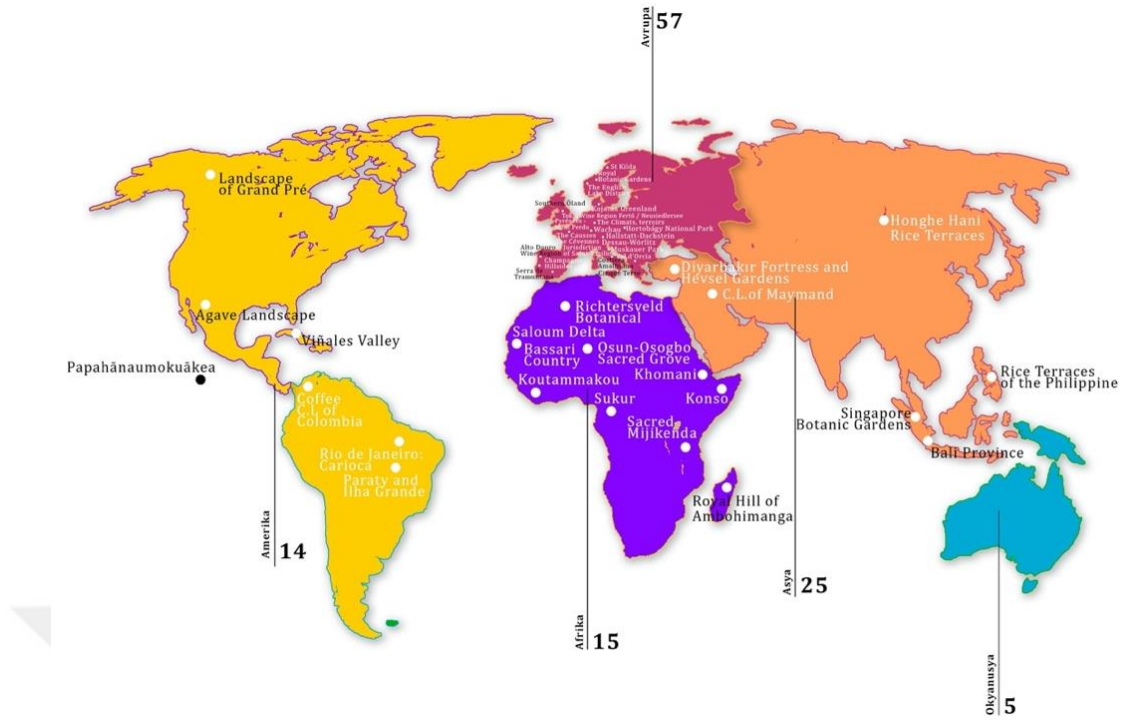
Çizelge 2.2 : Kıtalara göre kültürel peyzaj alanlarının değerlendirme tablosunun parametreleri.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI	UNESCO KRİTERLERİ										KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ										ÜRETİM PEYZAJI			TESCİL YILI				
													FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ					DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ		SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
	YATAY					DÜŞEY		SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ			YATAY					YAPISAL			ALANSAL		NOK-TASAL									
																							SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ							
	SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ									
	SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ									
	SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ									
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ										
SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ					SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ</																				

Bu teze özgü olmak üzere geliştirilen sorgulamada mevcut durum analizi yöntemine göre her bir incelenen alanın bileşenlerinin varlığı var ise pozitif yani nokta ile temsil edilmiştir. Nokta olmayan boşluklarda ise o bileşen yok demektir, dolayısıyla negatif anlam içermektedir. Bu yöntem bize uluslararası örnekleri karşılaştırmada bir yöntem olarak denenmiştir. Tezin 3. ve 4. bölümünde yer alan kültürel peyzaj- hafıza ilişkisini yorumlamayı ve kültürel peyzaj bileşenlerinin oluşturulması için parametre serisinin geliştirilmesini sağlamıştır.

2.2.3.1 Dünyadaki kültürel peyzaj alanları

UNESCO (2003), kültürel peyzajların öncelikle Dünya Mirası Listesi'ne dahil olması için 3 kategori içerisinde tanımlamaktadır. Kültürel peyzajlar 3 alt kategoriye göre sınıflandırılmaktadır. Bu alanların kıtalara ve kategorilere; *kategori I: Açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları*, *kategori II: Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları*, *kategori III: Yardımcı kültürel peyzaj alanları*'dır. Buna göre dünyadaki dağılımları şekil 2.3 ve çizelge 2.3'de gösterilmektedir. Kıtalara göre bakıldığında; Asya kıtası 25, Afrika kıtası 15, Avrupa kıtası 57, Amerika kıtası 14, Okyanusya 5 (Şekil 2.4) kültürel peyzaj alanı olarak dünya miras alanlarına sahiptir. 116 kültürel peyzaj alanlarından 4 Kategori I, 77 Kategori II, 35 Kategori II kapsamında dünya miras listesine “*kültürel peyzaj alanı*” olarak girmiştir.

Şekil 2.4 : Dünyadaki kültürel peyzaj alanlarının dağılımı.

Çizelge 2.3 : Kıtalar ve türlerine göre dağılımı.

Kıtalar	Kültürel Peyzaj Alanlarının Sayısı	Kategori
Asya	25	15 Kategori II 10 Kategori III
Afrika	15	7 Kategori II 8 Kategori III
Avrupa	57	3 Kategori I 46 Kategori II 8 Kategori III
Amerika	14	1 Kategori I 7 Kategori II 6 Kategori III
Okyanusya	5	2 Kategori II 3 Kategori III
Toplam	116	4 Kategori I 77 Kategori II 35 Kategori III

Kıtalar kendi içerisinde detaylı incelediğinde; Asya kıtasında toplam 25 kültürel peyzaj alanı tescillenmiştir (çizelge 2.3). Bu tescil edilen yerlerden 15'i Kategori II kapsamında “*Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları*”, 10'u Kategori III “*Yardımcı kültürel peyzaj alanları*” kapsamında değerlendirilmektedir. Afganistan, Filistin ve Suriye örnekleri çeşitli sebeplerden dolayı liste dışı edilmiştir. Afrika kıtasında bu sayı 15'tir. 7'si kategori II ve 8'i kategori III kapsamında değerlendirilmiştir. Avrupa'da 57 kültürel peyzaj alanı tescil edilmiştir. 3'ü kategori I, 46'sı kategori II ve 8'i kategori III kapsamında değerlendirilmiştir. Amerika kıtasında 14 tescilli alan bulunmaktadır. Bunlardan 1'i kategori I, 7'si kategori II ve 6'sı da kategori III kapsamında değerlendirilmiştir. Okyanusya'da ise toplam 5 alan kültürel peyzaj alanı olarak tescillenmiş; bunun 2'si kategori II ve 3'ü de kategori III kapsamındadır. Toplamda 116 kültürel peyzaj alanında 4'ü kategori I, 77'si kategori II ve 35'i de kategori III kapsamında değerlendirilmiştir.

Asya kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları; Asya kıtasında toplam 25 kültürel peyzaj alanı tescil edilmiştir. Bu tescil edilen alanların 15'i kategori II ve 10'u da kategori III kapsamında değerlendirilmiştir. Listeye girenler yoğunluklu olarak kriter iii. (*Bir kültüre özgü veya en az istisnai bir tanıklık gelenek ya da yaşayan ya da kaybolan medeniyet*) ve vi. (*olaylarla veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle veya inançlarla, sanatsal ve olağanüstü evrensel öneme sahip edebi eserler*) kapsamında girmiştir. Kültürel peyzaj alanlarının tablosunu gösteren çizelge 2.4'e göre:

- Çin, Endonezya, İran ve Filipinler'deki kültürel peyzaj alanları kırsal coğrafyalarda yer almaktadır. Bu coğrafyalarda tarımsal faaliyetler devam etmekte ve sosyo-ekonomik olarak sürekliliğini sağlamaktadır.
- Singapur'daki kültürel peyzaj alanı başlangıcından itibaren “*Botanik Bahçesi*” olarak tasarlanmış bir peyzaj alanıdır. Bilgi üretimi ve bitkisel üretimin sürekliliği devam etmektedir.
- Türkiye'de ise Diyarbakır kent merkezinde yer alan “*Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri*” kent kullanıcıları tarafından sosyo-kültürel ve ekonomik olarak gündelik hayatın içerisinde yer almakta ve halen üretim peyzajı azalan eğilim gösterse bile sürekliliğini devam ettirmektedir.

Çizelge 2.4 : Asya kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			UNESCO KRİTERLERİ								KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ										ÜRETİM PEYZAJI				TESCİL YILI																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
													FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ		DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ		SOSYO-KİMLİK BİLEŞENİ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
			DÜŞEV		YATAY		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-EKONOMİK		YAPISAL						ALANSAL		NOK-TASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
													I	II	III	IV					V	VI	VII	VIII	IX	X	Taahhütü	Organik	Ritüel	Tarihsel	Endüstriyel	Mekansal/Yapısal	Arkeolojik	Doğal	Yerel	Orta	Kon	Tarihsel	Arkeolojik	Etnografik	Dini	Sunatsal	Ritüel	Ritüel	Ritüel	Sosyo-Ekonomik	Yapısal	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan	İklim	İnsan

Afrika kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları; Afrika kıtasında toplam 15 kültürel peyzaj alanı tescillenmiştir (Çizelge 2.5). Bu tescil edilen yerlerden 7’si Kategori II kapsamında “*Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları*”, 8’i Kategori III “*Yardımcı kültürel peyzaj alanları*” kapsamında değerlendirilmektedir. Listeye girenler yoğunluklu olarak kriter iii. “*Bir kültüre özgü veya en az istisnai bir tanıklık gelenek ya da yaşayan ya da kaybolan medeniyet*” ve v. “*Geleneksel yerleşim için olağanüstü bir örnek ya da arazi kullanımı, özellikle tehdit altında olan bir kültürün temsili*” kapsamında girmiştir. Tabloya göre Afrika kıtasındaki kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilen alanlarına bağlı değerlendirme yapıldığında:

- Etiyopya, Kenya, Madagaskar, Nijerya'daki kültürel peyzaj alanlarında o coğrafyaların yerlileri ile birlikte devam eden gündelik yaşamları ile koruma altına alınmıştır. Bu alanlarda somut ve somut olmayan miras değerleri yaşatılarak günümüze kadar gelmiştir.
- Senegal, Kuzey Burun, G. Afrika ve Togo'da bitkisel veya hayvansal bazda üretim peyzajları devam etmektedir.

Çizelge 2.5 : Afrika kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.

[illegible]

Avrupa kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları; Avrupa kıtasında toplam 57 kültürel peyzaj alanı tescillenmiştir (Çizelge 2.6). Bu tescil edilen yerlerden 3'ü kategori I “*Açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları*”, 46'sı kategori II kapsamında “*Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları*”, 8'i kategori III “*Yardımcı kültürel peyzaj alanları*” kapsamında değerlendirilmektedir. Listeye girenler yoğunluklu olarak kriter iii. “*Bir kültüre özgü veya en az istisnai bir tanıklık gelenek ya da yaşayan ya da kaybolan medeniyet*”, iv. “*Bir bina veya mimari tipinin olağanüstü bir örneği veya teknolojik topluluk veya peyzaj*” ve v. “*Geleneksel yerleşim için olağanüstü bir örnek ya da arazi kullanımı, özellikle tehdit altında olan bir kültürün temsili*” kapsamında girmiştir. Tabloya göre Avrupa kıtasındaki kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilen alanlarına bağlı değerlendirme yapıldığında:

Kültürel peyzaj alanları kendi içerisinde üretim peyzajının çeşitliliğine göre; ekolojik peyzaj alanları (Macaristan, Norveç örnekleri), bitkisel üretim peyzajı alanları (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz örnekleri), hayvansal üretim peyzajı alanları (Macaristan ve Norveç örnekleri), pastoral (hem bitkisel hem hayvansal) üretim peyzajı alanları (İspanya, İngiltere örnekleri), yarı kentsel nitelikte yapılaşmış kentsel peyzaj alanları (Avusturya, Macaristan, Fransa, Almanya örnekleri) olarak alt kategorize etmek mümkündür. Yukarıdaki belirtilen üretim peyzaj alanlarının devam ettiği kentsel nitelikteki yerleşimlerde kolektif hafıza korunmuştur. Geçmişten gelen geleneksel üretim metotlarının, bu tip yerleşimlerin ekonomik olarak sürekliliğinin olması ve buna bağlı insan (yerel halk) katmanının turizm baskısına rağmen halen canlılığını koruyor olması, bu coğrafyalarda yaşayanların kolektif hafızanın korunmasında en büyük etkidir.

Çizelge 2.6 : Avrupa kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			UNESCO KRİTERLERİ								KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ										ÖRETİM PEYZAJI			TESCİL YILI										
													FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ		DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ		SOSYO-KİMLİK BİLEŞENİ																			
			Tarihsel Endüstriyel Mülkiyet/Doğal Varlıklar		Doğal Varlıklar		Dünya Mirası		Yatay		Sosyo-kültürel		Yapısal		Alansal		Noktasal																			
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Tasarımsal	Organik	Beylik	Tarihsel Endüstriyel Mülkiyet/Doğal Varlıklar	Doğal Varlıklar	Dünya Mirası	Tarihsel Arkeolojik Ruhsatlı	Dini	Sanat	Bilimsel	Ekolojik	Ruhsatlı	Ruhsatlı	Sosyo-kültürel	Yapısal	Alansal	Noktasal	1986-1999	2000-2009	2010-2019	2020-2029	2030-2039			
AVRUPA	Andora	Madriu-Perafita-Claror Valley				•					•		•	•	•			•				•	•		•	•							•			
	Avusturya	Hallstatt-Dachstein			•	•					•		•	•	•			•	•			•	•		•	•						•				
	Avusturya	Wachau Cultural Landscape		•		•							•									•	•		•	•							•			
	Macaristan	Fertő / Neusiedlersee					•				•						•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•						•			
	Çekya	Lednice-Valtice C.L.		•	•		•				•		•	•				•				•	•		•	•							•			
	Çekya	Erzgebirge/Krušnohoří Mining		•	•	•						•		•								•	•		•	•								•		
	Çekya	Ceremonial Carriage Horses					•	•				•										•	•		•	•								•		
	Danimarka	The par force hunting		•		•						•										•												•		
	Danimarka	Kujataa Greenland					•					•										•	•		•	•								•		
	Danimarka	Aasivissuit – Nipisat					•					•										•	•		•	•								•		
	Fransa	Pyrénées - Mont Perdu			•	•		•	•			•		•	•							•	•	•	•	•	•	•						•		
	Fransa	Jurisdiction of Saint-Émilion			•	•						•		•								•	•		•	•								•		
	Fransa	The Loire Valley		•	•	•		•				•		•								•	•		•	•								•		
	Fransa	The Causses and the Cévennes			•		•					•										•	•		•	•								•		
	Fransa	Nord-Pas de Calais		•		•		•				•		•	•							•	•		•	•								•		
	Fransa	Champagne Hillsides			•	•		•				•		•								•	•		•	•									•	
	Fransa	The Climats, terroirs			•			•				•		•								•	•		•	•									•	
	Fransa	Taputapuātea			•	•		•				•		•								•	•		•	•									•	
	Almanya	Dessau-Wörlitz		•		•						•		•								•	•		•	•								•		
	Almanya	Upper Middle Rhine Valley			•		•	•				•		•								•	•		•	•								•		
Almanya	Muskauer Park		•		•						•		•								•	•		•	•								•			
Almanya	Bergpark Wilhelmshöhe			•	•	•					•		•	•							•	•		•	•								•			
Almanya	Erzgebirge/Krušnohoří Mining		•	•	•						•		•								•	•		•	•									•		
Macaristan	Hortobágy National Park					•	•				•										•	•		•	•								•			
Macaristan	Fertő / Neusiedlersee					•					•										•	•		•	•								•			
Macaristan	Tokaj Wine Region			•	•	•					•										•	•		•	•								•			
	İzlanda	Þingvellir National Park			•		•				•										•	•		•	•									•		

Çizelge 2.6 (devamı): Avrupa kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.

[illegible]

Amerika kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları; Amerika kıtasında toplam 14 kültürel peyzaj alanı tescillenmiştir (Çizelge 2.7). Bu tescil edilen yerlerden 1'i kategori I "*Açıkça tanımlanabilen kültürel peyzaj alanları*", 7'si kategori II kapsamında "*Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj alanları*", 6'sı kategori III "*Yardımcı kültürel peyzaj alanları*" kapsamında değerlendirilmektedir. Listeye girenler yoğunluklu olarak kriter iv. "*Bir bina veya mimari tipinin olağanüstü bir örneği veya teknolojik topluluk veya peyzaj*", v. "*Geleneksel yerleşim için olağanüstü bir örnek ya da arazi kullanımı, özellikle tehdit altında olan bir kültürün temsili*" ve vi. "*Olaylarla veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle veya inançlarla, sanatsal ve olağanüstü evrensel öneme sahip edebi eserler*" kapsamında girmiştir. Tabloya göre Amerika kıtasındaki kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilen alanlarına bağlı değerlendirme yapıldığında:

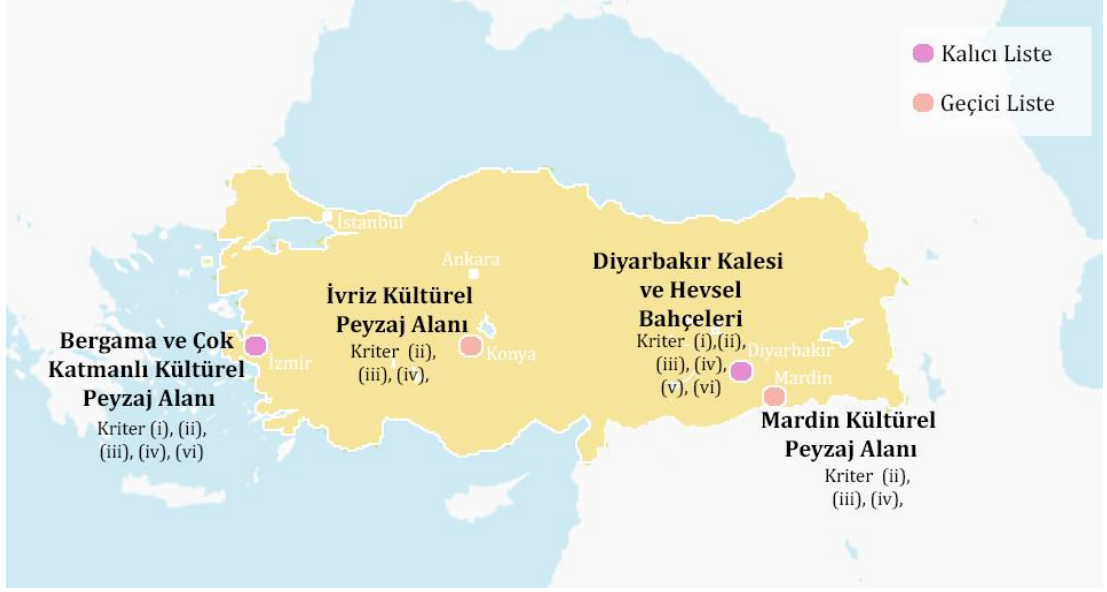
- Kanada ve Brezilya örneklerinde kent ile iç içe geçmiş kültürel peyzaj alanlarını görmekteyiz. Yaşamların kent merkezinde var olmasından dolayı üretimin bir parçası olarak hafızanın sürekliliği vardır diyebiliriz.
- Bitkisel üretim peyzajı olarak Kolombiya, Küba, Meksika ve hayvansal üretim olarak da Brezilya örnekleri geçmişten günümüze kadar geçim kaynağı olarak halen geleneksel metodlarla devam ettirilen tarımın varlığından söz edebiliriz.
- Kuzey Amerika'daki örnekte ise yerlilerin yaşadığı bir coğrafya ve onlara bağlı olan somut ve somut olmayan kültür miraslarının sürekliliğinden bahsedebiliriz.

Çizelge 2.8 : Okyanusya kıtasında yer alan kültürel peyzaj alanları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			UNESCO KRİTERLERİ										KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ										ÜRETİM PEYZAJI			TESCİL YILI																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
															FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ		DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ		SOSYO-KİMLİK BİLEŞENİ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
			DÜŞEY		YATAY																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
									Sosyo-kültürel				YAPISAL	ALANSAL	NOKTASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Tarihsel	Organik	Birleşik				Tarihsel	Endüstriyel	Mekanik/Arşival	Yaratıcı	Tarihsel	Doğal	Vadi	Ova	Kıyı	Tarihsel	Arkeolojik	Etnografik	Dini	Spor	Ritüel	Diğer	Sosyo-Ekonomik	Hayvanlar için	Bütçeler için	İnsanlar için	İklimsel	Hidrolojik	Tara	Deniz	Anıtsal	İklimsel	1980-1989	1990-1999	2000-2009	2010-2019	2020-2029	2030-2039																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
OKYANUSYA	Avustralya	Uluru-Kata Tjuta National Park																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			

2.2.3.2 Türkiye'deki Kültürel Peyzaj Alanları

UNESCO'ya göre günümüz itibarıyla 1154 alan dünya kültür mirası olarak tescillenmiştir. Bunlardan 897'si kültürel, 213'ü doğal ve 39'u karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Türkiye'nin kültür miras alanları listesine göre 17'si kültürel, 2'si karma olmak üzere 19 alan bulunmaktadır. Geçici listede ise 77 kültürel, 4 karma ve 3 doğal olmak üzere 84 miras alanı mevcuttur. Kültürel peyzaj alanı olarak dünyada 116 alan örnek olarak gösterilmektedir. 4 alan ise çeşitli nedenler dolayısıyla listeden çıkarılmıştır. 2020 yılı nisan ayında UNESCO tarafından geçici listeye giren Ankara'nın Beypazarı Tarihi Kenti, İzmir Tarihi Liman Kenti, Osmaniye'deki Karatepe-Aslantaş Arkeolojik Alanı, Kayseri'deki Koramaz Vadisi ile Diyarbakır'daki Zerzevan Kalesi ve Mithraeum coğrafyaları olmuştur. Bu kısımda Türkiye'de (Şekil 2.5) “Kültürel Peyzaj Alanı” olarak 4 coğrafya detaylı olarak incelenmiştir. Bu coğrafyalardan kalıcı listede 2 coğrafya bulunmaktadır. Bunlar; “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri” ile “Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanları”dır. Türkiye'den 2 alan ise kültürel peyzaj alanı olarak geçici listede yer almaktadır. Bunlar; “Mardin Kültürel Peyzaj Alanı” ve “İvriz Kültürel Peyzaj Alanı”dır. Örneklerin görselleri pandemi koşullarında yerinde ziyaret edilemediğinden dolayı UNESCO'nun resmi web sitesinden alınmıştır.

Şekil 2.5 : Türkiye’deki kalıcı ve geçici listede yer alan kültürel peyzaj alanları.

- **Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri kültürel peyzaj alanı**

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri 2015 yılında UNESCO tarafından kriter i, ii, iii, iv, v, vi maddelerini kapsayacak şekilde kültürel peyzaj alanı olarak kalıcı listeye girmiştir.

Şekil 2.6 : Diyarbakır Surları’na Hevsel Bahçeleri’nden bakış (URL-4).

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı, Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Şekil 2.6). Bu bölge Dicle Nehri üzerinde bereketli hilal olarak tanımlanan bir coğrafyada yer almaktadır. Roma döneminden başlayarak Sasaniler, Bizans, Osmanlı'dan günümüze kadar varlığını korumayı başarmıştır. Diyarbakır Kalesi'nin 7 bin yıllık tarihi, surların ve burçların hala orjinal ve özgün olması; Hevsel Bahçeleri'nin 30'dan fazla uygarlığın izlerini taşıyan ve 8 bin yıldır devam eden sivil bir bahçe olma özelliği taşımasından dolayı kültürel ve tarihi olarak özgün bir yere sahiptir.

Şekil 2.7 : Diyarbakır Surları'na Hevsel Bahçeleri'nden bakış (URL-5).

Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri, tarihsel dönemleri barındırdığı, taş ustalığının olağanüstü bir yansıması olması ve günümüze kadar gelmesi; Hevsel Bahçeleri'nin tarımsal değerinin dışında, kültürel ve tarihi anlamlar içermesi ve binlerce yıldır uygarlıkların yaşam sürmesinde en önemli etken olmasından dolayı kriterler (i), (ii), (iii), (iv) ve (v) kapsamında kültürel peyzaj alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 2.7). Kriterler baz alınarak değerlendirme şu şekilde özetlenebilir:

- i. Diyarbakır Kalesi; inşaat teknikleri, malzemeleri ve coğrafi planlaması açısından medeniyetlerin yaratıcılığını yansıtmaktadır. Bazalt platosunun sismik faaliyeti bakımından bölgenin en güvenli yerinde konumlanmaktadır. Hem çağın su ihtiyacını karşılama hem de Dicle Nehri'ne yakınlığı nedeniyle

- ticari faaliyetler açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Roma Dönemi'nin en güçlü ve en büyük kalelerinden biri olma özelliği taşımaktadır.
- ii. Diyarbakır tarihte, batı ve doğu arasındaki stratejik geçişteki farklı dönemlerdeki farklı uygarlıklar için askeri ve kültürün başkenti olmuştur. “Bereketli Hilal” olarak anılan bölgede Mezapotamya ile Anadolu’yu birbirine bağlayan, iki medeniyetin beşiği ve Mezapotamya’yı Anadolu’ya ve kuzey ülkelerine bağlayan yolların kavşağında dünya tarihini şekillendiren bu coğrafyadaki kültürlerin buluştuğu ve birleştiği bir noktada yer almaktadır. Dört yöne dört kapı bulunmaktadır. Birbiriyle kesişen kuzey-güney ve doğu-batı yönündeki uzanan bu iki arter Roma kent planının bugüne gelmesini sağlamıştır.
 - iii. Kalenin kapılarındaki detaylarda Roma, Bizans, Abbasi dönemlerine ait çok özel yazıtlar bulunmaktadır. Bu yazıtlar, İslam medeniyetlerinden gelen yazıtlar olmakla birlikte dini gereklilikleri dolayısıyla daha sade, fazlalıktan ve insan formlarından kaçınırken, sanat eseri olarak harfler kullanılarak yazılan en görkemli yazıtlardandır.
 - iv. Diyarbakır Kalesi, mevcut zeminde var olan malzeme olan bazalttan inşa edilmesi ve bu malzemenin yerelden çıkması anlamında özgün karakterdedir. Kalenin altında bulunan taş kütlelerinin aynı malzeme olması dolayısıyla herhangi bir saldırı anında, zeminin taş ocağı olarak kullanılarak temin etmek ve onarmak mümkün olabilmektedir. On Gözlü Köprü, yapım teknikleri, konumu ve şehir planlamasına vurgu açısından olağanüstü bir örnek olarak tanımlanmıştır. Köprünün yapım tekniği, zarafeti ve kaleye göre konumu, kaleyi ve çevresini daha geniş coğrafyalara bağlayabilme kabiliyeti, ticaret ve hayvancılık yolları, bu köprüyü dönemin en güzel örneklerinden biri haline getirmektedir.
 - v. Diyarbakır Kalesi’nin yer kararında etkili olan en önemli doğal unsurlar, kalkan şeklindeki Karacadağ volkanik konisi ve bazalt platosu, Hevsel Bahçeleri ve Dicle Nehri’dir.
 - vi. Diyarbakır’da yetişen güvercinlerin bulunduğu boranhaneler ve güvercinlerden elde edilen gübreler, Dicle Nehri’nin kıyılarında yer alan kum alanlarda yetişen karpuzların verimini artırması için kullanılmıştır. Ancak son zamanlarda, Diyarbakır’da güvercin yetiştiriciliği çeşitli sebepler dolayısıyla azalmıştır. Bu durum, karpuz yetiştiriciliğinde kullanılan güvercin

gübrelerinin kullanımını azaltmıştır. Diyarbakır'daki tarımsal faaliyetler arasında çok önemli olan Dicle Nehri'nin kıyılarında yetişen karpuzlar, “*Diyarbakır karpuzu*” ismi ile anılmaktadır (URL-6).

- **Bergama ve çok katmanlı kültürel peyzaj alanı**

Dünya Miras Listesi'ne kültürel peyzaj alanı olarak ismi geçen Bergama, Hellenistik, Roma, Doğu Roma ve Osmanlı dönemlerine ait katmanları barındırmaktadır (Şekil 2.8). Hellenistik dönemde eğitim merkezi olarak anılan alan, Roma döneminde de sağlık merkezi olarak kullanılmıştır. Çevresindeki kültürel peyzaj alanı ile birlikte Hellenistik ve Roma dönemlerine ait pek çok örneği içerisinde bulunduran alan, Osmanlı dönemine ait de cami, han, hamam, v.b gibi kültür miras öğelerini içermektedir. Aynı zamanda Hellenistik dönem şehir plancılığının en iyi örneğini temsil etmekte olup kültürel peyzajın i, ii, iii, iv ve vi kriterlerine uygunluğu kapsamında dahil edilmiştir.

Şekil 2.8 : Bergama Kültürel Peyzaj Alanının coğrafyaya yerleşimi (URL-8).

- i. Hellenistik ve Roma dönemi mimari mekan öğeleri, Kale Tepesi ve çevresindeki doğal peyzaj ile bütünleşmiş yapısı; mimarlık, planlama ve antik çağlardaki üstün mühendislik çözümleri bu bölgeyi eşsiz kılmıştır.

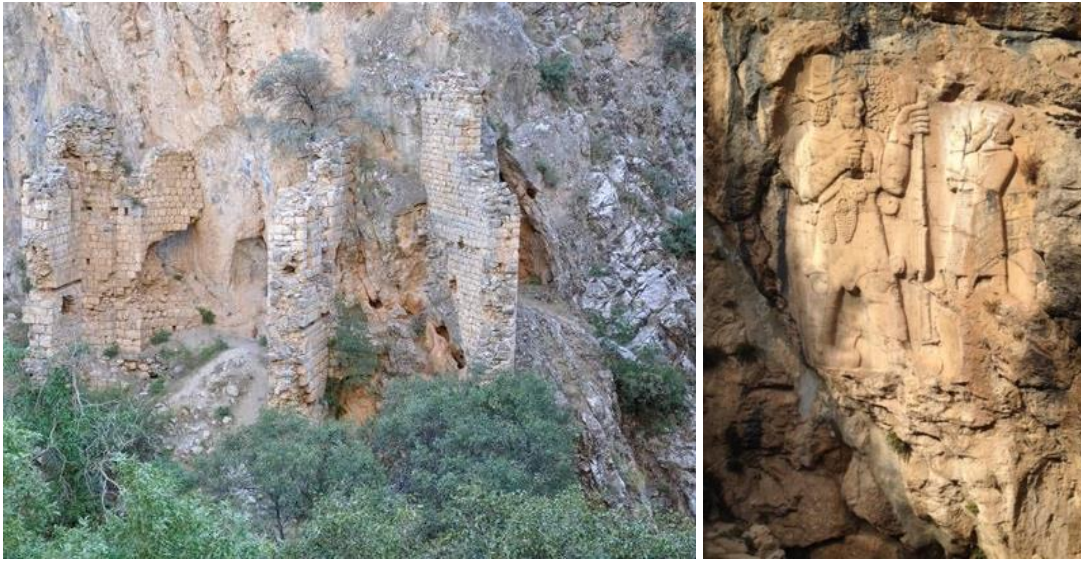
- ii. Bergama'nın kendisi ve çevresindeki kültürel peyzajı, farklı uygarlıkların katmanlarının entegrasyonunun en güzel örneklerindendir.
- iii. Bergama ve Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj alanı, hellenistik ve kentsel planlama ve peyzaj düzenlemesinin eşsiz tanığı olarak gösterilmektedir. Anıtsal Kale Tepesi, eşsiz yüksek basınçlı su sistemi, kaya kesim Kybele Tapınağı, tümölüs ve büyük sunağın her biri kültürel peyzajın elemanlarıdır. Roma Dönemi Kızıl Avlu, Roma amfi tiyatrosu ve su kemerleri; antik tıbbın günümüze kadar gelen eşsiz örneklerini içermektedir. Bergama'nın çok katmanlı yapısı ve kültürel peyzajı; medeniyetlerin birbiri ile ilişkisi, sanat, edebi, kütüphane, eğitim yoluyla kültürel gelişim çabalarının istisnai örneklerindendir.
- iv. Topoğrafik zorlukların ihtiyaçlar doğrultusunda teraslama işleminin yapılması; doğal kaynakların planlanması dönemin insanlık tarihi açısından önemli bir aşama olarak görülmektedir (Şekil 2.9).
- vii. Bergama, özellikle dinde ve bilimde önemli tarihi olaylar, fikirler, gelenekler ile yakından ilgilidir. Sahip olduğu sosyo-kültürel yapısı, Bergama'nın civara yayılmasına yol açmıştır. Bu sayede gelişen sanat, tıp ve felsefe alanları bu bölgeyi eşsiz kılmıştır.

Şekil 2.9 : Bergama Kültürel Peyzaj alanının içerisinde bulunan yapısal katman (URL-9).

- İvriz kültürel peyzaj alanı

İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Konya ilinde Genç Tunç Çağı'ndan Geç Antik döneme kadar kullanılmış olağanüstü değerlere sahip bir peyzaj alanıdır. Belirli zamanlarda gelen sızıntı şeklinde doğal su kaynağı, Hitit Dönemi'nden itibaren kutsal görülmüş ve doğal peyzajı kendi inançları ile bütünleştirerek kültürel peyzaj alanı oluşmuştur. İvriz "kültürel peyzaj alanı" olarak ii, iii ve iv kriterleri doğrultusunda 2017 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer almaktadır. Bölgede "dünyanın ilk tarım anıtı", manastır, Geç Hitit Dönemi'ne tarihlenen kabartma ile sunak mekanları yer almaktadır (Şekil 2.10).

Şekil 2.10 : İvriz Kültürel Peyzajı ve ilk tarım anıtı (URL-10).

- ii. İvriz Kültürel Peyzajı, Neo-Hitit ve daha sonra Genç Antik ve Bizans döneminde su, dağ ve doğanın entegresyonunun önemli bir örneğidir. Anıtsal sanat ve peyzaj tasarımındaki gelişmeler üzerine bir süre boyunca önemli bir kavşak göstermektedir. Neo-Hitit döneminde ve daha sonra Geç Antik Çağ ve Bizans döneminde aynı alanın kullanılması ve su, dağ ve doğanın bütünleşmesi bu önemli kavşaklara tanıklık eder. Değişimler de sanata yansır. Fresk resimleriyle süslenen şapeli ile Sannabadae Manastırı, azizlerin olduğu bir sahneyi tasvir etmektedir. Bir tarafta Luwian hava tanrısı Tarhunzas ve diğer azizler tasvir edilmektedir. Bu, bu alanın uzun bir süre boyunca dini bir ortam olarak devamını doğrulamaktadır. Bu durum yerin hafızasını canlı tutmaktadır.

- iii. İvriz ve Ambaderesi kabartmaları, Neo-Hitit döneminin (MÖ 1180-700) büyük bir kült anıtına eşsiz tanıklıklar taşır. Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda zaten var olan yerleşim yerleri büyütülmüş ya da yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Yazıtlarla tanrıların olduğu kayaların oyulması geleneği devam etmiş ve Hitit İmparatorluğu'nun kültürel hafızasının bir parçası olmuştur. İvriz, Neo-Hitit döneminin bilinen ve korunan tek su mabedidir. Su, peyzaj, dini kavramlar ve sanatın bütünleşmesi bu coğrafyanın en önemli özelliklerindendir. Sannabadae Manastırı ortamın önemini kanıtlamakta ve buranın kültürel hafızasının Bizans döneminin izlerini taşımaktadır. Suyun entegrasyonu, peyzajı, dini kavramları ve sanat bu alanın birbirine harmanlaşmış en güzel hali olarak görülmektedir.
- iv. İvriz Kültürel Peyzajı, teknolojik bir topluluğun olağanüstü bir örneğidir. Neo-Hitit kabartmaları M.Ö 8. yüzyıla ait olup yapılışı anlamında sanat ile güç ve uzmanlığı temsil etmektedir. Sanatçının yamaca ulaşması, aletlerle düzleştirilmesi gerekmektedir. Düzleştirme işleminden sonra kabartma, belirli aletlerin (yani keskinlerin) kullanımı gibi teknolojik özellikler olan uzmanlığa ihtiyaç duyulmuştur. Yüksek yamaçlarda bulunan kabartma sadece kültürün sembolü değil aynı zamanda kralın sanat ve inancın temsiliyeti ile gücünü ifade etmektedir. Kralın sanat, tarikat ve din yoluyla tezahürüdür.

• Mardin kültürel peyzaj alanı

Türkiye'nin güneydoğusunda Mezapotamya Ovası'na hakim bir alanda kurulmuş olup "Bereketli Hilal" bölgesinde yer almaktadır. Taşın geleneksel kullanımı ve taş işçiliği, dini ve yerel mimarisi ve teraslı kent dokusuyla bir bütün olan şehir, Anadolu topraklarının en iyi korunmuş örnekleri arasındadır. Doğa ve insan etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkan taşın ortaya çıkardığı fiziksel çevrenin sahip olduğu dini ve geleneksel yapılarını barındıran Mardin şehri ii, iii, iv kriterleri kapsamında "kültürel peyzaj alanı" olarak 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'de yer almaktadır. M.Ö. 4500'den başlayarak klasik anlamda yerleşim gören Mardin, Subari, Sümer, Akad, Babil, Mitanniler, Asur, Pers, Bizans, Selçuklu, Artuklu, Osmanlı Dönemi'ne ilişkin birçok yapıyı bünyesinde harmanlayabilmiş önemli bir açık hava müzesi konumundadır (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 : Mezapotamya Ovası’ndan Mardin şehrine bakış (URL-11).

2.3 Kolektif Hafızada Kültürel Peyzaj Alanları

“Hafıza, bütünüyle sürekliliğin yayılmasına, benzersizliğin değerlendirilmesine ve zamandizinin ortaya çıkmasına bağlıdır” (Nora, 1989).

Türk Dil Kurumu’nun tanımlamasına göre bellek; “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin” olarak geçmektedir (TDK, 2019). Cambridge (2019) sözlüğünde ise; “bilgi, deneyim, insanları ya da geçmişte yaşanan anıları hatırlama yetisi” olarak tanımlanmaktadır. Tarih ve hız hafızayı sürekli değişime uğrattığını ve hafızanın bu duruma tepkisi ise mutlaklaşma eğilimiyle açığa çıktığını ifade etmiştir. Hafıza geçmiş olayların bir anlatı halinde tutarlı ve doğal açıklaması olarak görünürken, algı ve deneyim kısmı daima eksiktir (Eber & Neal, 2001). Halbwachs’a göre bellek, bireyin ait olduğu sosyal gruplar içinde yaşadığı deneyimlerle oluşur, belirli bir zaman ve mekân ilişkisi içerisinde var olur. Bu sosyal çevreyi genelde aile, dini inanışlar ve sosyal sınıflar belirler. Sosyal çevrenin oluşturduğu değerler sistemi imgeler aracılığıyla temsil edilir. Toplamların ortak imgeleriyle oluşan kolektif hafızalar, algılanan çeşitli sembol ve imgeler sayesinde “geçmişin yeniden kurulması” nı ve belleğin sürekliliğini sağlar (Connerton, 2019). Kolektif hafıza bir grubun veya toplumun ruhunu temsil eden ve çeşitli metaforları, gelenekleri veya mirasları muhafaza eden bir kavramdır (Nora, 1996). Halbwachs (1992) kolektif hafızayı, toplumsal gruplar tarafından nesiller boyunca paylaşılan “tarihsel anıtlar, inançlar ve

gelenekler kümesi” olarak tanımlamıştır. Bir toplumda yaşayan bireylerin paylaştığı değerler, deneyimler ve anılar olmadığı sürece kolektif bellek sürdürülemez (Halbwachs, 1992).

Hafıza mekanlarının görünmez hikayesi; gündelik hayatın dinamikleri, zamanın işleyişi, anlam ilişkileri, iç içe geçmiş özel ve simgesel anılar, hatırlatıcı kodlar üzerinden okunabilmektedir (Halbwachs, 1992). Savage hafızanın, şehrin kültürel peyzajlarına yerleşmiş ve tarihsel olarak görülebildiğini dile getirmektedir. İnsanların ortak eylemleriyle oluşan alışkanlıklar, toplumun ortak hafızasını oluşturmaktadır. Kolektif hafızanın geçmişe gidebildiği ve bizzat şahit olunmasa da hafızalarda yer aldığına şahit olmak mümkündür. Toplulukların oluşturdukları ortak hafızaları canlı kaldığı sürece, onları tarihsel anlatıma dökmeye gerek kalmayacaktır. Kolektif hafızanın tarihten farkı tanımlı ayrılma çizgilerine sahip olmaması, düzensiz ve belirsiz sınırlarının olduğu dile getirilmektedir. Kolektif hafızanın anlatılarının aynı çözüğü üzerine ilmek ilmek dokunan iplere benzeten Mills (2014), uzaktan bakıldığında dokunan resmin belirginleştiği ve anlaşılabilir olduğunu söylemiştir. İplerin hem birbirlerinin hem de oluşan büyük resmi pekiştirdiği; anlatıların tarihe dair belirli bir perspektife uyduğu; bununla birlikte, kolektif hafızayı destekleyen bireysel anlatıların yakından incelenmesi, ipliklerin kaçtığı veya aşındığı noktalarda dokumadaki boşlukları açığa çıkardığını söylemektedir. Halbwachs (2018), bir toplumun hafızasının gidebileceği yer, o toplumu oluşturan grupların hafızalarının gidebildiği yere kadar ulaşılabilirliğini söylemektedir. Halbwachs (2018), kolektif hafızayı *“olayları çoğunlukla, ben doğmadan önce meydana gelmiş eski olaylardan ne daha iyi ne de daha başka bir biçimde hatırlıyorum. Yanımda konuşarak ya da okuyarak büyütebileceğim, tarihsel hatıralardan oluşan bir bagaj taşıyorum”* olarak dile getirmiştir. Halbwachs (2018), yazılı tarihin yanı sıra görünüşte olmayan fakat arka planda var olan eski olayların bütününe içeren ve yeniden hayata geçen yaşayan bir tarihten bahsetmektedir. Arka planda var olan imgelerin, hafızamızda yer alan izlerin yeniden inşası noktasında diğer hatıralarımız ya da başkalarının hatıralarının doğrultusunda gerçekleştiği ifade edilmiştir. Bazı izlerin varlığı bizi bu eski topluluğa özgü zamanın kalıcılığını ve sürekliliğini açıklamaya ve her an o anı yeniden deneyimleme imkanı sunmaktadır. Uzamsal olarak fiziksel çevrenin ayrıntıları, yalnızca grup üyeleri tarafından algılanabilir, çünkü uzamın grup tarafından işgal edilen her bölümü, toplulukların her birinin farklı yönlerini temsil eder.

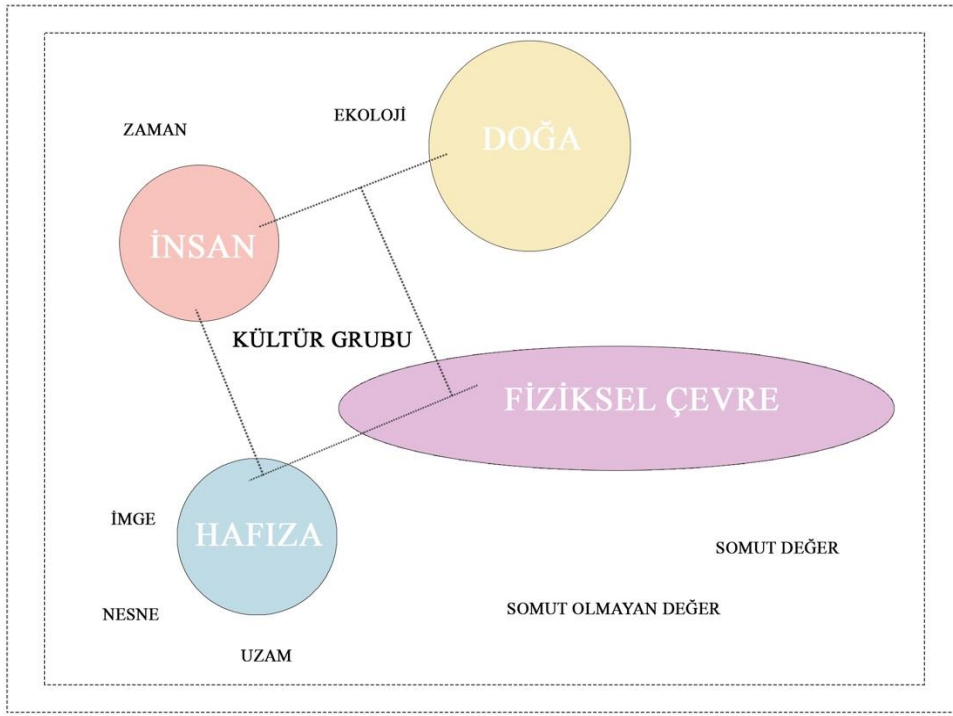
Halbwach da Nora'ya referans vererek belleğin kaynağının topluluklardan aldığı, çoğul be bireyselleşmiş bir doğası olduğunu savunmaktadır. Tarih ise bireysellikten uzak olduğunu söylemiştir. Nora ise bu konuda “*ona tüm insanlığın malı olma ayrıcalığı veren de budur*” şeklinde tanımlamada bulunmasından da tarihin artık anonim bir yapıya sahip olduğu ve içerisinde toplumu oluşturan bireye yer verilmediği anlamını çıkarabilmemiz mümkündür. Tarih zamansal olarak düşey ve kronolojik sürekliliğe odaklanırken, hafıza nesne ile birlikte imgeye, uzama ve harekete dayanmaktadır. Nora'ya göre, arşive dayalı, belgesel kanıtları ve başka bir dönemin kalıntılarına dayanan mesafeli bir uygulama olan tarih, her zaman geçmişi yeniden inşa eden ve temsil eden analiz ve eleştirel söylemle ilgilidir. Bu durumu da şu sözlerle açıklamıştır; “*lieux de mémoire artık var çünkü artık hiçbir milieux de mémoire yok*”. Kentsel topografya ve hafıza arasındaki bütüncül ilişkiye odaklanan Nora; kendiliğinden hafızanın olmadığını, ancak bir anlatıya, bir ritüele ya da bir sembole dayandırıldıkları zaman mekanların anlam kazandığını vurgulamıştır. Nora'nın hafıza mekânları olarak tarif ettiği bu mekanlar “*liuex de memoire*” olarak tanımlamıştır.

Tarihsel bilgi, toplum için önemli sayılan geçmiş eylemlere atıfta bulunurken, otobiyografik hatırlatmalara kişisel olarak deneyimlere ve ortak geçmişin insanlarla olan bağlarına dikkat çekmektedir (Halbwachs, 1992). Dolayısıyla Halbwach belleği bireyin bulunduğu sosyal ve fiziksel ortam olmadan imkansızlığına işaret eder. Halbwachs (2018), bireysel hafızanın tamamen kapalı olmadığını, kendi geçmişini hatırlamak için diğerlerinin hatıralarına ihtiyaç duyduğunu, referans noktalarına geri gittiğini söylemektedir. Bireysel hafızaya içsel ya da iç, kolektif hafızayı ise dışsal ya da birini kişisel hafıza veya otobiyografik hafıza, diğerine toplumsal hafıza veya tarihsel hafıza olarak tanımlayabilmemizin mümkün olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla otobiyografik hafızanın tarihsel hafızaya ihtiyaç duyacağı; fakat geçmişin özeti şeklinde olduğu ve üzerine yaşamın hafızasının eklendiğini ifade etmiştir. Kişinin bizzat tanık olmadığı, bireyin içinde yaşadığı grubun deneyimlediği hatıraları kapsamaktadır. Hafızasını paylaşan ve kendilerini şekillendirmeye dahil eden bir grup insan tarafından hatırlanan olaylar, insanların sayısı arttıkça kolektif bir nitelik kazanmaktadır (Lewicka, 2008). Dolayısıyla, belleğin sosyal ve kültürel bağlamından koparılamayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal belleğin oluşumunu ve sürekliliğini sağlamak için bu tür ortak mekanlara ihtiyaç olduğunu ve grupların kolektif paylaşımlarına vurgu yapan Nora ve Boyer,

kamusal alanların kolektif bellek ve kimlik oluşumunda oldukça önemli olduğunu savunmaktadırlar (Boyer, 1996). En iyi hatırlanan en yakın zamanda, en zor hatırlanacak olan da en eskide kalan olduğundan dolayı eskide kalan anıların kullanılmaması ve zaman aşımına uğrayacağı sonucuna varılabilir (Halbswach, 2016). Gelenek, görenekler ve törenlerin her ne kadar eski olsalar da tekrarlandıkları için hafızalarda canlılıklarını korurlar. Gelenekler, hayat buldukları mekanın geçirdiği zamansal değişimlere dair izler taşırlar. Urry (2015), toplumsal dünyanın zaman ve mekan bağlamında birbiri ile etkileşimde bulunan ve birbirlerini etkileyerek karşılıklı olarak değişen ve dönüşen yapıda oluştuğunu söylemiştir. Halbswachs (2018), yaşanmış tarihin yazılmış tarihten farkı bir geçmişin imgesinin korunmak suretiyle tekrar bulabilmek için canlı ve doğal çevreye her zaman sahip olduğu şeklinde ifade etmiştir. Hatıranın ise yaşanmış tarihten farklı olarak şimdiki zamandan ödünç alınan verilerle geçmişin yeniden inşasını içerir, yeniden inşa sürecinde kişi eskinin imgesini değiştirmiş ve dönüştürmüştür.

Tarihsel süreçte peyzajda yaşamış ve halen yaşamakta olan kültür gruplarının izlerini taşıyan bu coğrafyalar, günlük yaşam biçiminin oluştuğu bir sahne ve yaşamın kolektif olarak temsil edildiği alanlar olarak görülebilir. Burada peyzaj, insan varlığının izlerini, değerlerini, toplumsal ve kolektif hafızasını yansıtan, insanı geçmişi, anı ve geleceği ile de kuşatan bir olgu olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle bir yerleşimin halen kolektif hafızasının olabilmesi için; o coğrafyada yaşayan topluluğun yere özgü değerler üretmesinin devam etmesi gerekmektedir. Bu tür coğrafyalara Nora'nın hafıza mekanlarındaki tanımlamalarında yer alan "*milieux de mémoire*" terimini söylemek mümkündür. Harici yerleşimler, tarihin donuk bir sahnesini oluşturmakta ve yaşayanını büyük ölçüde kaybetmiş ise "*lieux de mémoire*" olarak ifade edilmektedir. Bu durumda kültürel peyzaj alanlarında kültür katmanının oluşması insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi ve yapılı çevreye yansımaları ise bunun sürekliliğini sağlayan ya da sağlayacak olan da hafıza katmanıdır. Şekil 2.12'de kültürel peyzajları oluşturan değerleri çizelgedeki gibi ifade etmek mümkündür. İnsan ve doğanın etkileşimi ile oluşan fiziksel çevreler o coğrafyada somut ve somut olmayan kültür varlıklarını oluşturur. Bu değerler kültürel peyzajın doğal, fiziksel ve sosyo+ çevrelerini oluşturmaktadır. Bu çevreleri değerli kılan, o coğrafyada belirli bir zamanda bir veya birden çok kültür grubu tarafından bütünlük ve özgünlük değerlerini taşıması ile ilişkilidir. Bu değerleri sürekli kılan ise topografinin hafıza katmanıdır.

Şekil 2.12 : Kültürel peyzaj bileşenlerinde hafızanın yeri.

2.4 Bölüm Değerlendirmesi

Kültürel peyzaj literatürü incelendiğinde, coğrafya disiplininin doğan kavram zamanla çeşitli alanlarda kullanılarak disiplinler arası bir terminolojiye evrilmiş ve bu sayede terim anlam genişlemesi yaşamıştır. Özellikle son 40 yıl içerisinde terimin, somut değerlerin yanı sıra somut olmayan değerleri de kapsamaya başladığı, kentsel alanlardan kırsal alanlara kadar çeşitli coğrafyalar için de kullanıldığını görebilmek mümkündür. Kültürel miras kavramı anlayışının UNESCO-ICOMOS-IFLA gibi kurumlarca yayınlanan uluslararası ilkesel metinlerde önceden büyük anıtlar ve arkeolojik yerler ya da mimari toplulukları kapsadığını; fakat sonrasında somut olmayan değerler, yerin ruhu, aidiyet, kimlik ve hafıza gibi kavramları da kapsayacak şekilde anlam zenginliğine uğrayarak son zamanlarda kültürel peyzaj kavramı altında ifade edildiği söylenilebilir.

UNESCO'nun kriterleri incelendiğinde, bu maddelerin insan ve doğanın etkileşiminin sonucu olan somut bir değerlendirme yaklaşımı olduğunu söylemek yanlış olmaz. UNESCO'nun kültürel peyzaj olarak tescil ettiği alanlar incelendiğinde görülmektedir ki; özgün coğrafyalarda müze işlevi ile korunan alanların yaşayan peyzaj olarak sürekliliği sağlanamamaktadır. Bu tür alanlar yaşayanı olmadan ruhunu kaybetmiş ve metalaşmış coğrafyalardır. Bu incelemeler ışığında, müze olarak korunan alanlarda

sadece yapılı çevre korunabilmektedir. Fakat biyo-kültürel habitatın korunması, sosyo+ kültürel peyzaj bileşeninin korunması ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda kültürel peyzaj alanlarını müze olarak korumaktansa, yaşayanı ile birlikte kültürel peyzajlar olarak korumanın yolu, bu alanların hafızasının sürekliliğini korumak ile mümkündür. Bu konunun tartışılması ve bu meseleye uzmanlarca çağdaş alternatif senaryolarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Bir toplumun köklerinin ya da kültürel bağlarının sürekliliğini sağlayabilmek için hafıza mekanlarının korunması ve yaşatılarak sürdürülmesi gerekmektedir. Toplumun aşına olduğu, gündelik hayatlarında sürekli kullanılan yerler, mekanlar, peyzajlar kesintiye uğratılırsa bellek unutma döngüsüne girer. Hafızalarda önemli yere sahip olan kolektif belleğin geçtiği alanların süreksizliğe uğratılması ise aidiyet hissinin azalmasından dolayı kentsel ve kırsal alanlarda kimlik problemine neden olur. Toplumlar tarafından ortak imgeleri belleklerde uyandıracak hafıza mekanlarının varlığının tespit edilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi gereklidir. Her toplumun ortak hafızalarını kurabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, biraradalık duygularını güçlendirebilecekleri, değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilecekleri, birlikte deneyimleyebilecekleri, hatırlananları sürdürebilecekleri, unutulmaları ise tekrardan canlandırma fırsatı yakalayacakları mekanlara ihtiyaç vardır. Kültürel peyzajlardaki yerleşme dokusunun oluşumunda gündelik yaşantı izlerinin dokuyu fiziksel bir kabuk olarak korumak yerine, geçmişin izleri ile günümüz beklentilerine de cevap verebilecek sürdürülebilirlik anlayışıyla yaşatmak ve koruma-kullanma dengesini gözetmekten geçmektedir. Mekanların bu sayede sadece fiziksel çevreyi oluşturan bir öge olarak değil aynı zamanda kültürel bir kod taşıyıcısı, kişisel ve toplumsal belleğe ayna vazifesi üstlendiğini düşünmek gerekmektedir. Yaklaşım olarak, geçmişten gelen ve sürekli üst üste eklemlenen bu katmanların muhafaza edilmesi, yaşam izlerinin silikleşmeden sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Kolektif belleğin eklemlenerek gelecek nesillere aktarılması hatırlama ve unutulma çevrelerinin belirlenmesi, geçmiş ve gelecek arasında bağların güçlendirilmesini ve topluma kentli olma bilinci sağlayacaktır. Dolayısıyla hafıza peyzajlarının yaşatılabilmesi, kentlinin hafızasındaki ortak bilinç ruhuyla var olan yerlerin hatırlama topografilerinin tespit edilmesi ve bu doğrultuda fiziksel çevrenin planlama süreçlerine dahil edilmesi ile mümkün olacaktır. Her ne kadar hatırlanma önemli olsa da kentin değişen ihtiyaçları, yeni yaşam biçimleri, sosyo-kültürel veya ekonomik değişimler, sosyo-demografik

kırılımlar sebebiyle değişkendirler. Yerelin peyzajı şekillendirme ve sürdürmedeki rollerinin yanı sıra, geçmiş ve şimdiki doğal ve çevresel koşullar hakkındaki bilgilerini kavramak gerekmektedir. Bu sayede yüzyıllar boyunca yapılan ve uygulanan olaylar, yerel kültürler ve gelenekler, bilimsel ve teknik çözümleri keşfetmek ve nesilden nesile kolektif belleğin aktarılmasını sağlamak mümkün olacaktır.

Bu bölüm incelemesi sonucu olarak, UNESCO'nun hafıza-peyzaj arasındaki ilişkiyi içeren değerlendirme kriterinin yeteri düzeyde detaylandırılmadığı görülmüştür. Bu tez kapsamında yapılan incelemeler neticesinde UNESCO'nun değerlendirme kriterlerine ek olarak; insanı merkeze alan, peyzaj ve hafıza arasında ilişki kuran bir değerlendirme kriteri benimsenmiştir. Bu değerlendirme kriterinin öncelikli koşulu ise üretim peyzajının sürekliliğini sağlamaktan geçmektedir. Üretim peyzajları kültürel peyzaj alanlarında toplumun kolektif hafızasının nesilden nesile geçtiği değerler olduğu hipoteziyle yola çıkılan bu tez çalışmasında kültürel peyzaj alanlarının sürekliliğine dair yol haritası şu şekilde tarif edilmektedir. Kırsal alanlarda sosyo-mekansal durum ve fiziksel evre ilişkisi, biyo-kültürel habitat ve doğal evre ilişkisi, insani değerler ve sosyo+ evre ilişkisinin birbiri arasındaki sürekliliğinin nesilden nesile hafıza peyzajları olarak aktarılmasındaki üretim peyzajının sürekliliği olduğudur.

3. DÜNYADAKİ KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARININ HAFIZA PEYZAJI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

İngilizcede “*landscape*” olarak geçen kelime, türkçede “*peyzaj*” olarak karşılık bulmaktadır. Türkçedeki “*peyzaj*” kelimesinin kökeni ise fransızca “*paysage*” kelimesine dayanır. Peyzajın türkçedeki yaygın kullanımı “*kır veya manzara resmi*” ve mimarlık alanındaki “*bahçe düzenlemesi*” gibi belirli alanlara özgü terminolojik bir kullanım olagelmıştır. Sosyal bilimlerde ise peyzaj kelimesi daha çok toplumsal, kültürel ve psikolojik anlamlar barındıran inşa edilmiş fiziksel çevre veya ortamı temsil etmektedir. Cosgrove (1998) peyzajı, “*maddiliklerin ötesinde bir görme biçimi*” olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla peyzajlara baktığımızda aslında dönemin izlerini, toplumsal kuralları, yaşayan insanların ürettiği çevrenin temsiliyetini görmek mümkündür. Sauer, peyzajı insan etkinliğinin çevrede bıraktığı kültürel iz veya toplumun “*farkında olmadığı otobiyografisi*” olarak görmektedir. Bu bakış açısı genelde fiziksel peyzajın katmanlarını kültürel tarihin izleri olarak yorumlayan yaklaşımlardır (Sauer, 1963). Kültürel etnik-dinsel sınırların belirsizleşmesiyle ve milletin dillerinin ve adetlerinin paylaşımıyla kolektif peyzaj karakteristik bir özelliğe sahip olmakta ve bu sayede peyzaj kelimesi anlam genişlemesine uğrayarak “*kültürel hafızanın üretiminin sahnesi*” olarak karşılık bulmaktadır.

Bu bölümde hafıza-peyzaj ilişkisi kuramsal çerçevede tartışılarak dünyadaki kültürel peyzaj alanları yaşayan ve yaşamayan hafıza peyzajları olarak incelenmektedir. Yaşayan peyzajların üretim peyzajı ile sürekliliğini kabul eden bir yaklaşımla hafıza peyzajları da kültürel peyzajın alt kırılımları olan doğal, fiziksel ve sosyo+ bileşeni ağır basan örnekler kendi içerisinde üretim peyzajını odağına alarak sistematik olarak irdelenmektedir. Bu tez kapsamında örneklem alanın vadi yerleşimleri olmasından dolayı UNESCO’nun geçici ve kalıcı listesindeki vadi yerleşim örnekleri detaylı olarak araştırılmaktadır.

3.1 Hafıza Peyzaj İlişkisi

Halbwachs (2018), bir şehri anlayabilmek için nispeten eski semtlere gitmek gerektiğini, kendilerini evlerinde hissettikleri sokakları ve bulvarları gözlemlemek gerektiğini söylemiştir. Mumford, kentleri sosyal eylemlerin sahnelendiği kolektif bir organizasyonun sembolü şeklinde tanımlamaktadır. Mills “*Narratives in City Landscapes*” adlı kitabında peyzajları insan etkinliğinin çevrede bıraktığı iz olarak tanımlamakta ve toplumun “*farkında olmadığı otobiyografisi*” olarak nitelendirmektedir. Sauer ise “*Morphology of Landscape*” kitabında fiziksel peyzajın katmanlarını kültürel tarihin izleri olarak yorumlamaktadır. Mills, bugünün peyzajlarını, belirli bir tarihsel hafızayı hatırlatan ve kolektif hafızanın imgesinde yeniden yaratılmaya devam eden yerler olarak ifade etmektedir. Peyzajın inandırıcılığını ve gücünü ise, maddi biçiminin temsil ettiği anlatının nesnel kanıtı olarak görünme şekillerinden kaynaklandığını söylemektedir.

Halbwachs (1980), kentsel mekanın sosyal yapının bir yansıması olduğunu; mekan kolektif hafızanın bir çerçevesi haline geldiğini çünkü bireyler veya gruplar, hayatlarının izlerini bu şekilde bulabildiğini aktarmıştır. Bir kentin farklılaşmasının kökeninde, toplumsal işlevleri ve geleneklerin temsiliyetleri yatmaktadır. Bu temsiliyetler, toplumun onu kavrayış biçimini ve bireylerin hatırlama eylemini belirlemektedir (Halbwachs, 1992).

Halbwachs’a göre de hatırlama süreci somut bir mimari mekânda kurgulanır. Halbwachs bireysel hafızayı, sadece kişisel deneyimlerini değil, o mekanda kurulan sosyal ilişkiler bütünlüğünde ele alır. Sosyal bağlantılarla ortak imgelerin oluştuğu hatırlamalar ritüeller, gelenekler, törenler, alışkanlıklar gibi değerlerin sürekliliğinin sağlanması ile mümkündür. Bu mekân, yaşanmış hatıraların canlanması sağlayacak bir yerdir (Halbwachs, 1992). Ortak temsiller veya semboller hatırlama eyleminin sürdürülebilmesini sağlarken, aidiyet duygusunu geliştirir ve kolektif belleğin temelini oluşturur. Bellek ve mekan ilişkisini “*hafıza mekanları*” olarak ele alan Nora, kendiliğinden hafızanın olmadığını, ancak bir anlatıya, bir ritüele ya da bir sembole dayandırıldıkları zaman mekanların anlam kazandığını vurgulamıştır (Nora, 2006). İnsanlar arasındaki rutin ilişkiler, mekanlara anlam, biçim ve işlev katarak kentsel mekanın rastlantısal olmadan tarihsel olarak biçimlenmesini sağlar (Castells, 1979). Nora’nın hafıza mekânları olarak tanımladığı, toplumsal hafızanın gömülü olduğu

“*maddi, sembolik ve işlevsel*” olmak üzere üç anlam alanı üzerine kurulu mekânlardır. Kendiliğinden hafızanın olmadığı düşüncesinden doğan bu mekânlar arasında müzeler, arşivler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşımlar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler v.b sıralamaktadır (Nora, 2006). Nora’nın hafıza mekânları olarak günümüzde hatırlatan mekanlar olarak tarif ettiği bu mekanları “*liuex de-memoire*” olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre:

Bir hafıza mekânının esas varlık sebebi, zamanı durdurmak, unutmayı engellemek, nesnelerin durumunu tespit etmek, ölümü ölümsüzleştirmek, göstergelerin en azı içinde anlamın en çoğunu kapsayacak şekilde somutlaştırmaktan ibaret olduğu doğruysa ki zaten bunlara duyulan tutkunun nedeni de budur; hafıza mekânları, anlamların sürekli depresmesi ve dallarının önceden kestirilemez biçimde uzamasıyla sürekli dönüşüme açık olarak yaşarlar. (Nora, 2006)

Nora’nın hafıza mekanları tanımlamasında, mekanın fiziksel varlığından çok; müzeler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıl dönümleri, anlaşımlar, anıtlar ve kutsal yerler tarihe tanıklık eden ve belleğin sosyal olarak üretilmesine hizmet eden somut olmayan varlıkların geçtiği görülmektedir. Tarih yazımsal, etnografik, psikolojik ve siyasi boyutlarıyla bütünsel bir çerçeve oluşturan hafıza yerleri, kullanım biçimiyle değer taşıyan olgulara dönüşmektedir. Aynı zamanda da kültürel hafızanın üretiminin sahnesi olarak hafıza ve anlatı, temelde daima yere yani mekana bağlıdır. Mekanlara kök salan metinsel kurgular ve kültürel semboller, kolektif hafızayı beslemektedir. Eşitlik ve farklılaşma içerisinde benzerlik kurulan bir toplumsal yapıda gruba ait olma işlevini yerine getirmektedir. Sosyal kodları içeren kolektif belleğin var olması için bireyler veya toplum için anlam ifade eden yer ile ilişki kurması gerekmektedir. Kolektif bellekte olan yerler hatırlatıcı etki etmektedir. Bu yerler kentlerde -yapı, peyzaj, meydan vb.- var oldukları andan itibaren farklı dönemlere tanıklık ederek hatırlatıcı olarak kalıcılıklarını sürdürürler. Bu öğelerden bazıları kalıcılıklarını özgün bir bağlam içindeki yerlerine borçlu iken, bazıları ise geçmişin bugüne taşınmasına hizmet ederek, zaman içinde farklı işlevleri barındırabilme özelliğine borçludur. Rossi, mimarlık ve kenti oluşturan her parçanın doğrudan kolektif bellekle ilişkili olduğunu dolayısıyla kent ve kentlinin kolektif bellekte ayrılmaz bir bütün olduğunu savunmaktadır. Rossi’ye göre kent, kolektif belleğin geçtiği mekanlardır. Kentin mimarisi ve peyzajı ile toplum arasındaki ilişki sayesinde

fiziksel ve sosyal bağlantı kurmaktadır. Kenti oluşturan fiziksel çevreler zamanla kent belleğinin parçası haline gelir. Bu süreç kentte üst üste eklenilen tarihsel katmanları olarak devam eder ve kente şekil verir. Şehrin bir zamanlar ne olduğunu, bu kalıcı öğeler gösterirler. Bu öğeler, ifade ettikleri bilinç, hafıza ve kentin biçimlenişinde belirleyici olmalarından dolayı kentsel artifaktları oluştururlar (Rossi, 2006).

Hafıza ve peyzaj ilişkisinin sürekliliği için bir topluluk, topluluğun bulunduğu ve yaşadığı fiziksel çevre ve yaşanan an yani zaman faktörü gereklidir. Fiziksel çevreyi oluşturan mekanlar belleği oluşturma ve sürdürme görevi üstlenmektedir. Tarihsel peyzaja duyulan nostalji, kentlerde toplumsal hafızayı besler. Bir anlamda şimdiyle başa çıkma ve bir gelecek hayali dillendirme çabasıyla geçmişi anlatan bir hafıza olmasından kaynaklıdır (Massey, 2005). Svetlana Boym'un ifadesiyle nostalji "mitsel dönüşün olanaksızlığına duyulan keskin sınırları ve değerleri olan büyülü bir dünyanın yitirilmesinden duyulan üzüntüdür. Tinsel bir özlemin dünyevi dışavurumudur. Bir mutlaklığa hem fiziksel hem de tinsel olan bir yuvaya duyulan hasrettir. Zamanın ve mekanın tarih olmadan önceki cennetimsi bütünlüğüdür" olarak tanımlamıştır (Boym, 2009).

Nostalji bireysel biyografi ile gruplar ya da ulusların biyografisi arasındaki kişisel hafıza ile kolektif hafıza arasındaki ilişkiyi konu alır. Nostalji bir mekan özlemidir, ama aslında farklı bir zamana (çocukluk zamanımıza, rüyalarımızın yavaş ritimlerine) duyulan hasrettir. Algia (özlem) paylaştığımız şey, nostos (eve dönüş) ise bizi bölen şeydir. Nostaljinin tehlikeli yanı, gerçek evle hayali evi birbirine karıştırma eğiliminde olmasıdır. Nostalji parçalarını gün ışığına çıkarmak için iki yönlü bir hafıza mekan arkeolojisine ve yine iki katmanlı bir yanılsamalar ve gerçek partikler tarihine ihtiyaç duyar. (Boym, 2009)

Kolektif hafızanın maddi peyzajda nostaljik bir şekilde yeniden inşası son yıllarda kentlerde çok popülerdir. Bu kolektif hafızaların geçtiği kültürel peyzajlar hayata dair gerçekliği temsil eder. Belirli bir geçmişe duyulan nostaljinin nesneleştiği noktada, yerlerin dönüşümü de söz konusudur (Blunt, 2003). Bu sayede hafıza, biçimsel olarak anımsatıcı veya yerel olup olmadığı fark etmeksizin kentin kültürel peyzajlarını imgeler ve tarihsel olarak kabul edilir (Savage, 1967). Pierre Nora'nın (1989) dikkat çektiği üzere, anma (anıt) yerleri "*lieux de memorie*" hafıza alanlarının "*milieux de memoire*" geri plana itildiği bir dönemde kurumsal varlık kazanmıştır. Adeta anma ritüelinin zamanın geri çevrilmezliğine çare olacağı düşünülmektedir. Hafıza

alanlarının yaşamın bir parçası olduğu ve hiçbir resmi ulusal geleneğin zorunlu olmadığı bir dönem için Nora'nın görüşünün temelde nostaljik olduğu söylenebilir. Kayıp ne kadar büyükse anıların telafisi o kadar fazla, geçmişten uzaklığı o kadar net ve idealleştirme eğilimi de o kadar çok olmaktadır (Boym, 2009).

... Belki de tarihsel afetlerde ve sürgünlerde en çok özlenen şey tam olarak geçmiş ve memleket toprağı değil, insanın arkadaşlarıyla ve memleketlileriyle paylaştığı ve ulusa ya da dine değil, seçici yakınlıklara dayalı olan bu potansiyel kültürel deneyim mekanıdır. (Boym, 2009)

... Şehirdeki mekanlar yalnızca mimari metaforlar değil, aynı zamanda kent sakinleri için perde anılarıdır, ihtilaflı anımsamaların izdüşümleridir. Burada yalnızca mimari projeler değil, yaşanmış çevreler, günlük hayatta kurallara uyarak ve uymayarak şehri iskan etme yolları, kent kimliğine dair masallar ve kent hayatına dair hikayeler de söz konusudur. (Boym, 2009)

Boym'a (2009) göre her açılan katman; başka kültürleri, duyguları ve alışkanlıkları ortaya çıkarmıştır. Kentin gözeneklerinin yeniden ortaya çıkarılması, semiyotik bağlantılar kurmaya elverişli olan hafıza teknikleri ile mümkündür. Hafıza teknikleri kullanarak, geçmişte yaşadığı ve ziyaret ettiği kentlerin gözeneklerini ortaya çıkarmıştır. Kentin ortak hafızasını belirleyen bu gözenekler, geçmiş ile şimdi arasında köprü kurmaktadır. Gözenekler mekana, hafızaya yeniden görünür kılan ve farklı ara kesitlerle birbirine karışan biçimsel bir karakteristik sunmaktadır. Gözeneklerin çağrılması ile eklemlenen ara kesitler hafızamızdaki saklı olan izleri ortaya çıkarmaktadır. Böylece hatıralar, izleri yeniden yorumlarken bu iç içe geçmişlik gözeneklilik ve hafıza arasındaki oldukça açık bir ilişkiye dayanmaktadır.

Kentsel alanlardaki rekreasyon alanları, parklar, meydanlar; kırsal alanlardaki üretim ve süreçlerini içeren alanlar kolektif belleğin geçtiği kamusal alanlardır. Kentler devingendir, değişen ve dönüşen özelliğe sahiptir. Assmann'a göre kurulan bağların sürekliliğinin sağlanması somut bir mekan ve zamanın varlığına, bağlı olunan grup veya topluluğun yeniden kurulabilir olmasına ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Nora (2006) süreklilik duygusunun köklerinin mekanda oluşunu, hafıza mekanları olarak anımsanılan yerlerin hafızaların mayalandığı yerler olduğunu, dolayısıyla geleneğin bizzat kendisinin değil ona ortam oluşturan laboratuvar görevi gördüğünü dile getirmektedir. Nora, hafıza mekanlarının fiziksel anlamda duyulanabilir mekanlarla

sınırlı kalmadığı, aynı zamanda geçmiş, şimdiyi ve geleceği kurgulayan, ruhu olan, “anılar” gibi hissiyatlaşmış mekanları da içine alan geniş bir kullanım tarif etmiştir.

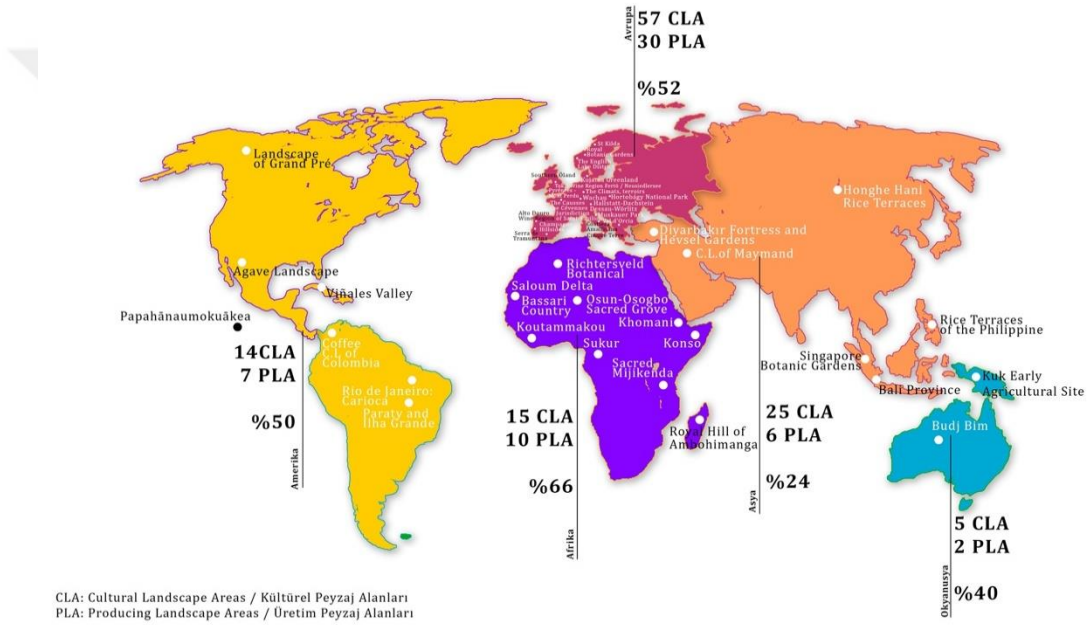
Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir.” (Nora, 2006)

3.2 Hafıza Peyzajı Olarak Kültürel Peyzaj Alanları

UNESCO tarafından “kültürel peyzaj alanı” olarak tescilli olan 116 örneklem alan, Nora’nın “*Lieux de Memoire*” ve “*Milieux de Memoire*” kavramlarını temel alan mevcut durum analizi yöntemi kullanılarak irdelenmiştir. Bu tescilli alanlar incelenirken, UNESCO’nun resmi web sayfasındaki kültürel peyzaj alanı olarak gösterilen coğrafyalar örneklem alan olarak kullanılmıştır. Nora’nın tanımlamış olduğu “*Lieux de Memoire*” ve “*Milieux de Memoire*” kavramlarına göre; artık o coğrafya daha çok turizm ve ticari faaliyetler aktif, oraya özgü yaşayan nüfus ve özgün üretim peyzajı büyük ölçüde kaybedilmiş veya müzeleşmiş ise o alanlar “*Lieux de Memoire*” olarak tanımlanmıştır. Tam tersi; coğrafyalarda yaşayan insanların ekonomilerinin o yöreye özgü geleneksel üretim biçimleri ile devam ettirebiliyorsa, o bölgede kolektif hafızanın varlığından söz edebilmek mümkündür. Dolayısıyla bu alanlar da “*Milieux de Memoire*” olarak tanımlanmıştır. “*Milieux de Memoire*” olarak tespit edilenler pozitif olarak değerlendirilmiş, tam tersi “*Lieux de Memoire*” olarak tespit edilen alanlar ise negatif olarak ifade edilmiştir. Yaşayan hafıza kapsamında değerlendirilen ve üretimin sürekliliğini esas alan peyzajlar alt kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler bu tez kapsamında kültürel peyzajın doğal, fiziksel ve sosyo+ çevre alt bileşenlerine göre odağında üretim peyzajını esas alarak detaylı olarak araştırılmıştır.

Çizelge 3.1 : Kıtalara göre kültürel peyzaj ve hafıza peyzajı alanları.

Kıtalar	Kültürel Peyzaj Alanı	Hafıza Peyzajı Alanları
Asya	25	6
Afrika	15	10
Avrupa	57	30
Amerika	14	7
Okyanusya	5	2
	116	55

Şekil 3.1 : Kıtalara göre hafıza peyzajı alanları.

Çizelge 3.1 ve Şekil 3.1’de kültürel peyzaj alanının 55’i yaşayan hafıza peyzajı olarak yani üretim peyzajının sürekliliğine sahip alanlar olarak tespit edilmiştir. Toplam kültürel peyzaj alanları oranına göre %47’sine karşılık gelmektedir. Kıtalara göre bakıldığında; üretim peyzajının yoğunluk olarak Avrupa’da toplanmış olduğu görülmektedir. Tabi bunda ülkelerdeki tescil alan sayısı da önemli bir faktördür. Afrika’daki oranın diğer kıtalara göre yüksek olmasındaki nedenin halen geleneksel yaşam tarzlarını devam ettiriyor olmasından kaynaklı olduğu ve buna bağlı olarak da yerli halkın ekonomik sürekliliğini sağlayacak gelirin geleneksel üretim metodlarıyla devam ettirdikleri şeklinde yorumlayabilmek mümkündür. Amerika kıtasında özellikle Güney Amerika’daki durum Afrika’da olduğu gibi yerli halkın sürekliliği

üzerinden devam ettirilen sosyo+ çevrenin devam ettirilebilmesi ile mümkün olmuştur. Asya için daha çok tarımsal üretim yerlerinin varlığını sağlayan ekonomik kaynaklı biyokültürel bir yaşamın varlığından söz edebilmek mümkündür. Okyanusya’da da durum benzerlik göstermektedir.

Türkiye’ye baktığımızda ise; UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanı olarak tescillenen 2 alan bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Bergama ve çok katmanlı Kültürel Peyzaj alanıdır. Bu alan Roma İmparatorluğu’ndan günümüze kadar çeşitli medeniyetlere yaşam sunmuş aynı zamanda Hellenistik dönem şehir plancılığının en iyi örneğini temsil etmekte olup kültürel peyzaj kriterlerinden (i), (ii), (iii), (iv), (vi) maddelerine uygunluğu kapsamında dahil edilmiştir. Diğeri ise; Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri’dir. Tarihsel dönemleri barındırdığı taş ustalığının olağanüstü bir yansıması olması ve günümüze kadar gelmesi; Hevsel Bahçeleri’nin tarımsal değerinin dışında kültürel ve tarihi anlamlar içermesi, binlerce yıldır uygarlıkların yaşam sürmesinde en önemli etken olmasından dolayı kriterler (i), (ii), (iii), (iv) ve (v) kapsamlarında kültürel peyzaj alanı olarak tescillenmiştir. Bu çalışma kapsamında incelendiğinde Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri’nde kentleşme baskısı altında maruz kaldığı çeşitli tehditlere rağmen halen üretim peyzajının devam etmesi kolektif hafızanın sürekliliğini sağlamış ve bu da hatırlatma topografilerini sürekli kılmıştır. Bunun için Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçesi Kültürel Peyzaj Alanını yaşayan hafıza “*Milieux de Memoire*” olarak tespit etmek mümkündür. Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı’nın ise müzeleşmesi, artık o alanın başka hiçbir aktif kullanıma izin vermeyen bir şekilde korunmasından dolayı yaşamayan hafıza “*Lieux de Memoire*” olarak tespit edilmiştir. Burada yaşayan medeniyetin süreksizliğine bağlı olarak negatif olarak tespit edilse de bu alanın arkeolojik değer taşıması dolayısıyla müzeleşmiş olması olağandır. Fakat kolektif belleğin aktarımı kesintiye uğramıştır.

Dünya ve Türkiye örnekleri kültürel peyzajın 3 ana başlıkları altında sınıflandırılmış ve detaylı incelenmiştir. Bu sınıflandırmaya göre fiziksel çevre üretim peyzajı alanları; yerleşimlere bağlı olarak kentsel, yarı kentsel, kırsal yerleşimlerdeki üretim peyzaj alanları olarak tanımlanmıştır. Kültürel peyzajın ikinci alt başlığı olan doğal çevre olarak üretim peyzajı alanları; bitkisel ve veya hayvansal bazda üretim yapan üretim peyzajları, ekolojik sürekliliğini sağlamak ve yaban hayatı koruma odaklı yaklaşım üzerine kurulu üretim peyzaj alanları ve jeolojik formasyonundan dolayı doğal kaynaklara sahip olan endüstriyel üretim peyzaj alanlarına bu kategoride yer

tarımsal faaliyetleri ağır basmaktadır. Teraslanmış üzüm bağları, bostanlar, lagünler, maden rezerv alanları, ... v.b gibi tarımsal peyzaj alanları ve buna bağlı olarak gelişen fiziksel çevreler; üretim ve işleme tesisleri, depolama alanları, değirmenler, altyapı ve teknoloji çözümleri, yaşamı barındıran yerleşim morfolojisi, kamusal mekan kullanımı olarak sokaklar, caddeler, meydanlar, ibadet yapıları, barınma ihtiyacını karşılayacak verneküler mimarlık örnekleri örnek olarak verilebilir. Kolektif hafızada üretimin yapılması için sahip olunan bilgi ve pratikler ve bu bilginin nesillerden nesillere aktarılması da hala orada yaşayan bir nüfusun olduğunun kanıtıdır (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 : Yarı Kentsel yerleşimlerdeki üretim peyzajı alanları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			TESCİL YILI						UNESCO KRİTERLERİ						KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ										ÜRETİM PEYZAJI																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
																	FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ		DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ		SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ		YATAY																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
			DÜŞEY		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL		SOSYO-KÜLTÜREL	

Kırsal karakterdeki fiziksel hafıza peyzajları ise genellikle yaylacılık, göçebe kültürünün veya yerel halkın yaşam tarzı ile şekillenen örneklem alanlarını içermektedir. Bu kapsamda biyolojik çeşitlilik ve kültürel habitatla kurulan ilişki önem

kazanır. Fiziksel çevre bileşeni olarak; verneküler mimarinin ön plana çıktığı ve doğaya minimum müdahale ile yapılan çevre örnekleri (geçici barınma mekanları, çiftlik evleri, yayla evi) ve altyapısal çözümler (su yolları, bendler, duvarlar) mevcuttur. Kolektif hafızada üretimin yapılması için sahip olunan bilgi ve bu bilginin nesillerden nesillere aktarılan geleneksel üretim tekniklerini içeren pratikler ve ritüeller (hikaye anlatımı, danslar, geleneksel sporlar, etnobotani, yerli halkın kullandığı dil, zanaat teknikleri, spiritüel patikalar, toprak işleme tekniği) sosyo+ çevre bileşenlerinin de ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4 : Kırsal yerleşimlerdeki hafıza peyzajı alanları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			TESCİL YILI						UNESCO KRİTERLERİ										KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ										ÜRETİKEN (PRODUCTIVE) PEYZAJI																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
																					FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ		DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ		SOSYO+KİMLİK BİLEŞENİ		DÜŞEY		YATAY																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
			SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO-KÜLTÜREL						SOSYO							

3.2.2 Doğal çevre olarak hafıza peyzajı alanları

Doğal çevre verileri, yerleşimlere kimliğini veren o yere ait değerler geliştirmesine olanak sağlayan etmenlerdir. İklim, topoğrafya, jeolojik yapı, bitki örtüsü, ulaşım ve doğal verilere yakınlık gibi doğal ve çevresel veriler somut ve somut olmayan değerler üretmişlerdir. Vadi formasyonları ve sahip olduğu coğrafyalar da kendine has fiziksel çevreler üretmişlerdir. Bir yörenin jeolojik yapısı; o yöredeki yapıları çevrelerin üretimindeki malzeme sağlayan kaynak olması ile ilişkilidir.

Doğal çevrenin insanlar tarafından nasıl şekillendiğini anlayabilmek için de o bölgenin sosyal, kültürel, tarihi ve ekonomik yapısına bakılmalıdır. Sosyo-kültürel ve ekonomik veriler, birey ve toplumla ilişkili olarak bilgi, birikim ve kültürlerini yansıtmaktadır. Bu sayede yerleşimler doğal çevrenin habitat tarafından şekillenmesi ile o yere özgü değerler üretmişlerdir. Gündelik yaşam pratikleri, inanç sistemleri, gelenek-görenekleri, geçim kaynakları, insani ihtiyaçlar o yapılı çevrenin oluşmasındaki en önemli unsurlar olmakla birlikte tarih boyunca sınırlı olanaklarla üretilen yapılı çevrelerin ihtiyaçlarının çözümlendiği, ekonomik koşulların ve üretimin gelişmesi ile mekân çözümlerinde geliştiğini ve karmaşıklaştığını bu sayede ilişkilendirmektediriz. Bu kapsamda UNESCO'nun tescil etmiş olduğu kültürel peyzaj alanlarından doğal verilerin varlığı ile şekillenen sosyo-ekonomik yapıya örnek olabilecek yerler ekolojik, bitkisel, hayvansal ve endüstriyel başlıklarında detaylı olarak incelenmiştir.

Ekolojik bazda üretim yapılan hafıza peyzaj alanları genellikle nesli tükenmekte ve yok olma tehdidinde olan flora ve faunanın yaşatılmasına yönelik özellikleri içermektedir. Bu kapsamda kültürel peyzajın doğal çevre bileşenleri baskındır. Doğal çevre bileşenini koruyabilmek için bu durumla paralel olarak fiziksel çevre bileşenleri de gelişmiştir; iskele, su bendi, kanal, baraj, barınaklar, ...v.b. Doğal çevre ve fiziksel çevrenin yanısıra hikaye anlatımı, sepet yapımı, balık tutma geleneği, hayvan besleme geleneği, kaz tüyü yorgan yapım tekniği, kaya oyma sanatı gibi sosyo + çevre bileşenleri de mevcuttur. Bir yandan doğal yaşam korunurken bir yandan da bulunduğu coğrafyada yaşayan halk tarafından geçim kaynağının flora ve faunadan olması burayı sürdürülebilir şekilde yaşatmakta ve kolektif hafıza da nesilden nesile aktarılabilmektedir (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5 : Ekolojik hafıza peyzajı alanları.

[illegible]

Bitkisel bazda üretim yapılan hafıza peyzajları genellikle bitkisel bazda üretim yapan örneklem alanları içermektedir. Bu kapsamda kültür üretim alanları; zeytinlik alanlar, teraslanmış üzüm bağları, pirinç terasları, kahve ağaçları, sabır otu tarlaları, ... v.b gibi tarımsal peyzaj alanları ve buna bağlı gelişen fiziksel çevre bileşeni olarak üretim ve işleme tesisleri, kurutma alanları, depolama alanları, altyapı ve teknoloji çözümleri örnek verilebilir. Kolektif hafızada üretimin sürekliliğini içeren somut olmayan miras değerleri de sosyo+ çevre bileşeninde ise; geleneksel üretim metodları ve üretimin aşamalarını içeren bilgi ve pratikleri içermektedir (Çizelge 3.6).

Çizelge 3.6 : Bitkisel bazda üretim yapan hafıza peyzajı alanları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			TESCİL YILI					UNESCO KRİTERLERİ										KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ														ÜRETİM PEYZAJI																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
																				FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ		DOĞAL İKLİMİK BİLEŞENİ		SOSYO + KİMLİK BİLEŞENİ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
			DÜŞEY		YATAY								Sosyo - İktisadi																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
					Tarihsel		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik				Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik		Ekolojik

Hayvansal bazda üretim yapılan hafıza peyzajları genellikle hayvansal bazda üretim yapan örnek alanlarını içermektedir. Bu kapsamda kültürel peyzajın doğal çevre bileşenleri olarak habitat türleri ve buna bağlı olarak fiziksel çevre bileşeni; ahırlar, göçebe kültürünü yansıtan sezonluk mimari çözümler, köprüler, ... v.b örnek verilebilir. Kolektif hafızada sahip olunan bilgi ve bu bilginin nesillerden nesillere aktarılan geleneksel üretim tekniklerini içeren bilgi & pratik ve zanaatlar (avlama ve balık tutma kültürü, yön bulma ve şifa üretme, spiritüel inanç sistemi) somut olmayan miras değeri olarak sosyo+ çevre bileşenine örnek verilebilir (Çizelge 3.7).

Çizelge 3.7 : Hayvansal bazda üretim yapan hafıza peyzajı alanları.

[illegible]

Endüstriyel bazda üretim yapan hafıza peyzajları ise genellikle jeolojik yapısından kaynaklı sahip olduğu doğal rezervler ve onunla gelişen kültürel peyzaj alanlarını kapsamaktadır. Bu kapsamda kültürel peyzajın doğal çevre bileşenleri olarak altın madeni, kömür madeni, demir-çelik kaynakları gibi ekonomi tabanlı doğayı işleme beraberinde fiziksel çevre bileşenini de geliştirmiştir. Buna bağlı olarak doğal rezervlerin etrafında kurulan işletme, depolama tesisleri; burada çalışan insanların yaşamları için gelişen kentsel doku (sosyal habitat, eğitim ve dini tesisler, barınma birimleri, kamusal alanlar); sosyo+ çevre bileşenine örnek olarak da doğal rezervin işlenmesi için sahip olunan bilgi ve pratikler ve zanaatlar örnek verilebilir (Çizelge 3.8).

Çizelge 3.8 : Endüstriyel bazda üretim yapan hafıza peyzajı alanları.

[illegible]

3.2.3 Sosyo+ çevre olarak hafıza peyzajı alanları

Bu grup genellikle kültürel peyzajın somut olmayan değerlerini yoğun olarak içermekte, yaşamda ve fiziksel çevrede yansımalarını görebileceğimiz örnekleri kapsamaktadır. Bu kapsamda insanın doğa ile etkileşiminden ortaya çıkan doğaya bağlı pratiklerin gelişmesi; lübnan sedir ağacı, teraslanmış tarım alanları, endemik türler, tıbbi aromatik bitkiler, dağ oluşumları örnek verilebilir. Buna bağlı gelişen fiziksel çevreler; mağaralar, ibadet yapıları, türbeler, heykeller ve yaşamı imkan kılan teknolojik ve yerel çözümlmeleri içermektedir. Kozmik yaşamı sembolize eden peyzajları inanç sisteminin yansıması olarak ritüeller, kaya resimleri, şifa üretimleri, ölü gömme törenleri, seromoni alanları, şarkılar, geleneksel oyunlar ve danslar, yerli halkın sahip olduğu dil bu kısma örnek verilebilir (Çizelge 3.9).

Çizelge 3.9 : Sosyo+ çevre olarak hafıza peyzajları.

KÜLTÜREL PEYZAJ ALANLARI			TESCİL YILI						UNESCO KRİTERLERİ										KATEGORİLER		KÜLTÜREL PEYZAJ BİLEŞENLERİ												ÜRETİM PEYZAJI																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
																					FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENİ			DOĞAL KİMLİK BİLEŞENİ			SOSYO-KİMLİK BİLEŞENİ																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
			DÜZEY		YATAY				YAPISAL	ALANSAL	NÖK TASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
			SOSYO-KÜLTÜREL	SOSYO-EKONOMİK	HAYVANAT	BİTKİLER	İÇİN	FİZİKSEL				ALANSAL	NÖK TASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								
YATAY	SOSYO-KÜLTÜREL	SOSYO-EKONOMİK							HAYVANAT	BİTKİLER	İÇİN			FİZİKSEL	ALANSAL	NÖK TASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
Asya	Afganistan	Remains of the Bamiyan Valley																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			

3.3 UNESCO Kalıcı ve Geçici Listesinde Yer Alan Vadi Yerleşimleri olarak Kültürel Peyzaj Alanları

Sümerkan (1990), vadi dizilişi ve arazi eğiminin; yapıların konumlandırılmasında zorunlu yönelmeyi gerektirdiğini ve birçok yerleşimin ortak özelliği olarak da bir ulaşım ağı ve veya suya yakınlık kurmak sık rastlanan durumlar olduğunu söylemektedir. Çevreden bir yarık ile koparılmış ve kendi içinde saklı bir özelliğe sahip olan vadiler savunma amaçlı korunaklı yapısından dolayı insanlar tarafından hep tercih edilen coğrafyalar olagelmıştır. Bu bölümde, tez kapsamında ele alınan vadilere benzerliklerinden dolayı dünyadaki kültürel peyzaj alanlarından vadi yerleşimine sahip olan coğrafyalar detaylı olarak araştırılmış ve kentsel karakterlere sahip örnekler aktarılmıştır.

Öncelikle dünyadaki vadi formasyonuna sahip örnek alanlar incelenmiştir. Sonrasında ise benzer karakterlere sahip alanlara detaylı olarak yer verilmiştir. Çizelge 3.10 incelendiğinde 29 vadi yerleşimi UNESCO'nun kalıcı listesine kültürel peyzaj alanı olarak girmiştir. Bunlardan 2'si; Afganistan'daki Bamiyam Vadisi ve Almanya'daki Dresden Vadisi liste dışı bırakılmıştır. Dünyadaki kültürel peyzaj örnekleri arasında vadi formasyonuna sahip olan örnekler incelendiğinde görülmektedir ki yerleşimlerin; coğrafi şartlar doğrultusunda, sosyo-kültürel etkilerle biçimlenen eşsiz çevreler olduğudur. Sahip olduğu doğal çevre verisi sayesinde; geleneksel yerleşme düzeni, yüzyılların bilgi ve pratikleri ile aktarılacak günümüze kadar devam eden; toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını tam anlamıyla yansıtan ve doğayla bütünleşmiş izler barındırmaktadır.

Şekil 3.2 : Andora'daki “Madriu-Perafita-Claror” Vadisi (URL-12).

Andora'daki Madriu-Perafita-Claror Vadisi 2004 yılında kriter v kapsamında kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilmiştir (Şekil 3.2). Vadinin peyzajı ve sakinlerinin yaşadığı yaşam arasındaki uyumun sürdürülebilir yaşam alanını temsil ettiği görülmektedir. Vadi 700 yılı aşkın bir süredir ayakta kalmış eski bir toplumsal toprak yönetimi sisteminin bir yansımasıdır. Vadinin üst kısmı sarp kayalıklara sahip, yamaçtan düzlüğe doğru kaya ve göl buzulları ile açık peyzaj değeri taşımaktadır. Aşağıya doğru vadi daralmakta ve daha ormanlık hal almaktadır. En düşük bölümünde nehir kısa bir geçit içine akmaktadır. İkincil bir vadi olan Perafita-Claror Vadisi ise güneybatıdan gelen Madriu Vadisi ile birleşmektedir. Kültürel peyzaj alanı olarak değerlerini inceleyecek olursak yüksek dağdaki çeşitli tarımsal-pastoral kompleksler, orta dağlık bölgelerdeki tarım merkezleri, parkurlardan oluşan bir ağa dayanan bir iletişim sistemi ve belirli bir çelik üretim faaliyetinin izlerini taşıyan üretim mekanlarını barındırmaktadır. Aynı zamanda vadide fiziksel bileşen olarak; mandıralar, teraslar, endüstriyel demir dövme yerleri, patikalar, hala çobanlar tarafından kullanılan tonozlu taş çatılı kuru duvar ahırları veya küçük kulübeler, ahır ve peynir mandıraları, tahıl ve saman depolanan yan ahırlar ile evler, teraslı alanların ve dökümhaneler, düşük taş duvarlar ve döşeli izler, ... v.b. gibi değerleri barındırmaktadır.

Şekil 3.3 : Küba'daki Viñales Vadisi (URL-13).

Küba'daki kültürel peyzaj alanı olan Viñales Vadisi 1999 yılında kriter iv kapsamında kalıcı listeye girmiştir. Viñales Vadisi, geleneksel tarım yöntemlerinin özellikle tütün yetiştiriciliği konusunda birkaç yüzyıldır değişmeden ayakta kaldığı olağanüstü bir peyzaja sahiptir (Şekil 3.3). Bölge aynı zamanda mimarisi, el sanatları ve müziği açısından zengin bir yerel geleneği de korumaktadır. Viñales Vadisi kültürel peyzaj sınırları içinde tarımsal kullanım alışkanlıkları dahil olmak üzere olağanüstü evrensel değerini ifade etmek için gerekli tüm doğal ve kültürel unsurları içermektedir. Yerel mimarinin yanı sıra geleneksel tarım üretim yöntemleri ve toplarken seslendirdikleri ritmik müzik de kültürel peyzajın somut olmayan mirasına örnek teşkil etmektedir.

Şekil 3.4 : Lübnan'daki Ouadi Qadisha Vadisi ve Sedir Ağacı Ormanları (URL-14).

Lübnan’da bulunan Ouadi Qadisha Vadisi ve Sedir Ağacı Ormanları, 1998 yılında kriter iii ve iv kapsamında kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilmiştir. Hristiyanlığın başlangıcından bu yana Qadisha Vadisi, içerisinde bulunan manastır ile toplulukların bu vadiye yaşamasına olanak vermiştir (Şekil 3.4). Sedir ormanının ağaçları kutsal bir ormanın hayatta kalanlar ve antik çağların en değerli yapı malzemelerinden biri olarak görülmekte ve sedir ağacının incilde kutsal ağaç olarak görülmesi de burayı eşsiz kılmaktadır. Qadisha Vadisi’ne bağlı Tanrı’nın ağacı olarak sembolize edilen Lübnan Sediri’nin “*Cedrus libani*” İncil’de 103 kez geçmesi de ağacın sembolik değerini güçlendirmektedir. Engebeli bir vadi olmasından dolayı yıllardır manastıra gelenler için uzun meditasyon ve sığınak olma özelliği taşımaktadır. Bu manastırda yaşayan tarikat üyesi ve keşiş gibi manastır temellerini oluşturan insan topluluğudur ve bu topluluk hristiyanlığın yayılmasını sağlamışlardır. Qadisha Vadisi’ndeki manastırlar, hristiyan inancının gücünün günümüze ulaşan en önemli örneklerindendir. Bölgede yaşayan keşişler ve köylüler tarafından tahıl yetiştirmek için çok sayıda tarım üretim terasları bulunmaktadır. Bu terasların birçoğunda günümüzde hala ürün yetiştirilmektedir.

Şekil 3.5 : Orhun Vadisi’nde bulunan yerleşim (URL-15).

Orhun Vadisi, kültürel peyzaj alanı olarak kriter ii, iii ve iv kapsamında tescil edilmiştir. Orhun Vadisi, güçlü ve kalıcı bir göçebe kültürün geniş ticaret ağlarının gelişmesine ve büyük idari, ticari, askeri ve dini merkezlerin kurulmasına yol açan coğrafya olma özelliği taşımaktadır (Şekil 3.5). Bu kent merkezlerinin desteklediği imparatorluklar şüphesiz ki Asya’daki ve Avrupa’daki toplumları etkilemiştir. Bunun sonucunda hem doğudan hem de batıdan gelen etkileri, insani değerlerin gerçek bir değişimine dönüştürmektedir. Son iki bin yıldır Orhun Vadisi’ndeki tüm gelişimin altında yatan neden göçebe pastoralizmin güçlü bir kültürel yansımasıdır. Bu kültür

hala Moğol topluluğunun mirasçıları tarafından saygı duyulan ve gerçekten merkezi bir parçasıdır. Manzara ile uyum içinde yaşamak için 'asil' bir yol olarak son derece saygı duyulmaktadır. Orhun Vadisi, insanlık tarihinin birkaç önemli aşamasını gösteren bir vadinin olağanüstü bir örneğidir. Her şeyden önce Moğol İmparatorluğu'nun merkezi olma özelliği; ikincisi Türk gücünün belirli bir Moğol varyasyonuna yansımaları; üçüncüsü ise Erdene Zuu Manastırı ve Tuvkhun İnzuva Yeri Manastırı; dördüncü olarak da Khar Balgas kenti yani Uygur İmparatorluğu'nun başkenti Uygur şehir kültürünü yansıtmaktadır. Vadi tarih öncesi ve tunç çağları boyunca sürekli olarak işgal edilmiştir. Erken tarihi dönemlerde Hunlar, Türk halkları, Uygurlar, Kidanslar ve son olarak Moğollar tarafından ardarda yerleşilmiştir. Kültürel yükselişinin doruğunda, yazıtlı mülk, 1220 yılında Cengiz Han tarafından kurulan büyük Moğol İmparatorluğu'nun başkenti olan tarihi Kharakhorum'un bulunduğu yerdir. Orta Asya göçebe pastoralizm uzun süredir gelenekleri yansıtmaktadır. Arazinin temel kullanımı yüzyıllar boyunca tutarlı kalmıştır. Peyzaj bileşenleri arkeolojik özellikleri olumsuz etkilememiştir. Otlakların pastoral yönetim rejimi ve göçebe yaşam tarzı ile ilişkili devam eden somut ve somut olmayan gelenekler, mülkiyetin devam eden özgünlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır. Yüzyıllar boyunca birbirini izleyen göçebe imparatorlukların büyük politik, ticari, kültürel ve dini faaliyetlerine ev sahipliği yapan Orhun Vadisi; doğu ve batıyı geniş Avrasya kara kütlesi'ne bağlayarak medeniyetlerin kavşak noktası olması bu coğrafyayı eşsiz kılmaktadır.

Şekil 3.6 : Oaxaca Vadisi'nde tarih öncesi döneme ait Yagul ve Mitla Mağaraları (URL-16).

Oaxaca Vadisi'ndeki tarih öncesi döneme ait Yagul ve Mitla Mağaraları, 2010 yılında kriter iii kapsamında kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilmiştir. Guilá Naquitz Mağarası'nda bulunan bitkilerin evcilleştirilmesiyle ilgili botanik kalıntılar, Cueva Blanca ve Gheo Shih'in arkeolojik kalıntıları ile bağlantılı olarak evriminin istisnai bir kanıtı olarak görülmektedir (Şekil 3.6). Orta Amerika'nın bu alanda daha yerleşik topluluklara geçişinin avcı toplayıcıyla uğraşan bir topluluğun varlığından söz edilmektedir. Guilá Naquitz; Cueva Blanca ve Gheo Shih alanları içinde olağanüstü evrensel değerini sürdürmek için gerekli tüm unsurları içermektedir. Guilá Naquitz mağarası, Cueva Blanca ve Gheo Shih ile birlikte erken tarihlerde bazı yabani bitkileri evcilleştirmiş ve yarı yerleşmiş yaşamlara doğru yol aldığının varsayıldığı bilinmektedir. Öncelikle avlanmaya dayalı sosyal gruplardan yerleşik tarıma dayalı gruplara geçiş bu coğrafyayı eşsiz kılmaktadır.

Şekil 3.7 : Loire Vadisi (URL-17).

Sully-sur-Loire ve Chalonnes arasındaki Loire Vadisi 2000 yılında kriter i, ii ve iv kapsamında kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilmiştir. Loire Vadisi; Blois, Chinon, Orléans, Saumur ve Tours gibi tarihi kentlerinde, özellikle de Château de Chambord gibi dünyaca ünlü kalelerinin mimari özellikleri ile dikkat çekmektedir. Loire Vadisi büyük bir nehir boyunca olağanüstü bir kültürel peyzaj özelliği göstermektedir (Şekil 3.7). İnsani değerlerin değişimine ve iki bin yıl boyunca insanoğlu ve çevreleri arasındaki etkileşimlerin uyumlu bir şekilde gelişmesine tanıklık etmektedir. Loire Vadisi'nin manzarası ve daha da önemlisi sahip olduğu birçok kültürel anıt,

Rönesans'ın ideallerini ve Batı Avrupa düşünce ve tasarımı üzerine Aydınlanma Çağı'nı olağanüstü yansıması olarak görülmektedir. Loire Vadisi'nin tarihi yörüngesi, şu anki manzarada açıkça görülebilmektedir. Tesisin mimari, kentsel ve peyzaj tipolojilerinin çeşitliliği 280 kilometre boyunca tam ve yaygın olarak temsil edilmektedir. Loire Vadisi, İtalyan Akdeniz, Fransa ve Flanders arasındaki karşılaşmalar ve etkiler için önemli bir kültürel alan oluşturmuştur. Bahçe sanatının gelişmesine ve manzaraya olan ilginin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Loire Vadisi tarihi kasaba ve köyleri, büyük mimari anıtları, nüfusu ve fiziksel etkileşiminin yüzyılların oluşturduğu ekili toprakları içeren özelliğe sahiptir. İnsan yerleşimleri, çiftlikler, köyler ve kasabalar, nehrin farklı yerlerinin fiziksel özelliklerini ve tarihsel evrimlerini yansıtmaktadır. Tüf ve kayrak mimarisi, ilkel insanlara ait konutlar, kentsel doku, tüm bu dönemleri yansıtan fiziksel çevre bileşenleridir. Vadi içinden geçen nehir, yaşattığı topraklar ve tarih boyunca orada kurulan nüfus arasındaki yüzyılların etkileşimi ile oluşmuştur. Nehirde seyrüsefer ve toprağın su baskınlarına karşı insanoğlunu korumak için yapılan pek çok çalışmaya tanık olan limanlar veya set sistemleri bulunmaktadır. Büyük mimari anıtları, orta çağda Fransa ve Batı Avrupa'nın siyasi ve sosyal tarihi; Rönesans döneminde Loire Vadisi'nin kraliyet gücünün bir merkezi olduğu dönem; Chambord gibi onu ünlü yapan binalar ve kalelerle dönemlerin izlerini görebilmek mümkündür. Sahip olduğu manastırlar, rekreasyon ve eğlence için kır evleri, bahçeler ve manzaralar, kiliseler birer kültürel peyzaj öğeleridir.

3.3.1 UNESCO kalıcı ve geçici listesinde yer alan yarı-kentsel karakterdeki vadi yerleşim örnekleri

UNESCO listesinde yer alan vadi yerleşimleri olarak yarı-kentsel karakterde olan coğrafyalar, bu tez kapsamında örneklem alan olan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi yerleşimlerine benzerlikler taşımasından dolayı bu kısımda detaylı olarak araştırılmıştır. Çizelge 3.11'de görüldüğü üzere UNESCO'nun kalıcı listesinde yer alan 5 vadi formasyonuna sahip yerleşimlerden 1'i çeşitli nedenlerden dolayı liste dışında kalmıştır. Geri kalan 4 farklı coğrafya, sahip olduğu fiziksel ve doğal veriler ve bu değerlerle oluşan sosyo+ bileşenlerden dolayı bu tezin örneklem alanına benzer karakterde olduğu tespit edilmiştir. UNESCO'nun geçici listesine 2020 yılında giren Kayseri Koramaz Vadisi'ne tez içeriğinde de yer alması ve örneklem alanının bir kısmını oluşturmasından dolayı bu kısımda yer verilmiştir.

Çizelge 3.11 : Vadi yerleşimleri ile yarı kentsel nitelikteki kültürel peyzaj alanlarının kesişimi.

[illegible]

3.3.1.1 Avusturya Hallstatt-Dachstein ve Salzkammergut kültürel peyzaj alanı

Salzkammergut'un muhteşem doğal manzarasında insan faaliyetleri tarih öncesi çağlarda başlamıştır. M.Ö. 2. yüzyılda başlayan tuz yataklarının patlatılması ve depolanması ile oluşmuş mekanlar bu alana kimlik katmıştır. Salzkammergut'un ve dolayısıyla Doğu Alpleri'nin bir parçası olan Hallstatt-Dachstein, Alpler manzarasının sahip olduğu dar vadilerin oluşturduğu dev dağların sudaki yansımaları sahip olduğu görsel değerlerden biridir (Şekil 3.8). Orta çağdan bu yana sahip olduğu doğal çevre verileri olarak tuzun var olması Hallstatt'ta tuz madenciliğinin ve onunla gelişen fiziksel çevrelerin oluşmasını sağlamıştır.

Şekil 3.8 : Avusturya’da yer alan Hallstatt, Dachstein, Salzkammergut kültürel peyzaj alanı (URL-18).

UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanı olarak şu kriterler doğrultusunda kalıcı listeye girmiştir.

- **Kriter iii:** İnsanoğlu üç bin yılı aşkın bir süredir büyük dağlar arasındaki vadilerde yaşamaktadır. Doğal kaynak verisi olarak tuz ve bununla gelişen madencilik ve tuz işleme, doğa ve insan aktivitesi arasında derin bir ilişki sonucu olarak fiziksel çevrelerde yansımalarının bulunduğu görülmektedir.
- **Kriter iv:** Alp'lerde yer alan Hallstatt, DachsteinSalzkammergut, sosyo-ekonomik faaliyetinin yansımalarına sahip doğal bir manzaranın olağanüstü bir örneğidir. Bölgenin kültürel peyzajı, 2500 yılı kapsayan sürekli bir evrime sahiptir. En başından beri olan tarihi öncelikle tuz çıkarmanın ekonomik tarihi ile bağlantılıdır. Tuz madenciliği bu bölgede hayatın tüm yönlerine şekil vermiştir. Hallstatt'ta tuz üretimi ve madenciliği Orta Tunç Çağı'ndan bu ya na devam etmektedir (Şekil 3.9).

Şekil 3.9 : Avusturya'da yer alan Hallstatt, Dachstein, Salzkammergut kültürel peyzaj alanı (URL-19).

3.3.1.2 Almanya Orta Yukarı Ren vadisi kültürel peyzaj alanı

Kaleleri, tarihi yerleşimleri ve üzüm bağlarıyla Orta Ren Vadisi, dramatik ve çeşitli doğal manzaralarıyla insanlığın uzun tarihini kronolojik olarak göstermektedir. Bu tarihi yerin yüzyıllardır yazarlar, sanatçılar ve besteciler üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Bingen, Rüdesheim ve Koblenz arasında Orta Ren Vadisi'nin 65 km'lik stratejik konumu ve bunun oluşturmuş olduğu altmış küçük kasaba, geniş teraslı üzüm bağları ve bir zamanlar ticaretini savunan kale kalıntılarına bulunmaktadır. Rhenish Dağları'ndan geçen nehir; Oberrheingraben'in geniş sel ovasını, Aşağı Ren Ovası'nın ova havzasına bağlar. Tesis, Ren Nehri'nin geçtiği Ren Vadisi'nin kanyon bölümüne, 15 km uzunluğundaki Bacharach vadisine, v şeklindeki küçük yan vadilere sahip

Oberwesel'e kadar uzanır (Şekil 3.10). Jeolojik peyzaj, kendi içerisinde 60 adet kasaba yerleşimi, 40 adet kale Ren Vadisi'nin sahip olduğu kültürel peyzaj öğeleridir. Üzüm bağları, terasları ve geniş mülkiyet sınırları içinde yer alan yerleşimler çokça yazar ve sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Almanya'daki Üst Orta Ren Vadisi 2002 yılında kriter ii-iv ve v kapsamında kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilmiştir.

Şekil 3.10 : Almanya'da bulunan Orta Yukarı Ren Vadisi kültürel peyzaj alanı (URL-20).

- **Kriter ii:** Avrupa'nın en önemli ulaşım yollarından biri olan Orta Ren Vadisi, iki bin yıldır Akdeniz bölgesi ile kuzey arasında kültür alışverişini sağlamıştır.
- **Kriter iv:** Orta Ren Vadisi, 2000 yılı aşkın süredir organik kültürel peyzaj alanı olarak jeomorfolojik ve jeolojik yerleşim, ulaşım altyapısı gibi insan müdahaleleri ile şekillenen günümüz fiziksel çevre bileşenlerini yansıtmaktadır.
- **Kriter v:** Orta Ren Vadisi, dar bir nehir vadisinde gelişen geleneksel yaşam tarzının ve iletişim araçlarının olağanüstü bir örneğidir. Özellikle dik yamaçlarının teraslanması iki bin yıldır birçok yönden peyzajı şekillendiren etmen olmuştur. Ancak, bu arazi kullanımı biçimi günümüzün sosyo-ekonomik baskıları altında değişime uğramaktadır.

3.3.1.3 Kayseri Koramaz Vadisi Kültürel Miras Alanı

Kayseri’de yer alan Koramaz Vadisi 2020 nisan ayında UNESCO’nun geçici listesine girmeye hak kazanmıştır. Geçici liste dosyası incelendiğinde; genel tanımlama, üstün evrensel değerlerin gerekçesi, özgünlük ve bütünlük değerleri, diğer benzer özellikteki yerlerle kıyaslamaları içermektedir. Bu dosyadaki bilgileri şu şekilde özetleyebilmek mümkündür (URL-21). Koramaz Vadisi, İç Anadolu’da Kayseri ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Vadi doğudan ve batıya doğru devam eden bir deprem kırığıdır. Yüzey sularının bazıları kendi vadilerini oluşturur ve diğerleri yeraltına batarak çeşme şeklinde yüzeye çıkmaktadır. Bu derelerin ve çeşmelerin tüm suları yavaş yavaş birbiriyle buluşarak Koramaz Dere’sini oluşturmaktadır. Koramaz, Kayseri ilinde yer alan Erciyes Dağı ve Hınzır Dağı arasında kalan, ismini de Koramaz Dağı’ndan alan ve kentin kuzeydoğusunda konumlanan 18 km uzunluğuna sahip bir vadidir.

Volkanik manzarası, tarıma elverişli yapısı, tatlı su kütleleri ve kayaların yumuşak yapısı ile Koramaz Vadisi farklı medeniyetler için bir yaşam alanı olmuştur. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan farklı karakteristik özellikleri ile çok çeşitli kültürel miras unsurlarına ev sahipliği sunmaktadır. Uygarlıkların değişimi ve gelişimi ile mimarideki değişim vadinin tüm katmanlarında görülebilmektedir. Vadi dibinde akan su yolu, bitki yapısı ve kuru tarımın varlığı güvercin ekosistemini besleyen değerleri oluşturmuştur. Koramaz Vadisi ve komşu vadilerinde yüzlerce güvercinlikler bulunmaktadır. Vadinin içinden akan sular, vadinin batı çıkışında bulunan ve doğal sit alanı olarak korunan Engir Gölü’nü beslemektedir. Vadideki güvercinliklerin bu göldeki ekosistemi güçlendireceği düşünülmektedir. Güvercinliklerin bir kısmı doğrudan güvercinlik olarak yapılırken, bir kısmı da baca eklenerek columbariumdan güvercinliklere dönüştürülmüştür.

Kayseri İli, Yukarı Miyosen Döneminden itibaren Erciyes Dağı ve çevresindeki diğer yanardağlar tarafından püsküren piroklastik kayalarla kaplıdır ve bu kayalar çoğunlukla tuf ve ignimbrit gibi kolay aşınmış, hücreli yapıya sahiptir. Bu yumuşak kayalar vadileri aşındırarak yapılandırılmıştır. Vadideki medeniyetin ilk izleri Roma İmparatorluk Dönemi’ne aittir. Ancak; Geç Hitit Dönemi’nde (1200-700 B.C), Hitit Dönemi’nde (1800-1200 B.C) ve Asur Ticaret Kolonileri’nde (2000-1100 B.C) önemli bir merkez olan Kaniş-Kultepe yerleşimi vadinin batı çıkışında yer almaktadır. Burada yaşayan insanların vadiyle etkileşime girmemesi mümkün değildir. Ayrıca vadinin

batı çıkışı, doğu-batı yönünde yer alan tarihi ticaret yolu ile de kesişmektedir. Kervan yolunun disk izleri yüzeyde görülebilmektedir. Bu yol ticaret kolonileri tarafından ipek ticareti için ve Türk Kurtuluş Savaşı sırasında da kullanılmıştır. Bugün vadide yedi yerleşim alanı ve antik döneme ait bazı terk edilmiş yerleşimler bulunmaktadır. Vadide güvercinlikler, anıt mezarlar, tümülüsler, yeraltı savunma yapıları, mağaralar, tapınaklar ve kiliseler hala görülmektedir. Bu yapılar, özellikle Roma İmparatorluğu'nda Pagan-Hıristiyan mücadelelerinin ortaya çıktığı ilk milenyum çağına kadar uzanmaktadır. Vadinin tipik yapısı ve insanların günlük yaşamları bu yapıya uyumlu bir şekilde devam etmiştir. Bu bölgelerde ve vadideki yedi farklı yerleşim yerinde şimdiye kadar 42 kaya kilisesi tespit edilmiştir. Kiliselerin bazıları daha sonra depolara ve güvercinliklere dönüştürülmüştür (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2020).

Koramaz Vadisi, güzergâh üzerindeki konumu ve şehir merkezine ideal mesafesi nedeniyle mezarlar için de oldukça ideal bir yer olduğu düşünülmektedir. Buna göre, Koramaz Vadisi'nde bugüne kadar elit olmayan Roma vatandaşlarının küllerinin artım sonrası özel seramik kaplarda tutulduğu toplu mezarlar olan 21 columbarium belirlenmiştir. Bu columbarium olarak geçen anıt mezarlardan 14'ü kubbeli mimari özellikler taşımaktadır. Ancak bu grup gömü yerleri Paganlığın Hıristiyanlığa geçmesiyle önemini yitirmiştir. Bu yapılar daha sonra tavanlarda bacalar açılarak güvercinlik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hem köylerde hem de Koramaz Vadisi'ndeki köylerin çevresinde, kayalara oyulmuş çok sayıda savunma yapısı (yeraltı şehri) bulunmaktadır. Bu savunma yapılarının karakteristik özelliği tüneller aracılığıyla birbirleriyle bağlantılı olmaları ve bu tünellerin dairesel kaya kapılarla dış saldırılara karşı korunmasıdır. Kesin yapılışı bilinmemekle birlikte, bu yapıların Arap akınlarından korunmak amacıyla Hıristiyanlar tarafından oyulduğu genel kabul edilmektedir. Vadide çok sayıda küçük "yeraltı şehri" vardır. Ancak 15 yeraltı savunma yapısından sadece üç yerleşim yerinde beş büyük yeraltı şehri onaylanmış, ölçülmüş ve haritalanmıştır. İki köydeki yeraltı şehirlerinin tünellerinin bazılarının çıkmaza geldiği, diğerlerinin kaya ve taş doldurarak tıkandığı tüm yerleşim yerlerini kapsadığı düşünülmektedir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2020).

Vadi binlerce yıldır kullanımda olduğu için sivil mimariye örnek olarak yüzlerce tarihi taş ev, 6 tarihi taş köprü, 26 tarihi çeşme, 5 tarihi su değirmeni, 5 tümülüs bulunmaktadır. Taş evlerin büyük çoğunluğu eskiden mağara olarak kullanılan evlerin

üzerine inşa edilmiştir. Son döneme kadar bu evler aktif olarak kullanılmaktadır. Koramaz Vadisi'nde bugüne dek toplam 442 kaya oyma yapısı tespit edilmiştir. Bunlardan 42'si kilise, 8'i yeraltı şehridir. Ölçülen ve haritalanan diğer kaya oyma yapılarının büyük bir kısmı mesken, güvercinlik veya besi yeri olmasına karşın, en az 11 yapının Roma kaya mezarı, 6 yapının ise antik çağda Columbarium (Roma mezarı) olarak kazıldığı düşünülmektedir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2020). Kayseri Büyükşehir Belediyesi, ÇEKÜL Vakfı ve Obruk Mağara Araştırma Grubu'nun girişimleriyle 2013 yılında başlayan envanter ve kataloglama çalışmaları yıllar içinde ilerletilerek, her yıl hazırlanan raporlar 2013-2020 arasında detaylandırılmış, yerleşim yerleri altında tespit edilen yer altı yapıları, kaya kiliseleri, mezarları ve yer altı şehirlerine dair ayrıntılı raporlar hazırlanmıştır (Özbek ve diğ., s.93). Koramaz Vadisi 14 Nisan 2020'de UNESCO tarafından kriter V doğrultusunda geçici listeye girmeye hak kazanmıştır. Vadideki bazı yerleşimler arasında, keten tohumu yağının üretildiği ve eski dönemlerde ve sonrasında aydınlatma için kullanıldığı keten tohumu yağ evleri gibi bazı endüstriyel yapılara rastlamak mümkündür. Aspir, ızgın ve zeyrek gibi bitkilerin tarımsal olarak üretildikten sonra bu evlerde yağa dönüştüğü bilinmektedir. Kriter V kapsamında;

Kriter v: Koramaz Vadisi'nde bulunan yeraltı şehirlerinin, tünellerinin yerleşim alanlarının tamamını kapsamaktadır. Eskiden mağara olarak kullanılan evlerin üzerine bazı tarihi taş evler inşa edilmiştir. Konutların altında bazen bir veya iki ila üç katlı mağaralar komşu evin alt sınırına kadar devam etmektedir. Vadideki farklı yapı türleri zaman içinde insanların ihtiyaçlarına uygun olarak kullanılmıştır. Örneğin; barınma amacıyla oyulmuş bir mağara daha sonra kaya mezarları olarak detaylandırılmış ve Hristiyanlık serbest bırakıldıktan sonra kilise olarak kullanılmıştır. Bizans dönemine ait kiliseler hala vadide görülmektedir. Son olarak Selçuklu ve Osmanlı hakimiyeti altında bu kiliselerin bir kısmı dini yapı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Benzer şekilde, columbarium olarak geçen anıt mezarların bir kısmı kiliseye, bir kısmı da daha sonra güvercinliklere dönüştürülmüştür. Ancak, bazıları orijinal columbarium olarak günümüze kadar getirilmiştir. Koramaz Vadisi, büyük yeraltı şehirleri, güvercinlikleri, mağara kiliseleri vb. ile insan etkileşiminin ve dolayısıyla çok fonksiyonlu arazi kullanımının olağanüstü bir örneğidir. Bazı yerlerde yeraltı kentlerinin tünellerinin tüm yerleşim alanlarını kapsadığı düşünülmektedir. Eskiden mağara olarak kullanılan

evlerin üzerine tarihi taş evler inşa edilmiştir. Konutların altında, bazen bir ya da iki-üç katlı mağaralar komşu evin alt sınırına kadar devam etmektedir.

Şekil 3.11 : Kayseri Korumaz Vadisi kültürel miras alanı (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Vadi şehir merkezine yaklaşık 21 km uzaklıktadır (Şekil 3.11). Bu mesafe vadinin kentleşme baskısından uzak tutulmasına yardımcı olmuştur. Vadide yaşayan insanlar ata mirası olarak doğal ve kültürel yaşamı korumuşlardır. Tarihi yapıların tamamı ya kayaya oyulmuş ya da kayadan yapılmıştır. Bu nedenle erozyon zamanla yapıları kısmen tahrip etmiştir. Günümüze kadar gelen yapı stoğu oldukça yüksek ve değerlidir. Bu yapılarda büyük çaplı onarım yapılmamıştır. Vadideki tümülüs, çeşmeler, köprüler, kiliseler, tarihi konaklar, yeraltı şehirleri, columbarium, güvercinlikler, nekropoller vb. değerler burayı eşsiz kılmaktadır. Dağlık Frigya (belirsiz listede) ve Korumaz Vadisi arasındaki bazı yapısal benzerliklere rağmen; Dağlık Frigya sadece Frig kültürünün izlerini taşırken, Korumaz Vadisi farklı uygarlıkların kültürel izlerini taşır. Göreme Milli Parkı'nın Dünya Mirası Alanı ve Kapadokya Kaya Alanları Korumaz Vadisi'ndekine çok benzeyen yapılar içermekle birlikte yeraltı şehirlerinin sayısı, kapasitesi ve mimarisi farklılık göstermektedir. Göreme Milli Parkı'ndaki şehirler ve Kapadokya Kaya Alanları çoğunlukla dikey mimaride inşa edilmiştir. Korumaz Vadisi'ndekiler yatay mimaride inşa edildi. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya'daki kaya oyma alanlarından daha erken tarihlere gitmekte, vadinin tarihini ve etkileşimlerini götürebilen Kültepe-Kaniş Arkeolojik Alanı vadinin hemen dışında yer almaktadır. Buna ek olarak, vadinin columbarium ve kubbeli mimarisi neredeyse sadece iki bölgeyi farklı kılmaktadır. Korumaz ve

çevresindeki nüfus giderek azalmış, köyler terkedilmiş, var olanlar ise ekonomik ve demografik yönden küçülmeye gitmiş olsa da bölgenin UNESCO'nun Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi ile başlayan süreçte bölge üzerindeki ilginin giderek artması, bölgeyi hafızası ile yaşatabilmek için önemli bir potansiyel taşımaktadır.

3.4. Bölüm Değerlendirmesi

Tarihsel süreç içerisinde peyzaj, bireylerin ve toplumların davranışını ve yaşam biçimlerini etkileyen kolektif belleğin geçtiği alanlardır. Kültürel peyzajlara yaşam veren, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi sonucunda üretilen çevrelerde, insanın doğa karşısında sunduğu katkı, o coğrafyada yere özgü değerler oluşturur. Doğayla insanın ortak çalışması olan kültürel peyzajlarda insanın yere özgü değerler üretmedeki bilgi birikimi, kolektif olarak nesilden nesile aktarılarak devam etmiş ve zamanla hafıza topografyalarını oluşturmuştur. Dünyadaki kültürel peyzaj alanları incelendiğinde hafızası ve ona bağlı olarak süreklilik taşıyan kolektif hafızanın varlığı, bu coğrafyaları eşsiz ve özgün kılmıştır.

Zaman içerisinde belirli bir kültür grubunun oluşturduğu doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliği, belleğimizde yer alan her bir izin, yaşam boyu deneyimlerin ve bu değerlerin geçmişi ile sürekliliğinin sağlanması ile mümkündür. Özellikle kırsal karakterdeki kültürel peyzaj alanlarında hafızanın sürekliliği, üretim peyzajının devam ettirilebilmesi ile sağlanmalıdır. Üretim peyzajları bu tip alanlarda toplumun kolektif hafızasının nesilden nesile geçtiği değerler olarak tespit edilmiştir. Aksi halde, çeşitli nedenlerden dolayı üretimini ve buna bağlı olarak yaşayanını kaybeden coğrafyalar, tarihsel açıdan kaybın ötesinde o coğrafyaların sahip olduğu hafızaların da kaybına neden olmaktadır. Bu durum da o çevrenin sadece fiziksel yapısının korunması, doğal ve sosyo+ çevrenin kaybı ile sonuçlanmaktadır.

116 coğrafya “kültürel peyzaj alanı” olarak UNESCO tarafından tescil edilmiştir. Kıtalarla göre bakıldığında; Asya kıtası 25, Afrika kıtası 15, Avrupa kıtası 57, Amerika kıtası 14, Okyanusya 5 kültürel peyzaj alanı olarak dünya miras alanlarına sahiptir. 116 kültürel peyzaj alanlarından 4 Kategori I, 77 Kategori II, 35 Kategori II kapsamında dünya miras listesine “kültürel peyzaj alanı” olarak girmiştir. Kıtalarla göre dağılım gösteren kültürel peyzaj alanları yoğunluklu olarak kriter iii. “Bir kültüre özgü veya en az istisnai bir tanıklık gelenek ya da yaşayan ya da kaybolan medeniyet”

ve vi. “Olaylarla veya yaşıyan geleneklerle, fikirlerle veya inançlarla, sanatsal ve olağanüstü evrensel öneme sahip edebi eserler” maddelerini yerine getirdiği için tescil edilmiştir.

Vadi yerleşimlerine örnek teşkil edecek yarı-kentsel karaktere sahip vadi formasyonunda kültürel peyzaj alanları incelendiğinde, bu çalışma için örneklem alan olarak seçilen Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinin kültürel peyzaj alanı olarak değerlendirilebilmesinin mümkün olduğu görülmüştür. Bu vadilerin bütünleşik peyzaj değerini taşıdığını, dolayısıyla Koramaz Vadisi’nin kendisini bütünleyen diğer iki vadi olan, Gesi ve Derevenk Vadileri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Vadi yerleşimlerinin kültürel peyzaj değeri taşıyan öğelerinden bahsedilecek olursa; her ne kadar yoğunluğundan dolayı kırsal olarak görülse de fiziksel ve sosyo+ çevre olarak vadi formasyonunun işleve yönelik kullanımı, yere özgü yapısal çözümler üretilmesi ve fiziksel çevrede yerel malzeme kullanımı, sulama ve içme suyunun kullanılabilmesine yönelik altyapı çözümleri, topoğrafyanın ve su yollarının şekillendirdiği teraslanmış kama bahçelerinin varlığı, kayaçlı yapının bazı bitki türleri için üretim peyzajına dönüşmesi, geleneksel el sanatlarının varlığı gibi kendi kendine yeten sürdürülebilir sistemin varlığı bu vadileri kültürel peyzaj potansiyelini bünyesinde barındırdığı keşfedilmiştir.

4. KÜLTÜREL PEYZAJ ALANI OLARAK DEĞERLENDİRMEDE KAYSERİ DEREVENK, GESİ VE KORAMAZ VADI YERLEŞİMLERİ İÇİN BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

Kültürel peyzajı tanımlayan somut ve somut olmayan değerler; oluşturuldukları dönemin kültürün peyzaj ile etkileşimini yansıtmakta ve üst üste eklenen devingen bir bütün ortaya koymaktadır. Kuban (2000), bugünün kültürünün sadece bugüne ait olmadığını, bütün geçmiş birimleri belleğinde sakladığını belirtmekte; yarattığımız biçimlerin de toplumların kendi varlıklarını ifade ettikleri araçlar olup, üst üste gelip zenginleşen bir kültürel birikim olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir.

Kayseri'nin kentsel katmanlarını okumak, tarihten gelen izlerin kesintiye uğramadan günümüze kadar incelemeyi gerektirir. Kayseri ilinin geçmişten gelen çok kültürlü yapısı gerek mimari gerekse gündelik yaşamından okunabilmektedir. 19. yüzyıl Kayseri Sancağı'nda yoğunluklu olarak bulunan gayri-müslimlerin varlığı Kayseri'nin kültürel peyzajına katkı sunmuştur. Bu tez kapsamında örneklem alan olarak seçilen Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri, mübadele yıllarına kadar Ermeni, Rum ve Türklerin bir arada yaşadığı, ortak yaşam kültürünün benimsediği coğrafyalardır. Bu coğrafyalar, gayri-müslim ve müslim nüfusun yoğun olarak yaşandığı yerler olmakla birlikte, yaşam kültürünü 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettirebilmiş ve bu durum yapılı çevrede somut ve somut olmayan kültürel peyzaj değerleri üretmiştir.

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri günümüzde mahalle olarak tanımlanan, ama geçmişte köy olarak geçen 14 kırsal karakterdeki yerleşimleri barındırmaktadır. Bu çalışma kapsamında seçilen alanlar daha önce kırsal alan niteliği taşımakla birlikte günümüzde Kayseri Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu çalışma, topoğrafyanın kırsal morfolojisi ve mekân üzerindeki etkisini karşılaştırmalı olarak 3 vadi ve 14 yerleşim üzerinden yöntem ve alternatif ifade teknikleri kullanarak yazılı kaynaklarının yetersiz olduğu bu tür kültürel peyzaj alanlarına yönelik yeni bir yöntemsel yaklaşım senaryosu önermektedir.

Bu bölümde Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri kültürel peyzaj alanı olarak değerlendirilmektedir. Seçilen vadi yerleşimleri üzerinden öncelikle kültürlerarası birlikte yaşam geleneğinin yansımaları olan kültürel peyzaj değerlerinin 19. yüzyıldan günümüze kadar olan zaman dilimini içermektedir. Bu zaman diliminin incelenmesi bize, sosyo-demografik kırılımların izlenebileceği kronolojik bir süreç olduğu için seçilmiştir. Tezde izlenen yöntem önerisi; gündelik hayatın içinde yer alan kolektif belleğin izlerini taşıyan hafıza-peyzaj ilişkisini hedef almakta; bölgeye özgü değerlerini belgelemek ve görselleştirmek için alternatif bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöntem sonrası elde edilen somut ve somut olmayan miras değerleri; kültürel peyzajın doğal, fiziksel ve sosyo+ bileşenleri altında detaylı olarak incelenmiştir. Sonuç bulgular, 19. yüzyıldan günümüze kadar gelen kolektif hafızanın peyzaj üzerindeki yansımalarını içeren hafıza peyzajları olarak temsil edilmektedir. Sonraki bölümde hafıza peyzajlarının sürekliliği veya süreksizliği her vadi için geliştirilen temsil araçları ile ifade edilmiştir.

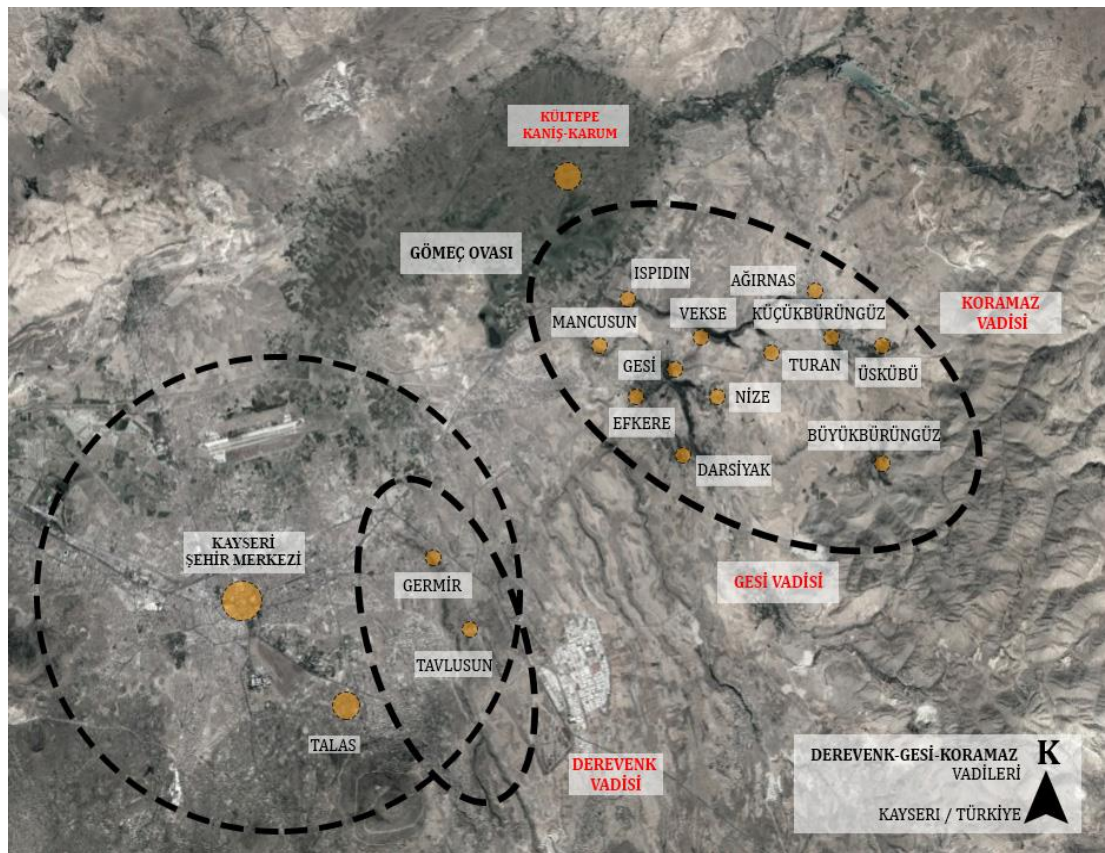
4.1 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köylerinin Kültürel Peyzaj Kapsamında Değerlendirilmesi

Kültürel peyzajlar tanımlı bir alanda ve zaman diliminde insan ve doğanın etkileşimiyle biçimlenen coğrafyalardır. Yüzyılların bilgi ve pratikleri ile aktararak günümüze kadar devam eden bu coğrafyalar; toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını yansıtan, doğayla bütünleşen, devingen ve organik olarak gelişen çevrelerdir. Bu bölümde Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri ile ilgili genel bilgilendirmeyi içeren coğrafi konumu, seçilme nedenleri, kısıtları ve potansiyelleri, morfolojik özellikleri ve tarihsel gelişimi yer almaktadır.

4.1.1. Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köyleri

Bu tez kapsamında seçilen Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köyleri; Türkiye'nin Kayseri ili, Melikgazi İlçesi içerisinde kent merkezine göre kentin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kayseri merkezine yakınlıklarına göre Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadiler'idir. Vadi yerleşimleri ve köyleri, vadiler içine veya çevresine yerleşmiş ve yeşil doku ile bütünleşmiş her ne kadar nüfus yoğunluğu sebebiyle kırsal olarak nitelendirilmiş olsa da sahip olduğu karakter dolayısıyla yarı kentsel nitelik özelliklerini taşımaktadır. Her bir vadi yerleşim ve köylerin kendi

içerisinde; konut alanları, üretim peyzajları, sosyo-kültürel yapıları, ticaret birimleri ve rekreasyonel alanları bulunmaktadır. Derevenk Vadisi'nde, Germir ve Tavlusun; Gesi Vadisi'nde Mancusun, Nize, Darsiyak, Gesi, Efkere; Koramaz Vadisi'nde, Ağırnas, Vekse, Ispidin, Üskübü, Turan, Büyükbürüngüz, Küçükbürüngüz yerleşimleri yer almaktadır. Üç vadiye toplam 14 yerleşim (Şekil 4.1) günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Bu yarı-kentsel karakterdeki yerleşimler; doğal, sosyo- kültürel, ekonomik, siyasi vb. nedenlerden dolayı bu coğrafyalar nüfus kaybına uğramıştır ve halen de kayıplar devam etmektedir. Kayıplara rağmen her yerleşim sahip olduğu kültürel peyzaj değerleri ile geçmişe ışık tutmaktadır.

Şekil 4.1 : Derevenk – Gesi ve Koramaz Vadileri'nin Kayseri içindeki konumları ve vadilerde bulunan yerleşimler.

4.1.1.1 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin seçilme nedenleri

Kayseri kenti ve kültür mirasına ilişkin çalışmalar genellikle kent merkezine odaklanmaktadır. Kaynaklar, yerleşimlerde bulunan sivil ya da anıtsal mimarlık örneklerini tek yapı ölçeğinde mimari özellikleri ile ele almış veya üst ölçekte katmanlaşma üzerine çalışılmış, fakat vadi köylerinin bütüncül bir perspektifle değerlendirildiği bir çalışmaya ulaşılammıştır. Var olan çalışmalar kısmi bir köy

ölçeğinde ya da tek vadiyi ele almakla birlikte var olan değerlerin somut olan varlıklarına vurgu yapmaktadır. Bu kaynaklarda toplum yapısı ve gündelik yaşamına ilişkin somut olmayan miras özellikleri yer almamaktadır. Bu nedenle örneklem alan olarak seçilen Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin geçmişten günümüze kadar sahip olduğu somut ve somut olmayan değerler, kültürel peyzaj şemsiyesi altında incelenecek ve bu sayede üç vadiyi içeren bölge bütüncül olarak ele alınmış olacaktır.

Yapılan bu araştırmayla kültür-peyzaj-hafıza etkileşiminin araştırılması, topoğrafyanın peyzaja ve mekânsal çözümlemelere etkisinin ortaya konulması, gündelik yaşamdaki izlerin peyzajdaki yansımalarının belgelenmesi, kolektif belleğin 19. yüzyıldan günümüze kadar sürekliliğinin veya süreksizliğinin ortaya konulması sağlanmış olacaktır. 19. yüzyıldan günümüze kadar gelmiş olan kırsal tipolojinin gelişiminde topoğrafyanın ve kültürün ne derece etkili olduğu ya da nasıl yönlendirdiğini de irdelemek mümkün olacaktır. Ortaya çıkarılacak bilgi-belge birikimi bakımından bu tip bir araştırma, Kayseri kırsal mimarlık ve kent tarihi araştırmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Yapılacak analiz ve araştırma çalışmalarının bir diğer katkısı da kırsal yerleşimlerin değişimi içinde zamanla kaybolan, bozulan veya önemini yitiren hafızaları canlandırmak ve mekânsal izleri de gün yüzüne çıkarmak mümkün olacaktır. Kent mekânı bile kayboluyorken, kırsal mekanın daha hızlı ve kontrolsüz değişim geçirmesinin kaçınılmazlığı ön kabulü ile hedeflenen hafıza-peyzaj çalışmalarıyla sadece Kayseri için değil, diğer Anadolu kentlerinin kırsal kimliği ve yerleşimlerinin gelişimini de anlamaya yönelik önemli bir arşiv ve kaynak olacaktır. Bu tür alanların kültürel peyzaj şemsiyesi altında incelenmiş olması da bundan sonraki çalışmalara çağdaş bir yaklaşım getirmiş olacaktır.

4.1.1.2 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin kısıtları ve potansiyelleri

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri; sahip olduğu topografik özellikler ve suyun varlığı, Kapadokya Bölgesinde olduğu gibi bu vadileri, plato üzerinden algılanmayan, saklı yerleşim alanları haline getirmiştir. Bu sayede kentin merkezine yakın bir mesafede olmasına rağmen, vadi olmasından dolayı kültür miras değerlerini günümüze kadar büyük ölçüde korumayı başaramıştır. Fakat, kente yakın olmasından dolayı özellikle Derevenk Vadisi'nde yapılaşmanın artması

ve kentleşme baskısının Gesi ve Koramaz Vadileri'ne doğru geldiği kısıt olarak gözlemlenmiştir.

Vadilerin Kültepe Arkeolojik Alanı'na yakınlığı da o alanla fiziksel ve bağlamsal ilişki kurulabilmesi adına potansiyel taşımaktadır. Koramaz Vadisi'nin Sivas yoluna en yakın olan Ispıdın (Bağpınar) köyü ise Kültepe arkeolojik alanına 4 km uzaklıkta bulunmaktadır. Tarihsel olarak ilişkilerin okunabilmesi anlamında önemli bir konumda bulunmaktadır. Erkiletlioğlu (2016, s. 33), Kayseri çevresindeki bilinen en eski yerleşme yerinin bugünkü şehre 20 km mesafede bulunan Kültepe höyüğü olduğunu ve bu höyükte bulunan Kaneş, Kayseri ovasının ve Anadolu'daki ticaret sisteminin baş şehri olup, Kaneş krallığının merkezi olarak M.Ö. 2800 senesinden Hellenistik devre kadar önemini koruduğu söylemektedir

4.1.1.3 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin coğrafi özellikleri

Kayseri'nin kırsalının yüzey şekilleri olarak plato, yamaç, vadi ve ovalardan oluşmaktadır. Bu oluşumlar, kıvrımlı uzun sıra dağlar ya da tek başına yükselen volkanik oluşumlardır. Bu dağlar birbirinden çöküntü havzaları ve yüksek platolarla ayrılmıştır. Kayseri ve yakın çevresi kırsal yerleşimlerine bakıldığında genellikle vadi içlerinde, akarsu kenarlarında, ovalık kesimlerde ve bu alanlardaki yamaçlarda konumlandığı görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar Kayseri kentinde yamaçların yerleşim, ova ve platoların tarım arazisi olarak kullanıldığı görülmüştür.

Erciyes Dağı'nın batı yamaçlarında başlayan geniş bir yayla, Kayseri ve Gömeç ovalarına doğru alçalmaktadır. Çok sayıda derin yarık ve vadilerde parçalanmış olan bu yaylada üç vadi ön plana çıkarmaktadır. Bu vadiler Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'dir. Bu vadilerde yer alan yerleşimler yamaç, tümsek ve çukur yerleşimleri olarak içerisinden vadinin en düşük kotu geçecek şekilde dağların yamacına yerleşmiş ve Erciyes Dağı'nın kuzey doğu yanına bakacak şekilde güney bakıda konumlanmıştır. Yamaç yerleşmelerin konumlarının belirlenmesinde mevcut doğal ve çevresel verilerden yararlanılmış, özellikle rüzgar ve güneş açısı etkili olmuştur.

Kayseri'de step iklimi görülmekte, gece-gündüz arası sıcaklık farkı yüksektir. Hakim rüzgar yönü kuzeybatı olup, en şiddetli rüzgarlar ve fırtınalar güney ve güneydoğudan esmektedir. Deniz seviyesinden 1100-1900 metre yukarıda bulunan vadilerin yamaçlarında yer alan yerleşimler; bağ-bahçelerinin vadi tabanında suya yakın

konumunda, soğuk ve rüzgarlardan korunan bu özelliğiyle de akarsuların getirdiği nem ile vadi içinde bulunduklarından platoya göre kendi mikro-klimasını oluşturmuştur. Bu sayede vadiler daha nemli ve ılıman bir iklime sahip olmuştur.

Yöredeki en büyük ve en yaygın dağ dizisi Erciyes Dağı'nın 15 km kuzeydoğusundan başlayıp Uzunyayla'ya kadar uzanan dağlardır. Yaklaşık 60 km uzunluğundaki bu dizinin batı bölümünde Koramaz Dağı bulunmaktadır. Salkuma, Büyükbürüngüz ve Üskübi köylerinin doğusunda yer alan Koramaz Dağı, Büyükbürüngüz yakınlarında 1907 metre yüksekliğe kadar ulaşır (Cömert, 2008). Batı yamacında Salkuma Suyu, Büyükbürüngüz'de İvriz Suyu, Tacın Suyu ve İspile Suyu bu vadilerin başlıca su kaynaklarıdır. Üskübü ile Küçükbürüngüz'ün ortak olduğu ve bağ bahçe sulamada kullandıkları bir su daha bulunmaktadır. Nize ile Salkuma arasından çıkan Başırgat (veya Başkıran) Suyu ise sadece içme suyu olarak kullanılmaktadır. (Cömert, 2008). Darsiyak Köyü'nden kaynaklanan Darsiyak Suyu, Nize'den çıkan Derepınar veya Deri Suyu ve Üskübü'den çıkan dere suyu kuzeybatıdaki Gömeç Ovası'na doğru akarken yüzyıllar içinde toprağı aşındırmış, bu sayede verimli vadiler yaratmıştır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Anadolu'nun bozkırında bağ, bahçe, bostanların olduğu bir alana dönüşmüştür. Platolarda da tahıl tarımı da yapılmaktadır.

4.1.1.4 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin morfolojik özellikleri

Kayseri'nin jeomorfolojik yapısından kaynaklı kaya oyma yerleşimler ve buna bağlı olarak gelişen gündelik yaşamlar bu yörenin kimliğinin çok önemli bir parçasıdır. Sahip olduğu jeomorfolojik yapısı ve zeminden çıkan yöresel olarak da “tirem” adı verilen kolay işlebilen volkanik yumuşak kayalar bulunmaktadır. Kayaların oyularak yaşam alanı olması ya da mevcut kayaç yapısından Kayseri'ye özgü mimari üslubun ana unsuru olan taş malzemesinin kullanılması ve bununla ortaya çıkan zanaatlar, kültürel peyzajın somut ve somut olmayan bileşenlerini oluşturmaktadır. Aran (2000); bir yapıyı belirleyen temel etkenin onun yeri olduğu, o yapıyı yöreyle, çevreyle ve diğer yerleşimlerle ilişkilendirdiği; iklimin ise tamamlayıcı bir etmen olduğu, yapı duvarlarındaki pencere boşluklarının şekli, ölçeği ve konumlarının iklime bağlı olarak oluştuğunu söylemektedir. Bu sayede şekillenen coğrafya ile o yerde yaşayan habitatın amaçlarına hizmet edebilecek çözümler üretilmiştir. Volkanik tüfler, hafif, esnek yapıları ile zemin hareketlerine uyum sağlayan, dolayısıyla depreme dayanıklı olan ve gözenekli iç yapısı nedeniyle yalıtım özelliği taşıyan taşlardır. Kayseri ve yakın çevresi

kırsalına baktığımızda doğal malzeme olarak karşımıza çıkan taş; türüne bağlı olarak zamanla oluşan tahribata gösterdiği direnç nedeniyle yüzyıllarca ayakta kalabilen gelecek nesillere kültürel hafızayı ileten malzeme olmuştur. Kullanıcıların gündelik yaşam biçimi ve üretim alışkanlıklarına bağlı olarak düzenlenen çevrelerde kullanılan taş, kolay işlenebilme özelliği sayesinde yamaçlarda oyularak yaşam alanı haline gelmiştir. Yerleşimlerde ihtiyaca yönelik kaya oyma mekanlar oluşmuş ve bunlar dini ve savunma yapıları, yaşam alanı, ahır, mahzen, güvercinlik... vb. gibi farklı işlevlere sahip olmuştur.

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve köylerinin genellikle yamaçlarda yer aldığı görülmektedir. Daha çok yamaçların konut yerleşimi olarak seçildiği arazilerde yönelim dikkate alınmış olup yerleşimlerdeki düz ve suya yakın olan alanlar tarımsal etkinliklere ayrılmıştır (Timur ve diğ., 2018). Yaygın tarımsal etkinlikler ve kentin çeperindeki konumu nedeniyle kırsal olarak tanımlanan vadilerde yerleşim dokusu aslında sokak ve sokak cephesi oluşturan açık alanları görece düşük oranda tek ve iki katlı yarı-kentsel tarihi çevrelerden oluşmaktadır. Yamaçlarda oyularak oluşan yerleşimler çevrenin bir parçası olarak uyum içerisinde organik çizgiler içermektedir. Barınma ihtiyacı, kullanıcıların yaşam biçimi ve üretim alışkanlıklarına göre şekillenmiş, gündelik yaşam biçimlerine göre düzenlenmiştir. Evlerin ihtiyaçları zaman içerisinde değişen, dönüşen veya evrilen bir süreç yaşamakta ve ihtiyaçlara cevap veren çözümleri içererek günümüze ulaşmıştır. Geçmişte konut olarak kullanılan yamaçtaki kaya oyma mağaralar günümüzde depolama, saklama ve ahır vb. gibi kullanılagelmiş, zemin katta ahır ve üst katta barınma olarak eklektik yapıya bürünmüştür. Daha çok yamaçların konut yerleşimi olarak seçildiği arazilerde yönelim dikkate alınmış olup yerleşimlerdeki konumuna göre daha az eğimli veya düz, suya yakın olan alanlar tarımsal etkinliklere ayrılmıştır. Yerleşimlerden platoya doğru fiziksel çevreler yerini yamaçta yer alacak ve verimsiz toprağın da değerlendirilebildiği güvercinlik ve cehriliklere (boyar bitki) bırakmıştır (Elagöz Timur ve Kevseroğlu, 2021). Platoya çıkıldığında ise yeniden tarımsal üretimler devam etmekte ve buralarda yaygın olarak buğday tarlaları yer almaktadır.

4.1.1.5 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nin tarihsel gelişimi

Doğal çevrenin insanlar tarafından şekillenmesiyle nasıl şekillendiğini anlayabilmek için önce demografik yapının nasıl olduğu incelenmelidir. Kayseri, kalkolitik

çağlardan başlayarak; Asur, Hitit, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde önemli bir kültür ve ticaret merkezi olmuştur. Yazılı tarihe bakıldığında, Asurlu tüccarların Anadolu'da 13 civarında karum (ticari merkez) kurdukları ve bu karumların Konya-Malatya arasında sıralandıkları bilinmektedir. Hepsinin de merkezi olarak Kültepe'deki Kaniş Karumu'na bağlı olduğu söylenmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1982). Kayseri sancağı (livası 16. yüzyılda Karaman Vilayeti'nde yer alan sekiz sancaktan biriydi. Diğerleri; Konya, Beyşehir, Larende, Aksaray, Akşehir, Niğde ve İç-İl'di (Erkiletlioğlu, s. 341). Kayseri Türk, Rum ve Ermenilerin tarih boyunca birçok devletin yönetimi altında, bir arada yaşadıkları bir şehir olagelmıştır. 16. yüzyıl sonlarında Karaman Vilayeti'ne bağlı olan günümüz şehirlerinden sadece Kayseri, Niğde ve Tarsus şehirlerinde Ermeniler yaşamaktaydı (Erkiletlioğlu, s. 366). Kayseri ve çevresinde, 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen sosyo-politik dönüşümlere dek Gayrimüslim ve Müslim nüfusun bir arada yaşadığı bilinmektedir. 16. yüzyılda %95 oranında gayrimüslim nüfusa sahip olduğu ve Ermeni, Rum ve Türklerden oluşan ortak yaşam kültürünü 20. yüzyılın ilk yarısındaki sosyo-politik dönüşümlere kadar koruduğu bilinmektedir. 1900 tarihli salnameye göre, Kayseri Livası'nın nüfusunun 1/3'ü gayrimüslimdir. 20. yüzyılda ise, 1915 tehcirinde Ermeni nüfusun büyük bölümünün göçe zorlandığı, 1918'de memleketlerine dönemlerine izin verilen nüfustan, Kayseri ve çevresindeki yerleşimlere dönenlerin bir bölümünün ise yöreden olmadığı bilinmektedir (Beşbaşı, 2006). 1925 tarihli bir salnameye göre, Gayrimüslim azınlık oranı %2'ye kadar düşmüştür (Yel ve Demirtaş, 2007). 1923 yılında imzalanan protokol ile Türkiye'deki Ortodoks Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanlar yer değiştirmeye tabi tutulmuşlardır (Ekin, 2005). Bu dönemde Kayseri ve çevresinde yaşayan 27.000'i aşkın Rum Yunanistan'a gönderilmiştir (Aktan, 2000). Tehcir ve mübadeleden sonra Kayseri'de 196.082 Türk, 1813 Gregoryen Ermeni, 66 Protestan Ermeni, 146 Katolik Ermeni olmak üzere toplam 200.225 kişidir. Ermeni halkının büyük bir bölümü Halep, Musul ve Beyrut yakınlarına gönderilmiş, bir bölümü ise ya komşuları tarafından gizli tutulmak suretiyle ya da Müslümanlığı kabul ederek yerlerinde kalmıştır (İmamoğlu, 2010). Bununla birlikte açlık, ekonomik şartların bozulması, savaşa alınma, göçler, kolera, veba, difteri gibi salgın hastalıklar da nüfusunun azalmasında ciddi şekilde etkili olmuştur (Erkiletlioğlu, 2000). Kalan Ermeniler ekonomik kaygılar ve eğitim imkanlarının kalmaması dolayısıyla göç etmişlerdir. 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan bu göç süreci 1970'lere kadar devam etmiştir.

Kayseri sancağında 1520 yılında 28.394 Müslüman, 10404 Gayrimüslim (gebr) yaşamakta, Gayrimüslim nüfusun %47,3 Koramaz nahiyesine bulunmaktadır. 1875 nüfus sayımında Kayseri sancak nüfusunun yaklaşık %40'ı (50000) bu nahiyede yaşadığı bilinmektedir. 1843 cizye defterlerine göre, Kayseri kırsalında Gayrimüslimler ağırlıklı olarak Efkere, Endürlük, Germir, Talas, Tomarza ve Zincidere gibi merkezlerde yaşamaktadırlar. Bu yerleşmeler defterlerde köy adıyla zikredilmelerine rağmen gerek mahalle sayıları gerekse vergiye tâbi erkek nüfusları itibariyle birçok şehri gölgede bırakacak mahiyettedirler. Gayrimüslimlerin kayıtlı olduğu 25 köy olup, bir kısmı tamamen Ermeni veya Rumlardan müteşekkil iken her iki grubun birlikte zikredildiği köyler de mevcuttur. Söz konusu köylerin bir kısmında Müslümanların yaşadığını da kabul etmek gerekir (Yörük, D., 2013). Gesi ve Ağırnas Belediyesi'nin kurulması ile bu köyler belediye sınırları içerisine dahil edilmiştir. 2011'de Büyükşehir Yasası ile köyler artık mahalle olarak merkezi yönetime geçmiştir. Gesi ve Ağırnas Belediyeleri'ne bağlı olan köylerin hepsi Melikgazi Belediyesi'nin hizmet alanına girmiştir.

16. yüzyılın başlarında Karaman Vilayeti; Konya, Beyşehir, Larende, Aksaray, Akşehir, Niğde, Kayseri ve İç-İl olmak üzere sekiz livaya (sancağa) ayrılmıştır. 16. yüzyıl Kayseri livasında 9 adet nahiye bulunmaktadır. Bu nahiyeler; Sahra, Koramaz, Cebel-i Ali, Cebel-i Erciyes, Karakaya, Kenar-ı Irmak, Malya, Karataş ve Bozatlı'dur. Koramaz Nahiyesi'nin 628 Gayrimüslim ve 319 Müslüman olmak üzere 939 hane olduğu söylenmektedir. Koramaz Nahiyesi'ne 16. Yüzyıl başlarında 34 köy, iki mezra, iki cemaat bağlı idi (Özbek ve diğ., s.61). Koramaz Nahiyesi'nde bulunan karyeler (köyler); Büyük Bürüngüs, Ulu Bürüngüs, Gergeme Köyü (Doğanlar), Bala Gesi, Merse Köyü, Vaniye Köyü, İspile Köyü (Başakpınar), Mancusun Köyü (Yeşilyurt), Kanbar Köyü (Kamber), Barsama Köyü (Çavuşağa), Salkuma Köyü (Gürpınar), Tölös Köyü, Efkeve Köyü (Bahçeli), Nizziye Köyü (Güzelköy), Darsiyak Köyü (Kayabağ), Sarımsaklı Köyü (Bünyan), Dimitre Köyü (Turanköy), Germür Köyü, Tevanasun Köyü (Tavlusun), Cırlavuk Köyü (Mimarsinan), Vekse Köyü (Özlüce), Gessi Köyü, Üskübü Köyü (Subaşı), Kiçi Bürüngüs Köyü (Küçük bürüngüz), Ağırnas köyü, Sultanhanı Köyü, Palas Köyü (Gülova), Selasire Köyü, Kal'a Hristos Köyü, Kırif Köyü, Kozla Köyü, Kiryat Köyü, Sağarka Köyü, Şavalak Köyü, Canbaz Köyü, Süskün Köyü'dür (Erkiletlioğlu, 2016, s. 345-346).

Günümüzde bu bölgenin sınırları içerisinde 14 köy varlıklarını devam ettirebilmektedir. Kayseri'nin kuzey doğu yönünde ilerleyen Koramaz Dağı'nın eteklerinden inerek Kayseri Sivas yolunda son bulan ve birbirlerine paralel Koramaz, Gesi ve Derevenk vadilerinin üzerinde bulunan: Germir ve Tavlusun köyleri Derevenk Vadisi'nde; Gesi, Mancusun (Yeşilyurt), Efkere (Bahçeli), Nize (Güzelyurt), Darsiyak (Kayabağ) Gesi Vadisi'nde; Vekse (Özlüce), Ispıdın (Bağpınar), Dimitre (Turan), Ağırnas, Üskübi (Subaşı), Küçükbürüngüz ve Büyükbürüngüz köyleri de Koramaz Vadisi'nde olup teşkil ettiği bölgeye Koramaz'a ait köyler arasında yer almaktadır. Koramaz'a bağlı köylerin geçmişten günümüze sayılarının azalmasının en temel sebebi ise Anadolu'da yaşayan Celali İsyanları'dır. Celali ayaklanmaları sonucu taşrada giderek artan güvenlik problemleri, suhte isyanları ve bozulan asayiş ortamı, küçük köy ve karyelerdeki nüfusun azalmasına yol açmış, buralarda meskun ahali nispeten daha büyük ölçekteki yerleşim yerlerine göç etme yolunu tercih etmiştir (Özbek ve diğ., s.61). 18. yüzyılda Koramaz ve karyelerinin sayısı nicelik olarak azalmış, geride kalan köyler ise timar olarak tercih edilmiş, böylelikle Ağırnas, Barsama, Darsiyak, Dimidre, Eğriyollar, İsbile, Giryat, Hisarcık, Kiçi Bürüngüz, Kurugöl, Sarımsaklı, Ulu bürüngüz, Üskübi ve Vekse'nin de aralarında olduğu 13 köy timar köylerine dönüştürülmüştür (Özbek ve diğ., s.61). Koramaz ve çevresindeki nüfus giderek azalmış, köyler terkedilmiş, var olanlar ise ekonomik ve demografik yönden küçülmeye gitmiştir. Kayseri Liva'sına bağlı Koramaz Nahiyesi'nde bulunan yerleşimlerin geçmişten günümüze tarihsel sürekliliği içermesi, çeşitli devlet ve yönetim sistemlerinin tarihsel hafızasında yer etmesi, farklı tarihsel dönemlerde her daim üzerinde yerleşik nüfusu barındırması gibi sebeplerle Osmanlı hakimiyetinde bulunduğu müddetçe de nahiye, köy ve köy altı yerleşimlere ev sahibi yapmış kültürel coğrafya olma özelliği taşımaktadır.

4.2 Araştırma Yöntemi

Çalışma alanı olarak seçilen Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri mübadele yıllarına kadar Ermeni, Rum ve Türklerin bir arada yaşadığı, ortak yaşam kültürünün benimsediği yerler olarak bilinmekle birlikte; sadece 14 kırsal yerleşim alanı günümüzde varlıklarını sürdürmektedir. Bu kırsal karakterdeki yerleşimler; çeşitli doğal, sosyo – kültürel ekonomik, siyasi vb. nedenlerden dolayı nüfus kaybına uğramıştır. Bu kayıplara rağmen her yerleşim, kendine özgü gündelik hayatı, üretim

peyzajı ile geçmişe ve buna bağlı olarak yerleşime dair izler barındırmaktadır. Kırsal tarihi karakterdeki bu tip yerleşimler, kentsel alanlara göre daha az sözlü ve yazılı kaynaklar içermektedir. Bu nedenle, zihinsel katmanları gün yüzüne çıkarabilmek ve geçmişe dönük yaşantılarla ilgili ipuçlarını toplayabilmek hafızaya başvurulmuştur.

Bu çalışma ile coğrafyanın kültürel peyzaj üzerindeki etkisini karşılaştırmalı olarak üç vadi ve 14 yerleşim üzerinden birden çok yöntem ve temsil dilleri kullanarak, yazılı kaynaklarının yetersiz olduğu bu tür kırsal alanlara yönelik yeni bir çoklu yöntem kullanımını içeren bir yaklaşım senaryosu kurgulanmaktadır. Yöntemin uygulanmasındaki ilk aşama, kültürel peyzajın karakteristik çevre bileşenlerinin belirlenmesidir. Kültürel peyzajın bileşenlerini keşfetmek için yerleşimin yaşantılar üzerinden tarihi süreçte incelenmesi gerekmektedir. Kùltürlerarası birlikte yaşam geleneğinin somut ve somut olmayan varlıklarının 19. yüzyıldan günümüze kadar olan sürecin arşiv ve literatür kayıtlarının araştırılması ve yapılan bu araştırma sonrası elde edilen mevcut durum analizi ile tespit edilmiştir. Sonrasında gündelik hayatta var olan kolektif belleğin izlerinin çeşitli temsil araçları kullanılarak, bu tür kültürel peyzaj alan niteliğindeki bölgeye özgü değerlerini belgelenmesi sağlanmıştır. Peyzajın hafızasına ve geçmiş yaşantılarının bıraktığı izlere bütüncül bakmayı sağlayan bu çalışmanın ardından Kayseri'nin kırsalında yer alan vadi yerleşimleri ve köylerinin kültürel peyzajlarının, seçilen köylerdeki insanların kolektif hafızalarındaki peyzajların ifade edilebilmesi için yöntem önerilerinde bulunulmuştur. Çalışma sürecinde “veri toplama ve üretme” yöntemleri olarak arşiv ve yazılı kayıtlar, geçmişe ait fotoğraflar, sözlü tarih çalışması, hafıza yürüyüşleri yöntemlerinden yararlanılmıştır. Sonrasında elde edilen bu veriler “veri değerlendirme ve yorumlama” başlığı altında elde edilen veriler bölüm 2’de tanımlanmış olan kültürel peyzajın üç ana bileşeni doğrultusunda sınıflandırılmış ve hafıza peyzajı kimlik kartları olarak temsil edilmiştir. Dört temel adımda (Şekil 4.2) gerçekleştirilen yöntemsel çeşitlilik; arşiv ve yazılı kayıtların araştırması sonrası elde edilen mevcut durum analizi, hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi, hafıza peyzaj kimlik kartları ve yaşayan hafıza peyzajı diagramından oluşmaktadır. Kültürel peyzaj bileşenlerine hafıza katmanının eklenmesiyle oluşturulan hafıza peyzaj kimlik kartları bir sonraki bölümde süreklilik üzerinden değerlendirilmiş, kültürel peyzajın kolektif bellekteki sürekliliği veya süreksizliği yaşayan hafıza peyzajı diyagramı ile ortaya konulmuş ve ifade edilmiştir.

Şekil 4.2 : Yöntemin aşamaları.

4.2.1 Veri Toplama ve Üretim Yöntemleri

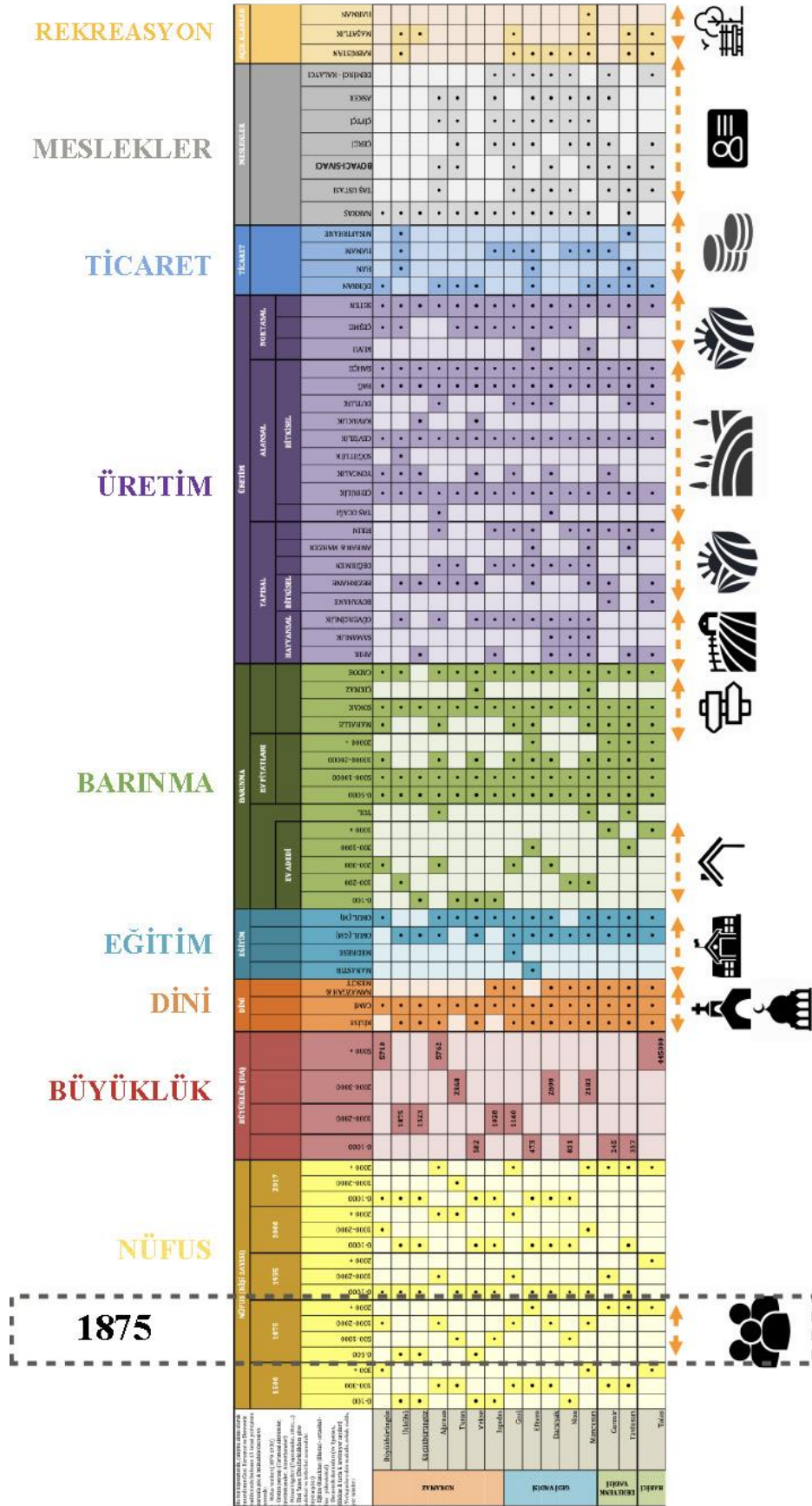
Günümüzde hızla yapılaşan ve özgünlüğünü yitiren kırsal alanlar içerisinde kültüre ve coğrafyaya özgü peyzajları içeren geçmiş yaşam kültürüne ışık tutmaktadır. Zaman içerisinde değişen ve dönüşen, insan yapımı ve doğal etkilerin harmanlandığı sadece tek yapı ölçeğinde değil, bütüncül bir perspektifle bakılarak fiziksel, doğal ve sosyo+ çevre üzerinden kültürel peyzaj şemsiyesi altında incelenmiş olan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve köylerinin hafıza peyzajlarının sürekliliğini incelemek, belgelemek ve görselleştirmek için çoklu yöntem modeli kullanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasını oluşturan yöntem, geçmişten günümüze değerlendirmemize olanak tanıyan literatür ve arşiv kayıtlarından elde edilen veriler mevcut durum analizi olarak aktarılmıştır. Kırsal tarihi karakterdeki bu tip yerleşimler, kentsel alanlara göre daha az sözlü ve yazılı kaynaklar içermektedir. Bu nedenle, zihinsel katmanları gün yüzüne çıkarabilmek ve geçmişe dönük yaşantılarla ilgili ipuçlarını toplayabilmek adına bu çalışmada kolektif belleğe başvurulmuştur. Kayıpların yoğun olarak yaşandığı 1900-1950 yıllarından günümüze dair var olan ve olmayan değerleri ortaya koyabilmek için sözlü tarih yöntemi kullanılmış ve kullanıcıların hafızalarındaki yerleşimler alanda yaşayan insanlarla geçmişine dair hafıza yürüyüşleri yöntemi denenerek veri üretilmiştir. Bu görüşmeler sayesinde yerleşimlere dair ilişkili fotoğraf, bilişsel harita, çizim, kroki, v.b yazılı ve görsel materyaller elde edilmiştir.

4.2.1.1 Mevcut durum (Boşluk) analizi

Boşluk (gap) analizi; ticari veya kamusal organizasyonların işleyişini kontrol etmek, gereksinimlerinin karşılanıp karşılanmadığını tespit etmek ve gelecekteki performanslarını artırmayı sağlayacak zamansal uygulama ve işletim boşlukları, engelleri ve potansiyelleri tespit edip bunlara göre stratejik değerde bilgi üreterek, gerektiğinde gelişim kararlarının revize edildiği bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemde kullanılan boşluk terimi ile ifade edilmek istenilen, mevcut durumdaki nokta veya seviye ile gelecekte bulunulmak istenilen nokta veya seviye arasındaki

boşluğu tespit etmektir. Arada kalan bu boşluğun giderilmesi ve istenilen seviyeye ulaşılabilmesi için yapılması gerekenlerin doğruluğu yine bu boşluğun ne kadar iyi tespit edilip edilmediği ile ilgilidir. Bu bağlamda boşluk analizini; ihtiyaçlar analizi, ihtiyaçların değerlendirilmesi ya da ihtiyaçların boşluk analizi olarak nitelendirmek mümkündür (Blokdyk, 2017).

Birinci adım olan arşiv ve yazılı kayıtların incelenerek örneklem alan için kültürel peyzaj bileşenlerine altlık oluşturabilecek çerçeveyi çizmemizi sağlamıştır. Bunun için de Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve köylerini içeren yayınlar ve arşiv kayıtlarına odaklanılmış ve bu verilere ulaşabilmek için; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıflar Kayseri Bölge Müdürlüğü, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kocasinan Belediyesi, Melikgazi Belediyesi, Kayseri ve ilçe belediyelerine ait Koruma, Uygulama ve Denetim Şube Müdürlükleri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kara Kuvvetleri Harita Genel Müdürlüğü'ne başvurulmuştur. Aynı zamanda bu örneklem alanı içeren tezler ve makaleler taranmıştır. Bu yazılı veriler kültürel peyzaj bileşenleri olarak ele alınarak 19. yüzyıla dair her bir başlıkta “ilişki ağları” tematik haritalamalarla temsil edilmiş ve belgeleme önerisine alternatif bir yaklaşım geliştirmiştir. Arşiv ve yazılı kaynaklar aracılığı ile elde edilen verilerde tanımlanan somut ve somut olmayan kültür mirası öğeleri, Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri üzerinden bütüncül olarak ele alınarak, bunların kendi aralarındaki ilişki ağlarına ulaşılmış ve her köyün; nüfus verileri; ticaret ağları; üretim peyzajı (tarımsal aktiviteler, bilgi ve pratikler, üretimhaneler); eğitim, sağlık ve dini hizmetlerin yer aldığı sosyal-kentsel donatılar; mimari öğeleri; meslekler; yerleşim morfolojisi ve geçmişten günümüze ulaşan somut olmayan miras değerlerinin envanteri oluşturulup mevcut durum analizinin yapılması (Şekil 4.3) bu çalışmanın ilk ayağını oluşturmuştur. 1875 yılı vadi yerleşimleri ve köyler için Gayrimüslim ve Müslim nüfusun bir arada yaşadığı nüfus yoğunluğuna sahip ve veri bütünü oluşturması açısından seçilmiştir. En sağlıklı verinin 1875 yılına ait veriler içermesinden dolayı bu yıla ait veriler mevcut durum analizi ile tablolaştırılmıştır. Bu tablodan hareketle oluşturulan kültürel haritalamalar “Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri İlişki Ağları” olarak sosyo-demografik, kültürel ve ekonomik katmanlar başlığı altında bölüm 4.3.3.1’de verilmiştir.

Şekil 4.3 : Vadi yerleşimleri ve köylerin 1875 yılına ait mevcut durum analizi.

4.2.1.2 Hafıza Dügüm Noktaları Analizi

Veri toplama ve üretme tekniklerinin ikinci adım olarak ise, yarı yapılandırılmış soru setleri ile sözlü tarih yöntemi uygulanmıştır. Bir önceki aşamada 19. yüzyıl verisinin değerlerinin tablosu bu aşamada o köyde yaşayanların hafızaları üzerinden sorgulanmıştır. Zihinsel katmanları gün yüzüne çıkarabilmek ve geçmişe dönük yaşantılarla ilgili ipuçlarını toplayabilmek adına bu çalışmada kolektif belleğe başvurulmuştur. Kayıpların yoğun olarak yaşandığı 1900-1950 yıllarından günümüze dair var olan ve olmayan değerleri ortaya koyabilmek için sözlü tarih yöntemi yapılmıştır. Kümbetoğlu (2009, s.72), *“niteliksel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniğinin sosyal dünyadaki ‘görünür’ birçok olgu, süreç, ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracı”* olduğunu söylemiştir.

Nitel araştırmalarda sıklıkla danışılan açık uçlu soru kalıpları, araştırmacıya incelemek istediği olguyu esnek ve açık uçlu bir yaklaşımla ele alma olanağı sağlamaktadır. Açık uçlu araştırma soruları, özellikle araştırma konusuna temel oluşturabilecek kuramsal alanyazının yetersiz olduğu durumlarda önemli kolaylık sağlar. Açık uçlu olarak ifade edilen araştırma desenlerinde araştırmacı, araştırma varsayımından hareketle, esnek bir yaklaşım izleyerek araştırma sürecini yönlendirebilir. Açık uçlu soru yazma süreci araştırma konusuna ilişkin genel bir konu ile başlar. Bu genel sorudan hareketle araştırmacı veri toplamaya başlar ve araştırmanın ilk aşamalarında konu ile ilgili temel değişkenler daha açık hale gelir ve bunlara ilişkin alt araştırma soruları yazmak mümkün olur. (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 91-92)

Nitel araştırmalarda tümevarımcı bu özelliği Strauss ve Corbin (1990) tarafından önemli bir avantaj olarak kabul edilmekte ve özellikle sosyal olayların incelenmesinde araştırmacıya sağlanan esnekliğin gerekli olduğuna dikkat çekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 92). Geçmişe dair verileri sorgulayabilmek için yerinde yarı yapılandırılmış, ucu açık sözlü tarih yöntemi insan, zaman ve yer bağlamındaki soru setlerinden oluşturulmuştur. Bu bağlamda vadi köyleri için soru setleri hazırlanırken önce pilot uygulama yapılmış ve birkaç kez deneme görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşme neticesinde, peyzajlarda gündelik yaşantıyı ve kolektif hafızadaki izleri en iyi yansıtan, insana ait kişisel izlerin en yoğun görülebildiği yerlerin köy mahalinde

geçtiği gözlemlenmiştir. Köy mahalinde hafıza düğüm noktaları ve hatırlatma topografilerini tespit edebilmek için yöneltilecek soru setleri, hafızanın 3 bileşenini (insan-zaman-yer) içeren açık uçlu sorulardan oluşması öngörülmüştür. Bu sorular geçmiş ile günümüz, yerler ve değerler, doğa ve insanı hedef alan temel başlıklar doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu sayede yapılan görüşmeler ve elde edilen veriler, peyzajların yıllara göre hafızalardaki sürekliliğini veya süreksizliğini ortaya koyabilmemizi sağlamıştır. Çizelge 4.1’de gösterildiği gibi her bir kişiye evinde (hafıza düğüm noktaları analizi) ve köyünde (hatırlatma topografileri) yarı yapılandırılmış soru setleri durağan ve hareketli olarak yöneltmiştir.

Çizelge 4.1 : Yarı yapılandırılmış soru setlerinin içeriği.

İNSAN	ZAMAN	YER
• Demografik sorular (görüşme yapılan kişinin) • Köyde hangi tarihler arasında yaşadığı, ne kadar kaldığı, önceki ya da sonraki nesillerin ve hane halkının köy ile olan geçmişi.....	• Hafızalarında kalan köye dair birkaç kelime ya da imge • En gelişmiş köy..... üretimi en fazla olan köy • Bu köy..... ile meşhurdur. • Eskiden olan ama günümüzde olmayan • Eskiden yapardık ama şimdi yapmıyoruz. • Eskiden (bina, okul, vb) vardı, ama şimdi orası yıkıldı ya da işlevi değişti.	BARINMA İHTİYACI • Yaşadıkları evin krokisi • Evde özel günlerde yaşam (bayram, düğün, ...vb.) • Mevsimsel değişime göre yaşam (yaz-kış farklılıkları) • Evde kadın-erkek-çocuk rolleri (işler) ÜRETİM PEYZAJI • Rutinler, tekrarlar • Bilgi-pratik (zanaatlar, yöreye ait bilgi ve değerler, yemek, şifalar) • Üretim ve teknikler • Bitkisel üretim -ekim, dikim, hasat, ürün, depolama, satış; • Hayvansal üretim – yetiştirme, birincil ve ikincil ürünler, depolama, satış • İmceceler, kolektif yapılan işler • İmgeler (akılda kalan üretime dair imge) • Eskiden olan ama günümüzde olmayan üretimler, ürünler, üretimhaneler, ekipmanlar (değirmen, güvercinlik, boyahane, bezirhane, çehrilik, dutluk, kavaklık, cevizlik, bağ....) • Satış noktaları, köyler arası ilişki ağları • Zanaatlar REKREASYON ALANLARI • Üretim ve barınmadan arda kalan zamandaki ilişkiler • Toplanmalar, kutlamalar • Kadın, erkek, çocuk farkına göre boş zaman etkinlikleri • Komşuluk ilişkileri, kolektif yapılan etkinlikler SAĞLIK & EĞİTİM & İNANÇ SİSTEMLERİ • Sağlık için • İlkokul, ortaokul, lise ve yüksek okul yerleri • Bölgede cami, kilise, mescit, vb.

Bu kısımda kullanılan “*nitel veri bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, bunlar hakkındaki kanaatlarını, duygularını, hissedişlerini, deneyimlerini v.b içeriğinden ve bunların standart bir formda alınabilmesi mümkün olmadığından sayılabilir bir veri değildir. Burada daha çok ‘sayılamayan, hesap edilemeyen tekil, öznel deneyimler’ söz konusudur*” (Holliday, 2002, s. 69). Kümbetoğlu (2009, s. 44), nitel verinin en

önemli özelliğinin sayı ve tablolarla indirgeyen nicel veriye göre, insan anlatı ve ifadelerini birebir yansıtan, zengin bir veri sunduğunu dile getirmektedir. Bu soru setleri insan, zaman ve yer bağlamında oluşturulmuş olmakla birlikte yeri içeren soru setleri de kendi içerisinde kültürel peyzaj öğelerini ortaya çıkarmak için alt soru gruplarına bölünmüştür. Alan çalışması her bir köy özelinde hem hareketli hem de durağan olarak uygulanmıştır. Görüşme yapılan kişiler kartopu örnekleme ile alınarak oluşturulmuştur. Kümbetoğlu (2009, s. 99), kartopu örnekleminin daha çok etnografik çalışmalarda tercih edildiğini ve araştırma alanında kaynak kişilerden doğru diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesini ifade eden bir yöntem olarak açıklamaktadır. Bu kartopu tekniği ile ulaşılacak kişilerde 1950'ler öncesi o köyde doğmuş, büyümüş bir kuşak ve 1950 sonrası doğmuş ve bir dönem geçmiş yaşama şahitlik etmiş ikinci kuşak ile görüşme yapılması (Şekil 4.4) hedeflenmiştir. Hem sözlü tarih hem hafıza yürüyüşleri yöntemleri kullanılarak yapılan görüşme listesine göre her bir köy özelinde en az 2 farklı kuşağa ulaşılmış, 30 kişi ile görüşme sağlanmıştır. Görüşülen kaynak kişilerin 15'i sosyo-demografik değişimin, kırdan kente göçün yoğun olarak yaşandığı 1950 yılı öncesi doğmuş ve en aşağı 70 yaş ve üstü olmasına dikkat edilmiştir. Diğer 15'i ise, bir önceki kuşak olan 1950 öncesi doğan nesilden sonra gelen kuşağı temsil edenlerden oluşmaktadır.

Şekil 4.4 : Köylere göre görüşülen kişi ve kuşak sayısı.

4.2.1.3 Hatırlatma Topografileri Analizi

“Bir şehri anlayabilmek için nispeten eski semtlere gitmek, kendilerini evlerinde hissettikleri sokakları ve bulvarları gözlemlemek gerekir.” (Halbwachs, 2018).

Kentsel topografya ve hafıza arasındaki bütüncül ilişkiye odaklanan görüşlerden, Nora'nın (1989) “lieux de mémoire” (hafıza yerleri), Halbwachs'ın (1992) “yer işaretleri” hafızanın; gündelik yaşamın mekânsal pratiği ile sürekli müzakere edilen, akışkan ve dinamik bir süreç olarak incelenmesi, yaşayan hafızanın düzlemini “hatırlama topografileri” üzerinden kurmaktadır. Bu çalışmanın yöntemi, Nora'nın kentsel topografya ve hafıza ilişkisine dayanan “hafıza yerleri” kavramı üzerine kurgulanmıştır. Vadilerde yer alan yerleşimlerin saha çalışmasıyla ortaya çıkarılabilmesi için hafıza yürüyüşleri yöntemine başvurulmuş, seçilen köylerde 1950 ve öncesi doğumlu kişilerle hareketli olarak köylerin sokaklarında gezilmek suretiyle yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin “hafıza yürüyüşleri” yöntemi ile hatırlatma topografilerinin etnografik boyutunun ele alınması bu köylerde yaşayanlarla hafıza düğüm noktalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu düğüm noktalarına ulaşabilmek için de köylerde hareketli yapılacak teknikle insan-zaman-yer (Şekil 4.5) bağlamında enformel sohbet tarzı görüşme gerçekleştirilmiştir. *“Bu tür görüşmeler, araştırmacı ve araştırmaya katılan kişi arasındaki etkileşimin doğal akışı içinde, kendiliğinden oluşan sorulara dayanır. Bu tür görüşmeler, örneğin, alan çalışmasında katılımcı gözlemin bir parçası olarak yapılır.”* (Patton, 1987, s. 110).

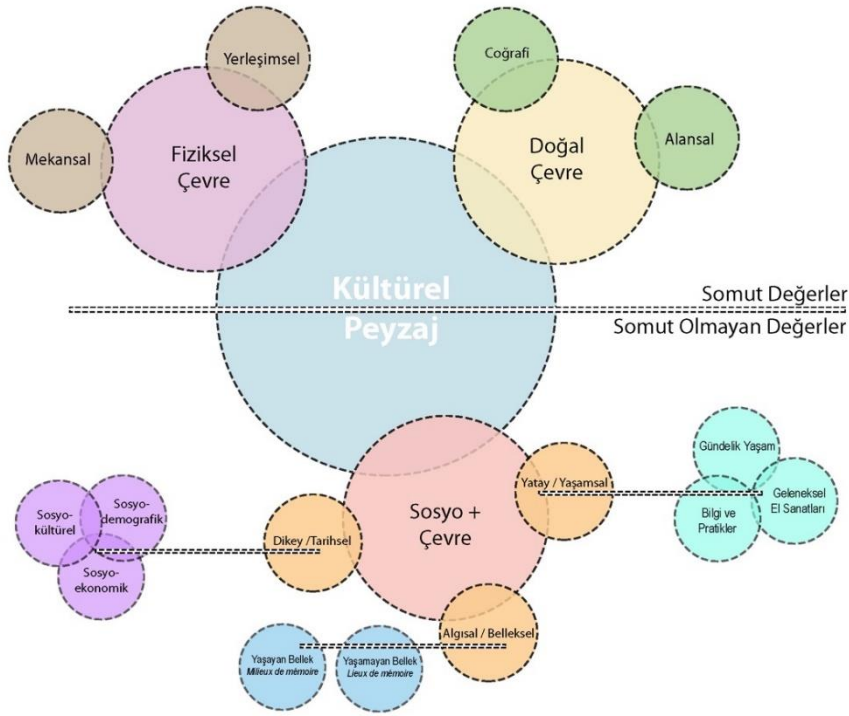
Şekil 4.5 : Hatırlatma topografilerinin 3 ana eksenini “insan-zaman-yer”.

4.2.2 Veri değerlendirme ve yorumlama yöntemleri

Yerleşimlerin geçmişinin literatür ve arşiv kayıtlarından sorgulanması için kullanılan mevcut durum analizi, en az 2 farklı kuşak ile yerinde yapılan hafıza düğüm noktaları analizi için sözlü tarih görüşmeleri ve hatırlatma topografileri analizi için de hafıza yürüyüşleri, köylerin sahip olduğu kültürel peyzaj verilerini oluşturmuştur. Bu üretilen veriler bu kısımda çeşitli temsil araçları geliştirilerek görselleştirilmiştir. Bu kısım, 14 köyün kültürel peyzaj değerlerinin hafıza peyzajları olarak kolektif hafızadaki sürekliliğini aktarabilmesi adına görsel araçlar kullanılarak çoklu yöntem modeli ortaya koyduğu düşünülmektedir. Bu sayede kültürel peyzaj öğelerinin ortaya çıkarılması, yerleşim dokusunun izlerinin görselleştirme tekniği kullanılarak somutlaştırılması, şu an mahallelerde yaşayan halk üzerinden detaylı görüşmeler oluşturarak kolektif hafızanın haritalamalarının yapılması, topoğrafya ile kırsal yerleşimlerin tipolojilerinin çıkarılması, bu tip kırsal karakterdeki alanların somut ve somut olmayan miraslarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

4.2.2.1 Hafıza peyzajı kimlik kartlarının geliştirilmesi

Hafıza peyzajı kimlik kartlarının içeriği, kültürel peyzajın kriterleri doğrultusunda doğal, fiziksel ve sosyo+ çevre olarak üçe ayrılarak; somut ve somut olmayan kültür mirasının 19. yüzyıldan günümüze kadar sürekliliği veya süresizliği hafızalar üzerinden kimlik kartlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Bu kimlik kartlarının altyapısı ise şekil 4.6'da gösterilen ana ve alt bileşenler doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu şekle göre kültürel peyzaj, somut ve somut olmayan miras değerleri olarak iki ana eksenle incelenmiştir. Somut olan miras değerleri ise fiziksel ve doğal çevre verisi olarak tanımlanmıştır. Doğal çevre coğrafi ve alansal olarak; fiziksel çevre ise yerleşimsel ve mekansal olarak tanımlanmıştır. Somut olmayan miras değerleri ise sosyo+ çevre olarak tanımlanmış ve kendi içerisinde yatay, dikey ve algısal olarak alt bileşenlere ayrılmıştır. Dikey çevre alt bileşeni; sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik olarak ele alınmıştır. Yatay çevre bileşeni; gündelik yaşam, bilgi ve pratikler ve geleneksel zanaatlar ve sanatlar olarak ayrılmıştır. Algısal çevre alt bileşeni ise yaşayan ve yaşamayan bellek olarak ikiye ayrılmıştır (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 : Kültürel peyzajın ana ve alt bileşenleri.

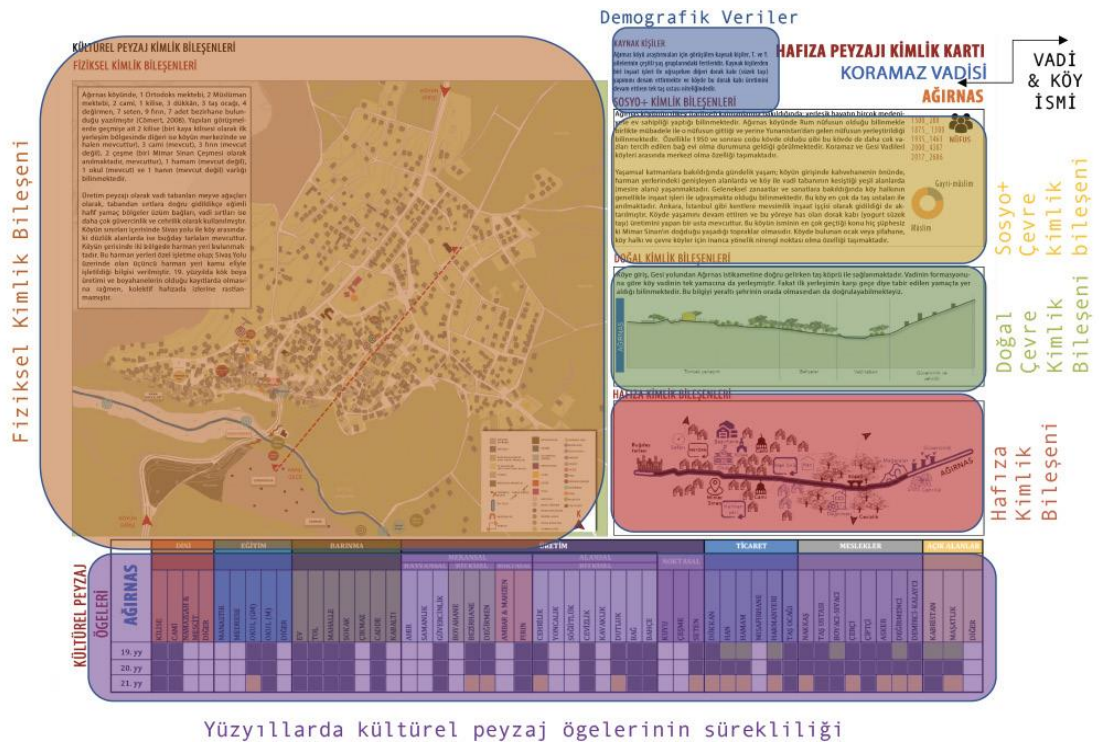
4.2.2.2 Hafıza peyzajları kimlik kartları

Farklı kökenlere ait toplumların bir arada yaşadığı yerleşimlerde kolektif peyzajlar ve buna bağlı olarak kolektif hafızalar üretmişlerdir. Hafızalar bize yerleşimlerin fiziksel olmayan, zihinsel katmanlarını ortaya çıkarmakta ve geçmişe dönük yaşantılarla ilgili de ipuçları vermektedir. Certeau (2009), hafızaların bir tür anti-müze olduğunu ve bilinmeyeni gün yüzüne çıkardığını dile getirmiştir.

Haritalama uygulamalarının bir çoğunun kullanımını içeren tarihsel bağlamda belirli bir coğrafyanın mekansal ve çevresel sorularının araştırılması ve belgeleme yöntemin uygulanması, akademide kullanılan bir araç olagelmıştır. Kültürel haritalama; kentsel planlama, kültürel sürdürülebilirlik ve toplum gelişiminde yerel hikayelerin, uygulamaların, ilişkilerin, hatıraların ve ritüellerin anlamlı konumlar oluşturduğu yolları görünür kılan bir sorgulama şekli ve metodolojik bir araçtır. UNESCO’nun düzenlediği Bangkok Çalıştay’ında “kültürel haritalama”; tanımlanan bir topluluğun bir zaman diliminde yerel kültürel kaynakların belgelenmesi vasıtasıyla somut olan kültürel unsurların kaydedildiği; el sanatları, simge yapılar, yerel endüstri ve etkinliklerin yanı sıra hatıralar, kişisel geçmişler, davranışlar ve değerler gibi somut

olmayan değerleri içeren, bir topluluğu özgün kılan değerlerin temsil biçimi olarak ifade edilmiştir (Clark, S. & Young,1995).

Kültürel haritalama teknikleri bize yaşam alanlarımız olan doğal, mekansal ve sosyo-kültürel çerçeveler, insanlar ve yerler arasındaki ilişki ve yoğunluklar gibi somut ve somut olmayan verileri göstermemizi sağlaması açısından bu çalışmada 19. yüzyılda Kayseri’deki tanımlanan üç vadideki kültür-peyzaj-hafıza arasındaki ilişki ağlarını anlamamız için çoklu yöntem modeliyle elde edilen bulguları ifade etmek için araç olarak kullanılmıştır. Kayseri’nin kuzeydoğusunda yer alan Koramaz, Gesi ve Derevenk vadilerinde bulunan 14 kırsal yerleşim üzerinden karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi sonucu, fiziksel topografyanın kültürel peyzaj ve mekânsal çözümlere etkisinden, toplumsal topografyanın, kültürel peyzajın oluşumu ve korunmasına etkisine dek çeşitli alanlarda bilgi ve veri toplanması ve ifade edilmesi için hafıza peyzajı kimlik kartları oluşturulmuştur (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 : Hafıza peyzaj kimlik kartının görseli.

Hafıza peyzajı kimlik kartları, kültürel peyzajın ve buna bağlı somut ve somut olmayan değerlerin 3 ana eksene ayrılması üzerine kurgulanmıştır. Bunlar fiziksel-doğal ve sosyo+ kimlik bileşenleridir. Fiziksel kimlik bileşeni, günümüzde var olan-olmayan yapıyı çevreye dair somut değerlerin tespiti ve konumlarına bağlı olarak

Alt kısım ise arşiv ve yazılı kayıtlardan elde edilen envanter listesinin yöneltile soru setleri ile elde edilen verilerin yansması olarak her bir köyün kültürel peyzaj ögelerinin sürekliliği veya süreksizliği (Şekil 4.7), her bir köy için kültürel peyzaj bileşenini mevcut durum analizi olarak işaret edilmiş şekliyle ifade edilmiştir. Bu tabloya göre boşluklarda gri renk ile gösterilenler var, boşluklar yani renk ile temsil edilmeyen kareler ise yok olarak ifade edilmiştir. Yeşil olarak gösterilenler arşiv veya yazılı kayıtlarda bulunamamış ama hafızada var olanları temsil etmektedir. Sarı olarak gösterilenler, o zaman diliminde dikey kolonda bahsi geçen kültürel peyzaj ögesinin kolektif hafızada yok olduğunu ifade etmektedir. Herbir köyün kültürel peyzaj ögeleri var-yok yöntemi uygulanarak tespit edildikten sonra veriler kümülatif olarak toplanmış ve her bir vadi özelinde “yaşayan hafıza peyzajı diyagramına” aktarılmıştır (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2 : Yaşayan hafıza peyzajı diyagramı.

[illegible]

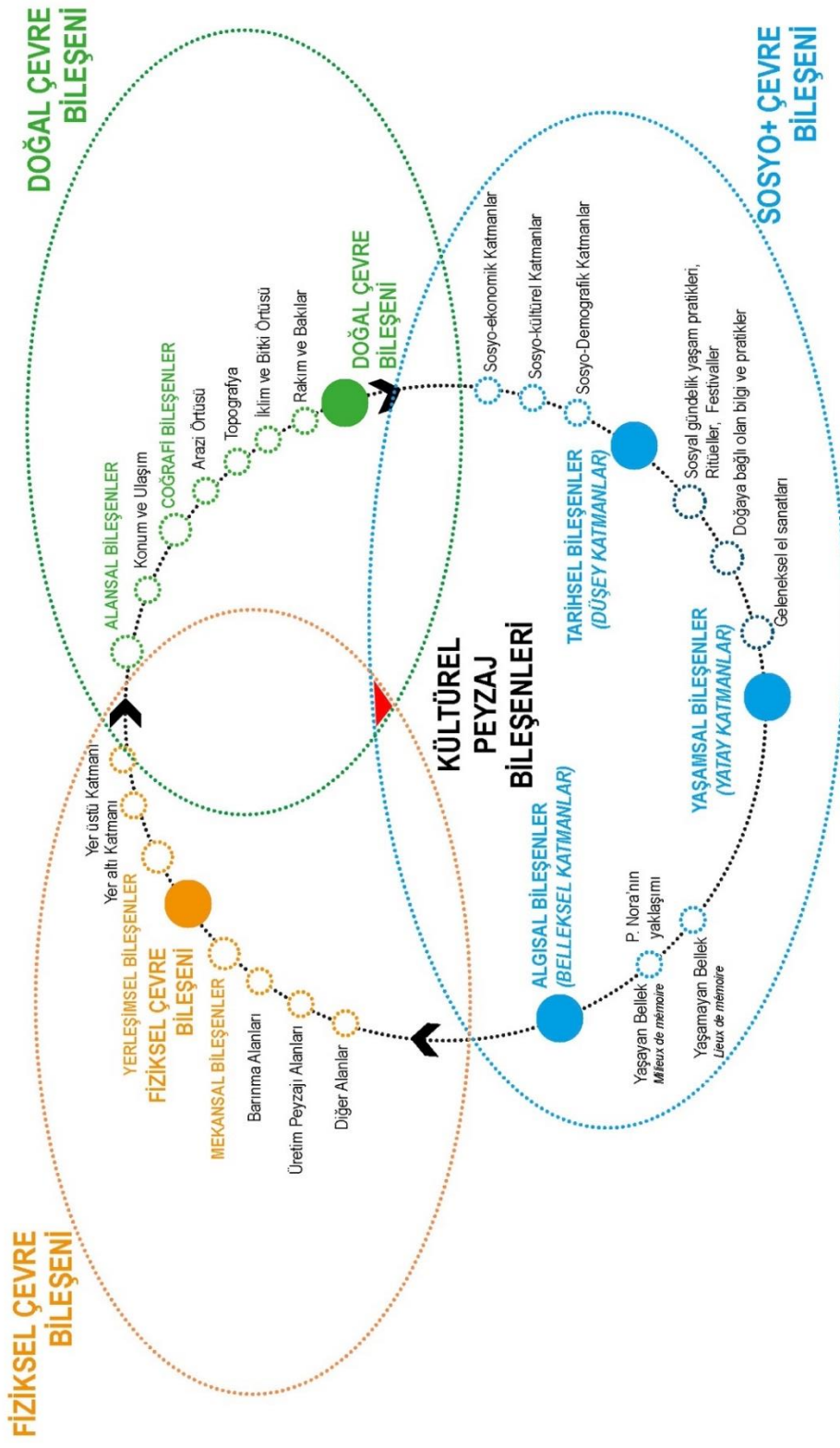
4.3 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri'nin Kültürel Peyzaj Bileşenlerinin İncelenmesi

Kültürel peyzajlar insanlığın evrimi boyunca, doğa ve insanın karşılıklı kurduğu ilişkiye şahitlik etmiş kültürel coğrafyalardır. Kültürel peyzajları tanıyarak, kendimizi sıradan görünebilen ancak kolektif olarak işgücü ile şekillendirilen peyzajlara ve bilinmeyen bir emeğin temsiline tanık olabilmekteyiz. Dünyada kültürü temsil eden çok çeşitli kültürel peyzaj alanları bulunmaktadır. Coğrafyanın imkanları ile şekillenen kültürel peyzajlar bize, o yere ait kültürel çeşitlilik, yöresel mimari, gündelik yaşam pratikleri ve üretim peyzajları hakkında ipuçları vermektedir.

Bu tez kapsamında ele alınan yerleşimler her ne kadar yerleşim morfolojisi yarı-kentsel nitelikte olsa da günümüzde sahip olduğu nüfus bakımından kırsal olarak değerlendirilmektedir. Kırsal peyzajlar, kentsel peyzajlara göre korunmuşluk düzeyi daha başarılıdır ve bu sayede günümüze kadar gelebilmesi mümkün olmuştur. ICOMOS-IFLA'nın 2017 yılında 19. genel toplantıda yayınlamış olduğu "Miras olarak kabul edilen Kırsal Peyzajlara dair ICOMOS-IFLA İlkeleri" uluslararası bildirisinde kırsal peyzajları, insanlığın mirasının hayati bir bileşeni olduğu ve aynı zamanda devam eden kültürel peyzajların en yaygın türlerinden biri olduğunu dile getirmiştir. Kültürel miras olarak kırsal peyzajlar, somut ve somut olmayan değerleri içerisinde barındırmaktadır. Kırsal peyzajlar, fiziksel olarak morfoloji, su, altyapı, flora, fauna, yerleşim yerleri, ulaşım ve ticaret ağlarını barındırdığı gibi kültürel bilgi, gelenekler, pratik bilgiyi de bünyesinde barındırmaktadır. Miras olarak kırsal peyzajların, insan-doğa ilişkileri ile ilgili teknik, bilimsel ve pratik bilgiyi kapsadığını; geçmişten günümüze değişen ve dönüşen sosyal yapılar ve işlevsel örgütlerin yansımaları olduğunu ve biyo-kültürel çeşitliliğin devamına katkıda bulunan kültürel, manevi ve doğal özellikleri kapsayan canlı ve dinamik sistemler olarak tanımlanmaktadır (ICOMOS-IFLA, 2017).

Bu tezde örneklem alan olarak seçilen Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri'nin kültürel peyzaj bileşenleri Şekil 4.9'da ifade edilmektedir. Şekil incelendiğinde; bu çalışma kapsamında örneklem alan kültürel peyzajın 3 temel bileşen altında incelenmiştir. Bunlar doğal çevre bileşeni, fiziksel çevre bileşeni ve sosyo+ çevre bileşenidir. Doğal çevre bileşeni coğrafik ve alansal alt bileşen olarak ikiye ayrılmıştır. Coğrafi bileşen altında arazi örtüsü, topoğrafya, iklim ve bitki örtüsü,

rakım ve bakı değerleri her üç vadi için de genel tanımlama olarak yer almaktadır. Alansal çevre alt bileşeninde ise üç vadinin kendi aralarında ve kente bağlı fiziksel konumu ve kent ile ilişki ağlarına bakılmıştır. Fiziksel çevre bileşeni yerleşimsel ve mekansal olmak üzere iki alt başlıkta toplanmıştır. Yerleşimsel alt bileşeninde yerleşimler; yer altı ve yer üstü yerleşimleri olarak iki şekilde incelenmiştir. Mekansal alt bileşeninde ise kırsal yaşamın gündelik yaşantısında geçen üç mekan karakteristiği kendi içerisinde barınma alanları, üretim peyzajı alanları ve diğer alanlar olarak tanımlanmıştır. Sosyo+ çevre bileşeni olarak tarihsel (dikey), yaşamsal (yatay) ve algısal (belleksel) alt bileşenler olarak üç başlıkta sistematik hale getirilmiştir. Tarihsel (dikey) alt bileşen kapsamında üç vadiye dair sosyo-demografik, ekonomik ve kültürel bileşenlerine yer verilmiştir. Yaşamsal (yatay) alt bileşende UNESCO'nun somut olmayan miras değerleri kapsamında tanımlamış olduğu başlıklar altında incelenmiştir. Algısal alt bileşenin de ise Nora'nın "*lieux de mémoire*" ve "*milieux de mémoire*" kavramları altında kültürel peyzajlarının kolektif hafıza izleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Şekil 4.9 : Tez kapsamında incelenen alanların kültürel peyzaj bileşenleri.

4.3.1 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri'nin doğal çevre kültürel peyzaj bileşeni

Bu başlık altında örneklem alanın sahip olduğu doğal çevre bileşenlerine yer verilmiştir. Doğal çevre bileşeni coğrafi ve alansal alt bileşen olarak ikiye ayrılmıştır.

4.3.1.1 Coğrafi çevre alt bileşeni

Coğrafi bileşen altında arazi örtüsü, topoğrafya, iklim ve bitki örtüsü, rakım ve bakı değerleri her üç vadi için de genel tanımlama olarak yer almaktadır.

• Arazi Örtüsü

Kayseri Erciyes Dağı'nın kuzey köyleri olarak adlandırılan bölgenin jeolojik yapısı yanardağlar tarafından yeryüzüne püskürtülen ve günümüzde Kayseri'nin nereden ise tümünü kaplayan kayalardır. Çoğunlukla tuf ve ignimbrit gibi gözenekli, kolay aşınabilir yapıdadır. Yüzeyde oluşan arazi örtüsü de jeolojik formasyon ve vadi oluşumundan kaynaklı kendine has bir dokuya sahip olmasını sağlamıştır. Arazi örtüsü, vadi tabanlarında suyun olması ve kendi miktoklimatik özelliklerinden dolayı yoğun ağaçlıklı bir dokuya sahipken vadi tabanından platoya doğru giderek toprak yapısı kayalık ve kumul özellik taşımaktadır. Bu kısımlardaki arazi örtüsü ise cehrilik ve üzüm bağları gibi bu toprak özelliğinde yaşayabilecek çalı formu bitkilere bırakılmaktadır. Plato kısımlarında ise suyun bulunmaması yerini susuz yetiştirilen tarım arazileri (buğday, arpa, v.b) izlemektedir (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 : Koramaz Vadisi'nde bulunan Ağırnas köyünden, platodan vadiye bakış (Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Topografya**

Kayseri kırsalında yüzey şekilleri yoğunluklu olarak vadilerden oluşmaktadır. Bu oluşumlar, kıvrımlı uzun sıra dağlar ya da tek başına yükselen volkanik oluşumlardır. Bu dağlar birbirinden çöküntü havzaları ve yüksek platolarla ayrılmıştır. Bu durum coğrafyaya topografik özellik kazandırmıştır. Topografik özellikleri ve suyun varlığı, Kapadokya bölgesinde olduğu gibi bu vadileri, plato üzerinden algılanmayan, saklı yerleşim alanları haline getirmiştir (Şekil 4.11). Koramaz Dağı'nın batıya bakan yamaçları üzerinde arazinin çökmesiyle meydana gelmiş pek çok derin yarıklar ve vadiler mevcuttur (Cömert, 2008). Bu vadiler Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'dir. Kayseri'nin Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi yerleşimleri ve köylerinde de su kaynaklarına yakın konumda yamaç, çukur ve tümsek yerleşim özelliği göstermektedir. Koramaz Dağı yer altı ve yer üstü su kaynakları yönünden oldukça zengin, batı yamacında Salkuma Suyu, Büyükbürüngüz'deki İvriz Suyu, Taçın Suyu ve İspile Suyu başlıca büyük su kaynaklarından olmakla birlikte en büyüğü Sarımsaklı Suyu'dur (Cömert, 2008, s. 11). Koramaz Dağı'na yakın bir konumda olan Büyükbürüngüz köyünde İvriz mevkiden çıkan su vadi boyunca ilerleyerek Gömeç Ovası'ndaki Sarımsaklı Suyu'na ulaşmaktadır.

Şekil 4.11 : Topografik durum (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **İklim**

Bu kısımda iklimsel veriler bölgesel olarak verilmektedir. Kayseri’de step iklimi görülmektedir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı olmaktadır. Bütün mevsimlerdeki gece gündüz sıcaklık farkı yüksektir. İlin yükseltiye bağlı olarak rüzgar ve yağış oranı farklılık göstermektedir. Bu durumda vadi tabanında veya çukurda kalan yerlerde iklim daha yumuşak iken yaylalarda veya rüzgara açık olan yerlerde iklim sertleşmektedir.

Vadilerin yamaçlarına yerleşen, bağ-bahçeleri (kama bahçeleri) vadi tabanında suya yakın konumda bulunan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri soğuk ve rüzgarlardan korunan bu özelliğiyle de akarsuların getirdiği nem ve yeşilliğin de yardımıyla vadi içinde bulunduklarından platoya göre kendi mikroklimasını oluşturmuştur (Şekil 4.12). Bu sayede ılıman bir iklime sahip olmuş ve kendi içinde verimli bahçeler oluşturmuştur (Elagöz Timur ve diğ., 2018).

Şekil 4.12 : Vadi tabanında bulunan yeşil koridor (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Bitki Örtüsü**

Kayseri ve çevresinin step iklim özellik göstermesinden dolayı buradaki hakim bitki örtüsünü bozkır olarak tanımlayabilmek mümkündür. Fakat vadilerin kendinden sahip olduğu jeolojik formasyonu buraya has bitki dokusunun gelişmesini sağlamıştır. Düzlük alan olan plato, kayaçlı-kumul yapıda olan yamaçlar, sulak ve korunaklı olan vadi yerleşimleri ve sahip olduğu yükseklik farkı bitkisel çeşitliliğin farklılaşması ve zenginliğini sağlamıştır. Salkuma Suyu, İvriz Suyu, Taçın Suyu ve İspile Suyu ve

Sarımsaklı Suyu'nu kullanabilmek için vadi yamaçları teras teras düzenlenmiş ve her bir terasa suyun gitmesi için su kanalları (arklar) yapılmıştır. Bu sayede gilaburu, ceviz, kayısı, elma, armut gibi meyve ağaçları ve kavak, söğüt gibi yoğun yeşil örüntüye sahip olmuştur.

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köylerinde karşılaşılan bitkilerin listesi Şekil 4.13'te verilmiştir. Listede yer alan bitkiler, yılın çeşitli mevsimlerinde gözlenebilen, kendiliğinden gelişim gösteren ve o yöreye has bitkilerdir. Bu listeye bakıldığında bitkilerin çoğunlukla yemeklerde, gıda veya şifa olarak tüketilen ya da boyar madde elde etmek için kullanılan bitkiler olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yetişen bazı bitki türlerinin ticari değer taşıdığı bilinmektedir. Özellikle vadilerde de yetişen kuşburnu, gilaburu, ısırgan otu, cehri bitkileri; ilaç, boya ve kozmetik sanayide kullanılmaktadır. Bir kısmı ise bezir yağı elde edilmesinde en önemli hammadde özelliği taşımaktadır. Bağ ve bahçelerde üretilen, gıda ihtiyacını karşılayan ürünlerin bir kısmı kurutulmakta veya salamura işlemi gerçekleştirilmektedir (gilaburu, yaprak, kayısı, dut, erik, kuşburnu, iğde, ... v.b). Bir kısmı da sonbaharda toplanmakta ve tüketilmektedir (üzüm, ceviz, badem, alıç, ... v.b). Meyve olarak tüketilen gıdalar ise mağaralarda veya evlerin kilerlerinde serin ve güneş almayan yerlerde depolanmaktadır (elma, armut, ... v.b).

Verbascum thapsus
Sığır Kuyruğu

Achillea millefolium
Civan Perçemi

Carthamus tinctorius
Aspir

Berberis vulgaris
Karamuk

Alkanna orientalis
Havacıya otu

Onopordum tauricum
Deve Dikeni

Viburnum opulus
Gilaburu

Euphorbia helioscopia
Sütleglen

Astragalus sp.
Geven

Salvia pratensis
Çayır Adaçayı

Xeranthemum annuum
Kağıt Çiçeği

Vicia tenuifolia
Kır Fıği

Rhamnus sp.
Cehri

Rubus Ulmifolius
Böğürtlen

Peganum harmala
Üzerlik

Marrubium sp.
Bozotu

Daucus carota
Yabani Havuç

Delphinium ajacis
Hazaren

Colutea arborescens
Yalancı Sinameki

Mentha pulegium
Yarpuz

Crocus sp.
Çiğdem / Navruz

Cota Tinctoria
Sarı Papatya

Asphodelus aestivus
Çiriş Otu

Helichrysum stoechas
Ölmez Çiçek

Echinops ritro
Mavi Dünya

Euonymus europaeus
Papaz Kûlahı

Cichorium intybus
Beyaz Hindiba

Rosa canina
Kuşburnu

Crataegus monogyna
Alıç

Elaeagnus angustifolia
İğde

Saponaria officinalis
Çöven Otu / Sabun Otu

Isatis tinctoria
Çivit otu

Centaurea cyanus
Belemir / Mavi Kantaron

Linum usitatissimum
Zeyrek / Keten Tohumu

Eruca cappadocica
Izgın

Şekil 4.13 : Vadi yerleşiminde karşılaşılan bitki türleri (Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Rakım ve Bakı**

Deniz seviyesinden 1100-1900 metre yükseklikte bulunan vadi yerleşimlerinin hakim rüzgar yönü kuzeybatı yönünden esmektedir. En şiddetli rüzgarlar ve fırtınalar güney ve güneydoğudan yönünden gelmektedir. Yamaç yerleşmelerin konumlarının belirlenmesinde mevcut doğal ve çevresel verilerden yararlanılmış, özellikle rüzgar ve güneş açısı etkili olmuştur. Sert kış aylarında olumsuz gibi görülen rüzgarlar, sıcak yaz aylarında özellikle dağ eteklerinde ve yamaçlarda yer alan yerleşimlerdeki yarattığı serin etki ile olumlu bir özellik olarak kabul edilmiş ve kentin kültürel peyzaj öğelerini oluşturmuştur. Bu yerleşimler, rüzgarlardan maksimum derecede yararlanacak şekilde kuzey-güney yönünde Erciyes Dağı'na bakacak şekilde konumlanmıştır. Koramaz, Gesi ve Derevenk Vadileri'ndeki yer alan yerleşimler; yamaç, çukur ve tümsek yerleşimleri olarak içerisinden vadinin en düşük kotu geçecek şekilde, dağların yamacında, vadi tabanında veya plato kısımlarındaki en elverişli yerlerinde konumlanmıştır. Vadi yerleşimleri ve köyleri, Erciyes Dağı'nın kuzey doğu yanına bakacak şekilde güney-batı bakıya konumlanan yerleşim özelliği göstermektedir (Şekil 4.14).

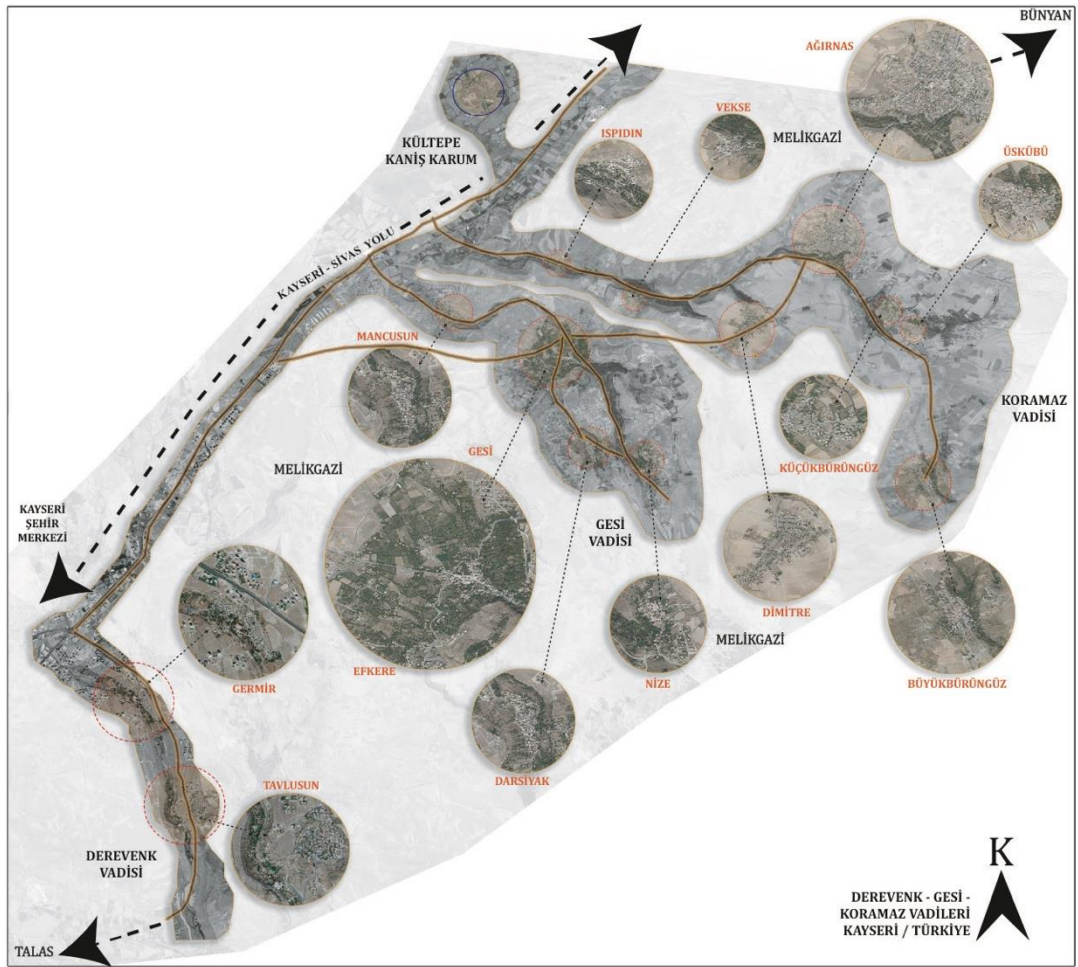
Şekil 4.14 : Erciyes Dağı'na bakacak şekilde güney-batı bakısında bulunan yerleşim ve cepheler (Kevseroğlu Ö. arşivi).

4.3.1.2 Alansal çevre alt bileşeni

Alansal çevre alt bileşeninde ise üç vadinin kendi aralarında ve kente bağlı fiziksel konumu ve kent ile ilişki ağlarına bakılmıştır.

- **Konum ve Ulaşım**

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi yerleşimleri ve köylerinin Kayseri merkeze göre uzaklıkları sırayla; Derevenk, Gesi ve Koramaz vadileridir. Kayseri merkezine göre kuzey doğu yönünde Sivas yolu üzerinde yer almaktadır. Kültepe Kaniş Karum'unu da 4 km mesafede bulunmaktadır. Vadi yerleşimleri ve köyleri arasında Büyükbürüngüz köyü 30 km uzaklıkta olup Kayseri merkeze en uzak olan köydür. Germir ise 9 km mesafede olup en yakın köydür. Diğer köyler bu mesafe aralığında bulunmaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nde yer alan köyler ve kent merkezine göre konumu.

4.3.2 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri'nin fiziksel çevre kültürel peyzaj bileşeni

Fiziksel çevre bileşeni yerleşimsel ve mekansal olmak üzere iki alt başlıkta toplanmıştır. Yerleşimsel alt bileşeninde yerleşimler; yer altı ve yer üstü yerleşimleri

olarak iki kısımda incelenmiştir. Mekansal alt bileşeninde ise kırsal yaşamın gündelik yaşantısında geçen üç mekan karakteristiği kendi içerisinde barınma alanları, üretim peyzajı alanları ve diğer alanlar olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

4.3.2.1 Yerleşimsel fiziksel çevre alt bileşeni

Çevre verileri yerleşimlere kimliğini veren o yere ait tipo-morfolojiler geliştirmesine olanak sağlayan etmenlerdir. İklim, topoğrafya, jeolojik yapı, bitki örtüsü, ulaşım ve doğal verilere yakınlık gibi doğal ve çevresel veriler yerleşim morfolojisine doğrudan etki etmiş ve mimari biçimlenişin oluşmasını sağlamıştır. Sümerkan (1990), vadi dizilişi ve arazi eğiminin; yapıların konumlandırılmasında zorunlu yönelmeyi gerektirdiğini ve birçok yerleşimin ortak özelliği olarak da bir ulaşım ağı veya suya yakınlık kurmanın sık rastlanan durumlar olduğunu söylemektedir. Bir yörenin jeolojik yapısı; o yöredeki yapıları çevrelerin üretimindeki malzeme sağlayan kaynak olması ile ilişkilidir. Kayseri ve yakın çevresi kırsal yerleşimlerine bakıldığında genellikle vadi içlerinde, akarsu kenarlarına yakın, ovalık kesimlerde ve bu alanlardaki yamaçlarda konumlandığı görülmektedir. Bu kısımda Kayseri ve yakın çevresinde coğrafyanın şekillendirmesi ile oluşan ve kültürel peyzajın fiziksel çevre bileşenlerini oluşturan yer altı ve yer üstü yerleşim katmanlarıdır.

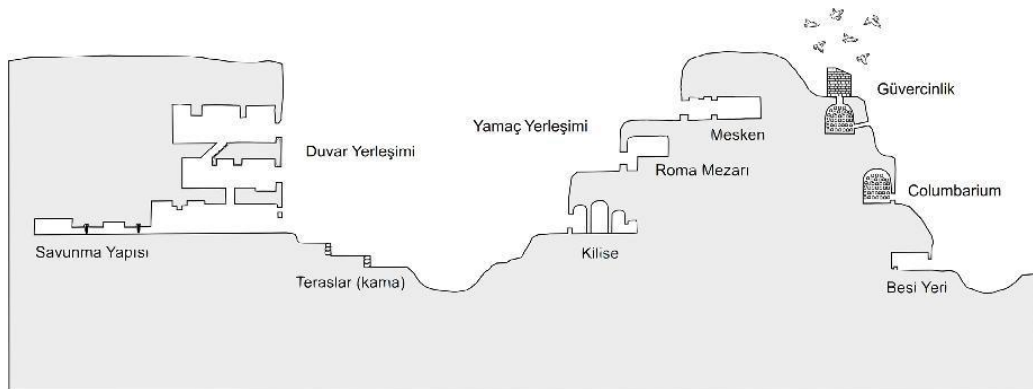
• Yer Altı Katmanı

Jeomorfolojik olarak oluşan coğrafyaların yerleşimlere katkısı ise o yöredeki kaya oyma geleneğine ve bununla birlikte mağara ve yer altı yaşamına imkan vermiştir. Karstik bölgelerde yer alan bu yerleşimlerin -Ürgüp, Nevşehir, Göreme- bölgesinde olduğu gibi volkanik tüflerin oyulması ile oluşturulan kaya oyma yerleşim tipo-morfolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal alanlardaki yerleşim biçimi o yörenin jeomorfolojik durumu ile ilişkilidir ve kullanılan malzemelerde o yöreden elde edilir. Yöresel yerel mimari, tabiata minimum müdahale ile mağaralarda yaşamaya ve kaya oyma yöntemleri ile içerisinde yaşam bulmaya başlamıştır (Şekil 4.16). Çevreden elde edilen malzemelerin sosyal etkileri sonucu şekillenmesi ile yerleşim morfolojisi ortaya çıkmıştır. Kaya oyma geleneğinin günümüze kadar gelen konut tipolojileri insan ihtiyaçları ile şekillenmiş, farklı ihtiyaçlara göre eklektik bir oluşuma bürünmüştür.

Şekil 4.16 : Karstik oluşum ve bununla gelişen kaya oyma kültürü (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Kayseri'nin jeomorfolojik özelliği olan karstik araziler ve bu durumla gelişen kaya oyma yerleşimler gündelik yaşam pratiklerine yön veren ve yöre kimliğinin çok önemli bir parçasıdır. Kayaçların oyularak yaşam alanı olması ya da mevcut kayaç yapısından Kayseri'ye özgü mimari üslubun ana unsuru olan taş malzemesinin kullanılması, kültürel peyzajın fiziksel çevre bileşenlerini oluşturmaktadır. Bölgenin jeolojik yapısı sayesinde oluşan mağaralar ve yumuşak tüfün insan eliyle şekillenmesi ile farklı amaçlara hizmet edebilecek çözümler üretilmiştir. Volkanik tüfler, hafif, esnek yapıları ile zemin hareketlerine uyum sağlayan, dolayısıyla depreme dayanıklı olan ve gözenekli iç yapısı nedeniyle yalıtım özelliği taşıyan taşlardır. Kolay işlenebilme özelliği sayesinde yamaçlarda oyularak yaşam alanı haline gelen yerleşimlerde; kaya oyma mekanlar oluşmuş ve bunlar dini ve savunma yapıları, yaşam alanı, ahır, mahzen, güvercinlik... vb. gibi ihtiyaçlara yönelik farklı işlevlere evrilmiştir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 : Koramaz Vadisi'nde bulunan farklı kaya oyması yapılarının kesiti (Yamaç A. arşivi).

Aran, (2000); bir yapıyı belirleyen temel etkenin onun yeri olduğu, o yapıyı yöreyle, çevreyle ve diğer yerleşimlerle ilişkilendirdiği; iklimin ise tamamlayıcı bir etmen olduğu, yapı duvarlarındaki pencere boşluklarının şekli, ölçeği ve konumlarının iklime bağlı olarak oluştuğunu söylemektedir. Kayseri ve yakın çevresi kültürel peyzajına baktığımızda doğal malzeme olarak karşımıza çıkan taş; türüne bağlı olarak zamanla oluşan tahribata gösterdiği direnç nedeniyle yüzyıllarca ayakta kalabilen gelecek nesillere kültürel hafızayı ileten yegâne malzeme olmuştur. Yamaçlarda oyularak oluşan yerleşimler çevrenin bir parçası olarak uyum içerisinde organik çizgiler içermektedir. Barınma ihtiyacı, kullanıcıların yaşam biçimi ve üretim alışkanlıklarına göre şekillenmekte, gündelik yaşam biçimlerine göre düzenlenmiştir. Evlerin ihtiyaçları zaman içerisinde değişen, dönüşen veya evrilen bir süreç yaşamakta ve ihtiyaçlara cevap veren çözümlemeleri içererek günümüze ulaşmıştır. Yamaçlar daha çok yerleşim, düz alanlar ise tarım arazisi olarak kullanılagelmiştir. Geçmişte konut olarak kullanılan yamaçtaki kaya oyma mağaralar günümüzde depolama, saklama ve ahır vb. gibi kullanılmakta, zemin katta ahır ve üst katta barınma olarak eklektik yapıya bürünmüştür (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 : Kaya oyma kültürü ve yer altından yer üstüyle eklektik yapıya sahip olan yaşamı (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Kayseri ve yakın çevresinde yer alan kaya oyma geleneği, mağaralarda yaşam ve yer altı şehirleri Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri için de geçerlidir. Koramaz Vadisi'nde bugüne dek toplam 442 kaya oyma yapısı tespit edilmiştir. Bunlardan 42'si kilise, 8'i yeraltı şehridir. Ölçülen ve haritalanan diğer kaya oyma yapılarının büyük bir kısmı mesken, güvercinlik veya besi yeri olmasına karşın,

en az 11 yapının Roma kaya mezarı, 6 yapının ise antik çağda Columbarium (Roma mezarı) olarak kazıldığı düşünülmektedir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2020).

- **Yer üstü Katmanı**

Kırsal yerleşiminlerin yer seçimi ve gelişiminde su kaynaklarının varlığının tartışılmaz bir önemi vardır. Yerleşim alanları bir su kaynağı ile yakın ilişkidir. Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadilerindeki yaşamları şekillendiren Salkuma Suyu, İvriz Suyu, Taçın Suyu ve İspile Suyu ve Sarımsaklı Suyu'na erişebilmek için vadilerde yer alan köy yerleşimleri sıralı olarak yer almaktadır. Yer alan köy yerleşimleri vadi formasyonuna göre yamaç, çukur ve tümsek yerleşimleri olarak içerisinden vadinin en düşük kotu geçecek şekilde, dağların yamacında en elverişli yerlere yerleşmiş ve öncelikli yerleşimleri Erciyes Dağı'nın kuzey doğu yanına bakacak şekilde kuzey-güney aksında, güney bakıda daha çok yaşamın olacağı şekilde konumlanmıştır. Yaygın tarımsal etkinlikler ve kentin çeperindeki konumu nedeniyle kırsal olarak tanımlanan vadilerde yerleşim dokusu aslında sokak ve sokak cephesi oluşturan, açık alanları görece düşük oranda, tek ve iki katlı bir tarihi kent morfolojisi göstermektedir. Mahallelerin kesişimlerinde meydana gelen rekreasyon alanları; cami, okul, kilise, çarşı ya da tarımsal malzemeler (seten, soku, ...vb) gibi yapıların ya da işlevlerin çevrelerinde, su kenarlarına paralel dükkanlar veya vadi tabanında yer alan suyun çayırılık kısımlarında yer almaktadır. Yolların kenarında her bir eve giriş yapacak şekilde su yolları (arklar), kanallar bulunmaktadır. Topografyayı izleyen yollar, eğime paralel yönde uzanmakta, eğime dik kısa bağlantı yolları ise eğimin fazla dik olduğu kısımlarda merdivenlerle veya çıkmaz sokaklar ile bitmektedir (Şekil 4.19).

Şekil 4.19: Eğime paralel sokakları birbirine bağlayan eğime dik merdiven ve rampalar / Gesi Vadisi, sağdaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Çıkma ve özel geçitlere ek olarak, yörede “kabaaltı” (Şekil 4.20) olarak tanımlanan ve konutların üst katlarının altından geçen yollar da mevcuttur. Genelde eğimin başladığı ya da sonlandığı topografik noktalarda izlenen bu geçitler farklı coğrafyalardaki tarihi kentlerde de rastlanan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4.20 : Kabaltıların evlerle kurduğu ilişki (Nize köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Mahallelerde fırın, harman yeri, değirmen, tarımsal malzemeler, kuyu, çeşme gibi kültürel peyzaj öğeleri de kolektif üretimlerin gerçekleştiği kamusal açık alanlardır.

Köylerdeki bu kamusal alanlar, gündelik yaşamların geçtiği ibadet yapılarının, fırınların, tarımsal ekipmanların (soku, seten, vb gibi), vadi tabanındaki köprülerin konumlarının etraflarında yer aldığı yapılan görüşmeler ve fiziksel olarak geniş alanların varlığından anlaşılmaktadır. Vadi yamaçlarının platoya ulaştığı dik ve ulaşılması daha güç kısımlarda ise güvercinlikler (Şekil 4.21) yer almaktadır. Tarımsal bir faaliyet olduğu anlaşılan yaban güvercini besiciliği, bugün Gömeç Ovası'ndaki sulak alanların kuruması nedeniyle güvercin sayısındaki azalmaya bağlı olarak sona ermiş olmakla birlikte, 20. yüzyılın ortalarına kadar önemli bir besin ve gelir kaynağı olma niteliğini sürdürmüştür. Günümüzde çoğunluğu boş olan bacalar yöreye özgün birer kültürel peyzaj öğeleridir. Bunların altında yer alan kaya oyma mağara kümeslerin bir bölümünde mezar olarak inşa edilmiş olduğu öne sürülmüştür (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2017). Yamaca paralel yolların vadi tabanında su kanalları da içerdiğinden daha geniş olarak düzenlendiği izlenmektedir. Yamaçlardaki yollar ise görece daha dar ve yapıların gölgesindedir. Yamacın en dik kısmında yer alan yollar patikaya dönüşmüştür ve buradaki parsellerin sınırlı sayısı nedeniyle nadiren kullanılmaktadır. Güvercinliklere ulaşan patika yollar ise artık izlenemez hale gelmiştir.

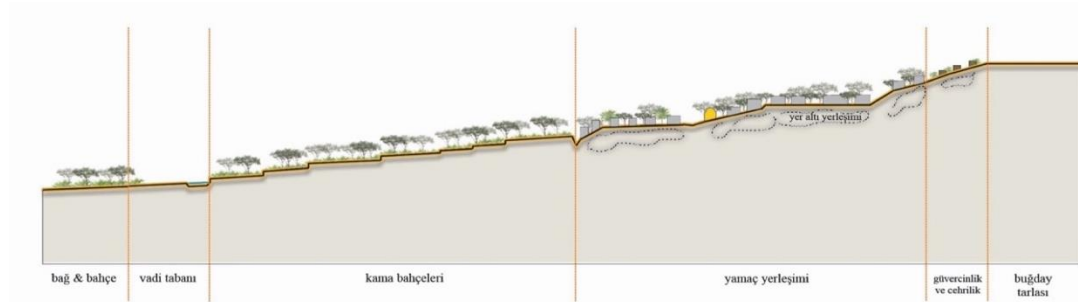
Şekil 4.21 : Yamaçlarda yer alan güvercinlikler (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Etnik kökene göre mahalle farklılığı çok belirgin olmasa da mahalle içerisinde yer alan kilise, cami, hamam, mezarlık, maşatlık ya da mahalle isminden, o mahallenin sahip olduğu etnik nüfusun yoğunluğu hakkında çıkarım yapılabilmektedir. Yerleşimsel

özellikler yeraltı ve yerüstü katmanı vadi oluşumuna göre yamaç, çukur ve tümsek özellikleri göstermektedir.

➤ Yamaç Yerleşim Özelliği

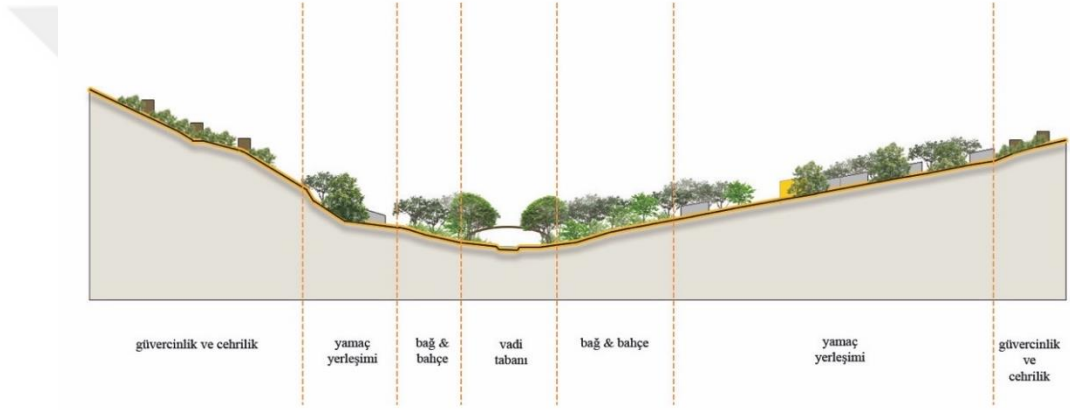
Vadi formuna bağlı olarak yerleşimler yamaç yerleşim özelliği almaktadır. Bu yerleşim özelliğinde yamaçlar, konut yerleşimi olarak seçilmiş arazilerde güney-batı bakı dikkate alınmıştır. Daha eğimli ve suya yakın olan alanlar teraslanmış bahçeler şeklinde (kama bahçeleri) tarımsal etkinliklere ayrılmıştır. Yamaç yerleşiminin sırtlarında yer alan kayalık alanlarda ise; güvercinlik ve cehriliklere (boyar bitki üretim alanı) bırakılmıştır. Platoya çıkıldığında yeniden tarımsal üretimler devam etmekte ve buralarda yaygın olarak buğday tarlaları yer almaktadır. Yerleşim bir veya iki yamaçlı olmakla birlikte yamaçlarda yaşayanlar bu bölgeleri; “kuzey geçe”, “güney geçe”, “diğer taraf” veya “karşı geçe” gibi isimlerle yamaçları tarif etmektedirler. Şekil 4.22 ve Şekil 4.23’te tek yamaçlı yerleşim örneği gösteren Vekse köyü ele alınmaktadır. Şekil 4.25 ve Şekil 4.26’da ise iki taraflı yerleşim özelliği gösteren Ispıdın köyünün kesiti ve hava fotoğrafı yer almaktadır. Her iki yamaç yerleşim özelliğinde de konutlar topoğrafya ve jeolojik yapının olanakları ölçüsünde yatayda ve düşeyde gelişim göstermektedir. Konut alanları, yamaçların elverişli olduğu bölgelerde konumlanmakta ve kayaç yapı ile içiçe geçmektedir. Yerleşimlerde kaya oyma mağara (depolama, saklama, ahır, ... v.b), zemin kat (ahır, samanlık, ...v. b), üst kat ise barınma olarak kullanılmaktadır. Suyu yakın bölgelerde teraslanmış bahçeler (kama bahçeleri) sulu tarımın yapıldığı üretim peyzajı alanlarıdır. Yamaçta yerleşimin elverişli olmadığı bölgelerde ise güvercinlikler ve cehrilikler yer almaktadır.

Şekil 4.22 : Koramaz Vadisi'nde bulunan Vekse köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (tek taraflı yerleşim örneği).

Şekil 4.23 : Koramaz Vadisi’nde bulunan Vekse köyü üzerinden panoramik fotoğraf (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.24 : Koramaz Vadisi’nde bulunan Ispıdın köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (iki taraflı yerleşim örneği).

Şekil 4.25 : Koramaz Vadisi’nde bulunan Ispıdın köyü üzerinden panoramik fotoğraf (Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ Çukur Yerleşim Özelliği

Vadi formuna bağlı olarak yerleşimler çukur yerleşim özelliği almaktadır. Şekil 4.26 ve şekil 4.27’de çukur yerleşim özelliği gösteren Gesi Vadisi’nde bulunan Mancusun (Yeşilyurt) köyüne yer verilmektedir. Vadi tabanındaki akarsu nedeniyle, bağ ve bahçeler bu bölgeye yerleşirken, konutlar daha çok topografik olarak elverişli düzlük yerleri seçmiştir. Arazilerde güney-batı bakı dikkate alınarak yerleşilmiştir. Yamaç yerleşiminin sırtları, kayalık alanlarda ise güvercinlik ve cehriliklere (boyar bitki üretim alanı) bırakılmıştır. Platoya çıkıldığında yeniden tarımsal üretimler devam etmekte ve buralarda yaygın olarak buğday tarlaları yer almaktadır.

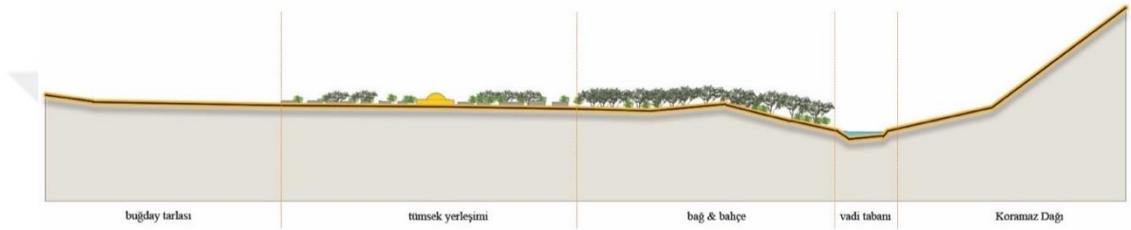
Şekil 4.26 : Gesi Vadisi’nde bulunan Mancusun köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (çukur yerleşim örneği).

Şekil 4.27 : Vadi tabanından yamaç yerleşimlerine bakış (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ Tümsek Yerleşim Özelliği

Vadi formuna bağlı olarak yerleşimler tümsek yerleşim özelliği almaktadır. Vadi tabanındaki akarsu nedeniyle, bağ ve bahçeler bu bölgeye yerleşirken, konutlar daha çok topografik olarak elverişli düzlük yerleri seçmiştir. Ova karakteristiği gösteren alanlarda tarımsal üretimler devam etmekte ve buralarda yaygın olarak buğday tarlaları yer almaktadır. Şekil 4.28 ve Şekil 4.29’da tümsek özelliği gösteren ve Koramaz Vadisi’nde yer alan Büyükbürüngüz köyüne yer verilmiştir. Koramaz Dağı’nın sınır oluşturduğu Büyükbürüngüz köyünde vadi ile bağ ve bahçe kısmı ilişki görmekte, yerleşimin içinde vadi oluşumu hissedilememektedir.

Şekil 4.28 : Koramaz Vadisi’nde bulunan Büyükbürüngüz köyü üzerinden yer üstü yerleşimini anlatan kesit (tümsek yerleşim örneği).

Şekil 4.29 : Büyükbürüngüz köyü girişinden Koramaz Dağı’na bakış (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

4.3.2.2 Mekansal fizik çevre alt bileşeni

Doğal çevrenin insanlar tarafından nasıl şekillendiğini anlayabilmek için de o bölgenin sosyal, kültürel, tarihi ve ekonomik yapısına bakılmalıdır. Sosyo-kültürel ve ekonomik veriler, birey ve toplumla ilişkili olarak bilgi, birikim ve kültürlerin yansıması olarak yerleşimlerin fiziksel durumunu etkilemiş bir yerleşimi o yere özgü değerler üretmiştir. Tarih boyunca sınırlı olanaklarla üretilen yapılar çevrelerin ihtiyaçlarının minimum mekanlarda çözümlendiği, ekonomik koşulların ve üretimin gelişmesi ile mekân çözümlerinde geliştiğini ve karmaşıklaştığını görmekteyiz. Bu çalışma kapsamında Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köylerinde kültürel peyzajın fiziksel bileşeni, mekansal alt bileşeninde kırsal yaşamın gündelik yaşantısında geçen üç mekan karakteristiği kendi içerisinde barınma alanları, üretim peyzajı alanları ve diğer alanlar olarak tanımlanmıştır.

- **Barınma Alanları**

Geçmişten günümüze kadar gelen barınma tipolojisi olarak mağara ve tol, Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'nun pek çok bölgesinde görebildiğimiz karstik araziler ve kaya oyma geleneği ile oluşturulan mağaralar, vadilerdeki konut ihtiyacını 19. yüzyıla kadar gidermiştir (Şekil 4.30). Uygun jeolojik şartlar altında yamaçtaki ya da zemindeki kayaların oyulması ile oluşturulan yapılar; tek gözlü küçük mekanlar olabileceği gibi, yer altı şehirleri de büyük alanlara doğru genişlemiş ve birbirine koridorlarla bağlanmıştır. Tol ise, üstü tonoz şeklinde kapatılan minimum ihtiyaca cevap verebilecek yaşam ünitesini tanımlamaktadır (Şekil 4.31). Hemen yanında yemek pişirmek için bir ocak ve kuyu, kuyudan uzakça bir köşede bir tuvalet bulunmaktadır. Konut tipolojisine geçmeden önce vadilerde bazı ihtiyaçlar haricinde gündelik yaşam 19. yüzyıla kadar yer altı şehirlerinde geçmektedir.

Şekil 4.30 : Mağara yerleşimi (Soldaki Efkere köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Nize köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.31 : Tol (Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde artan yerleşimle birlikte yer üstünde konut ihtiyacı ile gelişen modernize edilmiş yaşamları içeren barınma alanlarında iki temel tipoloji bulunmaktadır. Bunlar yamaç, çukur ve tümsek yerleşimleridir. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 : Yamaç yerleşimlerinde yer alan evler (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi neredeyse yoğun bir tarihi kentte izlenebilecek bitişik nizam yerleşim izlenimi vermektedir. Bu parsellerde genellikle tek bir avlu vardır ve eğim nedeniyle bahçe yoktur. Topografyaya uygun olarak sokaktan geride kalan ancak sokak kotunda yer alan parseller, belki ilk yerleşim düzeninde, belki de sonradan gerçekleşen bölünmeler nedeniyle çıkmaz sokaklardan ya da ortak mülk niteliği taşıyan geçitlerden ulaşılır hale gelmiştir. Bu alanda üst kota çıkan eğime dik sokaklar; dar, dik ve genellikle basamaklıdır. Eğim ve parsel düzeninin gerektirdiği noktalarda kabaltılar oluşturularak üst katlar kullanılır hale getirilirken bu sayede sokağın devamlılığını sağlamaktadır (Elagöz Timur ve diğ., 2019).

Şekil 4.33 : Çukur yerleşimi (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Çukur veya tümsek yerleşimlerinde ise, yer alan konutlar ise kare olarak parsel yerleşmiş ve bahçeyle çevrelenmiştir (Şekil 4.33). Çukur ve tümsek yerleşimine ait sokak cepheleri ise sokağın bu bölgelerde daha geniş olması nedeniyle avluları ve bahçeleri algılatır niteliktedir ve dışarıdan daha seyrek bir doku izlenimi vermektedir. Oranları kareye yaklaşan parseller içinde sıklıkla birden fazla avluya rastlanmaktadır. Düzlüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmakta, parseller kareleşmekte konut oturma alanları genişlemektedir. Başka bir deyişle, parsel

içinde açık alan miktarı hatırı sayılır oranda artmakta ve müstemilatlar ortaya çıkmaktadır (Elagöz Timur ve diğ., 2019).

Şekil 4.34 : Yerleşimden vadi tabanına kadar inen teraslanmış bahçeler- Kama bahçeleri (Vekse köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Bahçeler vadi tabanına doğru her belirli metrede bir teraslar yaparak inmekte, teraslanmış bahçelerde halk arasında bu oluşuma kama bahçeleri denmektedir (Şekil 4.34). Bu teraslar taştan örülmüş istinat duvarları şeklindedir. Evin konumlanışında manzaraya ve bakıya uygun şekilde konumlanmaktadır. Evlerin iç ve dış mekan düzenlemeleri, oda kütleleri, mekanların sahip oldukları açıklıklar ele alındığında da Müslim ve Gayrimüslim evleri arasında belirgin farklar bulmak güçtür. Yapılan görüşmelerde, “evlerin büyük bir kapıdan geçilince avluya açıldığı hayvanlar için ahır, tuvaletin zemin kotta bulunduğu, üste çıkan merdivenlerle odalara gidilen en son katın da dam şeklinde olup tandırın bulunduğu” kaydedilmiştir. Günlük hayatta yaşamlar bağ, bahçe, tarla, bostan ve sokaklarda geçmiştir. Evlerde en çok kullanılan mekanlar ise avlular, köşkler, avlu veya bahçe içindeki çardak ve sundurma gibi açık veya yarı açık yerler olsa da kış aylarında evin içerisinde yer almaktadır. Bu konutların üst katlarında çardak ya da veranda olarak değerlendirilebilecek, üzeri örtülü geniş teraslar yer almaktadır (Şekil 4.35). Doğrudan sokağa bakan bu yarı-açık mekanlar, hayat ya da sofa olarak değerlendirilmek için fazla büyük ve sokakla ilişkisi bakımından neredeyse yarı-kamusaldır. Sokaklarda yollar boyunca ilerleyen su yolları bulunmaktadır. Günümüzde bir kısmı kapatılmış veya yer altına alınmıştır. Bunlar iç bahçelere sulama suyu getiren su yolları (arklar) şeklindedir.

Şekil 4.35 : Açık köşk örneği (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Vadilerdeki yaşamlarda halk her ne kadar çeşitli köken ve inançtan olursa olsun onların yüzyıllar süren beraberliği ve bu beraberlikten gelen benzerlikleri evlerine de yansımıştır. Farklı dinlere bağlı ailelerin evleri arasında belirgin bir fark veya ayırım tespit edilememiştir. Kayseri çeperinde Derevenk, Gesi ve Koramaz vadileri yerleşimlerinde de ilk konutların parsellere tek katlı ve avlulu olarak yerleştiği öne sürülebilir. Ancak zaman içinde dokunun yoğunlaşması nedeniyle üst katlar ortaya çıkmış ancak avlular varlıklarını sürdürmeye devam etmiş olmalıdır. Gerçekten de incelenen üst katların büyük bölümü 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyıla tarihlenmektedir. Yapıların çoğunun üzerinde tarih yazıtları bulunmakta ve tarihsiz örnekler için de güvenilir bir karşılaştırmalı çalışma ve kronoloji oluşturulmasına olanak vermektedir. Çok az sayıda, 19. yüzyılın yarısına tarihlenen iki katlı (fevkani) konuta da rastlanmıştır (Elagöz Timur ve diğ., 2019).

Vadilerdeki köylerde barınma alanları olarak tariflenen mekanlar kapalı hacim olarak; odalar, sofa, tokana ve mutfak, köşk, ahır, ahır odası ve samanlık, ambar, depo, mahzen, soğukluk gibi işlevleri barındırmaktadır. Sokak ile evin bağlantısı duvarlarla çevrili duvar ve evin kesişiminde yer alan ve geçiş mekanı olarak da çalışan hayat bulunmaktadır. Taş malzeme kullanılarak inşa edilen evler, dar sokaklar boyunca

birbirinin görüş alanını etkilemeyecek şekilde konumlanmıştır. Hareketli cepheler, açık köşkler, kat aralarındaki konsollar ve balkonlu evler, ev sahibinin maddi gücünün de dışavurumu olarak algılanmaktadır (KUDEB, 2018). Zemin katta avlu ve ahır kapıları ile avluyla ilişkili kışlık odalar, tokana ve mutfaklar, samanlık ve depolar gibi servis hacimleri yer almakta, merdivenlerin de avluda açık alanda olduğu bulgusuyla daha sonra inşa edildiği desteklenen üst katlar ise daha nitelikli yaşam mekanları barındırmaktadır. Dokunun düz toprak damlı olması, üst kat oluşturulduğunda, zemin kata ait çatıların çardak, hayat ya da teras olarak kullanılmasına olanak vermiş olmalıdır. Ayrıca üst katların, manzara, güneş ve rüzgâra açık olmaları nedeniyle, tercih edilen yaşam katları haline geldiği ve genellikle kısmi bir çıkma ile sokağa uzandığı izlenmektedir (Elagöz Timur ve diğ., 2019).

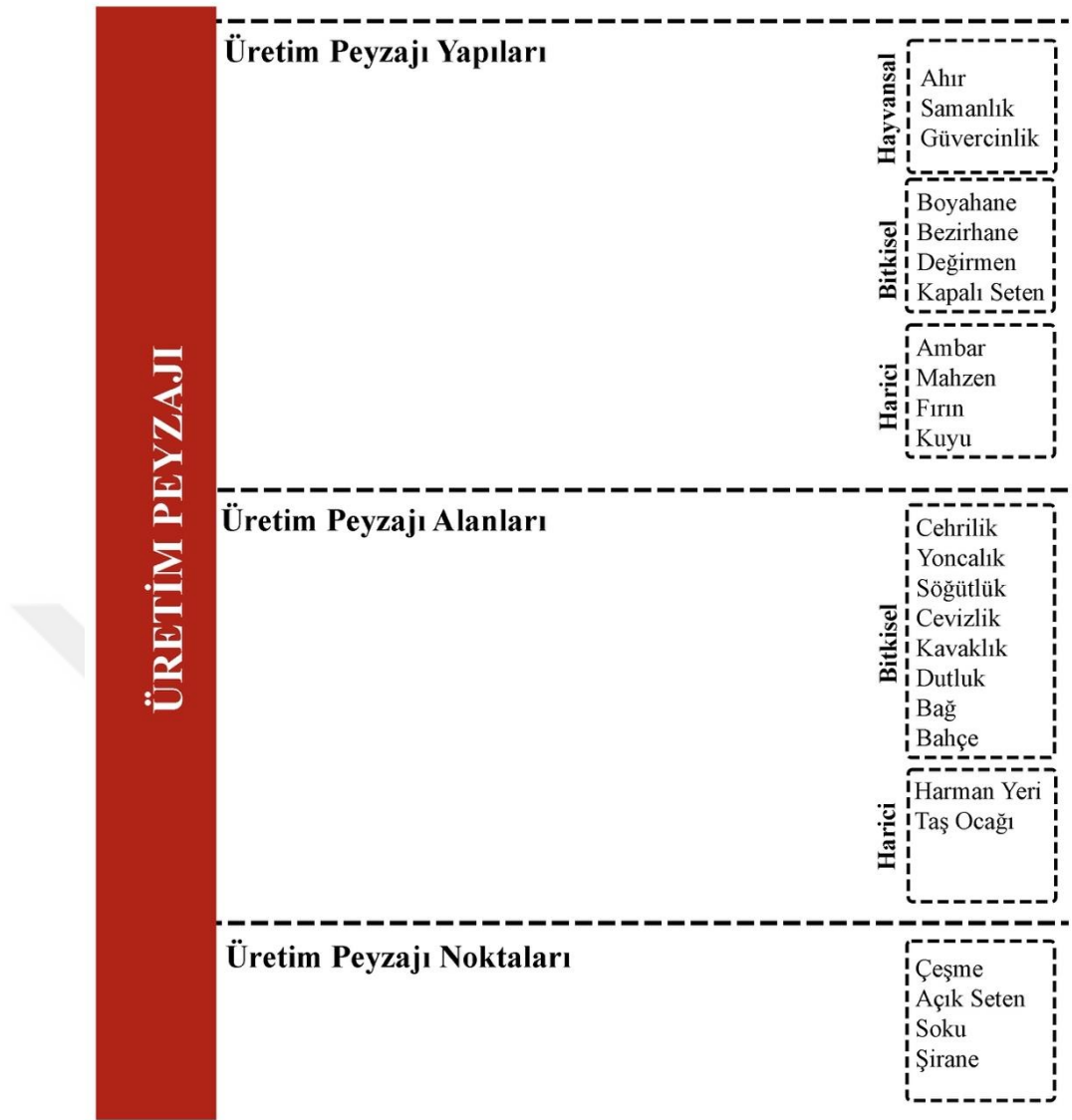
Şekil 4.36 : Avlu etrafında şekillenen yaşam (Ispıdın köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Üretime bağlı ilişkilerin yürütüldüğü avlu, sokaktan genellikle bir kat yüksekliğinde bir duvarlarla ayrılmaktadır. Bu duvar sokağın yerleşimdeki sınırını belirlediği gibi evlerin sınırını belirleyen yerleşimin bir parçasıdır. Evi oluşturan iç mekanlar avlu etrafında biçimlenmekte ve bu durum avlunun şekillenmesini sağlamaktadır (Şekil 4.36).

- **Üretim Peyzajı Alanları**

Köyler için üretim peyzajlarının geçtiği yerler bir sosyalleşme mekanlarıdır. Bu sosyalleşme mekanları, aynı zamanda ortak deneyimlerin gerçekleştiği toplulukların kolektif hafızalarını oluşturan imgelerin geçtiği mekanlardır. Bu tez kapsamında ele alınan üretim peyzajı kavramı, barınma dışında gündelik yaşamın geçtiği ve üretimi doğrudan ya da dolaylı içeren yapı, alan veya noktasal ölçekteki yerlerin ortak adıdır (Çizelge 4.37).

19. yüzyıl şerhi sicillerindeki kayıtlar incelendiğinde üretim peyzajı; üretim peyzajı yapıları, üretim peyzajı alanları, üretim peyzajı noktaları olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Üretim peyzajı yapıları, üretim ögesine göre kendi içerisinde hayvansal, bitkisel ve harici olarak sınıflandırılmıştır. Hayvansal üretimi doğrudan ya da dolaylı olarak içeren üretim peyzaj yapıları; ahır, samanlık ve güvercinliklerdir. Bitkisel üretimi kapsayan üretim peyzajı yapıları; boyahane, bezirhane, değirmen ve kapalı setenlerdir. Harici olarak üretime dolaylı olarak destek sağlayan ev ve yakın çevresindeki hizmet alanları ise; ambar, mahzen, fırın ve kuyulardır. Üretim peyzajı alanları bitkisel ve harici olarak sınıflandırılmıştır. Bitkisel bazlı açık üretim alanları; cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık, dutluk, bağ ve bahçe üretim alanlarıdır. Harici üretim peyzajı alanları ise taş ocağı ve harman yerleridir. Üretim peyzajı noktaları ise; köylerde belirli noktalarda birden fazla bulunan ve kolektif olarak kullanılabilen hizmet mekanları ya da alanlarında yer alan tarımsal ekipmanları - çeşme, açık seten, soku, şirane- kapsamaktadır.

Şekil 4.37 : Üretim peyzajını oluşturan öğeler.

➤ Üretim Peyzağı Yapıları

Kayseri şehrine tabi nahiyelerde bulunan en önemli imalathaneler değirmen, bezirhane ve boyahaneler olduğu ve bunların da Kayseri’de en çok Koramaz, Sahra ve Cebel-i Erciyes nahiyelerinde bulunduğu yazılı kaynaklarda aktarılmıştır (İnbaşı, 1992). Vadilerin en çok yaşam bulduğu 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına kadar sıklıkla kullanılan ve üretim peyzajının bir parçası olan kültürel peyzaj öğelerini; ahır, samanlık, güvercinlik gibi hayvancılıkla ilgili üretim mekanları; boyahane, bezirhane, kapalı seten, değirmen gibi bitkisel üretim mekanları olarak tarif etmek mümkündür. Harici mekanlar ise; ambar, mahzen, fırın, kuyu olmak üzere tanımlanmıştır.

- **Ahır:** Ahır evlerin giriş veya bodrum katında ambar ile birlikte yer almaktadır (Şekil 4.38). Her evin ahır ve hayvana yetecek kadar samanlığı yer almaktadır. Yapılan bir

görüşmede kaynak kişi gündelik yaşamlardan; her evin sağını olduğunu ve ev içerisinde muhakkak ahırlarının bulunduğunu, hatta giriş kapıları eğer konak gibi çok özelleşmemiş orta halli bir ev ise hayvan ve evin bireylerinin aynı kapıdan girdiklerini söylemiştir. Aynı zamanda hemen hemen her evde büyükbaş ve küçükbaş hayvan olduğunu ve binek hayvanlarının olduğu da aktarılmıştır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere her evde hayvanlar için bir bölüm bulunmakta ve ortak yaşam, gündelik yaşam pratiklerinin bir parçası olmuştur. İmamoğlu (2010), ahırların yol kotuna en yakın konumda zeminde veya avluya açılan bir kapıyla eve bağlandığını, zemininin toprak olduğu ve sokağa küçük pencerelerle açıldığını söylemektedir. Günümüzde ise evlerin içerisinde yer alan ahırlar; kiler, depo olarak kullanılmaktadır. Hayvancılık, vadi köylerinde kısmi olarak halen devam etmektedir. Mağaralar, inler ve bazı kaya ve yapısal kilislerinin içerisi ahır olarak kullanılmaktadır. Geçmişte sadece ahır olarak kullanılan ve günümüze gelen bir yapı bütünlüğüne rastlanmamıştır.

Şekil 4.38 : Gesi Vadisi’nde yer alan Vekse köyünden bir ev, ahır, ambar ve şirane birlikte (Vekse köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Samanlık:** Samanlıklar evlerin giriş veya bodrum katında ahır ile birlikte veya yakınında yer almaktadır (Şekil 4.39). Yapılan görüşmelerde kaynak kişi gündelik yaşamdan bir kesit sunmuştur: “Her ev kendi sağını için bahçesinde bir kısmına yoncalık yaptıklarını ve bu sayede hayvanını beslediklerini” aktarmıştır. Ayrıca samanlıklarda samanın koyulduğu yerler kayadan oyma nişer olmakla birlikte bu nişlerin yakınındaki duvarda hayvanın yularının bağlanması için delik açıldığı

gözlemlenmiştir. İmamoğlu (2010), samanlıkların evlerin ılık ve havalandırma olarak en elverişsiz yerinde konumlandığını ve kayaya oyma mağaralar şeklinde veya bir kısmının da tonozlarla örtülerek her iki yapım sistemini de içeren kapalı mekanlar olduğunu söylemektedir. Beslenen hayvanın ihtiyacı olan saman, yonca, vb. gibi yiyecekler evin konumuna göre samanlığın damında bulunan bir tepe penceresinden aşağıya atılarak veya yola veya avluya açılan bir kapıdan taşınarak samanlığa aktarılmaktadır (İmamoğlu, 2010). Yaşamın sadece insan için değil aynı zamanda besledikleri hayvanları ile birlikte bir yaşam sürdürdüklerini hem konut hem de bahçedeki ihtiyaçlardan anlamaktayız. Günümüzde samanlıklar da ahır gibi depo veya kiler görevi görmekte; geçmişten günümüze ulaşmış tek yapı ölçeğinde bir samanlığa rastlanmamıştır.

Şekil 4.39 : Saman veya yakacak (budanmış üzüm dalları / gilamada) konulan ve depolanan kaya oyma ev (Soldaki Vekse köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Ispıdın köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Güvercinlik:** Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde ve köylerinde sıkça karşımıza çıkan ve bu yöreyle özdeşleşmiş güvercinlikler her bir köyün yamacında ve erişilebilmesi zor olan kayalık alanlarda yer almaktadır (Şekil 4.40). 1834 tarihli Kayseri Temettuat Defterleri o dönemde “kuşhane” olarak anılan bu yapıların Darsiyak başta olmak üzere Vekse, Ispıdın, Gesi, Efkere, Nize, Mancusun ve Ağırnas’ta bulunduğunu göstermektedir (İmamoğlu, 2010). Kolektif hafızada kaynak kişinin ifadesine göre ise; kuş sesleri ile köylere girildiğini, gökyüzünü zaman zaman görünmez kıldıklarından bahsetmektedir. Tüm güvercinliklerin giriş kapısı oldukça dar ve bunun da en önemli sebebinin yabani hayvanlardan uzak

tutulmasının sağlanması olarak aktarılmaktadır. Bu güvercinliklerde güvercinlerin tünemesi için tünnek yerleri (nişler) bulunmaktadır. Güvercinlerin hareket edebilmesi ve uçabilmesi için ortada bir baca ve yem verilmesi için bir delik bulunmaktadır (Şekil 4.41).

Şekil 4.40 : Yamaçlarda yer alan güvercinliklerin dış yüzeyi (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.41 : Güvercinliklerin iç mekanı (Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

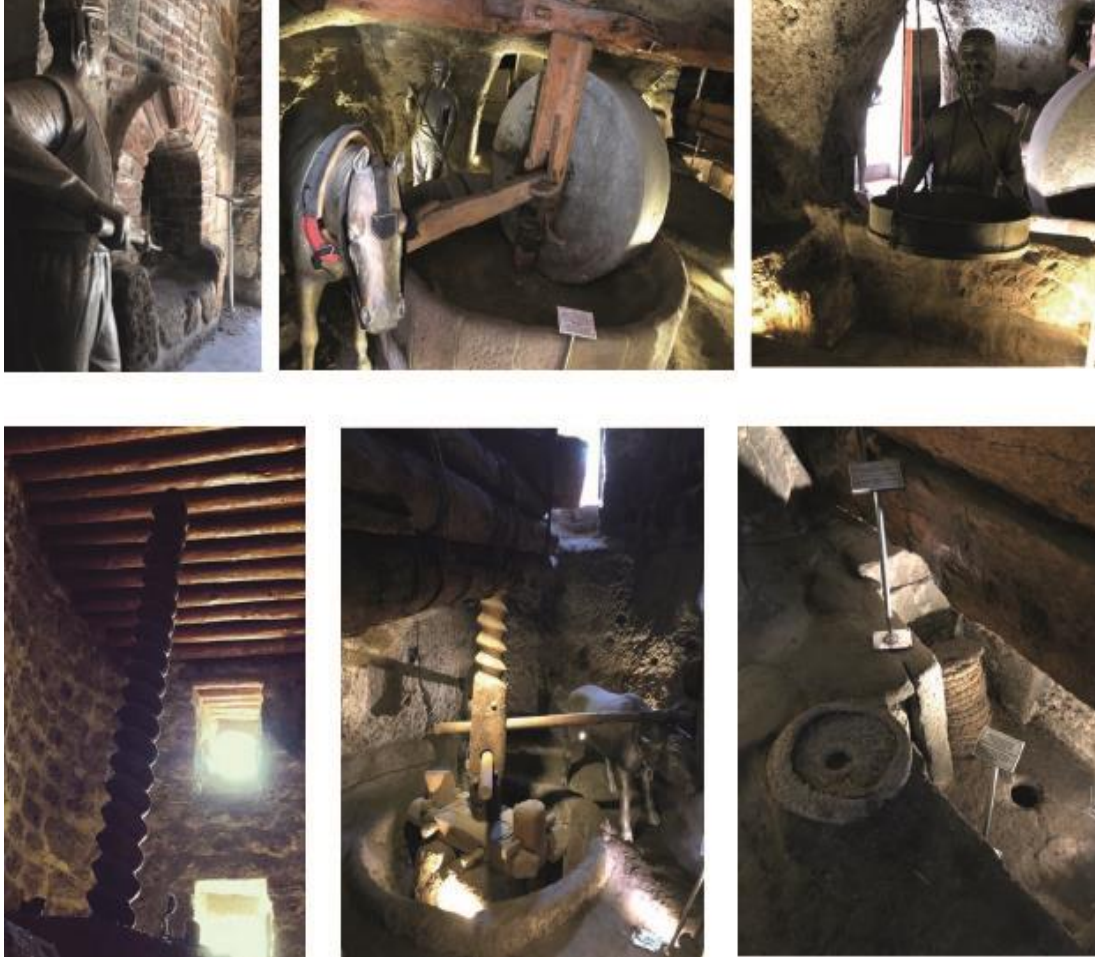
Yazlık (2019), Koramaz Vadisi'nde yer alan güvercinliklerin bir kısmının daha öncesinde columbarium mezar olduğunu iddia etmektedir. Roma Dönemi'nde kaya mezar olarak yapılan kaya oyma yapıların zamanla kiliseye, güvercinliğe, şıra haneye dönüştüğünü dile getirmektedir. Fonksiyon değişikliğine göre değişimler yaşanmış; kaya mezarının artık kullanılmamasından dolayı zaman içerisinde bacanın eklenmesi ile güvercinliklere dönüştüğü düşünülmektedir. Buradaki kuşların yabani güvercin olduğu ve Engir Gölü'ne doğru uçup gölden hem besin hem de su ihtiyaçlarını karşıladıkları da kolektif hafızadan aktarılan bilgiler arasındadır (Şekil 4.42). Güvercinden elde edilen gübre sadece tarım alanlarında ve bağlarda verimi artırmak için kullanılmamıştır. Kayseri'nin önemli bir güherçile üretim merkezi olduğu bilinmektedir. Güvercin gübresinden elde edilen güherçile adlı kimyasalın barut yapımında kullanıldığı bilinmektedir.

Şekil 4.42 : Yabani güvercinlerin Gesi Vadisi’ndeki konumları ve hareket güzergahları (Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Boyahane:** 19. yüzyıl için yapılmış olan mevcut durum analizinde boyahanelerin varlığından bahsedilmektedir. Fakat bu bilgi yazılı kaynaklarda yer almış olsa da, yapılan görüşmeler doğrultusunda kolektif hafızada tespit edilememiştir. Nerede ve nasıl bir mekansal organizasyonu olduğuna dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır.
- **Bezirhane:** Kültürel peyzajın önemli yapı taşlarından biri olan bezirhane adı verilen işletmeler; bitki tohumlarından yağ çıkarılan yağ işliğı olarak geçen kapalı üretim mekanlarıdır. Çıkarılan yağa ise “bezir yağı” denilmektedir. Bezir yağı; ızgın, zeyrek, aspir ve belemir gibi bitkilerin işlenmesi sonucu elde edilmektedir. Zeyrek, keten tohumu olup bezir yağının ham maddesidir. Günlük hayatta yaygın bir kullanımının olduğu kolektif hafızalardan tespit edilmiştir. Bezirhanelerde yapılan işlemler sonucunda çıkan bezir yağı; yemeklik yağ, aydınlatma için kullanılacak yakıt, hayvanlar için bir çeşit küspe, hayvanların yaralarını iyileştiren bir çeşit merhem, boya

ve sabun gibi bir alanda ara ürün veya son ürün olarak kullanılmıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar giderek kullanımı azalmış, bugün ise nerdeyse unutulmuştur. Günümüzde Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köyleri arasında Derevenk Vadisi'nde yer alan “Germir Bezirhanesi” restore edilmiş ve müzeye dönüştürülmüştür (Şekil 4.43).

Şekil 4.43 : Bezirhanelerde çıkarılan yağın ve ikincil ürünün aşamalarını anlatan üretim süreci (Germir köyü / Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Bezirhanelerdeki üretim süreçlerini içeren ve hammaddeden sonuç ürüne kadarki aşamalar kaynak kişi tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: “Öncelikle toplanan bitkiler ocakta yakılıp dikey şekilde konumlanan değirmen taşının olduğu kısma aktarılmaktadır. Hafif yanmış bitkilerin su ile birlikte bir hayvan tarafından çevrildiği ve öğütüldüğü değirmende hamur kıvamına gelmektedir. Bu hamur kıvamına gelen madde sonrasında hasır malzemeden yapılmış sepetlerle ahşap hezenlerin arasında mengene yardımı ile sıkıştırılmakta ve preslenen yağ bir oyukta yer alan küpün içerisinde toplanmakta ve depolanmaktadır.”

Bezirhanelerin içerisinde, bezirhanecinin kaldığı oda ve içerisinde 3 tonluk değirmen taşının bulunduğu oda, 13 metre uzunluğundaki her biri bir ton ağırlığındaki ardıç ağacından yapılmış 6 hezen direğinin bulunduğu oda, malçlama ve yağın çıkarılmasında kullanılan hayvan gücü için kullanılan hayvanların kaldığı ahır odası olmak üzere toplam beş bölümden oluşmaktadır. Yağının çıkarıldığı endemik bitkiler şekil 4.44’te verilmiştir.

Şekil 4.44 : Soldan sağa doğru; Geven/*Astragalus*, Zeyrek-Keten Tohumu/*Linum*, Izgın/*Eruca*, Aspir/*Carthamus*, Belemir/*Centaurea*.

- **Değirmen:** Değirmenler, suyun itiş gücüyle çalıştığı için vadi tabanlarında kot farkının olduğu noktalarda potansiyel enerjiyi hareket enerjine dönüştürmektedir (Şekil 4.45). Değirmenlerde bugüne kadar un ve bulgur öğütülmüştür. Değirmen yapılarında su dereden su kanalıyla değirmen yapısının üst kotundan gelmekte ve bu su aşağı dökülerek değirmen taşını döndürmektedir. Her bir değirmen yapısının içerisinde o değirmeni işleten işletmecinin odası da bulunmaktadır. Her bir değirmenin şahsa ait olduğu ve özel mülkiyet olduğu bilinmektedir. Değirmenin adı halk arasında işletmecinin ismi veya soyismi ile anılmakta ve 19. yüzyılda var olan kayıtlarda

değirmencilik mesleğinin de varlığı mevcut durum analiziyle tespit edilmiştir. Günümüzde değirmenler kullanılmamakta, hemen hemen hepsi atıl veya harabe durumundadır.

Şekil 4.45 : Değirmen Yapıları (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Kapalı Seten:** Seten taşı, tahılın kepeğini ayırmaya yarayan, hayvan gücü ile döndürülen dikey olarak konulmuş değirmen taşı ve haznesine verilen isimdir. Seten taşı, bulgur ve yarma dövülen taş olarak geçmektedir. Vadi yerleşimlerinde yer alan köylerin her birinde en az bir yerde bulunan “seten” adı verilen dikey değirmen taşı, mahalle içlerinde veya ayrımlarında yer almaktadır. Bulunduğu konum “setenönü” ismi ile anılıp, kesişimde yapmış olduğu genişlemeden kaynaklı olarak meydanlaşma özelliği taşımaktadır. Bazı köylerde kapalı seten görülse de (Şekil 4.46) çoğu açık olarak (Şekil 4.61) bulunmaktadır. Günümüzde setenler kullanılmamakla birlikte değirmen taşları, taşın döndüğü çukur ve dönmesi için sahip olduğu mekanizma kalıntıları halen mevcuttur.

Şekil 4.46: Kapalı seten örnekleri (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Ambar ve Mahzen:** Vadi yerleşimleri ve köylerinin temel gıda maddelerinden olan tahıllar 20. yüzyılın ortalarına kadar ambar ve mahzenlerde saklanmıştır. Ambar ve mahzenler, ahır ve samanlık bölümüyle içiçe de olabilmekte ya da bir duvar ya da girinti ile ayrışabilmektedir. Ambar ve mahzenler evlerin altında yer alan ve tirem adlı kayanın oyularak elde edilmiş kapalı mekanlardır. Kaynak kişinin aktardığına göre, kaya oyma mekan olmasından dolayı sıcaklık farkı -5 ila 10 santigrat derece arasında olduğudur.

Köylerde herkesin evine yetecek kadar tarlası olmasından dolayı, her evin kendi içerisinde ambarı (Şekil 4.47) ve kışa hazırlık olarak hazırlamış olduğu gıdaları saklamak için de mahzenleri bulunmaktadır. Ambarlarda tahıllar yer alırken mahzenlerde o ev halkının bir kış yiyeceği olan et, süt, yumurta, peynir, yoğurt gibi ana besin gıdaları; ceviz, badem, kuru kayısı, erik, dut, pestil gibi kurutulmuş gıdalar, hevenklik üzüm, elma, armut, ayva gibi yaş gıdalar, salamura yaprak ve gilaburu, salça, turşu, vb. gibi işleminden geçmiş gıdalar gibi soğuk ve karanlık ortam isteyen ürünler depolanmaktadır.

Şekil 4.47 : Un ve bakliyat ambarları (Vekse köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Fırın:** Kırsal alanlardaki köy yerleşimlerinin bir parçası olan, evden bağımsız olarak halkın odununu ateşleyerek kullanabileceği ortak fırınlar bulunmaktadır. Kayseri ve Ankara'yı karşılaştıran Faroqhi (2014), Ankara evlerinde fırın bulunurken, Kayseri evlerinde fırın bulunmadığını, bu işler için ticari fırınların kullanılmış olabileceğini öne sürmüştür. Ancak, çevredeki farklı yerleşimlerde ticari fırınlar değil ortak mahalle fırınlarından yararlanıldığı ve imece usulü kullanıldığı tespit edilmiştir (Şekil 4.48).

Şekil 4.48 : Mahalle fırınında imece usulü yapılan halka (Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

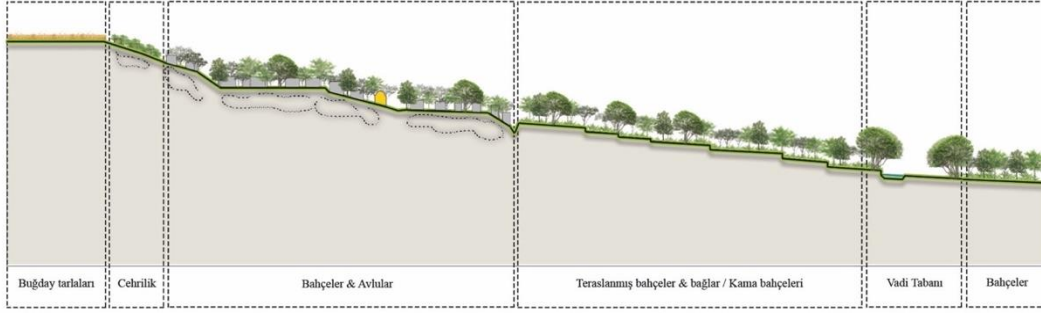
- **Kuyu:** Her evin avlusunda veya bahçesinde bulunmaktadır. Bahçede veya avluda bulunduğu konuma ise “kuyu başı” denmektedir (Şekil 4.49). Kışın içerisine kar doldurulan kuyuların içme suyu olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde halen bahçelerde kuyu başlığı bulunmakla birlikte kuyu sistemi aktif olarak kullanılmamaktadır.

Şekil 4.49 : Avluda yer alan kuyu başı (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ Üretim Peyzajı Alanları

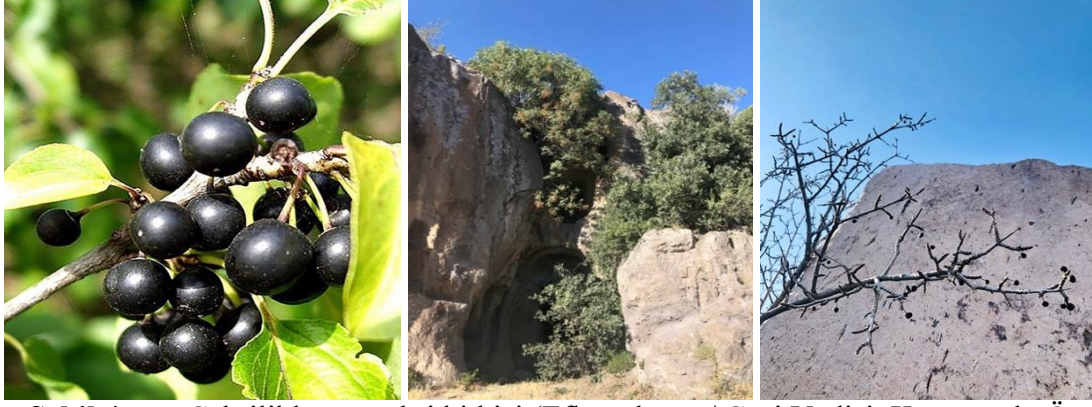
Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde; cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık, dutluk, bağ, bahçe, bostan ticari anlamda bitkiden üretim odaklı kazanım sağlanan üretim peyzajı alanlarıdır. Şekil 4.50’de görüldüğü üzere yerleşimlerin bulunduğu vadi tabanından başlayarak bahçeler düz veya teraslı (kama bahçeleri) olarak yerleşime doğru uzanmaktadır. Yerleşimin bulunduğu alanda kısmi olarak sokak ile konut dokusu arasında bulunan hayat veya ev ile yamaçtaki kayaç yüzey arasında yer alan avluda bahçeler bulunmaktadır. Yerleşimin bittiği, eğimin dikleştiği bölgelerde ise cehrilikler yer almaktadır. Vadinin platoya geçtiği yüzeylerde ise buğday tarlaları yer almaktadır. Harman yeri ve taş ocağı ise açık alanda üretim peyzajının bir parçası olan kültürel peyzaj öğeleridir.

Şekil 4.50 : Vadi yerleşimlerindeki yeşil alanların dağılımı (Vekse köyü / Koramaz Vadisi).

- **Cehrilik:** Cehri bitkisi tarımsal olarak step iklimi hakim, kayalık taşlık yamaçlarda yetişebilmesi ve volkanik alanlardaki kumul toprakları tercih etmesinden dolayı Kayseri yöresi bu bitkinin gelişebilmesi için uygun ekolojik şartları sağlamaktadır. 19. yüzyılda üretilip ticareti yapılan cehri bitkisinin, Kayseri halkı için büyük bir gelir kaynağı olduğu ve bu yönüyle de yöre ekonomisi açısından önemli olduğu aktarılmaktadır (Somuncu, 2004). Ülkede ürünün toplam rekoltesinin 2/3'ünü Kayseri yöresinin karşıladığı söylenmektedir (Issawi, 1980; 129). 1834 yılına ait İzmir'den diğer bazı komşu limanlara ihraç edilen ürünler incelendiğinde cehri bitkisi 11. sırada yer almaktadır (Somuncu, 2004; 113). Cehri bitkisi Anadolu'da yerel boya sanayi, dokumacılık ve halıcılığı da beraberinde desteklediği görülmektedir (Baykara, 1967; 161). Kolektif hafızada cehri bitkisi bilinmesine rağmen günümüzde ekonomik ömrünü tamamlamasından dolayı nadir olarak yamaçlarda rastlanmaktadır.

Meyvesi boyar madde olarak kullanılan cehri bitkisinin latince adı "*Rhamnus*" olarak geçmektedir. Cehri bitkisi, 3 metreye kadar yükselebilen dikenli bir ağaçcık şeklindedir (Şekil 4.51). Kışın yapraklarını döken bu bitkinin meyveleri 6-7 mm çapında, esmer yeşil renkli, tüysüz ve iç kısmı parlak sarı renkli taneler halindedir. Anadolu'da 20'den fazla *Rhamnus* türü bulunmaktadır (Baytop, 1984: 192). Ticari ürün olarak piyasada önemli rol oynayan cehri bitkisi Anadolu'da değişik yörelerde, cehri, sarı boya, sarı tane, altın ağacı, boyacı diken, cehni, cehil, çehri, çihri olarak adlandırılmaktaydı (Baytop, 1997: 58). Mordan tekniği ile renk üretilen cehri bitkisinden boyama olgunluğuna erişmiş yeşilimtrak sarı renk almış meyveler kurutulduktan sonra doğrudan veya ezildikten sonra su ile kaynatılarak, bünyesindeki boyar maddenin suya geçmesi sağlanmaktadır. Bu su süzülerek boyamada da kullanılabildiği gibi, buharlaştırılarak boyar madde ekstratları elde edilerek boya sanayide de kullanılmaktadır (Somuncu, 2004; 102).

Şekil 4.51 : Cehrilikler ve cehri bitkisi (Efkere köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Yoncalık:** Vadi köylerinde yapılan görüşmeler doğrultusunda her evin sağını için bir yoncalığının olduğu, iç bahçelerde veya vadi tabanında bulunan bahçelerde hem kendileri için evin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri hem de hayvanları için yonca yetiştirebilecekleri tarımsal üretim alanlarının bulunduğu aktarılmıştır. Yapılan saha araştırmalarında nadir olarak yonca bitkisine rastlanmış olsa da kitlesel üretim olarak bir dikim sahası görülememiştir. Fiğ olarak da geçen yonca bitkisinin ot verimi yüksektir. Çiçeklenme dönemi başlangıcında biçilen fiğ iyi besleme özelliği ve yüksek veriminden dolayı yem bitkilerinin kraliçesi olarak adlandırılmaktadır.
- **Söğütlük:** 19. yüzyıldaki kaynaklarda söğütlük alanların varlığından bahsedilmektedir. Söğüt ağaçları su isteğinin fazla olmasından dolayı vadi tabanında yer aldığı tespit edilmiştir. Özellikle de ak söğüt türü olan *Salix alba* görülmektedir. Söğüt ağacı, 25-30 metre boylanabilen çok yıllık ve yaprak döken bir özellik sergilemektedir. Hem endüstriyel hem de tıbbi aromatik bir bitki olan söğüt ağacının hangi amaçla kullanıldığına dair kolektif hafızalarda izine rastlanmamıştır.
- **Cevizlik:** Vadi tabanında yer alan kama bahçelerinde çok miktarda bulunan ceviz ağaçları yöreye değer katan kültürel peyzaj öğelerindendir. Köy halkı için halen geçim kaynakları arasında yer almaktadır. 25-30 metre boylanabilen çok yıllık, yaprak döken bir özellik gösteren ceviz ağacının latincesi *Juglans* olarak geçmektedir. Nize köyünde bulunan ve köy halkı tarafından 800 yıllık olduğu iddia edilen ceviz ağacının (Şekil 4.52 ve Şekil 4.53) anıtsal nitelikte korunuyor olması, daha öncesinde de sahip olduğu kültür bitkilerinin sürekliliğini koruduğunu göstermektedir.

Şekil 4.52 : Vadideki 800 yıllık olduğu söylenen ceviz ağacı (Nize köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.53 : Kama bahçelerindeki ceviz ağaçları (Vekse köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Kavaklık:** Büyükbürüngüz’de bulunan ve 300 yıl ve üstü olduğu söylenen mevki ismini de kendisinden alan kavak ağaçlarının bulunduğu “Kavaklık” mevkinden bu yörede özellikle kavakların yoğun olarak dikildiği anlaşılmaktadır (Şekil 4.54). 35-40 metre boylanabilen çok yıllık, yaprak döken bir özellik gösteren kavak ağacının latincesi *Populus* olarak geçmektedir. Her ne kadar kavaklık alanlar Büyükbürüngüz haricinde tespit edilememiş olsa da bu durumun, bitkinin endüstriyel ömrünün 20-25 yıl içerisinde olduğu ve sürekli dikilip kesilen ve bu sayede endüstrisi yapılan bir kültür bitkisi olduğundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Vadi tabanında suya yakın bölgelerde halen kısmi olarak gözlemlenebilmektedir.

Şekil 4.54 : Kavaklık mevkindeki tarihi kavaklıklar (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Dutluk:** 15-20 metre boylanabilen, yaprak döken geniş tepe tacı yapan dut ağacının latincesi *Morus*’tur. Vadilerde beyaz, kırmızı ve kara dut tespit edilmiştir. Arşiv ve yazılı kaynaklarında dutlukların olduğu ve ipek böcekçiliğinin varlığından bahsedilmektedir. Özellikle Germir ve Tavlusun’da yapılan görüşmelerdeki kolektif hafızada izlerine rastlanmıştır. Su isteği fazla olduğu için vadi tabanına yakın konumda olan dutlukların, bu vadi köylerine gelen muhacirler (Balkanlardan gelen) tarafından bakıldığı söylenmekle birlikte vadi suyunun debisinin süreksizliğinden dolayı ağaçlar zamanla kuruyup yok olduğu bilgisi aktarılmıştır.

- **Bağ:** Vadilerdeki üzüm bağların yellerşimlerden yamaçlara doğru kıraç ve kumul topraklarda yer almaktadır. Üzüm bağları Kayseri ve yakın çevresi için kültürel peyzaj ögesi olmakla birlikte özellikle bu vadilerde yaşamın bir parçası olmasını somut olmayan miras olarak “Gesi Bağları” türküsünde, kadınların yapmış olduğu “kanaviçe el işi” isleme motiflerinde veya kiliselerin iç duvarlarını süsleyen bezemelerde desen olarak görebilmek mümkündür. Aynı zamanda “bağcı, bahçevan” gibi meslek grupları da arşiv ve yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Çalı formunda yayılıcı, sarılıcı, çok yıllık ve yaprak döken özellik gösteren üzümün latincesi *Vitis* olarak geçmektedir. Hafif ve süzek olan toprakları, ayrıca hafif çakıllı toprakları seven üzüm asmaları, direne toprakta hafif yamaç yerlerde güneşe bakan ve kuzey-güney doğrultusunda iyi gelişim gösterdiği bilinmektedir.

Evlerin bodrum katında veya avlusunda şiraneler ve yanlarında küpler bulunmaktadır. Üzümden çok fazla ikincil ürün elde edilmektedir. Yapılan bir görüşmede kaynak kişi üzüm ile ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır. “Üzümden çok ürün elde edilirdi; bunlar sırasıyla yemelik, sirkelik ve şaraplık ve tabi şıralık üzüm ayrılırdı. Evlerde küpler vardı, üzümü ya kuruturlardı ya pekmez yapılırdı. Pekmezin en değerli kısmına ise bal başı pekmez denilirdi. Şıra için süzülen pekmezin posası duvara asılır ve ondan da sirke elde edilirdi”. Maalesef günümüzde bahçelerin bakımsızlığından dolayı her geçen gün üzüm bağları azalmaktadır.

Bahçe: Bahçeler genellikle ticari amaçtan çok ev yaşamını karşılayacak şekilde üretimleri içermektedir. Bu gıdalar mağaralarda veya evlerin mahzenlerinde serin ve güneş almayan yerlerde depolanmaktadır. Bahçeler genellikle vadi tabanına veya evin çevresinde hayat, avlu ya da arka bahçe olarak da evin parseline bağlı olarak görülmektedir (Şekil 4.55).

Evlerin bahçelerinde elma, kayısı, armut, şeftali, kiraz, dut, ceviz, ... v.b gibi ağaçlar bulunmakla birlikte bostanlarında da domates, biber, salatalık, kabak, fasulye, patlıcan, ... v.b sebzeler bulunmaktadır. Bahçelerdeki amaç ticari üretimden çok ev halkı için kışa hazırlığı sağlayacak ürünleri karşılamak için yetiştirmektir. Bağ-bahçelerde üretilen ve gıda ihtiyacını karşılayan ürünlerin bir kısmı kurutulmakta veya salamura işlemi gerçekleştirilmektedir (gilaburu, yaprak, kayısı, dut, erik, kuşburnu, iğde, vb.). Sonbaharın başlangıcından ilk kar yağıcaya kadarki süreçte toplanmakta ve yaş veya kuru olarak tüketilmektedir.

Şekil 4.55 : Vadi tabanında bahçe-bostan alanı (Germir köyü / Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Taş Ocağı:** Erciyes'in volkanik bir dağ olması, bu yörenin karstik arazi yapısına sahip olmasını sağlamıştır. 2000 yıl öncesine kadar devam eden püskürmeler, bugün bu bölgede görülen volkan konilerini, volkanik kayaçları oluşturmuştur. “Piroklastik kayaç” adı verilen, yanardağlar tarafından yeryüzüne püskürtülen ve günümüzde Kayseri'nin hemen hemen her yerini kaplayan bu kayaçlar çoğunlukla tuf ve ignimbrit gibi gözenekli, kolay aşınır yapıdadır. Açık sarıdan siyaha kadar birçok renge sahip olan piroklastik kayaçların mineral yapısı da patlamadan patlamaya farklılık göstermektedir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2020). Vadilerdeki köylerin yapı malzemeleri ve mesleklerden de anlaşılacağı üzere yörede taş ocakları bulunmaktadır. Doğal taş veya yöre adıyla Kayseri taşı olarak geçen doğal malzeme Koramaz Dağı'nda ve Turan ile Nize arasındaki taş ocaklarından halen çıkarılmaktadır (Şekil 4.56).

Şekil 4.56: Taş ocakları (Turan köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Harman Yeri:** Her bir köyde birden fazla harman yerleri bulunmaktadır. Köyün içerisinde yer alan harman yerlerinin işletmesi ve yönetimi şahsa ait olmakta ve harmanın adı da o şahsın ismi ile anılmakta ve hatta mevki ismi olarak geçmektedir. Günümüzde ise harman yerlerinde tarımsal ekipmanların koyulduğu pasif açık alan olma özelliği göstermektedir (Şekil 4.57).

Şekil 4.57 : Harman yeri (Üskübi köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ Üretim Peyzajı Noktaları

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde üretim peyzajı noktaları olarak tanımlanan ögeler, mekansal veya alansal üretim peyzajı içerisinde yer alan tarımsal ya da gündelik yaşamda kullanılan kültürel peyzaj bileşenleridir. Bunlar; kuyu, çeşme, seten, soku, şiranedir.

- **Çeşme:** Çeşmeler bulundukları yere, sahip olduğu işleve ve sembolik değerine göre kendi içlerinde ayrılmaktadır. Köylerde çeşmeler mahalle kesişimlerinde yer almaktadır. Bunlar hem suyun temini hem de akan suyunun yalaklara ve sonrasında su yollarına aktarılması ile çok amaçlı, sürdürülebilir bir sistem sunmaktadır. Kaynaktan gelen su içme suyu olarak kullanılmakta, sürekli akan çeşmeler sonrasında hayvanların su içeceği yalaklara yapısal çözümleme ile kademeli olarak aktarılmakta, sonrasında da su yollarına aktarılarak bağ ve bahçenin sulanmasını sağlanmaktadır (Şekil 4.58). Aynı zamanda çeşme başının etrafındaki düz alanlar ise çamaşırhane gibi halıların yıkandığı ve kuruması için serildiği işlevi görmektedir. Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerinde yer alan köyler arasında çeşmeler en fazla Büyükbürüngüz'de bulunmaktadır.

Şekil 4.58 : Haftlı / Yalaklı çeşmeler (Soldaki Ispıdın köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Vadi yerleşimlerinde yer alan anıtsal nitelikteki çeşmelerin manevi değeri bulunmaktadır. Koramaz Vadisi'nde bulunan Üskübi köyünde, vadinin diğer yerleşimlerinde olduğu gibi bu köyün erkeklerinin de inşaat işleri ile geçimlerini sağlamaktaydılar. Bundan dolayı yazları İstanbul ve Ankara'ya sezonluk iş gücü

olarak gittikleri bilinmektedir. Kaynak kişilerin hafızalarında köyün girişinde bulunan çeşmenin bir veda çeşmesi niteliği taşıdığı ve bundan dolayı isminin “İstanbul Çeşmesi” olduğu aktarılmıştır. Gesi Vadisi’nde bulunan Nize köyünde hem anıtsal hem de meydan çeşmesi özelliği taşıyan “İsba Çeşmesi” (Şekil 4.59), bir kabaltıyla ana sokak aksına merdiven ile dikey olarak bağlanmakta, çeşmenin arka tarafı (ana cadde tarafında) ise oturma yeri veya halk arasındaki deyimıyla seki olarak düzenlenerek kentsel donatı elemanlarını barındırmaktadır. Aynı zamanda çeşme su kanalları ile vadi tabanına doğru giden kama bahçelerini de beslemektedir. Çeşmenin mimarı Osmanlı Lale Devri’nin Mimarbaşı olarak bilinen El-Hac Mehmet Ağa’dır. 18. yüzyılda yapıldığı bilinen çeşmenin cephesinde Osmanlı’da çokça görülen lale motifleri ve istiridye formu çeşme nişi kullanılmıştır (Topçu, 2012; 50).

Şekil 4.59 : Anıtsal Çeşmeler (İstanbul Çeşmesi / Üskübü Köyü / Koramaz Vadisi – İsba Çeşmesi / Nize Köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Koramaz Vadisi’nde yer alan Büyükbürüngüz köyündeki çeşmeler, üstü kapalı yarı açık mekan özelliği taşımaktadır. İçerisinde çeşmeden akan su yalaklarla su yollarına oradan da bahçelere aktarılmaktadır. Çeşmenin bulunduğu konum mahalle veya yolların kesişiminde olması ve yaptığı genişlemeden dolayı meydan olma vasfı sağlamış, bundan dolayı da kolektif hafızada “Meydan Çeşmesi” olarak tarif edilmektedir (Şekil 4.60).

Şekil 4.60 : Meydan Çeşmeleri (Büyükbüürüngüz köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Seten:** Seten taşı, tahılın kepeğini ayırmaya yarayan, hayvan gücü ile döndürülen dikey olarak konulmuş değirmen taşı ve haznesine verilen isimdir. Seten taşı, bulgur ve yarma dövülen taş olarak geçmektedir. Vadi yerleşimlerinde yer alan köylerin her birinde en az bir yerde bulunan “seten” adı verilen dikey değirmen taşı, mahalle içlerinde veya ayrımlarında yer almaktadır. Bulunduğu konum “setenönü” ismi ile anılıp, kesişimde yapmış olduğu genişlemeden kaynaklı olarak meydanlaşma özelliği taşımaktadır. Bazı köylerde kapalı seten görülse de (Şekil 4.46) çoğu açık olarak (Şekil 4.61) bulunmaktadır. Günümüzde setenler kullanılmamakla birlikte değirmen taşları, taşın döndüğü çukur ve dönmesi için sahip olduğu mekanizma kalıntıları halen mevcuttur.

Şekil 4.61 : Açık seten örnekleri (Soldaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Soku:** Soku, içinde bir çift tokmakla bulguru dövmeye yarayan büyükçe yekpare taştan oyulmuş bir tarımsal gereçtir (Şekil 4.62). Kaynak kişilerin aktarımları doğrultusunda, soku taşında köy sakinlerinin imece usulü bulguru dövdüğü ve bu işlemi yaparken de türküler söylediği bir nevi buluşma mekânı işlevi gördüğüdür. Günümüzde soku taşı da kullanılmamakla birlikte, çoğunun içerisinde fesleğen, reyhan, v.b gibi ev ihtiyaçlarını karşılayacak tıbbi aromatik bitkiler bulunmaktadır.

Şekil 4.62 : Soku örnekleri (Soldaki Germir köyü / Derevenk Vadisi, sağdaki Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Şirane:** Üzüm ezmek için kullanılan büyük şıra teknesine denilmektedir. Yekpare bir taştan oyularak yapılan şiraneler, çeşitli büyüklüklerdedir. Bazı köylerde şiraneye “üzüm sokusu” da denilmektedir. Kaynak kişilerin aktarımlarına göre; üzüm ezme işlemi önceki zamanlarda imece olarak köyün belirli mevkilerinde ortak bir şiranede yapılırken, sonradan herkesin evinde bulunan küçük boyutlu şiranelerde yapılmaya başlandığı şeklindedir. Günümüzde kısmi olarak kullanılmaktadır. Şiranenin yakınında yakacakların, halk arasında gilamada olarak anılan budanmış üzümlerin sap kısımlarının konulduğu bir depo alanı ve kazanın konulacağı ocaklık alan bulunmaktadır (Şekil 4.63). Bazıları ise evin iç bölümlerinde küçük bir tekne olarak yer almakta, yakacakların depolandığı ve pişirilecek alanın ayrı yerde konumlandığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.63 : Açık Şirane örnekleri (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Pekmez yapma işi özetle anlatılacak olursa; çırpı toprağı (pekmez üretiminde kullanılan ve yöreden sağlanan toprak, pekmez toprağı olarak da geçer) üzüm şiranede çiğnenirken, içine katılmakta ve çiğnenen üzüm toprakla birlikte karıştırılmaktadır (Şekil 4.64). Şıra denilen bu karışım sonrasında kazanlara aktarılmaktadır. Ateşin üstünde karıştırılarak kaynatılan şıra yeteri olgunluğa ulaşınca soğumaya bırakılmaktadır. Soğuduktan sonra çırpı toprağı ile şıra birbirinden ayrılmakta, toprak dibe çökmektedir. Süzülen şıra alınır ve dibe çöken toprak atılır. Alınan şıra kaynatıldığında pekmez olmaktadır. Şiranenin yanında “fişkem” denilen, yanında

üzüm ezildikten sonra damlaması için ayrıca bir ekipman bulunmakta, buradan akan üzüm suyuna ise “damlama” denmektedir. Damlama duru olmakta ve sirke yapımında kullanılmaktadır.

Şekil 4.64 : Kapalı Şirane örnekleri (Vekse köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Diğer Alanlar**

Bu kısımda yer alan kültürel peyzaj öğeleri; barınma ve üretim peyzajı dışında yer alan sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik alanları ve kentsel donatı elemanlarını kapsamaktadır.

- **Sosyo-kültürel Alanlar**

- **İbadet Alanları:** Vadi yerleşimlerinde yer alan köylerde, Gayrimüslim ve Müslüman toplumların inancına göre ibadet mekanları bulunmaktadır. Bu ibadet mekanları; köyün etnik yoğunluğuna ve nüfusuna bağlı olarak değişmekle birlikte, her bir köyde en az 1 cami ve birkaç istisnai köy haricinde 1 kilise bulunmaktadır. Günümüzde Gayrimüslim nüfusun gitmesi ve sadece Müslüman kesimin varlığından dolayı; camiler, mescitler, namazgahlar halk tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Bu sayede camilerin yapısal bütünlüğü korunabilmiştir (Şekil 4.65). Fakat aynı durum Gayrimüslim halkın sahip olduğu ibadet mekanları için söyleyebilmek mümkün değildir (Şekil 4.69). Gayrimüslim halkın bu köylerde artık yaşamamasından dolayı ibadet mekanları işlevsel süreksizliğe uğramıştır. 19 yüzyıla kadar kaya kiliselerinin

(Şekil 4.66) varlığı 19. yüzyıldan sonra tek yapı ölçeğinde olmaya başlamıştır. Fakat her ikisi de günümüzde atıl ve bakımsız haldedir.

Şekil 4.65 : Vadi köylerindeki camiler ve minareleri (Soldaki Gesi köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Gesi Vadisi'nde yer alan Mancusun köyünde bulunan Melik Arslan Cami, Dulkadiroğlu Melik Arslan tarafından 1465 yılında yapılmıştır. Vadi köyleri arasında hala ayakta duran en eski camiler arasında yer almaktadır. Bir diğer mescit niteliğinde olan islami ibadet mekânı ise Koramaz Vadisi'nde yer alan Büyükbürüngüz köyünde bulunan Alaüddevle Mescidi'dir. Mescit 1591 yılında Dulkadiroğlu Alaüddevle tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. Gesi Vadisi Darsiyak köyünde bulunan kilise, Yanartaş Kilisesi olarak da bilinen ibadet yapısı bir rivayete göre Büyük Konstantin'in annesi Karamürsel'li Helena'nın inşa ettirdiğidir. Darsiyak Kilisesi, sonrasında Sultan III. Selim döneminde tamir edilerek manastıra dönüştürülmüştür (Erkiletlioğlu, 2016).

Şekil 4.66 : Vadilerdeki kiliseler (Efkere köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

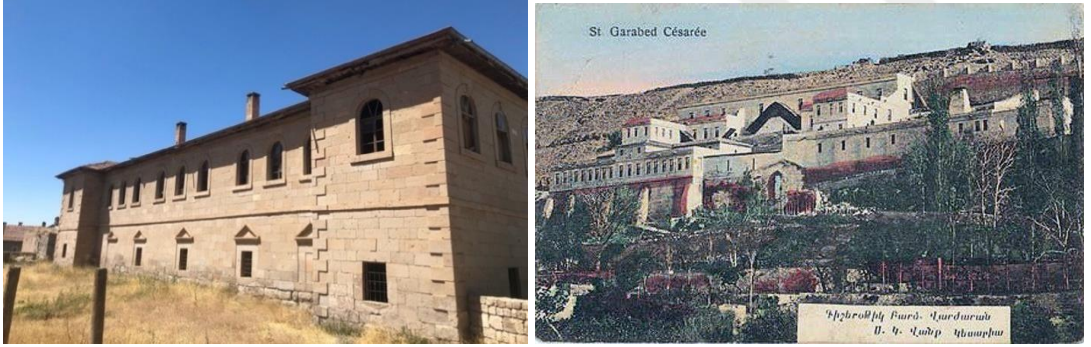
Şekil 4.67 : Vadilerdeki kaya kiliseleri (Gesi köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Eğitim Alanları:** Köyün büyüklüğüne göre eğitim yapılarının büyüklükleri de değişmektedir. Herbir vadi için nüfusuna ve büyüklüğüne bağlı olarak mutlaka ilköğretim düzeyinde mektep bulunmakta (Şekil 4.68), merkezi köylerde ise yükseköğretim düzeyinde eğitim veren yapılar yer almaktadır. Efkere ve Darsiyak köyleri Gayrimüslim nüfus için; Gesi ve Ağırnas köyleri Müslüman nüfus için çevre köylere nazaran nüfus yoğunluğu ve kentsel altyapı olarak gelişmiş ve merkezi köy

olma özelliği göstermektedir. Kaynak kişilerin aktarımlarına göre; eğitim imkânı için ilkokul sonrası eğitime devam etmek isteyenlerin merkezi köylere gidildiği şeklindedir. Vadi yerleşimlerinde yer alan eğitim mekanları büyük ölçüde yapısal bütünlüğünü korumakla birlikte, köylerdeki azalan nüfusa bağlı olarak bu mekanların çoğu aktif olarak kullanılmamakta veya işlev değişikliğine uğramıştır.

Şekil 4.68 : Vadilerdeki taş mektepler (Soldaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.69 : Vadilerdeki yükseköğrenim okulları (Soldaki Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi; sağdaki Efke köyü / Gesi Vadisi, URL-22).

1608 tarihinde Ermeni Simeon'un hacı olmak için Lemberg'ten çıkıp Kudüs'e doğru giderken Kayseri'den geçmiş ve o tarihteki Kayseri anılarını kaleme almıştır. Simeon'un Surp Karabet Manastırı'na uğradığı (Şekil 4.69) ve oraya dair izlenimlerine yer vermiştir. Bu izlenimlere göre Surp Karabet Manastırı'nın kubbeli muhteşem bir bina olduğu ve yüksek bir yerde konumlanmasından dolayı bütün şehrin ova gibi görüldüğünü, manastırdan Ermeni köyü olan Efke, kilise ve manastırın görüldüğünü aktarmıştır. Altından ovaya doğru soğuk bir su aktığını; alt kısımda ise,

şehre kadar uzanan yer altı dehlizlerinin olduğunu ve çilekeş keşişlere özgü yer altı hücrelerinin olduğundan bahsetmektedir. Surp Karabet Manastırı'nın şehre altı saat mesafede olduğunu, Frens Deresi'nin kenarında, yüksek bir kayalığın üzerine oturmuş tarihi bir manastır olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda bu manastır Kayseri Ermenileri'nin ruhani reisinin de makamı olma niteliğine sahip olduğunu, iki demir kapılı olup, iri taşlarla yapılmış bir surla çevrili olan manastırın etrafında ziyaretçilere ayrılmış birçok odalarda üç avlu, çeşitli çeşmeler, kilisenin önünde büyük bir havuz, çeşmelerin arka tarafında bahçeler, geniş bir yemekhane ve iki mezarlık, kayaların içine oyulmuş çeşitli depolar ve müştemilatların bulunduğu şeklinde tasvir etmiştir (Erkiletlioğlu, 2016, s. 397).

➤ Sosyo-Ekonomik Alanlar

- **Han:** Kayseri, Kültepe yerleşkesinden bu yana önemli ticaret yolları kavşağında yer almaktadır. Kayseri'de bulunan ticaret yollarının geçtiği kağnı izleri, o yöreden çekilmiş hava fotoğrafları ile tespit edilmiştir. Bu geçen kağnı izleri Koramaz Vadisi yakınlarında bulunmaktadır (Şekil 4.70). Han yapısı, köylerin vadi giriş kısımlarında yer almakta ve bulunduğu konum yakın çevresi halk arasında “Hanönü” mevki olarak anılmaktadır. Kolektif hafızadaki izlerde hanlara yabancıların geldiği, 1 veya 2 gece konakladığı, at ve eşeklerini de bağladıkları ahır odasının bulunduğu şeklindedir. Günümüzde ise hanlar aşağıdaki fotoğraftan da anlaşılacağı üzere depo olarak kullanılmakta ya da harabe halinde atıl durumdadır (Şekil 4.71).

Şekil 4.70 : Koramaz Vadisi'nde bulunan kağnı tekerlerinin aşındırdığı yol izi (Yazlık B. arşivi, 2019).

Şekil 4.71 : Han yapısı (Germir köyü / Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Hamam:** Köylerin hemen hemen hepsinde vadi tabanı ile yerleşimin kesiştiği ve vadinin en düşük kotunun geçtiği geniş düzlüklerde yer alan hamamlar şahsa ait olmakla birlikte ticari bir işletme vasfı taşımaktadır. Geçmişte kolektif hafızalarda hamam kültürü yer almaktadır. Fakat günümüzde harabe halinde ve atıl durumdadır (Şekil 4.72).

Şekil 4.72 : Hamamın kalıntıları (soldaki Gesi Köyü, sağdaki Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Dükkan: Dükkanlar, köylerin ana cadde veya sokaklarında kaldırım kotunda yer almaktadır. Cephesinde bir kapı ve kepenkli bir pencere bulunmasından dolayı oranın dükkan olup olmadığı dışarıdan kolaylıkla anlaşılabilmektedir (Şekil 4.73). İthal gelen

tarım aletleri, tekstil maddeleri parfümeri, züccaciye gibi ürünlerin yanısıra şekerleme çeşitleri, saraciye, hayvanlar için veteriner ilaçları, ıtriyat malzemesi köylerde ticaretin bir parçası olmuştur (KUDEB, 2017). Efkere köyünde kurumcu, sarraf ve demirci dükkanlarının olduğu, Efkere'deki birbirine paralel iki ticari akstan da anlaşılabilir. Bu akslar halen günümüzde yer almakla birlikte, Efkere'nin hafıza peyzajı kimlik kartında yeri işaretlenmiştir.

Şekil 4.73 : Sokaklardan dükkanların cephesi (Soldaki Vekse köyü / Koramaz Vadisi, sağdaki Üskübi köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kentsel-Sosyal Donatı Alanları**

- **Mezarlık:** Vadi köylerinde inanç farklılığına göre mezarlıklar da buna bağlı olarak ayrılmaktadır. Halk arasında Gayrimüslim mezarlığına “Maşatlık” (Şekil 4.74), Müslüman mezarlığına ise “Kabristan” (Şekil 4.75) denmektedir. Maşatlıkların çoğu ne yazık ki günümüze kadar ulaşamadığı bilinmekle birlikte kaynak kişilerin hafızasında olan yerleri hafıza peyzajı kimlik kartlarında gösterilmiştir. Kabristanlar ise hala aktif Müslüman nüfusun varlığından dolayı kullanılmaktadır. Her ikisinin konumlanması ise, köylerin yol ağı kesişimlerinde yer aldığı ve mezar taşının yerel taşlardan kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.74 : Maşatlık alanları (Soldaki Gesi köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Efkere köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.75 : Kabristanlar (Büyükbürüngüz köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Taş Köprüler:** Günümüzde kısmi olarak korunmuş olmakla birlikte vadi ile köy merkezinin etkileşimini sağlayan kentsel donatı alanlarıdır (Şekil 4.76). Taş köprüler, köyün vadi ile olan en kesitine bağlı olarak sayıları değişmekle birlikte mutlaka geçişi sağlayabilmek için en az bir yerde bulunmaktadır. Yapı malzemesi yerel taşlardan olmakla birlikte tek veya iki gözlü köprü olma özelliği taşımaktadır.

Şekil 4.76 : Taş köprünün geçmişi ve bugünü (Germir köyü / Derevenk Vadisi, Şenalp M. arşivi).

- **Su Yolları:** Ana kaynaktan gelen suyun çeşmelere ve çeşmelerden de yalaklar vasıtasıyla su yollarına aktarılması ile bahçelere giden suyun geçtiği açık ızgara şeklindeki su yolu sistemidir (Şekil 4.77). Akmış olan içme suyu bu sayede israf edilmemekte ve sulama suyu olarak kama bahçelerine verilebilmektedir. Su kanalları ile bahçelere aktarılmakta, teraslı bahçeler düşey ve yatay olarak geçen su kanalları vasıtasıyla sulanmaktadır. Bazı noktalarda karşı geçişi sağlamak için adım taşları olarak sal taşları konulmuştur. Her bir bahçenin girişinde su yolunu açıp kapatacak veya yönlendirecek bir metal ayıraç yer almaktadır (Şekil 4.78). Günümüzde su yolları kısmi olarak kullanılmaktadır. Bağpınarlı bir kaynak kişinin aktarımlarına göre kaynaktan gelen su, su kanallarında yer alan bu metal ayıraç sayesinde 4 gün Bağpınar’a, 3 gün de Vekse’ye aktarıldığı şeklindedir.

Şekil 4.77 : Su kaynaklarından bahçelere doğru giden su yolları (Soldaki Gesi köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Üskübü köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.78 : Sulama kanallarından bahçe girişlerine yönlendiren ayıraç (Darsiyak köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Oturma Taşları:** Oturma taşları mahalle aralarında, evlerin sokakla kurduğu duvar yüzeylerinde konumlanmakta ve oturma elemanı vazifesi görmektedir. Oturma taşları, yerden yükseltilmiş taşlar üzeri yekpare yerel, doğal taştan oluşmaktadır (Şekil 4.79). Günümüzde halen kullanılmakla birlikte geçmişte güzel havalarda kadınların ev işlerini bitirdikten sonra komşularla zaman geçirdiği kamusal alan olma özelliği taşımaktadır.

Şekil 4.79 : Oturma taşı (Soldaki Efkere köyü / Gesi Vadisi, sağdaki Mancusun köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

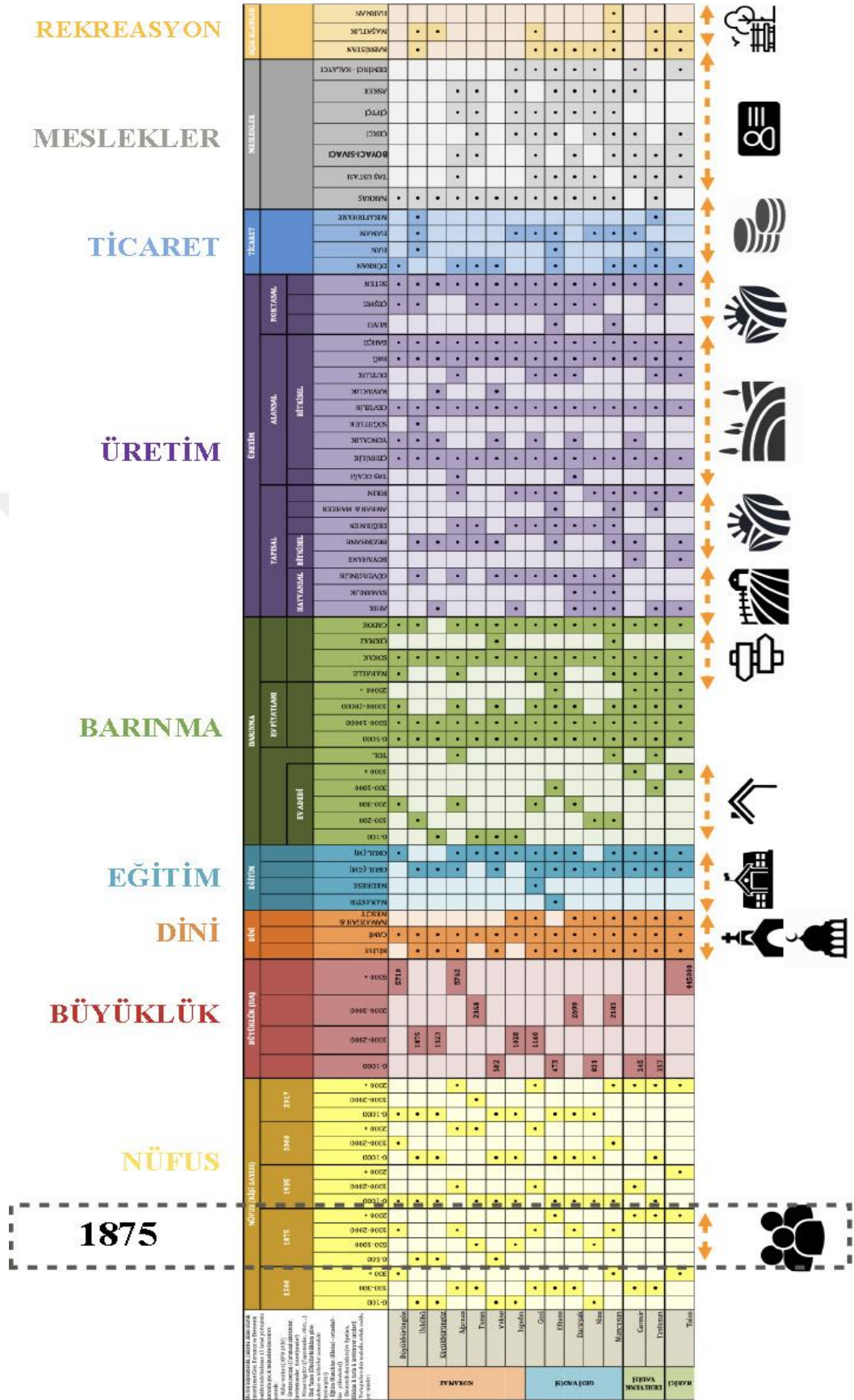
4.3.3 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Yerleşimleri ve Köyleri'nin sosyo+ çevre kültürel peyzaj bileşeni

Bu tez kapsamında kültürel peyzajın somut olmayan miras öğelerini kapsayan sosyo+ çevre bileşeni; dikey (tarihsel), yatay (yaşamsal) ve algısal (belleksel) olmak üzere üç alt başlıkta toplanmıştır. Dikey (tarihsel) alt bileşende; 19. yüzyıla ait veriler sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve soyo-ekonomik katmanlar olarak incelenmiştir. Yatay (yaşamsal) alt bileşeni, UNESCO'nun somut olmayan kültür miras varlıklarını incelemek için ölçüt olarak tanımlamış olduğu kategorileri temel alarak vadi yerleşimlerindeki değerler; sosyal gündelik yaşam pratikleri & ritüeller & festivaller, doğaya bağlı olan bilgi ve pratikler, geleneksel el sanatları olarak ele alınmıştır. Algısal (belleksel) alt bileşen ise; hafıza peyzajları olarak yaşayan ve yaşamayan bellek olarak incelenmiştir.

4.3.3.1 Dikey / Tarihsel alt bileşen

Kayseri'nin kuzeydoğusunda yer alan Derevenk, Gesi ve Koramaz vadilerinde bulunan 14 adet kırsal yerleşimin 19. yüzyıldan günümüze kadarki değerlerinin kendi aralarındaki iletişim ağlarını bütüncül olarak incelemesi yapılırken herbir köyün kültürel peyzaj karakteristiğini ortaya koyacak veriler incelenmiştir. Bu verilere ulaşabilmek için; Hüseyin Cömert'in yazmış olduğu "Gesi Vadisi", "Koramaz Vadisi", "Germir", "Tavlusun", "Talas" ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin 2020 yılında çıkarmış olduğu "Osmanlı'dan Günümüze Koramaz Vadisi Tarihi" adlı kitaplardan yararlanılmıştır. Ana kaynak olarak ise; 16. yüzyıl ila 20. yüzyıl arasında KAYTAM'da bulunan şeriye sicilleri, vergi defterleri, nüfus defterleri, BOA belgeleri, ulusal akademik yayınlar, bu bölge için yazılmış çeşitli yüksek lisans ve doktora tezleri taranmıştır. Günümüz verileri ise, bu vadiler üzerine yazılmış ulusal ve uluslararası akademik yayınlardan ve saha araştırmaları esnasında yapılan sözlü görüşmelerden elde edilmiştir.

Kültürel haritalamalar; 19. yüzyıl Kayseri'sinde yer alan Derevenk, Gesi, Koramaz Vadileri'nde bulunan 14 köyün kendi aralarındaki ilişki ağları değerlendirilmiştir. 1875 yılı ilişki ağlarını içeren haritalamaların oluşturulması için altlık oluşturmuştur (Şekil 4.80). Oluşturulan haritalamalar sosyo-demografik, kültürel ve ekonomik katmanlar başlığı altında incelenmiştir. Bu haritalamalara göre vadi yerleşimlerine dair; nüfus verileri, kentleşme altyapısı, ticaret altyapısı, üretim peyzajı, dini ve eğitimsel imkanlar ve rekreasyonel alanlarla ilgili bilgiler çeşitli temsil araçları kullanılarak aktarılmıştır.

Şekil 4.80 : Vadi köylerinin 19. yüzyılının envanterinin çıkarılması.

- **Sosyo-demografik Katmanlar:** 1875 tarihli nüfus verisine bakıldığında; Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi'lerinde Ermeni, Rum ve Türk nüfusun birlikte yaşadığı köyler; Germir, Tavlusun, Gesi ve Darsiyak; Ermeni ve Türklerin birlikte yaşadığı köyler, Mancusun, Efkere ve Nize olarak geçmektedir. Rum ve Türklerin birlikte yaşadığı yerler; Koramaz Vadi'sinde yer alan Üskübü, Vekse, Ispıdın ve Ağırnas; sadece Türklerin yaşadığı yerler ise, Turan, Küçükburüngüz ve Büyükburüngüz köyleridir. Gayrimüslüm nüfusun en yoğun olduğu vadi yerleşimleri; Germir, Tavlusun, Efkere ve Nize köyleridir. Nüfusun en yoğun olduğu yerleri ise; Germir, Tavlusun ve Efkere olarak sıralamak mümkündür (Şekil 4.81).

- **Sosyo-kültürel Katmanlar:** 1875 yılına ait kentleşme sokak, cadde, mahalle sayılarına bağlı olarak yerleşim altyapısı; ev adet ve fiyatlarına bağlı olarak da yapısal stoğu ve rekreasyonel faaliyetlere bağlı olarak da yerleşimler tespit edilmiştir. Bu haritalamaya göre, kentleşme altyapısı olarak mahalle, sokak ve cadde sayılarına, ev adet ve fiyatlarına bakıldığında Germir ve Tavlusun köyleri, kentsel altyapıda ön plana çıkmaktadır. Sonrasında Efkere, Ağırnas ve Büyükbürüngüz gelmektedir. Efkere’de vadi tabanına paralel olarak ticari aks ve yürüyüş yolu bulunmaktadır. 19. yüzyılda Efkere’nin hem rekreasyonel hem de ticari merkez olduğu söylenilebilir. Gesi’de kıtlık zamanlarında özellikle Mancusun, Efkere ve yakın köylerden insanların bir araya gelerek Dua Meydanı’nda toplanarak dua ettikleri ve suyun gözüne bereketi simgelemek adına at nalı attıkları belirtilmektedir. Efkere ve Gesi bu anlamda diğer merkezlere nazaran hem ticari hem de rekreasyonel alanların merkezi olma özelliği taşımaktadır. Ayrıca Germir’de de bir kütüphane bulunmaktadır. Ev fiyatlarına bakıldığında ise fiyata göre en yüksek evlerin; Germir, Tavlusun, Efkere ve Büyükbürüngüz köylerinde olduğu söylenilebilir (Şekil 4.82).

Şekil 4.83'te Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köylerinde 19. yüzyıla ait inanç farklılığına göre ayrışan eğitim ve dini yapılarına yer verilmiştir. Yazılı kaynaklar; Gesi ve yöresindeki köylerde hemen hemen her köyün bir okulu olduğunu, okuma yazma bilenlerin nüfus içindeki oranın %10-15 düzeylerine ulaştığı bilinmektedir (Cömert, 2008). Gesi döneminde 4 mahalle mektebi, 3 müderrisi olan bir medrese, iki özel okul ve dışarıdan okumaya gelen öğrencilerin kalacağı iki adet vakfedilmiş evin bulunduğu aktarılmıştır. Efkere'de üçü büyük Efkere Manastırı'na ait olmak üzere, yedi adet okulun bulunduğu belirtilmektedir. Bu yedi okuldan üçü Müslümanlara, dördü Gayrimüslimlere aittir. Efkere Ermeni halkının önemli bir merkezi olma niteliği taşıdığı için burada bulunan Büyük Ermeni Manastırı'nda bir kız, biri erkeklere ait olmak üzere iki okul, bir de yüksek meslek okulu bulunmaktaydı. Dini tesis olarak ise, vadilerde toplam 81 adet ibadethane bulunmaktaydı. Bunların 34'ü Hristiyanlık dinine ait kiliseler, Müslümanlık dinine ait 34 cami, 8 namazgah ve 5 mescit bulunmaktaydı. Bu ibadethaneler en çok Germir, Tavlusun, Gesi ve Efkere'de yer almaktadır. Bu sayılar Huseyin Cömert'in kitaplarında yer alan 1875 verilerine ait olup, Hırant Dink Vakfı (HDV) yayınlarında bu sayıların biraz daha farklı olduğu tespit edilmiştir. HDV Yayınları, Ermeni ve Rum varlıklarını bu vadilerde 40 kilise, bunun 20'sinin Ermeni Kilisesi, 20'sinin ise Rum Kilisesi olduğunu aktarmıştır. Bu bilgilere göre; Darsiyak'ta 3'ü Rum 1'i Ermeni, Gesi'de 1 Rum Manastırı, Efkere'de 1 Ermeni Manastırı; 22 Rum Okulu, 8 Ermeni Okulu; 1 Ermeni Şapeli, 3 Rum Şapeli; 1 yetimhanenin varlığı belirtilmiştir.

• **Sosyo-ekonomik Katmanlar:** 19. yüzyıla ait sosyo-ekonomik veriler üretim peyzajı kapsamında hayvansal, bitkisel, noktasal üretimler, üretimhaneler ve bunlara bağlı olarak gelişen meslekler olarak sınıflandırılmıştır. Şekil 4.84'teki haritalamaya bakıldığında; güvercinlik, samanlık, ahır, ağıl hayvansal üretim mekanları; boyahane, bezirhane gibi bitkisel üretim mekanları; değirmen, ambar, mahzen, fırın, taş ocakları ise noktasal üretim mekanları olarak ifade edilmiştir. Erciyes'in volkanik dağ olmasından dolayı yakınlarında doğal taş ocaklarının olduğu alansal üretim mekanları işlenmiş; cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık, dutluk, bağ, bahçe, bostan ise çoğunluklu olarak ticari anlamda ya da ev ihtiyacını karşılamak için bitkiden kazanım sağlanan açık üretim alanları ve üretim miktarlarını içermektedir. Kuyu, çeşme, seten ise üretim peyzajının bir parçası olarak herkesin kullanımına açık noktasal üretim alanlarını tarif etmektedir.

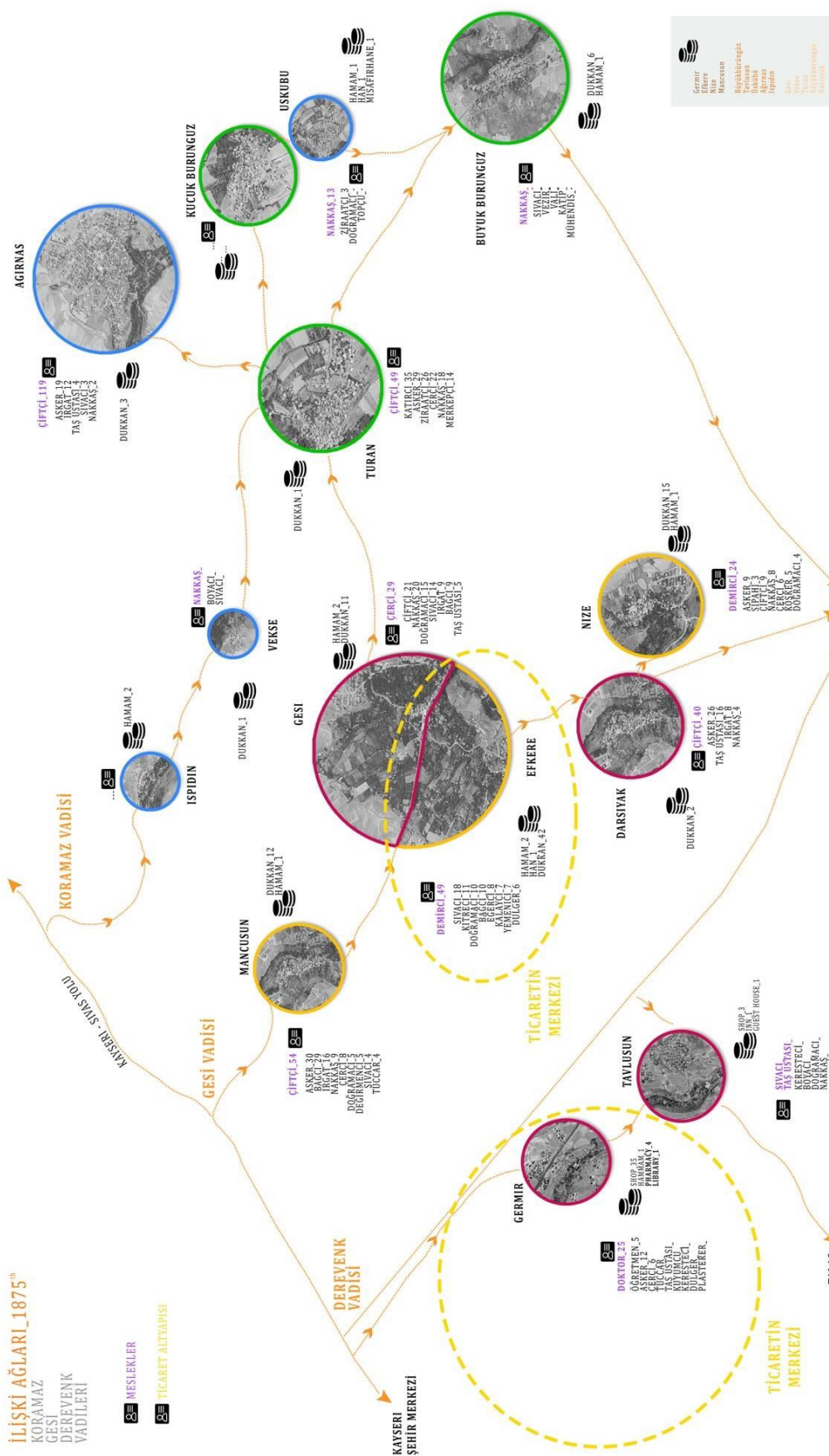
Hayvansal ve bitkisel bazlı tarımsal üretime bakıldığında; Mancusun köyü toprak sınırları içerisinde %16'sını oluşturan üretim faaliyet alanının olmasından dolayı, 19. yüzyılda üretime dair en baskın köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu köye mensup halkının meslek kayıtlarında çiftçiliğin en fazla olması da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Büyükbaş hayvancılık, tavuk besiciliği, yumurta üretim çiftlikleri, arıcılık yapılmaktadır. Darsiyak, Nize ve Mancusun'da büyük ölçekte sığır ve küçükbaş hayvan beslendiği bilinmektedir. Gerçekleştirilen sözlü görüşmelerde, Mancusun'un vadi ağzındaki konumu nedeniyle akarsuyun yayıldığı, dolayısıyla manda beslenen az sayıdaki yerleşimden biri olduğu belirtilmiştir. En fazla güvercinliğin ise Darsiyak köyünde olduğu tespit edilmiştir. Germir köyü 30 adet bezirhanesi ile o dönemin Anadolu'daki en önemli boyar madde üretim merkezi olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında Ağırnas, Efkere ve Nize gelmektedir. O dönemde boya üretmek için kullanılan ve ülke ekonomisine büyük katkı sunan cehri (*Rhamnus sp.*) bitkisi, Kayseri ve yöresinde kolay yetişen ve getirisi nedeniyle altın ağacı olarak adlandırılan bu bitkinin sanayide solmaz sarımsı renk elde etmek için kullanıldığı hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de o dönemin Avrupası'nda çok aranan ürün olduğu bilinmektedir. Nize köyü ise boyahanenin yoğun olduğu köy olarak tespit edilmiştir. Turan köyünde ise en iri taneli cehri bitkisinin üretildiği kayıtlardan tespit edilmiştir. Ağırnas ve Darsiyak köylerinde de taş ocaklarının bulunduğu ve buna bağlı olarak da taş ustalarının çokluğu da diğer bir önemli üretim peyzajının bir parçası olagelmıştır.

Tarım alanlarında en çok cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık ve dutluk bulunmaktadır. Bağ ve bahçelerde; üzüm, gilaburu, elma, armut, erik, kayısı, dut, kiraz, vişne, ayva, içde, böğürtlen, fındık üretilmektedir. Tarlalarda ise; arpa, buğday, keten, kendir en çok üretilen tahıllardandır. Üzüm; sıralık, sirkelik ve şaraplık olmak üzere üç temel amaç için kullanılmaktadır.

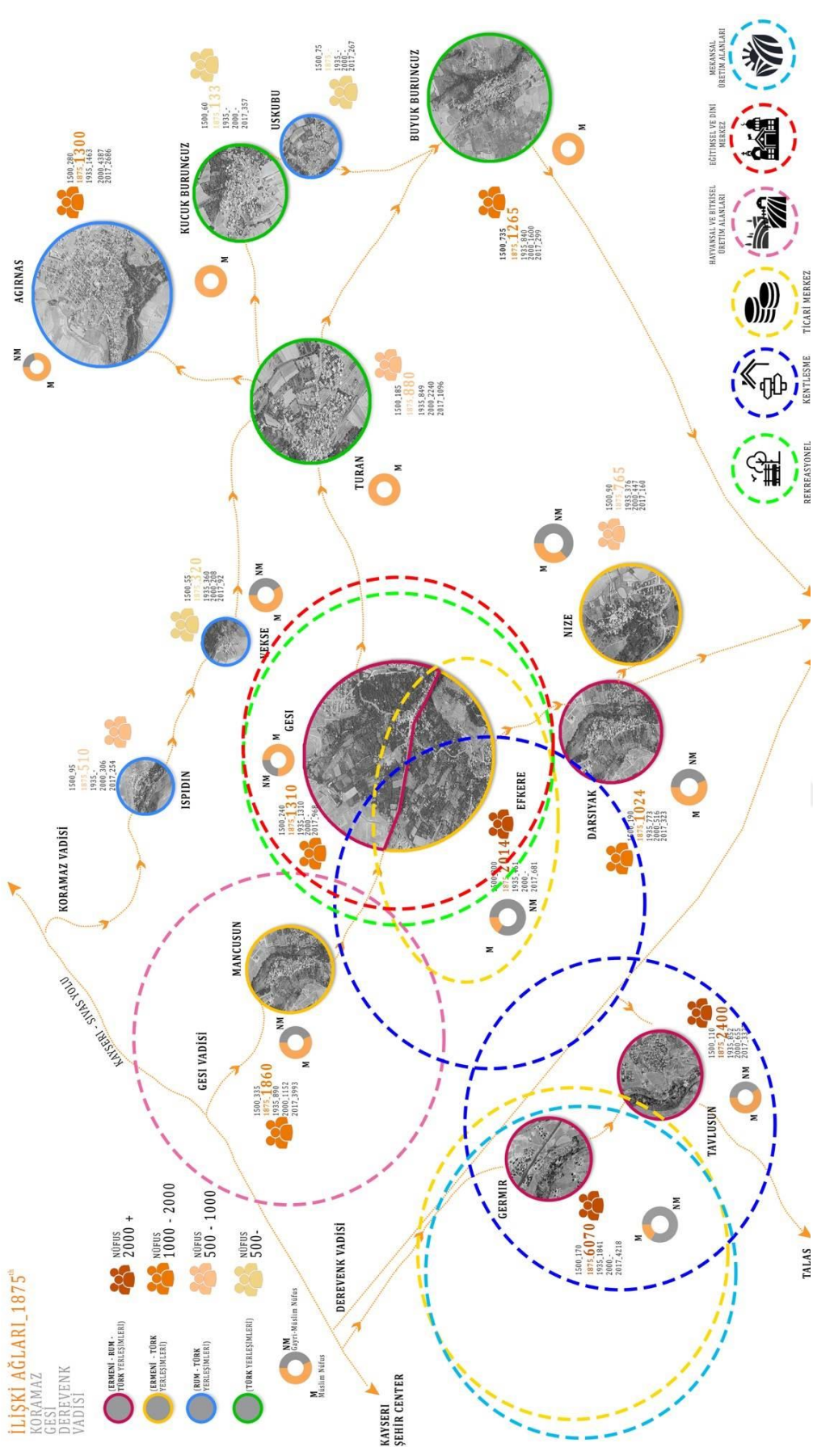
Bölgede geçmişte pamuklu ve ipekli dokuma, halı dokunduğu belirtilmektedir. (Cömert, 2008) Yöre, 19. yüzyıla kadar kumaş dokumacılığı ve ipekçilikte de söz sahibi olmuştur. Bu bilgiyi dutluk alanlarının çokluğundan da anlayabilmekteyiz. Bahçelerde ve evlerin avlularında bulunan çok sayıda dut ağaçları, ipek böcekçiliğinden günümüze kalan son izler gibidir. Günümüzde dokumacılık sanatı da bugün tamamen yok olmuştur. Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda Ağırnas'taki el tezgahlarında kaliteli pamuklu kumaş dokunduğunu ve bunların önemli bir bölümünün Avrupa'ya satıldığı bilinmektedir.

Ticari altyapıya bakıldığında faaliyet olarak; dükkân, han, hamam, misafirhaneler ve harman yerlerinin varlığı bilinmektedir. Germir ve Efke'nin gerek dükkân sayıları gerekse meslek gruplarına bakıldığında buraların ticari bir merkez olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Germir'de 35 adet dükkân, 4 eczane, 1 hamam; Efke'de ise 42 dükkân, 2 hamam ve 1 han bulunmaktadır. Efke'de döneminde dükkân sayısı ve demirci ustasının meslek olarak yaygın olması dikkat çekicidir. Efke'deki demir işçiliğinin çok nitelikli olması, demirci dükkânlarının da Orta Anadolu'dakilerin en iyilerinden olduğu bilinmektedir (İmamoğlu, 2010) Efke çarşısı, Kayseri'de çok önemli olan çeyiz hazırlamak, gelin ve damat için hazırlanan ve halk arasında “düzen düzmek” olarak geçen tekstil ürünlerini temin etmek için önemli bir alışveriş merkezi olagelmıştır (İmamoğlu, 2010). Ağırnas'ta dokunan ve Bogasisisi (beyaz yumuşak pamuklu bez) olarak bilinen kumaşların başta İngiltere olmak üzere, Belçika ve Hollanda'ya satıldığını, bu pazarlarda “Ağırnas” kumaşları olarak aranan bir mal olduğu belirtilmektedir (Cömert, 2008). Yöre, Kayseri'nin halı dokumacılığı ile ün kazanmış olan Bünyan kasabasına çok yakındır. Yörede üretilen kökboya, halı ve kilim ipliklerinin boyanmasında kullanılmış, hiç solmayan, kaliteli ürünlerin elde edilmesini sağlamıştır. Bu şekilde üretilen bürüngüz halı ve kilimleri de uzun süre piyasalarda aranmış bu halının ünü günümüze kadar gelmiştir.

Ticaret haricinde yörede çok miktarda zanaat alanları bulunmaktadır. Vadide taş ocaklarının bulunması sebebiyle taş işçiliği ve buna bağlı olarak yan kollar gelişmiştir. Bunlardan en bilinenleri ve halen bir kısmının icra edildiği meslekler arasında; taş ustalığı, sıvacılık, boyacılık, neccarlık, dülgerlik, nakkaşlık gelmektedir. Vadi köylerindeki halk tarafından sahip oldukları bu zanaat dallarını icra etmek ve geçimlerini sağlayabilmek adına mevsimlik işçi olarak yoğunlukla İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana'ya gittikleri bilinmektedir (Keskin, 2000). Özellikle inşaat işlerinde çalıştıkları, İstanbul'da yer alan cami, saray, yalı ve köşklere dülgerlik, nakkaşlık, boyacılık yaptıkları hafızalarda yer almaktadır. Hatta Ankara'da yer alan Anıtkabir'in inşasında özellikle Ağırnaslı ustaların seçildiği sahada yapılan görüşmeler esnasında söylenmektedir. 20 yüzyıl başlarında şehri gezen Banse; bölgede özellikle dokumacılık olmak üzere el sanatları ve ticaretin önemli olduğunu, dışarıya yün, yapağı, pamuk, reçine, pastırma ve alacehri satıldığını bildirmiştir. Üst tabakanın ticaretle uğraştığı, alt tabakanın ise tarımla ve zanaatla uğraştığı bilinmektedir. Bu bilgiler yapılan haritalamaları ve sonuçlarını kanıtlar niteliktedir. Rumların daha çok sıvacılık, oymacılık, boyacılık, tarakçılık, kerestecilik, taşcılık gibi zanaatlarla; Ermenilerin kuyumculuk, dericilik, halıcılık, demircilik gibi zanaatlarla uğraştıkları bilinmektedir (Şekil 4.85).

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadilerine ait 1875 yılı nüfus ve buna bağlı olarak diğer veriler bakımından en sağlıklı ve karşılaştırılabilir yıl olmuştur. Bu yıla ait ilişki ağları değerlendirildiğinde; nüfus verilerine bakıldığında Efkere, Germir ve Tavlusun'un ön plana çıktığı görülmektedir. Yüz ölçüm olarak bakıldığında Ağırnas ve Büyükbürüngüz köyleri ön plandadır. Ermeni, Rum ve Türk kökenin de birlikte yaşadığı yerler; Germir, Tavlusun, Gesi ve Darsiyak; Ermeni ve Türklerin birlikte yaşadığı yerler Mancusun, Efkere ve Nize; Rum ve Türklerin birlikte yaşadığı yerler Üskübü, Vekse, Ispıdın ve Ağırnas; sadece Türklerin yaşadığı yerler ise Turan, Küçükburüngüz ve Büyükbürüngüz köyleridir. Gayrimüslüm nüfusun en yoğun olduğu yerleşimler Germir, Tavlusun, Efkere ve Nize köyleridir. Nüfusun en yoğun olduğu yerler; Germir, Tavlusun ve Efkere olarak sıralamak mümkündür. Eğitimde ise Gesi ve Efkere'dir. Barınma olarak incelendiğinde hane sayısı en çok Germir ve Tavlusun köylerinde karşımıza çıkmaktadır. Ev fiyatlarına bakıldığında ise yine nüfusla paralel olarak Efkere, Germir ve Tavlusun köyleri ön plana çıkmaktadır (Şekil 4.86).

Şekil 4.86 : Kategorilere göre öne çıkan yerleşimleri gösteren kültürel haritalama.

4.3.3.2 Yatay / Yaşamsal alt bileşen

Yatay (yaşamsal) alt bileşende vadi yerleşimleri, UNESCO'nun somut olmayan miras değerleri kapsamında tanımlamış olduğu başlıklar altında incelenmektedir. Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi yerleşimleri ve köylerindeki somut olmayan miras değerlerinin izleri, kolektif hafızalardan ya da gündelik yaşamlardan tespit edilebilmektedir. Bu çalışma ile vadi yerleşimleri ve köylerinin sahip olduğu kültürel peyzaj değerleri olarak kaybolmaya yüz tutmuş somut olmayan miras varlıklarını sosyo+ çevre bileşeni altında incelemek ve hafıza peyzajlarının kolektif bellekteki izlerini; sosyal gündelik yaşam pratikleri, doğaya bağlı olan bilgi ve pratikler, geleneksel el sanatları başlıkları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

- **Sosyal gündelik yaşam pratikleri & Ritüeller & Festivaller:** Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köylerdeki gündelik yaşamın geçtiği alanlar olarak; yerleşimde bulunan ibadet ve eğitim yapılarının önleri, han önleri, kolektif üretim mekanları olan fırın, harman yerleri, tarımsal malzemelerin etrafı (soku, seten, v.b), çeşme veya köprü gibi nirengi noktaları gibi üretim peyzajı alanlarında veya vadi tabanında bulunan çayırılık alanlarda geçmektedir. Tarımsal etkinlikler genelde imece usulü yapılmaktaydı. Yapılan imeceler arasında ortak fırında tandır ekmeği pişirme, çayırılık alanlarda veya çeşme başlarında çamaşır ve halı yıkanması, su yollarının otlardan arındırılması, ekin zamanı buğday hasadının yapılması ve harmanlanması, soku taşında buğday döğme yer almaktaydı. Kayserili Ermeniler Konuşuyor” kitabında, yapılmış bir sözlü görüşmedeki anektod şu şekildedir: “*Köyün ortasından yol geçer, köyü sanki ikiye bölerdi. Yolun geçtiği yerde, ‘soku’ denen, irice, içi oyuk bir taş vardı. Sonbaharda buğday hasadından sonra, sokuya buğday doldurulur, köyün erkekleri, üçü-dördü bir arada, ellerinde tokmakları sırasıyla, ahenk içinde türkü söyleye söyleye sokuya indirip kaldırır, böylece buğdayı ezer, yarma yaparlardı.*” Koramaz Vadisi’nde bulunan Subaşı köyünde yapılan görüşmede kaynak kişi Şekil 4.87’de soku taşında dövme işlemini anlatmaktadır.

Şekil 4.87: İmece olarak yapılan Üskübü köyündeki soku taşı (Üskübü köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Yapılan görüşmelerde imece usulü yapılan etkinlikler olarak suyun geldiği ana kaynağı otlardan arındırmak suretiyle temizlemek ve sulama suyunu bahçelere taksim etmek olduğudur. Yöre halkı bu imeceye “suyun gözünün açılması” olarak tanımlamaktaydı. Bu işlemi yapmak için köydeki bütün erkeklerin seferber olduğu ve sonrasında ailece köyün mesire alanı olarak nitelendirilebilecek çayırılık alanda piknik yaptıkları bir gün olarak hafızalarda yer almaktadır (Şekil 4.87).

Şekil 4.88 : Gesi'deki suyun gözü (Gesi köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Bir diğer etkinlik ise Gesi Vadisi'nde bulunan Nize Çayırı'na, Efkere Göleti'ne veya Germir'deki köprübaşı mevkiye çamaşır yıkamaya gittikleri ve sonrasında piknik yaptıkları hafızalarda yer almaktadır. Hatta çamaşır yıkarken dere kenarında bulunan *Saponaria officinalis* (sabun otu)'in kullanıldığı da aktarılmıştır. Günümüzde Nize Çayırı hala rekreasyon alanı özelliği korumakla birlikte çamaşır yıkama işleri daha çok çeşme başlarında devam etmektedir. Efkere Göleti ise günümüzde sınırlandırıcı öğelerle çevrelenmiş olup kullanılmamaktadır (Şekil 4.89).

Şekil 4.89 : Germir Köprübaşı mevkinde çamaşır yıkama (Germir köyü / Derevenk Vadisi, Şenalp M. arşivi).

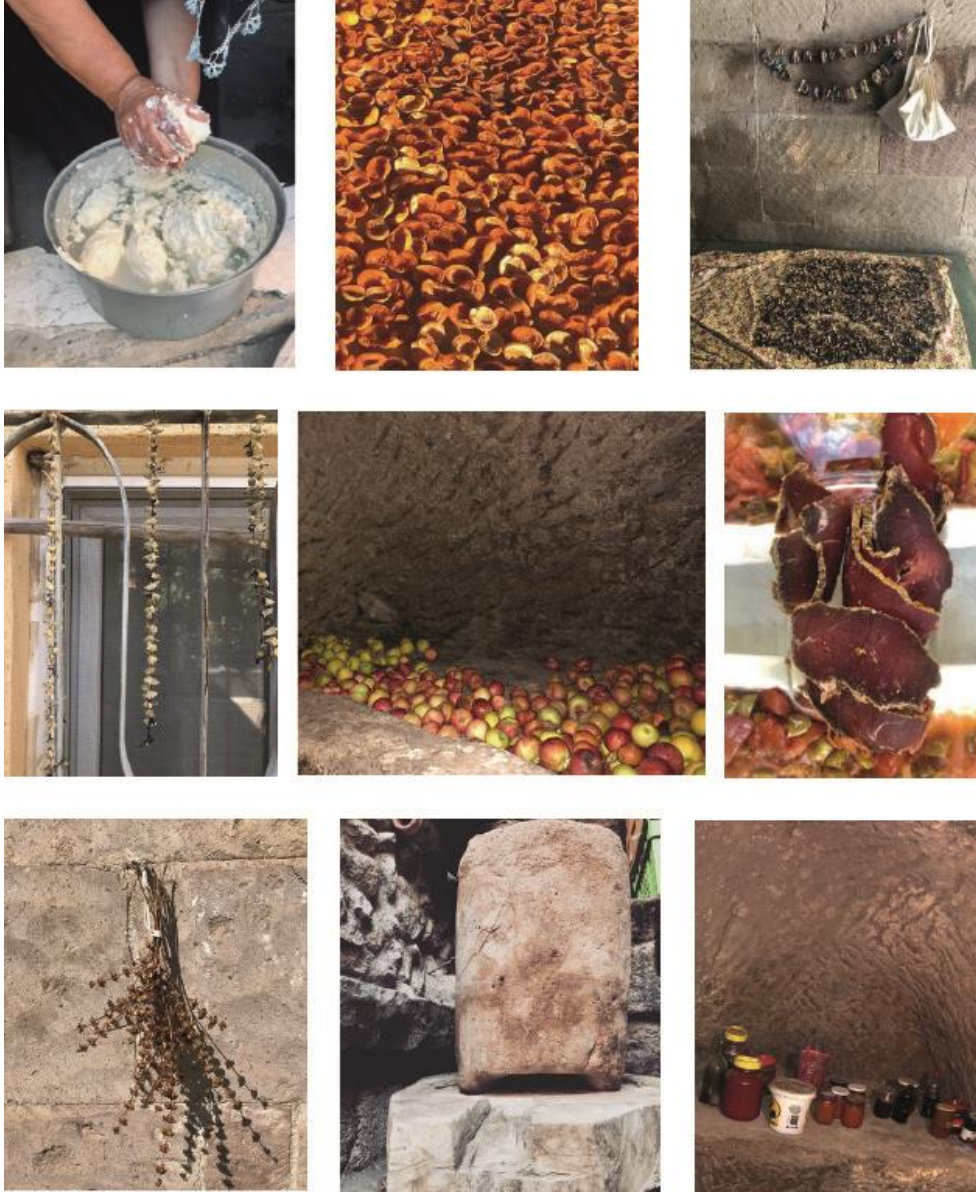
Mahalle fırınlarında imece olarak tandır ekmeği, gevrekler (halk arasında halka olarak tabir edilmekte), poğaçalar (halk arasında kete olarak tabir edilmektedir) yapılmaktadır. Köyün sokaklarında veya evlerin avlularında yer alan şiranelerde birlikte pekmez kaynatıldığı da yapılan görüşmelerde aktarılan bilgiler arasındadır (Şekil 4.90).

Şekil 4.90 : Mahalle fırınında halka yapımı ve avluda yer alan şirane (Tavlusun köyü / Derevenk Vadisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kevseroğlu Ö. arşivi).

Köylerdeki bir yaz boyunca üretilen ürünler çeşitli saklama, depolama yöntemleri ile kış ayında tüketilmek üzere hazırlanır ve uygun şartlarda muhafaza edilmektedir. Kışa hazırlıklar ise şu şekilde sıralanabilir (Şekil 4.91):

- Gün kurusu kayısı, erik, dut ve pestillerin hazırlanması,
- Üzümden pekmez ve sirke yapılması,
- Pastırma ve sucuk yapımı,
- Tereyağ yapımı,
- Fasulye ve patlıcanın kurutulması,
- Bitkilerden tohumluk alınması,
- Elmanın depolanması,
- Salça, turşu yapılması,
- Hevenklik üzüm asılması,
- Dorak yoğurdunun saklanması,
- Yaprak salamurasının kurulması,
- Gilaburu salamurasının hazırlanması

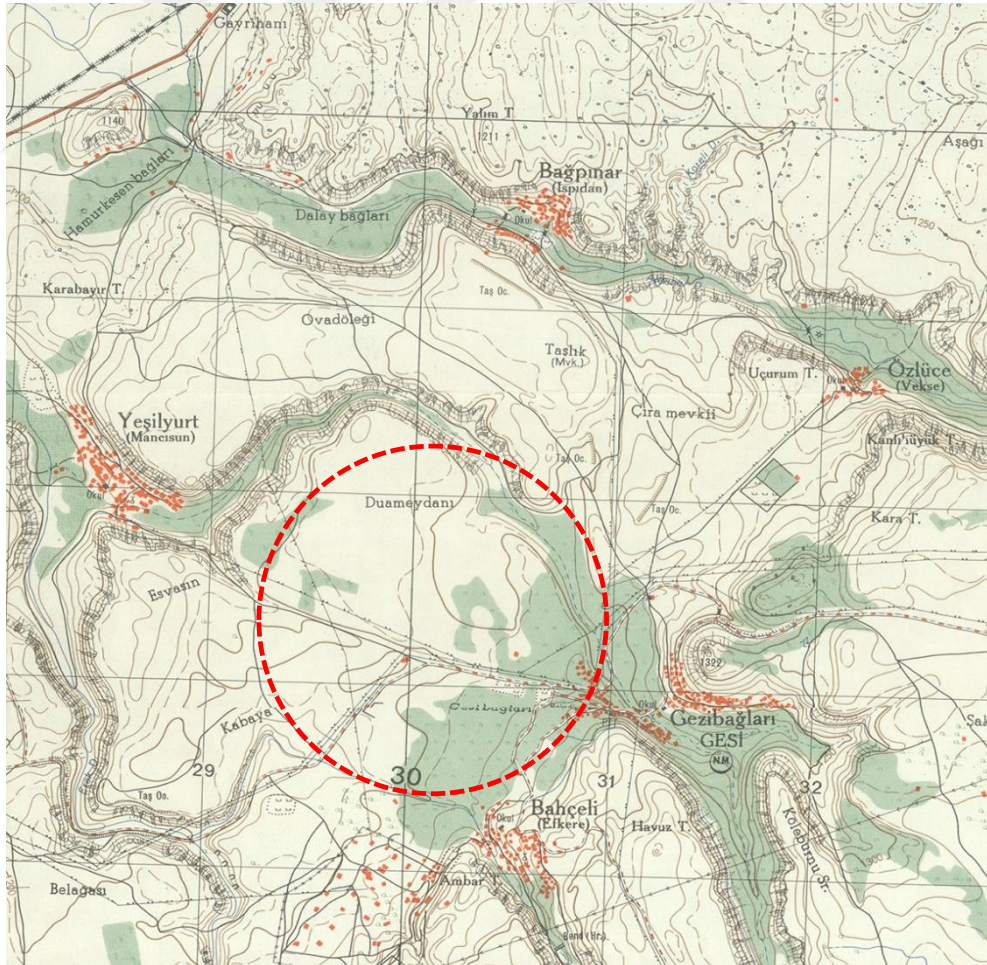
Şekil 4.91 : Kış için hazırlanan ürünler (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Vadi köylerinde yapılan görüşmelerde, inanca yönelik alanların olduğu ve ihtiyaç sahibi köy halkının o yerlere gidip şifalandığı, kötülüklerden veya hastalıklardan arındığı inancının varlığı bilinmektedir. Bu inanç mekanlarına belirli ve düzenli aralıklarla değil de ihtiyaç halinde gidildiği aktarılmıştır. Koramaz Vadisi'nde yer alan Ağırnas köyünde bulunan Arap Ocağı'nın yıllardan beridir inanç mekanı olarak çalıştığı ve gelenlerin bu ocağın içerisinde yer alan yatacın etrafında dua edip göğçe açılan pencerenin duvarlarında adak adadıkları bir yer haline gelmiştir (Şekil 4.92). Çocukları için gelen anneler ise çocuklara ait bir şeyleri alıp, buraya bırakıp gitmektedirler. Nesillerden beri aktarılan bir gündelik yaşam örüntüsü haline gelen bu inanç mekanı, Kayseri Büyükşehir belediyesi tarafından onarılarak 2019 yılında yaşayan bir müze haline getirilmiştir.

Şekil 4.92 : Arap Ocağı (Ağırnas köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köylerinde kuraklık baş gösterdiğinde, kıtlık zamanlarında Mancusun-Efkere arasında yer alan Dua Meydanı mevkinden başlayan Gesi'deki Paşapınarı mevkinde son bulan inanç yürüyüşü, suyun kaynağının çıktığı havuza at nallarının atıldığı da bir diğer inanç rotası olarak tanımlanabilecek bir etkinlik olarak değerlendirilebilir. 1965 yılına ait 1/25000 ölçekli askeri haritada da “Dua Meydanı” olarak geçmektedir (Şekil 4.93).

Şekil 4.93 : Kayseri 1965 yılı 1/25000’lik haritada gösterilen Dua Meydanı.

Şekil 4.94 : At nalının atıldığı suyun kaynağı (Gesi köyü / Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Bir diğer inanç etkinliği ise; Küçükbürüngüz ve Nize’de bulunan delikli kayaların içerisinden şifa bulmak isteyenlerin geçtiği ve oradaki su ile yıkandıkları ve arındıkları şeklindedir (Şekil 4.95).

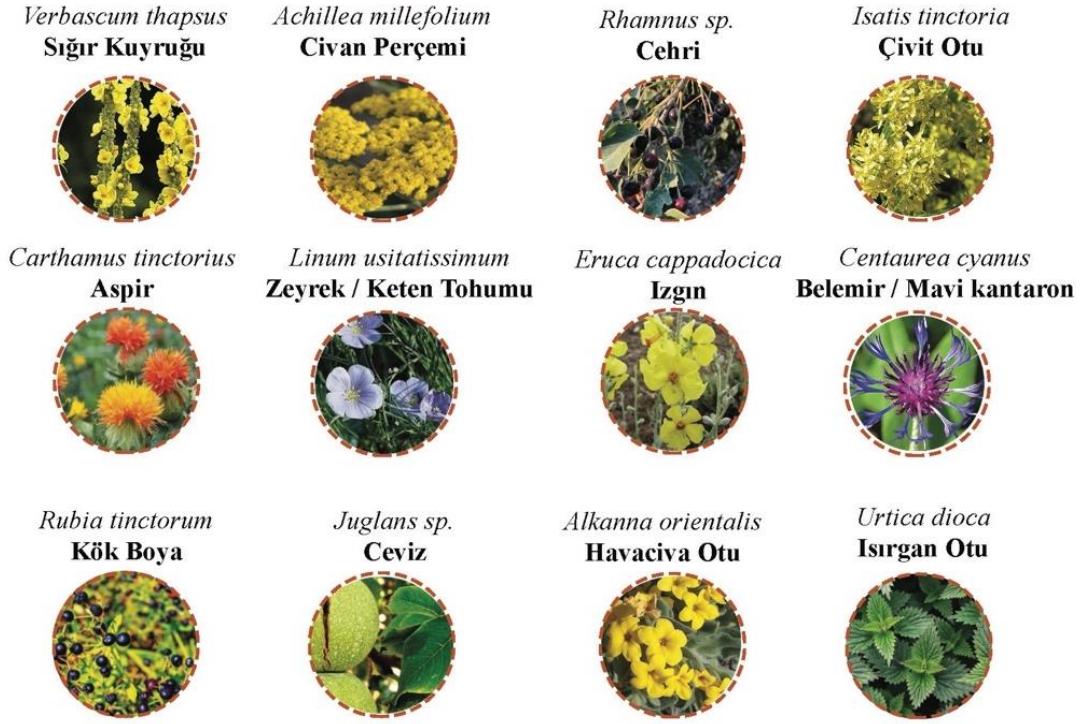
Şekil 4.95 : Nize köyü’ndeki yamaçlarda bulunan delikli kaya (Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

- **Doğaya Bağlı olan Bilgi ve Pratikler:** Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köyleri bilgi ve pratikler kapsamında incelendiğinde; yöreye özgü üretilen hayvansal ve bitkisel bazlı üretimler, üretimhaneler bulunmaktadır. Bunların yansıması olarak kapalı ve açık alanlar gelişmiştir. Güvercinlik, samanlık, ahır gibi hayvansal üretim mekanları; boyahane, bezirhane, değirmen gibi bitkisel üretim mekanları; Erciyes’in volkanik dağ olmasından dolayı yakınlarında doğal taş ocaklarının bulunan açık ticari üretim mekanları; cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık, dutluk, bağ, bahçe, bostan ticari anlamda bitkisel bazdaki üretimden kazanım sağlanan açık üretim alanları, ya da seten, soku, dorak gibi tarımsal işlemin aşamalarını oluşturan dövme veya saklama taşları, doğadan elde edilen materyallerin insan eliyle şekillenmesine örnek verilebilir (Şekil 4.96).

Şekil 4.96 : Doğanın insan eliyle şekillenmesi ile oluşan bilgi ve pratikler.
(Kevseroğlu Ö. arşivi).

Vadi köylerinde bitkilerden boyar madde, yemelik yağ elde etmek yaygın olan bilgi ve pratiklerdendir. İp boyama ve bezir yağı elde etmek için kullanılan bitkiler; mavi rengi veren çivit otu (*Isatis tinctoria*), kahve rengini veren cehri (*Rhamnus sp.*), ceviz (*Juglans sp.*) ve soğan kabuğu (*Allium sp.*), sarı rengi veren sığır kuyruğu (*Verbascum thapsus*) ve civan perçemi (*Achillea millefolium*), kırmızı rengini veren hava civa otu (*Alkanna orientalis*), gri- kahve rengini veren ısırgan otu (*Urtica dioica*) ve mor rengini veren kök boya (*Rubia tinctorum*) bitkileridir (Şekil 4.97).

Şekil 4.97 : Boyar madde ve bezir yağı elde edilen bitkiler (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Gesi Vadisi’nde bulunan Mancusun köyünden görüşülen kaynak kişinin aktarımlarına göre; bitkiden elde edilen bir diğer değer ise “püs” ve “gırç” olarak adlandırılan doğal yapıştırıcılardır. “Püs”, keveden çıkan yapıştırıcının adıdır. Keven kesilerek iki gün suda bekletilmekte ve suya çıkan püsü toplayarak akşamdan ılık su konulmakta, sabah kabarcınca kullanılır hale gelmektedir. Püsü kullanacakları zaman ılık suda bekletilmektedir. Bir de “gırç” adında reçine dışında, meyve veren ağaç kendiliğinden çıkan akıntıya denilmektedir. Aynı zamanda yenilebilir özelliği olan gırç da doğal yapıştırıcı olarak bilinmektedir. Bir diğer görüşmede de Efkere Göleti’nde çamaşır yıkarken sabun otunun (*Saponaria albae*) kullanıldığı bilinmektedir.

➤ **Geleneksel el sanatları:** Coğrafyada taş ocaklarının bulunması erkeklerin öncelikli taş ustalığını meslek edinmesini sağlamıştır. Bu zanaat ile birlikte yapısal işlere yönelim oluşmuş ve duvarcılık, sıvacılık, marangozluk, boyacılık gibi ustalıklarda da gelişmişlerdir. Yapılan araştırmalar sonucunda 19. yüzyıldan günümüze kadar ulaşmış meslek grupları; çiftçilik, nakkaşlık, çerçilik, demircilik, kalaycılık, sıvacılık, taş ustalığı, boyacılık, neccar, bağcı, tüccar, asker olarak kayıtlara geçmiştir (Şekil 4.98). Kaynak kişilerin aktarımlarına göre horosan harcı yapımı da vadi yerleşimleri ve köylerinde yapılan kaybolan zanaat dalları arasında yer almaktadır. Horasan harcı,

kiliselerin iç duvar yüzeylerinde halen görülmekle birlikte günümüzde bu bilginin aktarımı kesintiye uğramıştır.

Şekil 4.98 : Vadi köylerindeki zanaatların izleri (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Yöreye özgü bir diğer zanaat dalı da yoğurt süzme taşı olarak geçen dorak taşının (süzeğin) üretilme aşamasıdır. Bu taşın asıl amacı yoğurdun süzülmesi için kullanılmasıdır. Bir Türkmen geleneği olarak bilinmektedir. Yaylacılar ve davarcılar, yoğurdu sulu bir halde yanlarında bulundurmadıkları için süzme ihtiyacı duymuşlardır. Hem sulu yoğurtun çabuk bozulması hem de hareket halindeyken muhafaza edilememesinden dolayı dorak taşını icat etmişlerdir. Bu sayede yoğurdun asitli suyunu süzdürerek süzme yoğurt elde edilmektedir (Şekil 4.99). Bu sayede yoğurt daha uzun süre muhafaza edilebilmektedir. Ağırnas köyünde halen dorak taşı üretilmektedir.

Şekil 4.99 : Dorak kabının yapım aşamaları (Ağırnas köyü / Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Vadi köylerinde kadınlar evlerinde kullanmak veya çeyiz olarak el işi işleri yapmaktadırlar. Evde yapılan görüşmeler sırasında oturulan iç mekanda sedir üstü örtülerinde ve yastıklarında kanaviçe işleri görülmüştür. Kanaviçe işlerinin desenlerinin üzüm motifleri içermesi ya da üzüm yiyen insanların işlenmesi, bu yörenin üzüm bağları ile olan ilişkisini de kanıtlar niteliktedir (Şekil 4.100). Bir diğeri ise evlerde bulunan dokuma tezgahlarıdır. Renk elde edilen boyar bitkiler ve boyahanelerin olması vadi köylerinde iplik boyamasının yapıldığının göstergesidir. Kayseri ve yöresinde hakim olan halı-kilim yapımı bu vadilerde de kadınların evlerine gelir getirdikleri geleneksel el sanatı değeridir (Şekil 4.101).

Şekil 4.100 : Sedirlerdeki kanaviçe işleri (Kevseroğlu Ö. arşivi).

Şekil 4.101 : Halı dokuma tezgahı (Kevseroğlu Ö. arşivi).

4.3.3.3 Algısal / Belleksel alt bileşen

Doğa ve insanın etkileşimiyle biçimlenen çevreler, yüzyılların bilgi ve pratikleri ile aktarılacak günümüze kadar devam eden toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını tam anlamıyla yansıtan ve doğayla bütünleşmiş organik gelişmelerin sonucunda oluşmuştur. İnsan-doğa-sosyo+ arasındaki bağlantıyı koparmak eskiyi yıkarak yeniden inşa etmek, insanın bağlı bulunduğu ortamı ortadan kaldırarak hafızaların kaybına neden olmaktadır. Geçmişle bağların giderek azalması da insanların yere aidiyetlerini azaltmakta, çevreyle yabancılaşma gibi psikolojik ve sosyolojik problemlere neden olmaktadır. Bu alanlar terkedilme, kontrolsüz kullanım, hızla büyüyen kentin çeperinde bulunmasından dolayı her an özgün değerini kaybetme tehdidi altındadır. Bu tür alanların bir an önce belgelenmesi, kolektif belleğin yaşatılarak korunmasına katkı sunulması gerekmektedir.

Yaşatılarak korunan peyzajların sürekliliği; geçmişle bağlantıyı güçlü tutarak kolektif hafızayı korurken, sürekliliği sağlayacak değişim ve dönüşümlere izin verecek esnekliğe sahip olmaktan geçmektedir. Hafıza peyzajlarının sürekliliğini sağlayabilmek; fiziksel, doğal ve sosyo-kültürel katmanlarını, diğer bir deyişle doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan somut ve somut olmayan miras değerlerinin korunması ile mümkündür. Kentsel topografya ve hafıza arasındaki bütüncül ilişkiye odaklanan görüşlerden, Nora'nın (1989) “lieux de mémoire” (hafıza yerleri), Halbwachs'ın (1992) “yer işaretleri” hafızanın; gündelik yaşamın mekânsal pratiği ile sürekli müzakere edilen, akışkan ve dinamik bir süreç olarak incelenmesi, yaşayan hafızanın düzlemini “hatırlama topografileri” üzerinden kurmaktadır. Bu

kısımında, Nora'nın kentsel topografya ve hafıza ilişkisine dayanan "hafıza yerleri" kavramı üzerine değinilmiştir.

Vadilerde yer alan yerleşimlerin gerek sözlü gerekse yazılı kaynaklardan ve saha çalışmalarından tespit edilmiş kültürel peyzaj bileşenlerine bağlı hafızanın sürekliliği, geliştirilen yöntem önerileri ile yapılı çevre-doğal çevre ve sosyal çevre bağlamında tespit edilmesi amaçlanmıştır. Topoğrafyanın kırsal morfolojisi ve mekân üzerindeki etkisini karşılaştırmalı olarak üç vadi ve 14 yerleşim üzerinden yöntem ve alternatif ifade teknikleri kullanarak bu sayede yazılı kaynaklarının yetersiz olduğu kırsal mimarlık mirası alanlarına yönelik yeni bir yöntemsel yaklaşım senaryosu kurgulamış ve kolektif hafızalara danışılmıştır. Algısal alt bileşenin de ise Nora'nın "Lieux de mémoire" ve "Milieux de mémoire" kavramları ışığında kolektif hafıza katmanına dair değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Vadilerin en çok yaşam bulduğu 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına kadar sıklıkla kullanılan ve üretim peyzajının bir parçası olan kültürel peyzaj öğelerini güvercinlik, samanlık, ahır gibi hayvancılıkla ilgili üretim mekanları; boyahane, bezirhane gibi bitkisel üretim mekanları olarak tarif etmek mümkündür. Değirmen, ambar, mahzen, fırın toplu olarak kullanılabilen yapısal mekan veya malzemeler olmakla birlikte Erciyes'in volkanik dağ olması, bu vadi coğrafyalarının sahip olduğu jeomorfolojik yapısından dolayı köylerin dağlık bölgelerinde doğal taş ocaklarının bulunması ve bu durumun doğal bir yansıması olarak da yapılı çevreye ve mesleklere doğrudan etki yaptığı tespit edilmiştir. Cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık, dutluk, bağ, bahçe, bostan ticari anlamda bitkiden kazanım sağlanan açık üretim peyzajlarıdır. Kuyu, çeşme, seten ise üretim peyzajının bir parçası olarak herkesin kullanımına açık, yerel malzemeden üretilmiş kolektif tarımsal ekipmanlardır. Döneminde vadilerde kütüphane, manastır, kilise, cami, namazgah, mescit gibi çeşitli sosyal-kentsel ve kültürel donatılar; eczane, sarraf gibi ticari işletmeler; atölye, han, hamam ve misafirhaneler gibi sosyo-kültürel ticari işletmeler yer almaktadır.

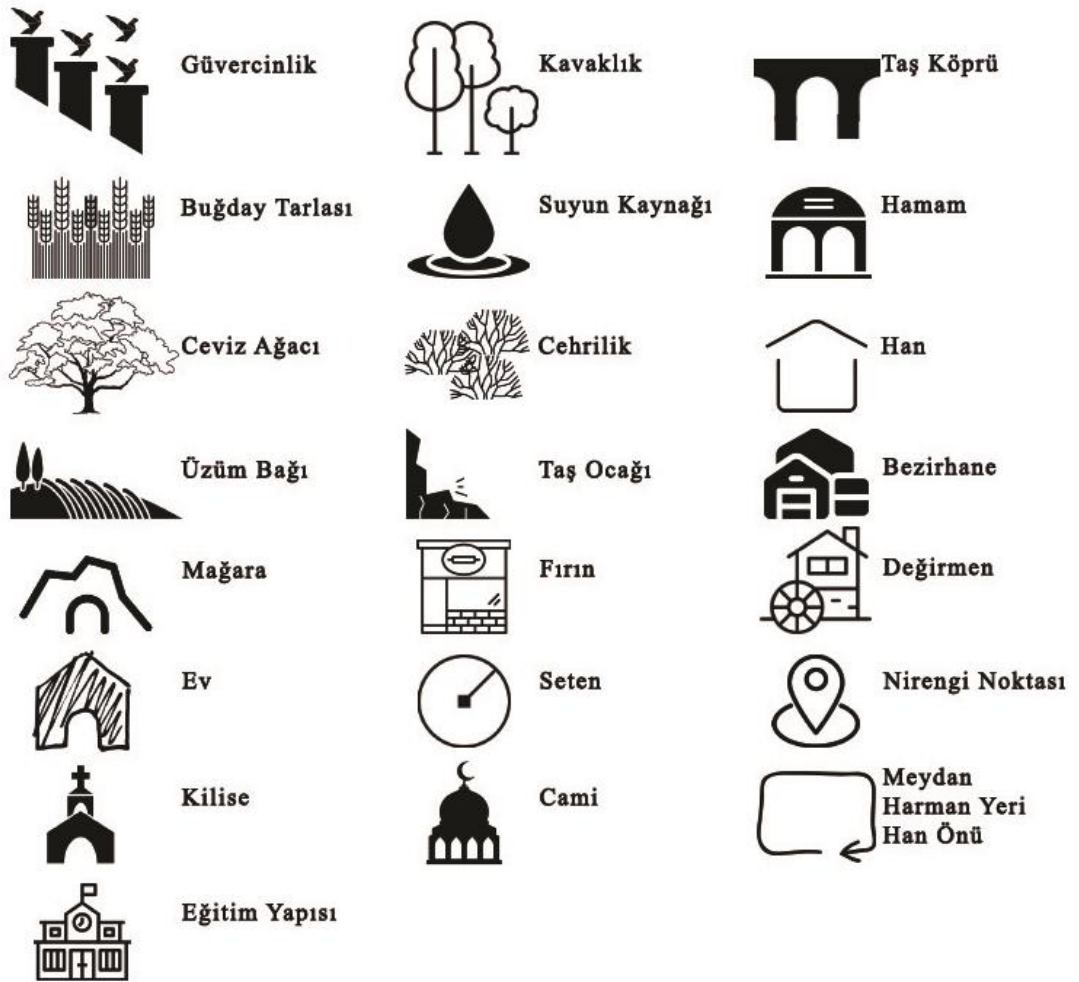
Yaşamın en yoğun nüfusa ve etnik farklılığa sahip olduğu 20. yüzyılın başına kadar kentin bir ticaret merkezi olması durumunu sağlayan gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu Germir, Gesi, Tavlusun, Efkere gibi ekonomik, kentleşme, dini ve eğitimsel imkanların varlığının, zanaatlar anlamında büyük katkıları dokunduğu ve yöreye kimlik kazandırmış olduğu, haritaları çakıştırarak tespit edilebilmektedir. 19. yüzyıl Kayseri vadilerinin sahip olduğu kültürel peyzaj öğelerinin, üretim peyzajının bir

parçası olduğu ve mesleklere yansıdığını, bu özelliklerin o yöreye özgü somut ve somut olmayan değerler kattığını söyleyebilmek mümkündür. Coğrafyada taş ocaklarının bulunması erkeklerin taş ustalığı, sıvacılık, marangozluk, boyacılık gibi fiziksel çevre üretmeye dayalı zanaatlarda deneyim kazanmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda meslekler çiftçi, nakkaş, çerçi, demirci, kalaycı, sıvacı, taş ustası, boyacı, neccar, bağcı, tüccar, asker olarak tanımlanabilir. Yörenin ikinci ekonomik faaliyeti tarım ve hayvancılıktır. Büyükbaş hayvancılık, tavuk besiciliği, yumurta üretim çiftlikleri, arıcılık yapılmaktadır. Bezirhanelerde üretilen beziryağının, 19. yüzyıl İç Anadolu yaşamında önemli bir ekonomik kaynak olduğu ve yörenin 19. yüzyıla kadar kumaş dokumacılığı ve ipekçilikte de söz sahibi olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda kök boya ve cehri bitkisi üretim süreçlerinden de önemli bir gelir elde etmişlerdir.

Rekreasyon alanları olarak da özellikle üretim peyzajları, vadi tabanında yer alan ve taban yüzeyinin genişlediği çayırılık alanlarda gerçekleşmiştir. Köylerdeki toplanma alanlarını, yerleşimde bulunan ibadet ve eğitim yapılarının, fırınların, tarımsal ekipmanların (soku, seten, vb gibi) konumlarının belirlediği anlaşılmaktadır. Tarımsal aktivitelerin genelde imece usulü yapılmakta olduğu yazılı kayıtlarda geçmektedir. Yapılan görüşmelere göre imece usulü yapılan diğer etkinlikler ise suyun geldiği ana kaynağı otlardan arındırmak suretiyle temizlemek yer almaktadır. Bir diğer aktivite ise çayırılarda halı veya çamaşır yıkamak ve sonrasında piknik yapmaktır. Mahalle fırınlarında kolektif olarak ekmek ve kete üretildiği, avlularda pekmez kaynatıldığı da yapılan görüşmelerde aktarılan bilgiler arasındadır. Etnik kökene göre mahallelerin net bir ayrımının olmadığı, yapılan görüşmelerde ve literatürde saptanmıştır. Aynı durum yemek kültürü, düğünler veya gündelik yaşam aktiviteleri için de geçerli olup, sokakta konuşulan dilin genellikle Türkçe olduğu yapılan görüşmelerde aktarılmıştır.

Yapılan sözlü tarih ve hafıza yürüyüşleri yöntemleri ile elde edilen veriler doğrultusunda belirlenen değerler aktarılmıştır (Şekil 4.102). Her bir değer piktogramlarla anlatılmakta olup, bölüm 4.4.1’de her vadi ve köy için hafıza kesitleri yer almaktadır. Bu kesitlerdeki renk farklılığı her bir vadi için ayrılmaktadır. Derevenk Vadisi turuncu ile, Gesi Vadisi yeşil ile ve Koramaz Vadisi mavi ile temsil edilmiştir. Bu kesitlerde mevcut değerler siyah ile, kaybolmuş ya da hafızalarda süreksizliğe uğramış değerler ise renkli ifade edilmiştir. Mevcut veriler ışığında yerleşim morfolojisine dair çukur-tümsek-yamaç yerleşimi mevcuttur. Köyün vadideki

konumuna göre tek veya çift taraflı yerleşimler bulunmaktadır. Yerleşimlere bağlı konut dokusunun arka-yan bahçesi olarak iç bahçeler, vadi tabanına doğru suya sahip bahçeler ve bağlar bulunmaktadır. Fiziksel çevrede özellikle hemen her köyde yer alan tarihi köprüler yerleşimleri birbirine bağlamaktadır. Bu tarihi köprülerin birçoğu genişletilmiş ve üzerine asfalt yol döşenmiştir. Vadi tabanından gelen su yollarına aktarılan ve Erciyes'ten gelen su kaynaklarından bağ ve bahçelere aktarılmasını sağlamaktadır. Mağaralar veya inler bu yöredeki önceki yaşamlara ışık tutmaktadır. Köyün meydan vasfında olan yerleri çoğunlukla üretim peyzajının geçtiği tarımsal ekipmanlar (seten, soku, çeşme, ...vb), harman yerleri, han önleri veya köydeki halk tarafından bilinen mevkilerde geçmektedir. Hafıza peyzajlarına bağlı olarak köylere dair meydan noktaları, mevki isimleri, nirengi (odak) noktaları, han önleri, mesire alanları, ocak veya şifahaneler ve harman yerlerinin bazıları da fiziksel sürekliliğini sağlamaktadır.

Şekil 4.102 : Hafıza yürüyüşlerinde elde edilen kültürel peyzaj öğeleri.

Kültürel peyzaj öğelerini oluşturan güvercinlikler ve cehriliklerin yamaçlarda yer aldığı ve bu kısımlarda erken dönemlere ait olan ve artık barınma amacı taşımayan mağaralar veya tollar bulunmaktadır. Özel mülkiyet olan ve günümüzde fiziksel varlıklarını devam ettiren güvercinliklerin çoğu atıl ve işlevsiz durumdadır. Camilerin ve müslüman mezarlıklarının sürekliliği, yaşayan halkın dini kimliği nedeniyle korunarak yaşatılabilmektedir. Fakat vadi köylerinin geçmişinde yer alan hristiyanlık inancına yönelik kayaya oyulmuş ve tek yapı özelliğindeki kiliselerin çoğu harabe durumunda olup kullanılmamakta ya da köy halkı tarafından farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Yöre insanı tarafından tabir edilen maşatlık (gayrimüslim mezarlığı) da korunamamış, konumları kolektif hafızadaki bilgilere dayalı olarak hafıza peyzaj kartlarına işaretlenmiştir. Çeşme ve fırınlar halen aktif olarak kullanılmaktadır, fakat seten ve soku gibi tarımsal ekipmanlar kullanılmamaktadır. Bağ, bahçe ve tarlalarda ise çoğunlukla üzüm, ceviz, kavak, dut, buğday ve cehri yetiştirilmiştir. Cehrilikler hariç geri kalan yeşil doku günümüzde hala devam etmektedir. Taş ocakları kısmi olarak devam etmektedir. Çoğu harman yeri, bezirhane, hamam, han, dükkân, değirmen ise unutulmuş ve konumları hafızalardaki veriye göre haritalara ve kesitlere işlenmiştir. Mesire alanı olarak gösterilen yerler halen Kayseri'nin çeşitli yerlerinden gelen kullanıcılar tarafından hafta sonları tercih edilen bir yer olma özelliği taşımaktadır.

4.4 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köylerinin Hafıza Peyzajı Olarak Değerlendirilmesi

Bu bölümde Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri ve köyleri olarak geçen 14 yerleşimin hafıza peyzajı kimlik kartları yer almaktadır. Kültürel peyzaj bileşenleri doğrultusunda incelenen her bir köyün sahip olduğu somut ve somut olmayan değerlerin 19. yüzyıldan günümüze kadarki hafızadaki sürekliliği çeşitli temsil araçları kullanılarak aktarılmıştır.

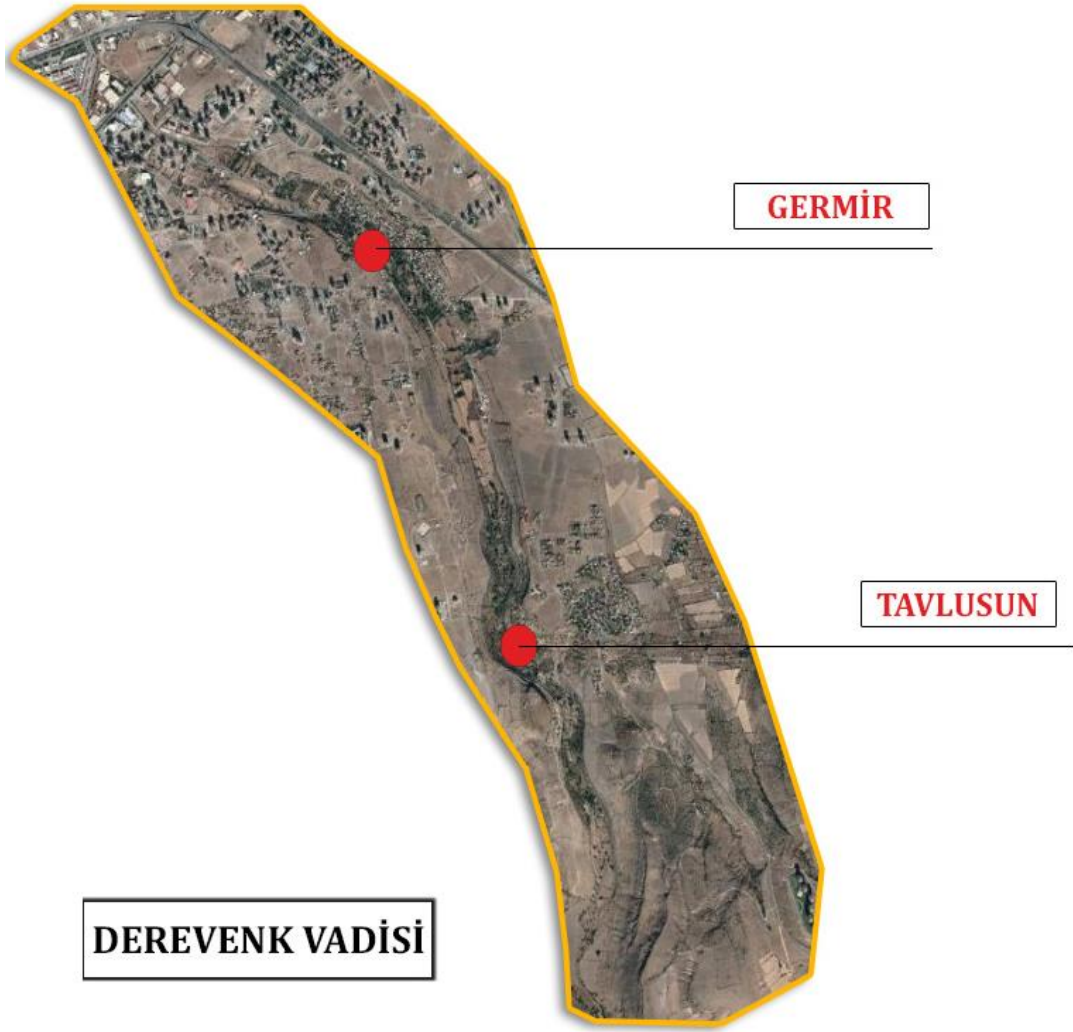
4.4.1 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köylerinin Hafıza Peyzajları Kimlik Kartları

Bu tez kapsamında tanımlanan hafıza peyzajı kimlik kartları, kültürel peyzajın ve buna bağlı somut ve somut olmayan değerlerin üç ana ekseninde (doğal, fiziksel ve sosyo+ çevre bileşeni) incelenmesini içermektedir. Hafıza peyzajı kimlik kartı, bir föy tasarımı gibi, her bir köy için elde edilen bilgilerin yazılı ve görsel olarak bir düzleme

aktarılmasından oluşmaktadır. Fiziksel kimlik bileşeni, günümüzde var olan-olmayan yapıları çevreye dair somut değerlerin tespiti ve konumlarına bağlı olarak plan düzleminde işaretlenmesini içermektedir. Doğal kimlik bileşeni, sahip olduğu coğrafyaya bağlı olarak yerleşimin vadi ile kurduğu ilişki kesit düzleminde aktarılmıştır. Sosyo+ kimlik bileşeninde ise görüşme yapılan kişi veya kişilerin demografik verisi, köye dair tarihsel ve yaşamsal katmanlar yer almaktadır. Bu verilerin hafızada yer alanları, hafıza kimlik bileşenleri kısmında görselleştirilmiştir. Alt yatay kısımda ise, arşiv ve yazılı kayıtlardan elde edilen envanter listesinin, yöneltilebilir soru setleri ile elde edilen verilerin yansımaları olarak her bir köyün kültürel peyzaj öğelerinin sürekliliği veya süreksizliği üç renge bağlı olarak aktarılmıştır. Bunlardan gri olarak temsil edilen kültürel peyzaj öğeleri var olarak, yeşil ile gösterilenler arşivde bulunamayıp hafızalarda yer alan bilgiler olarak, sarı ile temsil edilenler ise literatürde olup hafızalarda olmayan veya hafızalarda olan fakat gözlem esnasında tespit edilemeyenleri ve günümüze gelemeyen değerleri yansıtmaktadır.

4.4.1.1 Derevenk Vadisi Yerleşimleri

Derevenk Vadisi, çalışma alanları kapsamında incelenen vadiler arasında kent merkezine en yakın konumdaki vadi olma niteliğindedir. Derevenk Vadisi, Sivas yolu üzerinden 6.km'den başlayarak Germir (Konaklar), Tavlusun (Aydınlar) köyleri sıralanmakta (Şekil 4.103) ve Talas ilçesine bağlı olan Zincidere yakınlarında Koçdağı ile son bulmaktadır. Vadinin Melikgazi Belediyesi sınırları içerisindeki en uzak köyü 10 km mesafede bulunan Tavlusun köyüdür. Bu kısımda Derevenk Vadisi'ne bağlı Germir ve Tavlusun köyleri kültürel peyzaj bileşenleri kapsamında detaylı olarak incelenmiş ve elde edilen bulgular çeşitli temsil araçlarıyla ifade edilmiştir.

Şekil 4.103 : Melikgazi Belediyesi sınırları içerisinde kalan Derevenk Vadisi köyleri.

- **Germir (Konaklar) Köyü**

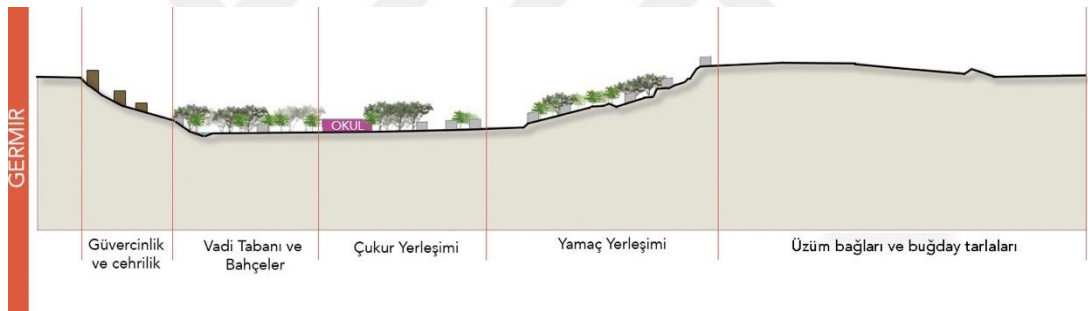

Şekil 4.104: Yamaçtan Germir köyüne bakış (Derevenk Vadisi, Çetinkaya T. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Germir köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyde doğup büyümüş olan Ş. bey (70) ve arkadaşı O. bey (65)'dir. Her ikisi ile de gerek köy içerisinde hafıza yürüyüşleri yöntemi uygulanmış ve gerekse yarı yapılandırılmış sözlü görüşme yöntemiyle saha araştırması yapılmıştır. Ş. beyin her ne kadar köyde fiziksel

olarak bir bağı bulunmasa da çocukluğu bu topraklarda geçtiği için unutmamıştır. O. bey ise köyü yazları mevsimlik bağ evi gibi kullanmaktadır. Diğer mevsimlerde Kayseri’de yaşamakta, her ikisinin de iş yeri Kayseri merkezde bulunmaktadır.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Germir’in yerleşim özellikleri incelendiğinde; yerleşim morfolojisi vadi formasyonu gereği oluşan topografik izler taşımaktadır. Köy, vadinin iki yamacına da yerleşmiştir. Köy halkı, köyden bahsederken “*Aşağı ve Yukarı Mahalle*” olarak tasniflemektedirler. Şekil 4.105’te görüldüğü üzere, Germir köyü çukur yerleşim özelliği göstermektedir. Bu doğal veri fiziksel çevrede topografyayı izleyen yolların eğime paralel olarak uzandığı, eğime dik kısa bağlantı yolları ise eğimin fazla dik olduğu kısımlarda merdivenlerle veya çıkmaz sokaklar ile şeklinde sokaklar tespit edilmiştir. Derevenk Vadisi’nde yer alan Germir köyünde, çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe yerleşim ve bahçeler bitmekte; bağlar, cehrilik ve güvercinlikler başlamaktadır. Platoya çıkıldığında ise buğday tarlaları yer almaktadır.

Şekil 4.105 : Germir köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Germir köyü çukur yerleşim özelliği göstermektedir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi neredeyse yoğun bir tarihi kentte izlenebilecek bitişik nizam yerleşim izlenimi vermektedir. Bu parsellerde genellikle tek bir avlu vardır ve eğim nedeniyle bahçe yoktur. Düzlukte suyun mevcudiyeti ve su kanalları ile evlere kadar getirilmesi ile iç bahçeler oluşturmaktadır. Vadi tabanındaki akarsu nedeniyle bağ ve bahçeler bu bölgeye yerleşirken, konutlar daha çok topografik olarak elverişli yamaçları seçmiştir. Böylece cephelerin güneş ve rüzgara yönelmesi mümkün olabilmıştır.

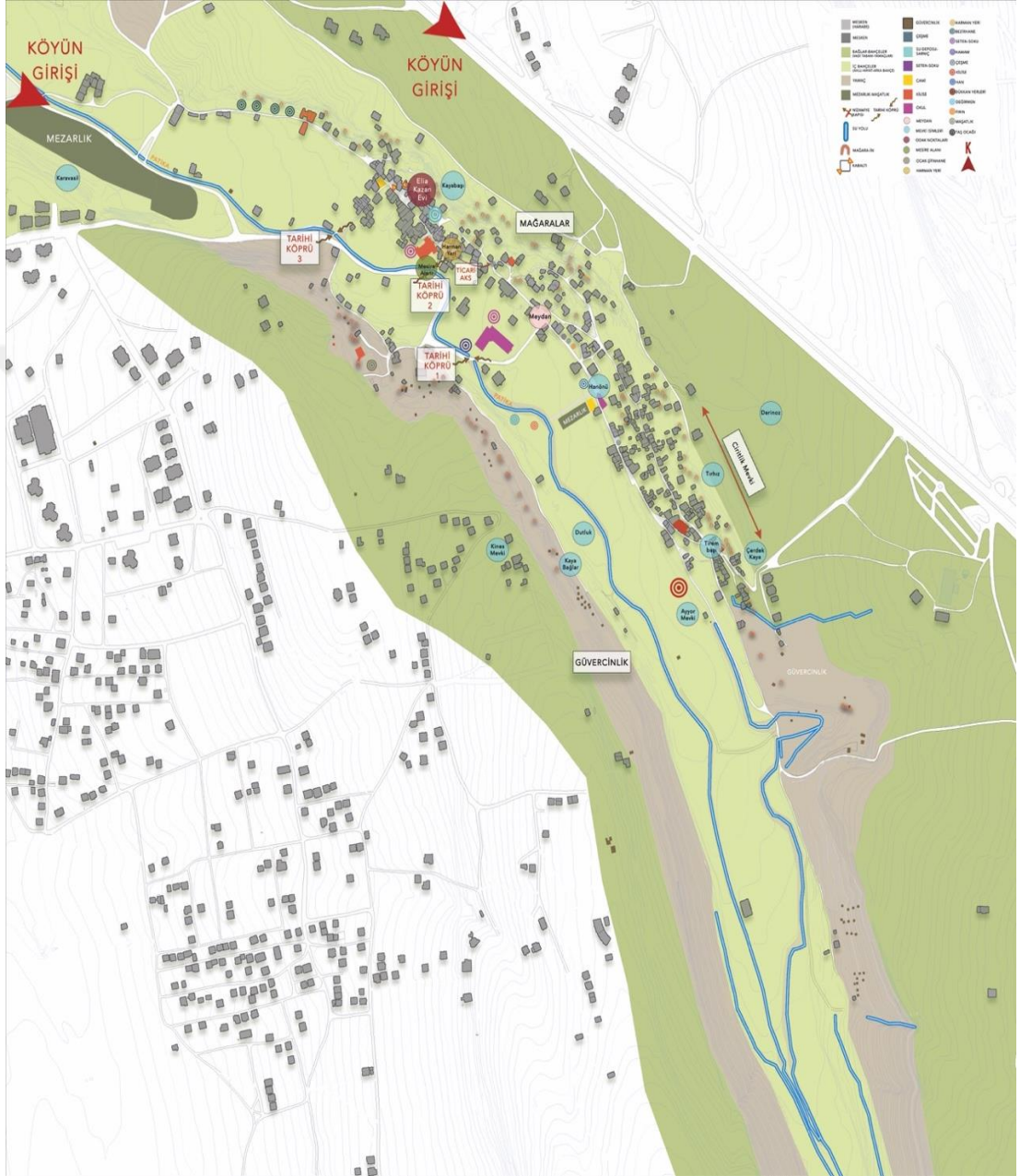
Germir köyünde toplam 17 mahalle bulunmaktaydı. Bunlardan; Baba Yuvar, Germir Baba İbrahim, Germir Südemen, Bostancı, Çorbacı, Şirin, Balaban, Pehli, Karşı, Kuşhane mahalleleri Rum mahalleleri olarak geçmektedir. Hacı Sehak Mahallesi Ermeni ve Rumların birlikte yaşadığı mahalle olarak geçmektedir. Kiçibey (Bedrus),

Koyuncu, Kirişçi, Kilise mahalleleri ise Ermeni mahalleleridir. Yukarı İslam ve Aşağı İslam mahalleleri ise müslüman mahalleleri olarak geçmektedir (Cömert, 2014). Etnik kökene göre geçmişte var olan mahalle farklılığını ise vadi formasyonu ile ayrılan yamaç yerleşimlerinden veya mahallede bulunan kilise, cami, hamam, Müslüman ve Gayrimüslim mezarlığı gibi fiziksel varlıklardan çıkarım yapılabilmektedir. Fakat Germir köyündeki geçmişten günümüze gelen yaşamlara bakıldığında halk ne kökenden veya inançtan olursa olsun, onların yüzyıllar süren beraberliği ve bu beraberlik kültürel peyzaj öğelerini oluşturmuştur.

Germir köyü, çevredeki köylere nazaran kentsel altyapı, dini ve eğitim hizmetlerinin çokluğu nedeniyle bölgedeki en gelişmiş olan köyler arasındadır. Nüfusun en yoğun olduğu 19. yüzyılda Germir köyünde; 17 mahalle, 2 Rum Kilisesi, 1 Ermeni Kilisesi, 3 kaya kilisesi, 6 cami, 1 hamam, 1 sarraf, 15 bezirhane, 20 mağaza, 65 dükkan, 4 okul, 1 mezbaha bulunduğu not edilmiştir (KUDEB 2017, s. 7). Çizelge 4.15'te görüldüğü üzere, Germir köyüne giriş Derevenk Vadisi tabanından 3 farklı noktadan taş köprüler ile sağlanmaktadır. Yapılan hafıza yürüyüşleri yöntemi ve sözlü görüşmelerde; geçmişe dair 2 Rum Kilisesi ve 1 Ermeni Kilisesi (mevcut), 2 cami (mevcut), 3 fırın (mevcut değil), 1 hamam (mevcut değil), 2 okul (biri mevcut) varlığı tespit edilmiştir. 2. köprünün bulunduğu yer meydan olma özelliği göstermektedir. Köprünün köye bağlandığı alanda harman yeri bulunmaktadır. Yine bu bölgedeki hanın varlığı “*han önü*” mevki olarak da geçmektedir. Yine bu mevkide han ve dükkanların olduğu söylenmektedir. Ticaretin yoğunluğu hafızalarda yer almakta ve 2. köprü ile harman yeri arasında ticari aks bulunmaktaydı. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar; genellikle sokağa dik, dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi bitişik nizamdır. Düzlüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmaktadır. Köyün yamaçla dikey olarak sirkülasyonunun olduğu yerlerde kabaltılar bulunmaktadır (Şekil 4.106).

Derevenk Vadisi'ne bağlı Germir köyünün üretim peyzajı incelendiğinde; vadi tabanları meyve ağaçları olarak ceviz, dut ağaçlarının yoğun olarak bulunduğu teraslanmış ve tarh şeklinde bahçelerden oluşmaktadır. Vadi tabanından sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik üretim alanları bulunmaktadır. Köyün sınırları içerisinde vadiden platoya doğru gidildiğinde, günümüzde Malatya yolu olarak geçen yol

üzerinde ise geçmişte buğday tarlaları bulunmaktaydı. Seten köyün 2 bölgesinde mevcuttu. Bezirhaneler daha yoğunluklu olan bu köyle anılmakta, en yoğun nüfusa sahip olduğu dönemde 15 adet olduğu ve hatta bu köyün Orta Anadolu'nun en önemli beziryağı üretimi konumunda olduğu söylenmektedir.

Şekil 4.106 : Germir köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Germir köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında yerleşik hayat; Hitit, Kapadokya, Roma-Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyeti kapsayan geniş bir zaman dilimini içerisinde yerleşim yeri olmuştur (KUDEB 2017, 7). 20. yüzyılın başına kadar da Kayseri kırsalında Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Germir köyü; Ermeni, Rum ve Türklerin bir arada

yaşadığı bir yerleşim olma özelliğindedir. 1875 senesi nüfus sayımında köyde 203 hane Türk, 405 hane Ermeni ve 606 hane Rum'dan oluşan toplam 1214 hane ve 6070 nüfus bulunmaktaydı (Cömert, 2014). 20. yüzyılın başında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın tehcir ve mübadelerle değiştiği gözlemlenmiş, 20. yüzyılın ortalarında ise kırdan kente göç ile de köy nüfusu azalmış ve günümüzde köyler mahalle olarak anılmaya başlamış, sınırları değiştirilmiştir. Germir köyünde günümüzde yaşayan hiç gayri-müslim nüfus kalmamıştır.

Germir köyünün yatay (yaşamsal) katmanlarına bakıldığında; gündelik yaşam, mahallelerin kesişimlerinde yer alan cami, okul, kilise, çarşı ya da imece olarak kullanılan tarımsal ekipmanların (soku, seten, v.b) çevrelerinde veya vadi taban suyunun genişlediği çayırılık alanlarında geçmektedir. Fırın, harman yeri, değirmen, tarımsal ekipmanlar, kuyu, çeşme gibi kültürel peyzaj öğeleri kolektif üretimlerin geçtiği kamusal alan vasfındadır. Kamusal alan ve toplanma alanı özelliği olan 2. köprünün köye bağlandığı alanda, harman yerinde ve han önü mevki olmakla birlikte daha önceden bu alanlarda han ve dükkanların olduğu söylenmektedir ve günümüzde hala bu bölgelerde toplanılmaktadır. Camiler ve çevresi aktif olarak kullanılmaktadır. Fakat; hamam, fırın ve kiliselerin durumu atıl ve harabe vasfında olmasından dolayı bu yapılar ve yakın çevresi, kamusal alan olma özelliğini yitirmiştir. Okul yapısı da müzeye dönüştürülerek her ne kadar işlevsel olarak süreksizliğe uğramış olsa da kamusal alan olma özelliğini devam ettirebilmiştir.

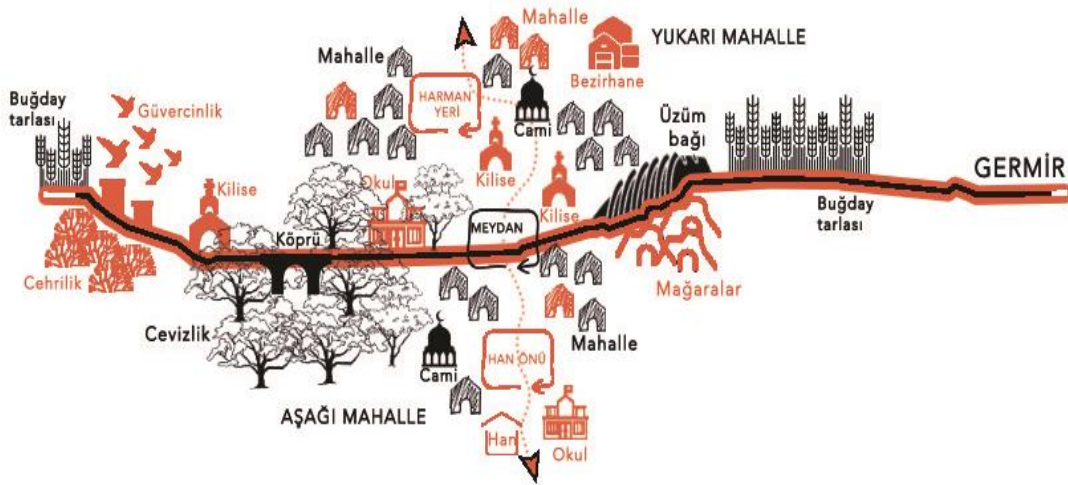
Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Kara Vasil, Kumluk, İki Yüzlü, Kofalı Kuyu, Çay, Çatak, Kinas, Tirembaşı, İnecek, Cirit Meydanı, Bent, Kayabaşı, Ayyor Deresi, Kaya Bağı, Derinöz, Çağlağan, Kinas Harmanları Çayırılığı, Aşağı Mahalle köprüsü, Harman Köprüsü, Çayıçi, Kağnı Pazarı, Hanönü, Çalkan, Cirit tarlası, Tirem olarak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2014). Farklı etnik kökenlere ait ailelerin kendi inançlarına mensup bayramları ortak olmasa birbirinin bayramına saygı gösterdiği ve katıldığı, yaşamsal katmanı oluşturan gündelik hayat pratiklerinin de benzerlikler taşıdığı aktarılmaktadır. Sokakta konuşulan dilin geçmişten bugüne kadar türkçe olduğu bilinmektedir.

Günümüzde Malatya Yolu olarak bilinen, vadiden platoya doğru çıkarken bulunan mevki "*Ciritlik mevki*" olarak geçmekte ve bu bölgede eskiden cirit oynandığı yapılan görüşmelerde aktarılmıştır. Bilgi ve pratikler olarak incelendiğinde Germir köyü

özellikle yağlık bitkilerden elde edilen bezir yağı ile anılmakta ve beziryağı üretiminin ticareti yapılmaktaydı. Ticareti yapılan ürünlerden biri de sanayide önemli bir yere sahip olan cehri bitkisiydi. Ticaretinin doruğa çıktığı XIX. yüzyılda Germir’de toplam 42 cehrilik bulunmaktaydı. Bezirhanelerin çok sayıda olan bu köy, Orta Anadolu’nun en önemli beziryağı üretimi konumundaydı. Yoğunluklu olarak Aşağı mahallede yer alan bezirhanelerden biri Melikgazi Belediyesi tarafından müzeye dönüştürülmüştür. Haricinde ticareti yapılan ürünler arasında ağırlıklı olarak buğday ve pamuk işleyicilerinin bulunduğu Germir’deki refah seviyesi ev ve konakların civar köylere nazaran daha fazla olduğundan da anlaşılabilmektedir.

Zanaatlara bakıldığında; köy halkı geçmişten günümüze kadar daha çok inşaat işleri ile uğraşmakta olup daha çok Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik işçi olarak gittikleri söylenmiştir. Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de göç yaşanmıştır. Günümüzde ise; köyün bulunduğu konumun kentin çeperlerinde yer almasından dolayı Germir köyü yapılaşma ve kentsel dönüşüm baskısı altındadır. Bu köy aynı zamanda dünyaca üne sahip olan Elia Kazan’ın doğup büyüdüğü köydür. Fakat ne yazık ki doğduğu evin fiziksel bütünlüğü şu an varlığını devam ettirememiştir.

Şekil 4.107’deki Germir köyü hafızalarda; iki kısımdan oluştuğu ve bu iki kısmın kesişiminde cami, hamam, harman yeri, okul, seten, çeşme, fırın, kilise etrafında şekillenen bir merkezinin olduğu; barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca çukurda yer aldığı, çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe dutluk, cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı, bezirhaneleri ile ünlü olan, Elia Kazan’ın doğduğu bir köydür.

Şekil 4.107 : Germir köyünün yerleşim kesiti (Hafıza verileri).

Şekil 4.108’de Germir köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait cami, namazgah ve mescitlerin fiziksel olarak sürekliliği bulunmaktadır. Bu yapılar aktif olarak da kullanılmaktadır. Fakat kiliseler hem işlevsel olarak hem de fiziksel olarak bütünlük sağlayamamakta, harabe durumundadır. Gayrimüslim halka ait ilkokul seviyesinde eğitim veren okul fiziksel olarak varlığını devam ettirmemektedir. Müslüman halka ait okul fiziksel olarak var olsa da işlevsel olarak değişime uğrayan yapıya müze fonksiyonu verilmiştir. Barınma alanları çoğu ölçüde varlıklarını fiziksel olarak devam ettirmektedir. Kısmi olarak harabe olanlar gayrimüslim halkın yoğun olarak yaşadığı mahallelerde gözlemlenmektedir. Yamaçlara doğru gidildikçe mağaralar gözlemlenmekte, fakat oralarda yaşam devam etmemektedir.

Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan güvercinlikler arşivde tespit edilememiş olup, alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılmamaktadır. Bitkisel üretim mekanları olan boyahanelerin geçmişteki varlıkları arşiv kayıtlarından tespit edilmiş olsa da hafızalarda yer almamaktadır. Bezirhaneler ise hafızalarda olmakla birlikte çoğu fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememektedir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların yeri hem kayıtlarda hem de hafızalarda olsa da işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Değirmen, mahzen veya ambar verisi geçmişte kayıt altında olmamasına rağmen fiziksel olarak varlıkları bulunmamaktadır. Yeri hafızalardan işaretlenmiştir. Değirmencilik mesleğinin varlığı da bu bilgiyi güçlendirmektedir. Kayıtlarda ya da hafızalarda taş ocağının izine rastlanmamıştır. Alansal üretim peyzajı olan cevizlik, bağ ve bahçe alanları hem fiziksel hem de işlevsel olarak varlıkları devam etmektedir. Cehrilik ve yoncalık alanlar kayıtlarda ve hafızalarda yer alsa da günümüzde üretimi yapılamamaktadır. Setenlerin köyün her iki bölgesinde bulunduğu hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen fiziksel ve işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Ticaret alanları olan dükkanlar fiziksel olarak varlığını devam ettirmektedir. Kayıtlarda han yapısının olmadığı yazılı olsa da han önü mevkinden ve hafızalardan hanın varlığı tespit edilmiş ve yeri işaretlenmiştir. Günümüzde fiziksel olarak bulunsa da depo olarak işlev görmektedir. Hamamın da hem kayıtlarda hem hafızalarda varlığı bilinmekle birlikte fiziksel ve işlevsel olarak sürekliliği bulunmamaktadır.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelen meslekler arasında taş ustası, boyacı, sıvacı, çerçi, asker, değirmenci, demirci ve kalaycı olduğu bilinmekle birlikte, bu

mesleklerden taş ustası, boyacı, sıvacı meslekleri az da olsa devam etmektedir. Buna ilave olarak mesleki kayıtlarda yer almasa da 20. yüzyılın ortalarına kadar bezircilik mesleği Germir köyü ile anılmaktadır. 1 sarraf dükkanı bulunduğu kayıtlarda geçmekte, buna bağlı olarak da kuyumculuk mesleğinin icra edildiği de hafızalarda yer almaktadır. Kayıtlarda maşatlık ve kabristan alanları var olmasa da hafızalardan tespit edilmiştir. Maşatlık alanların yerleri işaretlenmiş fakat o alanlar işlevsel olarak farklılığa gitmiştir. Kabristan alanı fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

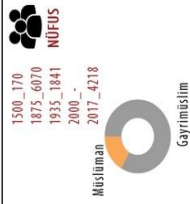
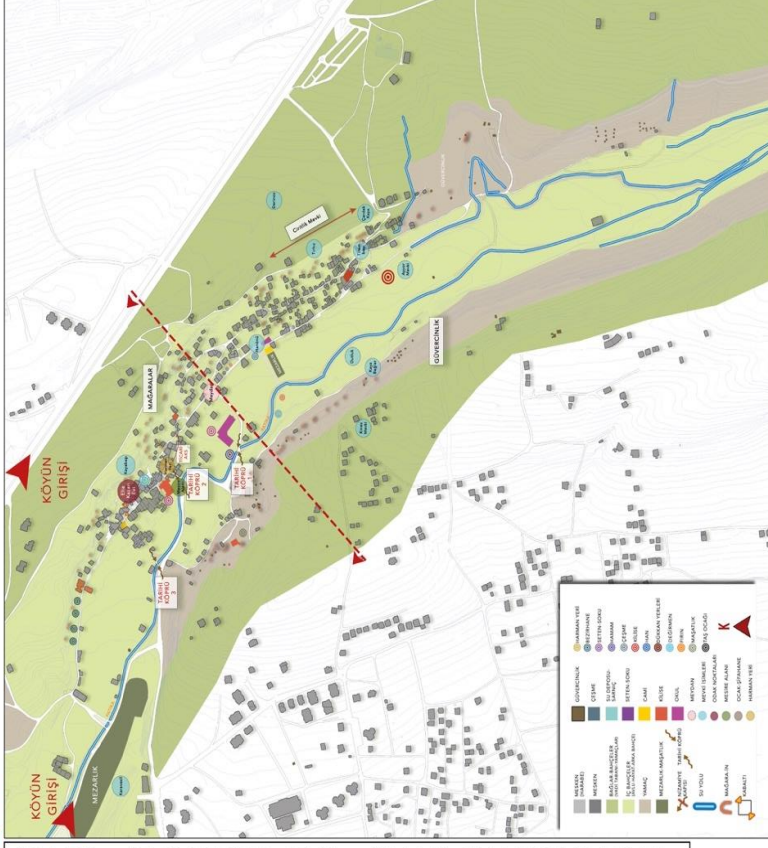
HAFIZA PEYZAJI KİMLİK KARTI
DEREVENK VADİSİ
GERMİR / KONAKLAR

KAYNAK KİŞİLER
Germir köyü araştırmacı
köyde doğup büyüyen
(65) ile gerek köy için
gerekse yarı yapılandı

köylere nazaran kentsel altyapı, dini ve eğitim hizmetlerinin çokluğu nedeniyle bölgedeki en gelişmiş olan köyledir.

Germir köyüne giriş Derevenk Vadisi'nin tabanından 3 farklı noktadan taş köprüler ile sağlanmaktadır. Nüfusun en yoğun olduğu 19. yüzyılda Germir köyünde; 17 mahalle, 2 Rum Kilisesi, 1 Ermeni Kilisesi, 3 kaya kilisesi, 6 camı, 1 hamam, 1 sarraf, 15 bezirhane, 2 mağaza, 65 dükkan, 4 okul, 1 mezbaha bulunuyordu (KUDEB 2017, s. 7).

Üretim peyzajı olarak tabii kaynakları meyvye ağaçları olarak çevir, doğu açmaları yoğun olarak kullanılmaktadır. Vadi tabanından sır, lara doğru gidildikçe, eğimleri hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sirtları ile daha çok gürcünlük ve çeşitlilik üretim alanları bulunmaktadır. Köyün sınırları içerisinde vadi den platoya doğru gidişinde ise buğday tarlaları bulunmaktadır. Saten köyün 2 bölgesinde bulunmaktadır. Bu köy bezi hanelerin çokluğu ile bilinmektedir.

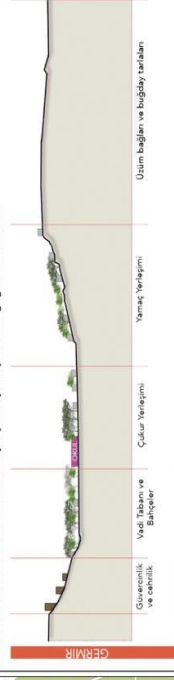

Tarihsel katmanlara bakıldığında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın göçlerle değiştiği gözlemlenmiştir. GERMİR köyünde Ermeni ve Rum nüfusunun olduğu bilinmekle birlikte birlikte tehcir ve mübaderelerle gitmişlerdir.

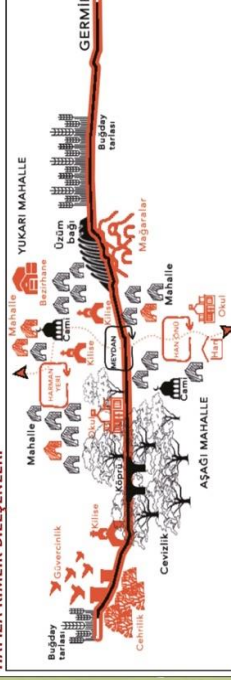
Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam meydan özelliği olan 2. katmanın çoğu bağladığı alanda, harman yerinde ve han olan mevkinden kopulmuş yaşam gerçekleştirilmiştir. Malatya Yolu haran "Cırtlık mevki" olarak isimlendirilmiştir. Bu katmanın 1. katmanla ilişkisi, 1. katman alandında ise cırt yonandığı aktarılmıştır. Bilgi ve pratikler olarak bu köy özelliği bezirhane sayısının çokluğu ile anılmaktadır. Germir köyü, dönemimizde bezirhaneye üretim merkezi olarak bilinmektedir. Zanaatların en önemli beziyayısı üretimi bu köyde yapılmaktadır. Zanaatların bu köyde yaşaması, bu köyün üretim merkezi olarak daha çok Ankar, İstanbul gibi kentlere mevsimlik işçi olarak göç ettikleri söylenmiştir. Özellikle 1950 ve sonrası köyde olduğu gibi bu köyde de göç yaşanmıştır.

DOĞAL KİMLİK BİLESENLERİ

Germir'in yerleşim özellikleri incelendiğinde; yerleşim morfolojisi vadi formasyonu gereği oluşan topografik izler taşımaktadır. Köy, vadinin iki yamacına da yerleşmiştir. Köy halkı, köyden bahsederken "Aşağı ve Yukarı Mahalle" olarak tasniflenmektedirler. Germir köyü çukur yerleşim özelliği göstermektedir.

HAFIZA KİMLİK BİLEŞENLERİ

[illegible]

Şekil 4.108 : Germir'in hafıza peyzajı kimlik kartı.

- **Tavlusun (Aydınlar) Köyü**

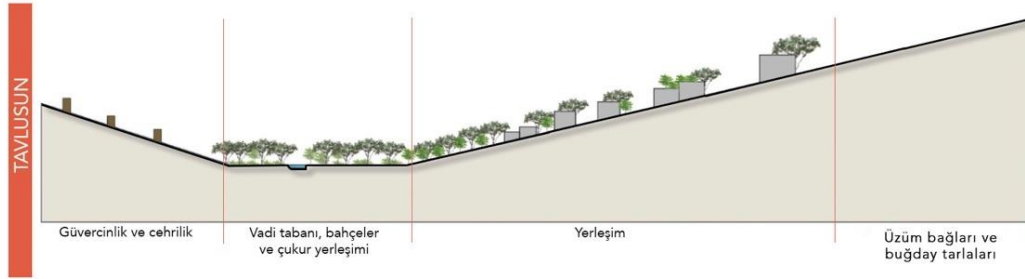

Şekil 4.109 : Tavlusun köyünden kent merkezine doğru bakış (Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Tavlusun köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyde doğup büyümüş fakat şehir merkezinde yaşayan N. bey (70) ve halen köyde yaşayan O. bey (65) dir. N. bey ile babadan oğlan geçen bir meslek olan marangozhane ve kereste dükkanında yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler yapılmıştır. O. bey ile de köyde hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir. N. beyin köyde evi bulunmakta, fakat heyelandan dolayı evin fiziksel bütünlüğü zarar görmüştür. O. beyin ise yaz-kış köyde ikame ettiği bilinmektedir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Köy, vadinin iki yamacına da yerleşmiş yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Özellikle eski yerleşimlerin kent tarafında kuzey bakıda yer aldığı (Derebağlar, Yazon Mevki, Alakuş Mevki) bilinmektedir. Sonrasında yerleşim güney bakıya kaymıştır. Yerleşim güney-batı bakıdır ve tek tarafta toplanmıştır. Meydan özelliği olan Tomsu Meydanı'nda daha önceden han ve dükkanların olduğu söylenmektedir. Köy halkı, “Aşağı ve Yukarı Mahalle” olarak tabir etmektedir. Tavlusun köyü de Germir köyünde olduğu gibi taban suyuna yakın olan düz alanların sulu tarım yapılabilmesi için teraslamalar ve su yolları ile şekillenmiştir. Yamaçlara doğru gittikçe yüzey şekilleri değişmekte, kıraç toprak özelliği gösteren bitkilendirmelere (üzüm, cehri) yer verilmektedir. İnsanlara uzak bir

noktada yer alan güvercinlikler de yamaçlarda yer almaktadır. Platoya çıkıldığında ise buğday tarlaları yer almaktadır (Şekil 4.110).

Şekil 4.110 : Tavlusun köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Tavlusun köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte topografyayı izleyen yolların eğime paralel olarak uzandığı, eğime dik kısa bağlantı yolları ise eğimin fazla dik olduğu kısımlarda merdivenlerle veya çıkmaz sokaklar ile son bulduğu sokaklardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar; genellikle sokağa dik, dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi bitişik nizam şeklinde sıralanmıştır. Vadi tabanındaki akarsu nedeniyle, bağ ve bahçeler bu bölgeye yerleşirken, konutlar daha çok topografik olarak elverişli yamaçları seçmiştir. Böylece cephelerin güneş ve rüzgara yönelmesi mümkün olmuştur.

Etnik kökene göre geçmişte var olan mahalle farklılığını ise vadi formasyonu ile ayrılan yamaç yerleşimlerinden veya mahallede bulunan kilise, cami, hamam, Müslüman ve Gayrimüslim mezarlığı gibi fiziksel varlıklardan çıkarım yapılabilmektedir. Tavlusun köyünde toplam 6 mahalle bulunmaktaydı. Bunlardan; Aşağı Mahalle, Camikebir Mahallesi, Yukarı Mahalle, İmam Hüseyin Mahallesi, Orta Mahalle, Uğurlu Mahallesi, Herdem Mahallesi Müslim nüfusun yoğunluklu olduğu mahallelerdi. Ermenilerin çoğunluğu Aşağı Mahallede; Rumlar ise Uğurlu ve Herdem Mahallesi'nde, Aşağı Mahallede ise sadece müslümanlar ikamet etmekteydi (Cömert, 2007).

Tavlusun köyü, çevredeki köylere nazaran kentsel altyapı, dini ve eğitim hizmetlerinin çokluğu nedeniyle bölgedeki en gelişmiş olan köylerdendir. Yapılan hafıza yürüyüşleri ve sözlü tarih yöntemleri çizelge 4.19'da ifade edilmiştir. Geçmişe dair köye giriş Derevenk Vadisi tabanında bulunun 1 taş köprü ile sağlanmaktadır. Yapılan

görüşmeler ve araştırmalarda geçmişe ait 1 Rum Kilisesi ve 1 Ermeni Kilisesi (mevcut), 3 cami (mevcut), 2 fırın (mevcut değil), 1 hamam (mevcut değil), 2 okul (mevcut) yapısının varlığı bilinmektedir. Diğer köylerden farklı olarak burada “*nizamiye kapısı*” olması ve askeriye hizmet eden bir taburun olması dikkat çekicidir. Medresenin olduğu kolektif hafızalarda yer almakta, fakat günümüzde medresenin yapısal bütünlük mevcut değildir. Köy halkı önceki yerleşimin diğer yamaçta olduğunu “*Yazon Mevki*” adıyla tanımlanan kuzey bakı yamaçta yer aldığını söylemektedir. Günümüzde Tavlusun köyü çok büyük oranda heyelana uğradığı için yerleşimin büyük bir kısmı harabe durumundadır. Aynı zamanda Kayseri’nin çeperinde kalmış ve üst ölçekte alınan kararlar doğrultusunda köy her geçen gün kentleşme tehdidi altındadır.

Nüfusun en yoğun olduğu 19. yüzyılda Tavlusun’daki üretim peyzajı incelendiğinde; 4 mahzen, 3 fırın, 3 bezirhane, 3 seten, 9 kuyu, 12 dükkan, 1 berber dükkanı, 1 bakkal dükkanı, 1 demirci dükkanı bulunmaktaydı. Dükkanlarını çoğunun Tomsu Meydanı ve Hanönü mevkinde olduğu aktarılmıştır. Bezirhanelerin olduğu bilinmektedir. Fakat bezirhanelerin daha çok Germir’de yoğunlaştığı hafızalarda yer almaktadır. Vadi tabanlarında meyve ağaçları, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik alanların varlığı gözlemlenmiştir. Köyün sınırları içerisinde Malatya yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise buğday tarlaları yer almaktadır. Setenin biri kapalı şeklinde olup restorasyonu Melikgazi Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğerinin ise varlığı devam etmemekle birlikte yeri işaretlenmiştir (Şekil 4.111).

Şekil 4.111 : Tavlusun köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

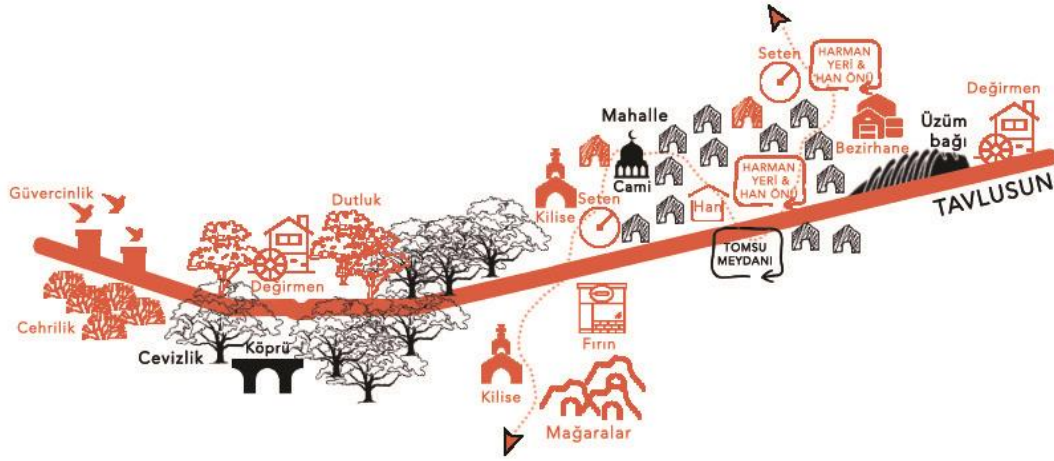
➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Tavlusun köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. 20. yüzyılın başına kadar da Kayseri kırsalında Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Tavlusun köyünde Ermeni, Rum ve Türklerin bir arada yaşadığı bir yerleşim olma özelliği taşıdığı bilinmektedir. 1875 senesinde 578 hane olan köyün 75 hanesi Ermeni, 158 hanesi Rum, 345 hanesi Türklere aittir. 20. yüzyılın başında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın tehcir ve mübadelerle değiştiği gözlemlenmiş, 20. yüzyılın ortalarında ise kırdan kente göç ile de köy nüfusu azalmış ve günümüzde köyler mahalle olarak anılmaya başlamış, sınırları değiştirilmiştir. 21. yüzyıla geldiğimizde ise nüfus 655'e düşmüştür. Tavlusun köyünde günümüzde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır.

Tavlusun köyünün yatay (yaşamsal) katmanlarına bakıldığında gündelik yaşam Tomsu Meydanı ve Hanönü Mevki'nde, cami önlerindeki genişleyen alanlarda, harman yerlerinde ve vadi tabanındaki çayırırlıklarda gerçekleşmektedir. Fırın, harman yeri, değirmen, tarımsal ekipmanlar, kuyu, çeşme gibi kültürel peyzaj öğeleri kolektif

üretimlerin geçtiği kamusal alan vasfındadır. Kamusal alan ve toplanma alanı özelliği olan Tomsu Meydanı aynı zamanda Han Önü mevki olmakla birlikte daha önceden bu alanlarda han ve dükkanların olduğu söylenmektedir ve günümüzde hala bu bölgelerde toplanılmaktadır. Camiler ve çevresi aktif olarak kullanılmaktadır. Fakat fırın ve kiliselerin durumu atıl ve yıkık olmasından dolayı bu yapılar ve yakın çevresi, kamusal alan olma özelliğini yitirmiştir. Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Aşağı Dere, Yukarı Dere, hocalı, Kayabaşı, Ulubağ, Kemerçay, Çukurlar, Çağlağan, Işıklar, Herdem Tarlası, Görgür, Karaboğaz, Kayaaltı, Karşı Kayabaşı, Gebikler, Deringöz, Günay, Mezeraltı, Teknecek, Çeker olarak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2007). Farklı etnik kökenlere ait ailelerin kendi inançlarına mensup bayramları ortak olmasa birbirinin bayramına saygı gösterdiği ve katıldığı, yaşamsal katmanı oluşturan gündelik hayat pratiklerinin de benzerlikler taşıdığı yapılan görüşmelerde aktarılmaktadır. Sokakta konuşulan dilin geçmişten bugüne kadar türkçe olduğu bilinmektedir.

Bağ, bahçe işleri haricinde bu köy özellikle zanaatkar ustaları (marangoz, mermer ve taş ustası) ile anılmaktadır. Köy halkı inşaat işleri ile uğraşmakta olup daha çok Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik işçi olarak gittikleri aktarılmıştır. Cirit ve sinsin oynandığı da aktarılan bilgiler arasındadır. Evleri çevreleyen bahçelerde kuyu sistemi olduğu, aşağıdaki bağ- bahçe olan yerlerin ise Başakpınar'dan gelen vadi suyu ile beslendiği aktarılmıştır. Geçim kaynağı ticaret ve inşaat işleri olmakla birlikte günümüzde yaşayan nüfus çok az kalmıştır.

Şekil 4.112'deki Tavlusun köyü hafızalarda; iki kısımdan oluştuğu ve bu iki kısmın kesişiminde cami, harman yeri, han, okul, seten, çeşme, fırın, kilise etrafında şekillenen bir merkezin olduğu; barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı, eski yerleşimin ise kuzeybakıda yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe dutluk, cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı, nizamiye kapısı bulunan aydınları ile ünlü bir köydür.

Şekil 4.112 : Tavlusun köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.113’de Tavlusun köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait cami, namazgah ve mescit yapıları fiziksel sürekliliğini sağlayabilmiştir. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Fakat kiliseler hem işlevsel olarak hem de fiziksel olarak bütünlük sağlayamamakta, harabe durumundadır. 19. yüz yılda sonlarında Yukarı İslam Mahallesi’nde mektep, Herdem Mahallesi’nde Rumlara ait mektep, Aşağı Mahalle Mektebi, Orta Mahalle’de sübyan mektebi olmak üzere 4 adet mektep olduğu bilinmekle birlikte günümüzde bu okulların varlıkları devam etmemektedir. Barınma alanlarında yamaçta yer alanlar heyelana uğramış ve fiziksel olarak harabe durumundadır. Yamaçlara doğru gidildikçe mağaralar gözlemlenmekte, fakat oralarda yaşam devam etmemektedir. Bu köydeki ilk yerleşimin Yazon Mevki’nde olduğu ve mağara yerleşim özelliği gösterdiği bilinmekle birlikte günümüzde güney bakıdan algılanabilmektedir.

Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan güvercinlikler arşivde tespit edilememiş olup, alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Aynı şekilde bezirhaneler ve değirmenler de kayıtlarda yer almayıp hafızalarda olmakla birlikte, çoğu fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememektedir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların yeri hafızalarda olsa da işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Ambar ve mazenlerin yerleri hafızalarda işaretlenmiş olup, fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, dutluk, cevizlik, bağ ve bahçe alanları arasında cehrilik ve dutluk alanlar hariç geri kalan üretim peyzajı alanları hem fiziksel

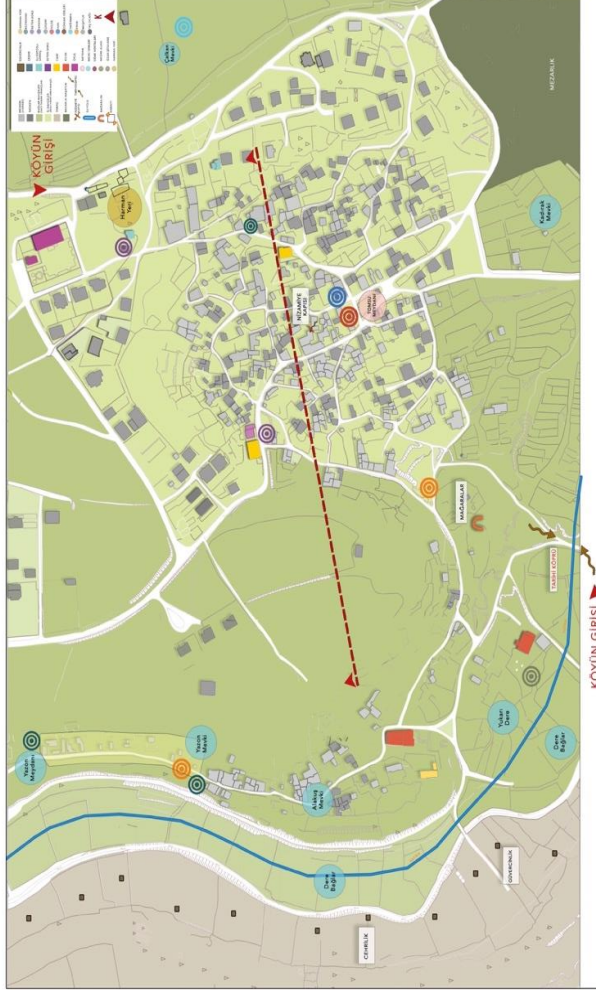
hem de işlevsel olarak varlıklarına devam etmektedir. Setenler, köyün iki bölgesinde bulunmaktadır. Hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen biri fiziksel ve işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Diğeri ise kapalı seten olarak restore edilmiş ve günümüze fiziksel bütünlüğü ile kazandırılmıştır. Ticaret alanları olan dükkanların hanönü mevkinde bulunduğu bilinmekle birlikte fiziksel olarak varlığını devam ettirememektedir. Kayıtlarda han yapısının olmadığı yazılı olsa da han önü mevkinden ve hafızalardan hanın varlığı tespit edilmiş ve yeri işaretlenmiştir. Hamamın kayıtlarda yer almamasına rağmen hafızalarda varlığı bilinmektedir. Fakat aktarılan bilgiye göre bir konağa ait olduğu söylenmekle birlikte hamamın fiziksel ve işlevsel olarak sürekliliği bulunmamaktadır. Harman yeri ise kayıtlarda yer almamasına rağmen hafızalardaki yeri işaretlenmiştir. Günümüzde ise fiziksel olarak işlevsizliğe uğramıştır.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelen meslekler arasında taş ustası, boyacı, sıvacı, olduğu bilinmekle birlikte, bu mesleklerin az da olsa devam ettiği bilinmektedir. Bu köy özellikle de “*aydınlar*” ı ile de anılmaktadır. Köyde medresenin olmasından dolayı Osmanlı Devleti’ne sayıca çok miktarda yönetici yetiştirmiştir. Aynı zamanda okuyan ve devlet kurumlarının önemli yerlerine gelen aydınların sayıları çok miktardadır. Maşatlık alanların hafızalardaki yerleri tespit edilmiştir fakat bu alanlar işlevsel olarak farklılık göstermiştir. Kabristan alanları ise fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLEŞENLERİ FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Köy halkı önceki yerleşimin diğer yamaçta yer alan Yazın Mevki'ndeki mağaralarda yaşadığını söylemiştir. Köy vadinin tek yamacına yerleşmiştir. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi bitişik nizamdır. Düzüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmaktadır.

Köyde dört Derevenk Vadisi tabanından taş köprü ile sağlanmaktadır. Yapılan gözetimlerde ve araştırmalarda geçmişte alt 1 Rum Kilisesi ve 1 Ermeni Kilisesi (mevcut), 3 cami (mevcut), 2 fırın (mevcut değil), 1 baraj (mevcut değil), 2 okul (mevcut değil) olarak burada "nizamiye karnesi" olması ve askerlere hizmet eden bir taburun olması dikkat çekicidir. Daha önceden medresenin olduğu kolektif hafızalarda yer almakta, fakat suan medresenin yapısal bütünlük mevcut değildir. Üretim peyzajı incelendiğinde; 4 mahzen, 3 fırın, 3 bezirhane, 3 seten, 9 kuyu, 12 dükkân, 1 bakkal dükkânı, 1 demirci dükkânı bütünlük bulunmamaktadır. Dükkanların çoğunun Tomsu Meydanı ve Hanönü mevki'nde olduğu aktarılmıştır. Bezirhanelerin olduğu bilinmektedir. Setenin biri kapalı şeklinde olup varlığını devam ettirmektedir.

KÜLTÜREL PEYZAJ ÖĞELERİ

TAVLUSUN	ÜRETİM									
	MEKANSAAL					ALANSAL				
DİNİ	BARINMA					ÜRETİM				
KİLİSE	CAMİ	NARAZGAH & MESCİT	DİĞER	MANASTIR	MEDRESE	OKUL (GM)	OKUL (M)	DİĞER	EV	TOL
19. yy										
20. yy										
21. yy										

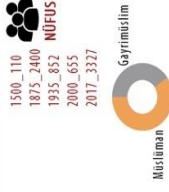
KAYNAK KİŞİLER

Tavlusun köyünden 2 aile ile görüşülmüştür. Tavlusun köyü araştırılardan için görüşülen kaynak kişiler, köyde doğup büyümiş fakat şehir merkezinde yaşayan N. boy (70) ve halen köyde yaşayan Ö. boy (65) ile görüşülmüştür.

SOSYO+ KİMLİK BİLEŞENLERİ

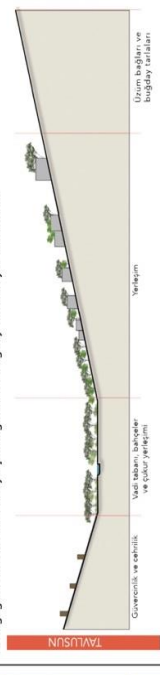
Tavlusun köyünde, Rum ve Ermeni nüfusunun olduğu bilinmekle birlikte mübadele ve göçlerle gittiği bilinmektedir. Cümlenik nüfus Tomsu Meydanı ve harman yerlerinde, vadi tabanındaki yeşil alanlarda gerçekleşmektedir.

Bağ, bahçe işleri haricinde bu köy özellikle zanaatkar ustaları (marangoz, mermer ve taş ustası) ile anılmaktadır. Köy halkı inşaat işleri ile uğraşmakta olup daha çok Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik işçi olarak giderlermiş. Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de göç yaşanmıştır. Heyelanın da olması nedeniyle köyde yaşayan insan çok azdır. Çiirt ve sınıs oynadığı aktarılmıştır.

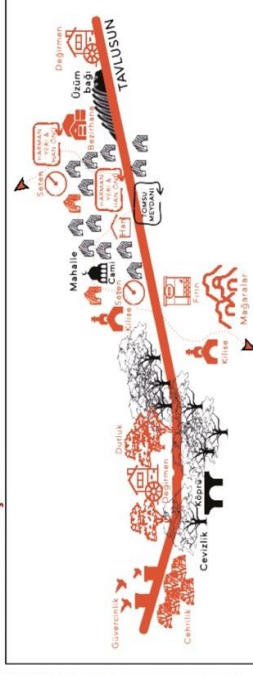

DOĞAL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Tavlusun köyünde taban suyunu yukarıdan dış alanların sulu tarım yapılabilmesi için taradamlar ve su yolları ile sekillendirilmiştir. Yamaçlara doğru gittikçe yitirir değişmekte, kıvrac toprak özelliği gösteren bitkilendirmelere (üzüm bağı, cevizlik) yer verilmektedir. Güvercinliklerin de bulunduğu köy yamaç, yerleşim özelliği göstermektedir. Platoya çıkıldığında ise buğday tarımları yer almaktadır.

HAFIZA KİMLİK BİLEŞENLERİ

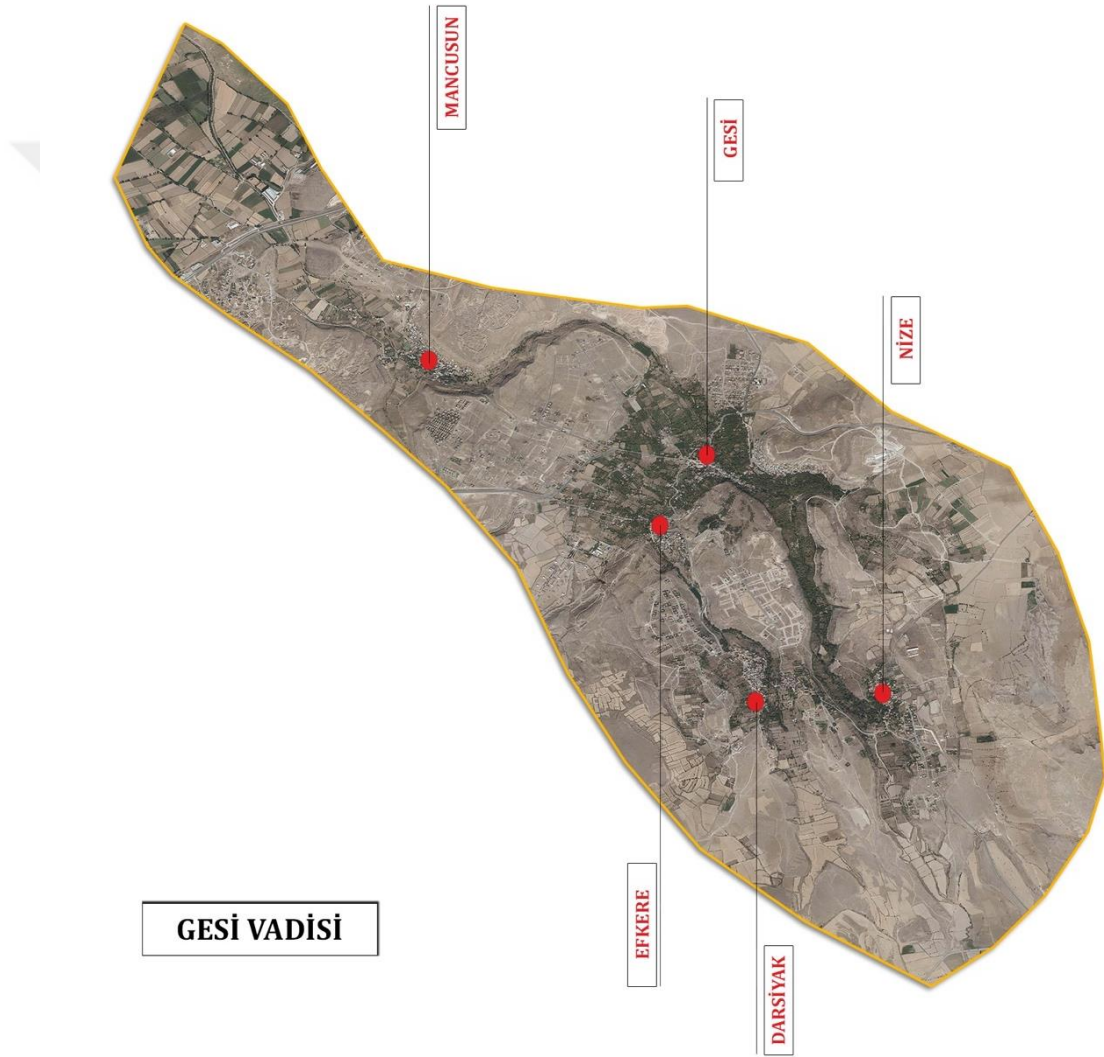

TAVLUSUN	MESLEKLER									
	TİCARET					NOKTASAL				
DİĞER	MAŞAFLIK	KABIRISTAN	DEMİRCİ-KALAYCI	DEĞİRMENCI	ASKER	ÇİFTÇİ	ÇERÇİ	BOYACI-SIVACI	TAŞ USTASI	NARKAŞ
19. yy										
20. yy										
21. yy										

Şekil 4.113 : Tavlusun'un hafıza peyzajı kimlik kartı.

4.4.1.2 Gesi Vadisi Yerleşimleri

Koramaz Dağı'ndan Kayseri ve Gömeç Ovalarına doğru derin yarıklar içerisinde şekillenen Gesi Vadisi, Koramaz ve Derevenk Vadileri'nin ortasında bulunmaktadır. Gesi Vadisi yerleşimleri ve köyleri Sivas yolundan itibaren sırasıyla Mancusun (Yeşilyurt), Gesi (Bağyurdu), Efkere (Bahçeli), Darsiyak (Kayabağ) ve Nize (Güzelköy)'dir. Kent merkezine en uzak köyü 28 km mesafede bulunan Nize köyüdür (Şekil 4.114).

Şekil 4.114 : Melikgazi Belediyesi sınırları içerisinde kalan Gesi Vadisi'nde bulunan köyler.

- Mancusun (Yeşilyurt) Köyü

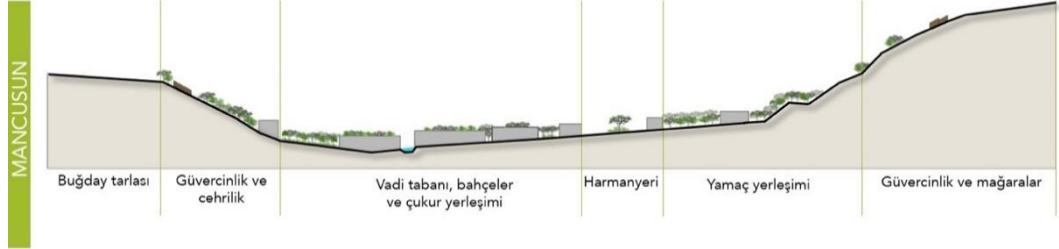

Şekil 4.115 : Mancusun’un vadi tabanından yamaca bakış (Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Mancusun köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyde yaz aylarını ve çocukluk yıllarını geçirmiş fakat sonrasında İstanbul’a taşınan Y. hanım (65) ve halen köyde yaşayan Z. bey (80) dir. Y. hanım, Mancusun’da 4 yaşına kadar yaz aylarında yaşamış kışları ise Kayseri’de Bahçebaşı mahallesinde yaşamış Gayrimüslim bir aileye mensup kişidir. 1965 yılında çeşitli nedenlerden dolayı Kayseri’den İstanbul’a göç etmiştir. Daha sonraları ara sıra Kayseri’ye bir haftayı geçmeyen ziyaretlerde bulunmuştur. Aile geçmişi inşaat işleri ile uğraşmakta ve horasan harcı yapımını icra ettiklerini söylemiştir. Ailenin diğer tarafının da manda yetiştiricisi olduğunu söylemektedir. Diğer Z. bey ise köy eşrafi tarafından köyde yaşayan en büyük kişi olması sebebiyle yönlendirilmiştir. Yaz kış köyde yaşamını geçirmektedir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Mancusun köyü, Gesi Vadisi’nin Sivas yolu üzerindeki ilk yerleşimidir. Vadi formasyonuna göre geniş su yataklarına sahip ve çukur yerleşim özelliği göstermektedir. Vadinin çukur kısmında geniş parsellerde veya yamacın topografik olarak elverişli bölgelerinde yerleşim özelliği gösteren köy, deniz seviyesinden 1250-1350 m yukarıda ancak vadi içinde bulunduklarından platoya göre daha nemli ve ılıman bir iklime sahiptir. Bağ ve bahçeleri vadi tabanında suya yakın konumda yer alan Mancusun köyünde genel olarak güney-batıya bakan cephelerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Vadi tabanından yamaçlara doğru bağ-

bahçeler ve yerleşim alanları yerini güvercinlik ve cehriliklere bırakmaktadır. Platoda ise diğer köylerde de olduğu buğday tarlaları mevcuttur (Şekil 4.116).

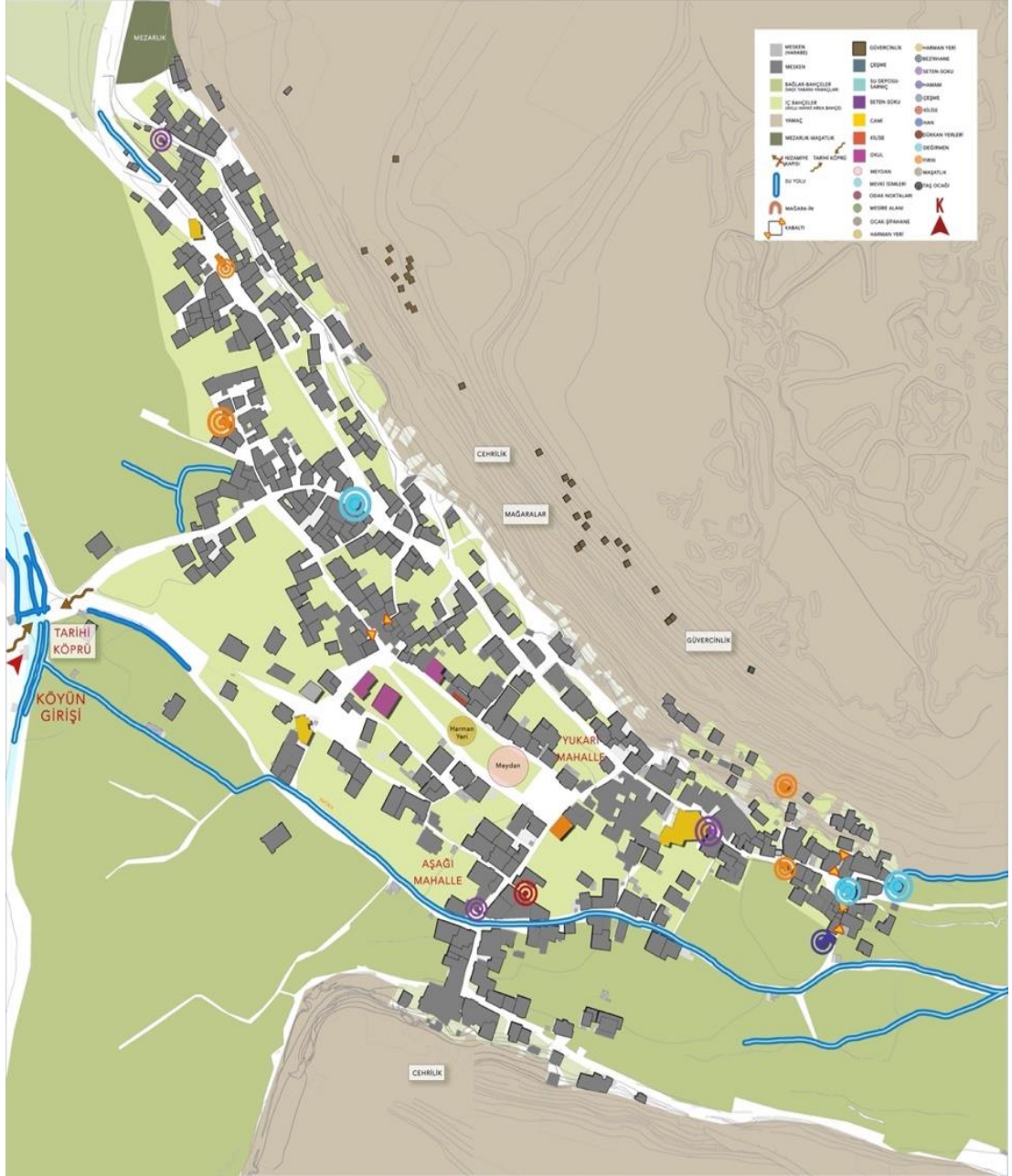
Şekil 4.116 : Mancusun köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Mancusun köyü çukur yerleşim özelliği göstermekle birlikte köy vadinin iki yamacına da yerleşmiştir. Köy halkı yerleşimi tarif ederken “*Yukarı ve Aşağı Mahalle*” olarak adlandırmaktadır. Yaygın tarımsal etkinlikleri ile anılan bu köydeki yerleşim dokusu aslında sokak ve sokak cephesi oluşturan, açık alanları görece düşük oranda, tek ve iki katlı bir tarihi kent morfolojisi göstermektedir. Topografyayı izleyen yollar, eğime paralel yönde uzanmakta, eğime dik kısa bağlantı yolları ise eğimin fazla dik olduğu kısımlarda merdivenli olarak çözülmektedir. Yamaca paralel yolların vadi tabanında su kanalları da içerdiğinden daha geniş olarak düzenlendiği izlenmektedir. Yamaçlardaki yollar ise görece daha dar ve yapıların gölgesindedir. Yamacın en dik kısmında yer alan yollar patikaya dönüşmüştür.

Mancusun köyünde 3 mahalle, 15 sokak, 5 cadde, 1 çıkmaz sokak bulunmaktaydı. Ermenilerin yoğunluklu olduğu mahalleler; Yukarı İslam, Aşağı İslam, Orta Mahalle olmakla birlikte sokak ve cadde isimleri; Hamam Sokağı, Efkeri Caddesi, Çay Sokağı, Gesi Caddesi, Kuşane Sokağı, Kayseri Caddesi, Akgöz Sokağı, Yazı Caddesi, Köprübaşı Sokağı, Kuzey Taş Caddesi, Çakmak Sokağı, Meydan Yeri Caddesi, İkinci Çıkmazı, Çavdaroglu Sokağı, Gesi Deresi Sokağı, Akgöz Çay Sokağı, Balagesi Deresi Sokağı, Hacı İbrahim Sokağı, Değirmen Sokağı, Manas Sokağı, Toros Sokağı, Güdük Sokağı’dır (Cömert, 2011). Çıkmazlara ve özel geçitlere ek olarak, yörede “*kabaltı*” olarak tanımlanan ve konutların üst katlarının altından geçen yollar da mevcuttur. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi neredeyse yoğun bir tarihi kentte izlenebilecek bitişik nizam yerleşim

izlenimi vermektedir. Düzlüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmakta, parseller kareleşmekte ve konut taban oturum alanları genişlemektedir (Timur ve diğ., 2018). Barınmalar konut ölçeğinde olduğu kadar tollarda da gerçekleşmekteydi. Mancusun köyünde 15 adet tol bulunmaktadır.

Köye giriş Gesi Vadisi tabanında bulunan taş köprü ile sağlanmakta imiş fakat günümüzde o köprünün üzerinde asfalt dökülmüştür. Yapılan görüşmeler ve araştırmalarda geçmişe dair 3 kilise (mevcut değil), 2 cami (mevcut), 5 fırın (2 fırın aktif olarak günümüzde kullanılmaktadır), 1 hamam (mevcut değil), 2 okul (biri mevcut değildir) bulunmaktadır (Şekil 4.117). Üretim peyzajı olarak tarımsal arazinin toplam köy alanının %16 sı ile diğer vadi yerleşimleri arasında en fazla tarım yapılan köy vasfındadır (Cömert, 2011). Günümüzde meydan olarak kullanılan alanda 1 harman yeri bulunmaktaydı. 12 adet müstakil ahır, 11 adet samanlık, 7 adet ambar, manda üretimi, 7 adet kuyu, 6 adet ebzirhane, 9 adet değirmen olduğu da kayıtlarda geçmektedir. 2 adet bezirhane, 4 adet değirmen, 1 adet fırın, 12 adet dükkan bulunmaktaydı (Cömert, 2010). Sosyo-ekonomik verilere bakıldığında köyde buğday, arpa, çavdar gibi tahıl ziraatinden başka arıcılık, bağcılık, başta ceviz olmak üzere muhtelif meyvecilik ve sebzeçilik yapılmaktaydı (Özbek ve diğ., s.51).

Şekil 4.117 : Mancusun köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Mancusun köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. 20. yüzyılın başına kadar da Kayseri kırsalında Gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Mancusun köyü; Ermeni ve Türklerin bir arada yaşadığı bir yerleşim olma özelliğindedir. 1875 senesinde köyün tamamı 211 hane Türk, 161 hane Ermeni, toplam 372 hane ve 1860 toplam nüfus bulunmaktaydı 20. yüzyılın başında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın tehcir ve mübadelerle değiştiği gözlemlenmiştir. 20. yüzyılın ortalarında ise kırdan kente göç ile de köy nüfusu azalmış ve günümüzde köyler mahalle olarak anılmaya başlamış ve sınırları

değiştirilmiştir. 21. yüzyıla geldiğimizde ise bu sayı 1152'ye düşmüştür. Günümüzde köyde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır.

Mancusun köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara bakıldığında; gündelik yaşamın geçmişte harman yeri olarak da kullanılan meydan alanında, seten önünde, mesire alanı olarak da Nize köyünde bulunan Nize Çayırı'da geçmekteydi. Halk arasında mevki isimlerine bakıldığında; Ali Köse Mevki, Kel Yeri Mevki, Zelve Mevki, Göl Yeri Mevki, Gesi Yeri Mevki, Köy Yeri Mevki, Kızıl Kaya Mevki, Balagesi Deresi Mevki, Asvaz İn Mevki, Karadan Mevki, Hamurkesen Mevki, Kavlar Mevki, Germirlik Mevki, Aslan Göz Mevki, Mezar Arkı Mevki, Orta Bağlar Mevki, Hendek Mevkii, Gesi Deresi Mevkii olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2011).

Tarım ve hayvancılıkla anılan Mancusun köyünde yoğunluklu olarak çiftçi, ırgat, bağcı, bostancı meslekleri baskın olmakla birlikte diğer köylerde de olduğu gibi bu köyde de inşaat işleri ve horosan harcı yapımı gibi zanaatlar bulunmaktaydı. Bağ ve bahçelerde daha çok arpa, buğday, bağ-bostan, ceviz, meyve, kendir, kavun, karpuz, fasulye, nohut, patates yetiştirilmiştir. Gerçekleştirilen sözlü görüşmelerde, Mancusun'un vadi ağzındaki konumu nedeniyle akarsuyun yayıldığı, dolayısıyla manda beslenen az sayıdaki yerleşimden biri olduğu belirtilmiştir. Özellikle yaşlı ceviz ağaçlarının bulunduğu ve geçmişte üzümlerden şarap üretiminin yaygın olduğu anlatılan yerleşimde, bahçe tarımı halen devam etmektedir (Timur ve diğ., 2018). Üzümün 3 çeşit ürüne (sirkelik, şaraplık, pekmezlik) yönelik yapıldığı, kayısı, elma, cevizin çokça yetiştirildiği ve hepsinin de kışa hazırlığının yapıldığı ve kurutulduğu söylenmiştir. Pekmez yapımında “*balbaşı pekmez*” olarak nitelendirilmekte, her evde tandır olduğu fakat imece olarak mahalle fırınlarında da ekmek, kete yapıldığı aktarılmıştır. Cehrilikler bulunduğu bilinmekle birlikte cehri üretiminin toplam alana oranla en yüksek yoğunlukta olan köy olarak kayıtlarda bulunmaktadır. Bu köy tarımsal ve hayvansal üretimde diğer köylere oranla geçmişte en büyük ekonomik girdiye sahip olmuştur.

Şekil 4.118'deki Mancusun köyü hafızalarda; iki yamaçtan oluştuğu ve çukurda yer aldığı; cami, harman yeri, han, okul, seten, çeşme, fırın, kilise etrafında şekillenen bir merkezin olduğu; barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı, mağara ve tollların bulunduğu; çukurdan yamaçlara doğru

gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı, manda yetiştiriciliği ve manda kaymağı ile ünlü olan bir köydür.

Şekil 4.118 : Mancusun köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.119’da Mancusun köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslim halka ait cami, namazgah ve mescit yapıları fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Fakat kiliselerin fiziksel varlığı bulunmamaktadır. Yapılan görüşmeler doğrultusunda yerleri işaretlenmiştir. 3 Sıbyan mektebi olduğu bilinmekle birlikte günümüzde bu okulların biri hariç diğerleri varlıklarını devam ettirememiştir. Fiziksel olarak varlığı devam eden okul ise halk eğitim merkezi gibi işleve sahiptir. Barınma alanları tollardan da oluştuğu gibi ev ölçeğinden konak ölçeğine kadar çeşitlilik göstermektedir. Yamaçlara doğru gidildikçe mağaralar gözlemlenmekte, fakat oralarda yaşam devam etmemektedir.

Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Aynı şekilde bezirhaneler ve değirmenler de hafızalarda olmakla birlikte, çoğu fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememektedir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların yeri hafızalarda olsa da biri hariç diğerleri işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Ambar ve mazenlerin yerleri hafızalarda işaretlenmiş olup, fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, cevizlik, bağ ve bahçe alanları arasında cehrilik alanları hariç geri kalan üretim peyzajı alanları hem fiziksel hem de işlevsel olarak varlıklarına devam ettirmektedir. Setenler, köyün iki bölgesinde

de bulunmaktadır. Bunlar hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen, biri fiziksel ve işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Diğerinin ise otobüs durağına yakınlığı, dört yol kesişiminde olmasından dolayı toplanma, buluşma mekanı özelliği kazanmıştır. Ticaret alanları olan dükkanların günümüzdeki meydan olarak kullanılan açık alan etrafında çevrelendiği bilinmekle birlikte biri hariç geri kalan dükkanlar işlevsel olarak kullanılmamaktadır. Günümüze harabe olarak ulaşan ticari bir birim olan hamam yapısı, su kanallarından yararlanabilecek biçimde yerleşimin düzlük kısmında yer almakta, boyut olarak küçük bir köşk hamamı niteliğindedir ve daha kapsamlı bir köşkten arta kalarak son yüzyılda ticari kullanıma geçmiş olması da mümkündür (Timur ve diğ., 2018). Günümüzde harabe haldedir. Harman yeri ise köy meydanında bulunmaktadır. Günümüzde ise fiziksel olarak işlevsizliğe uğramıştır.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelen meslekler arasında tarım ve hayvancılık öncelikli olmak üzere köyde bu alanları içeren meslekler az da olsa devam etmektedir. Bu köy özellikle de “*manda yetiştiriciliği ve manda kaymağı*” ve “*Mancusun ketesi*” ile anılmaktadır. Gesi Vadisi’nde gelen Mancusun köyünde geniş yataklar oluşturmasından kaynaklı manda yetiştiriciliği geçmişte yapılmış olsa da günümüzdeki varlığı gözlemlenmemiştir. Maşatlıkların hafızalardaki yerleri tespit edilmiştir. Kabristan alanları ise fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

Mesum kişiye çoktur yarıncı
leşim izelliyi göstermek bir-
likte, kök halkı yerleşimi tarif-
ederken "Yükley ve Aşağı Ma-
hale" olarak adlandırılmak-
tadır. Marsum köyünde 3
mahalle, 15 sokak, 5 cadde, 1
çukruz sokak bulunmaktadır.
Marsum köyü, marsum köyü
anılan bu Köyler gibi, Gezi
Vadisi tabanında bulunan taş
köprü ile sağlanmakta imiş
fakat günümüzde o köprünün
üzzerinde araçlar geçilememiştir.
"Yapılan girişimler ve anastr-
malarda geçmişten beri 3 kilise
varmış, bunların 2 tanesi kırık
mevcut, 5 m 12 m aralığı
olarak günümüzde kullanı-
lmaktadır), 1 hanım mevcut
değil), 2 okul (biri mevcut
değildir) bulunmaktadır.

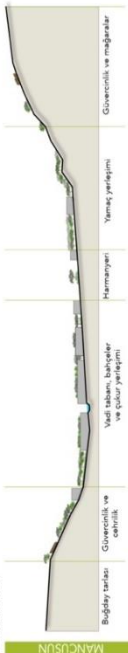
Oslavin yapıları olarak tarasın
arazinin toplam köy alanına
oranla diğer vadi yerleşimleri
arasında en fazla tarım
yapılan köy durumundadır.
Günümüzde meydana olarak
kullanılan alanda 1 hanım
yeri bulunmaktadır.

SOSYO+ KİMLİK BİLEŞENLERİ

Kategori	Değer
Gayri - Müslim	1500_335
Müslim	1875_890

Mancusun köyü, vadi formasyonuna göre geniş su yataklarına sahip ve çukur yerleşim özelliği göstermektedir. Vadinin çukur kısmında geniş parsellerde veya yamacın topografik olarak elverişli bölgelerinde yerleşim özelliği gösteren köy yamaçlarına doğru gidildikçe güvercinlik ve cebrilik alanlara bırakmaktadır. Platoda ise buğday tarlaları mevcuttur.

[illegible]

Şekil 4.119: Mancusun'un hafıza peyzajı kimlik kartı.

- **Efkere (Bahçeli) Köyü**

Şekil 4.120 : Yamaçtaki güvercinliklerden Efkere köyüne bakış (Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Efkere köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyde doğup büyümüş A. bey (65) ve halen köyde yaşayan A. beyin dayısı (90) dır. A. bey, Efkere’de doğmuş, büyümüş sonrasında iş için Kayseri’ye yerleşmiştir. Aile geçimini hayvancılıkla sağlamıştır. Dayısı ise hala köyde yaşamaktadır. Dayısı ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. A bey ile de hem sözlü görüşmeler hem de hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Efkere köyü, Gesi Vadisi’nin Sivas yolu üzerindeki Mancusun’dan sonra gelen ikinci yerleşimidir. Vadi formasyonuna göre yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. İki yamaçta da yerleşim özelliği gösteren Efkere köyünün dik sarp yamaçlarında güvercinlik ve cehrilikler yer almaktadır. Platoda ise diğer köylerde de olduğu gibi buğday tarlaları mevcuttur.

Şekil 4.121 : Efkere köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

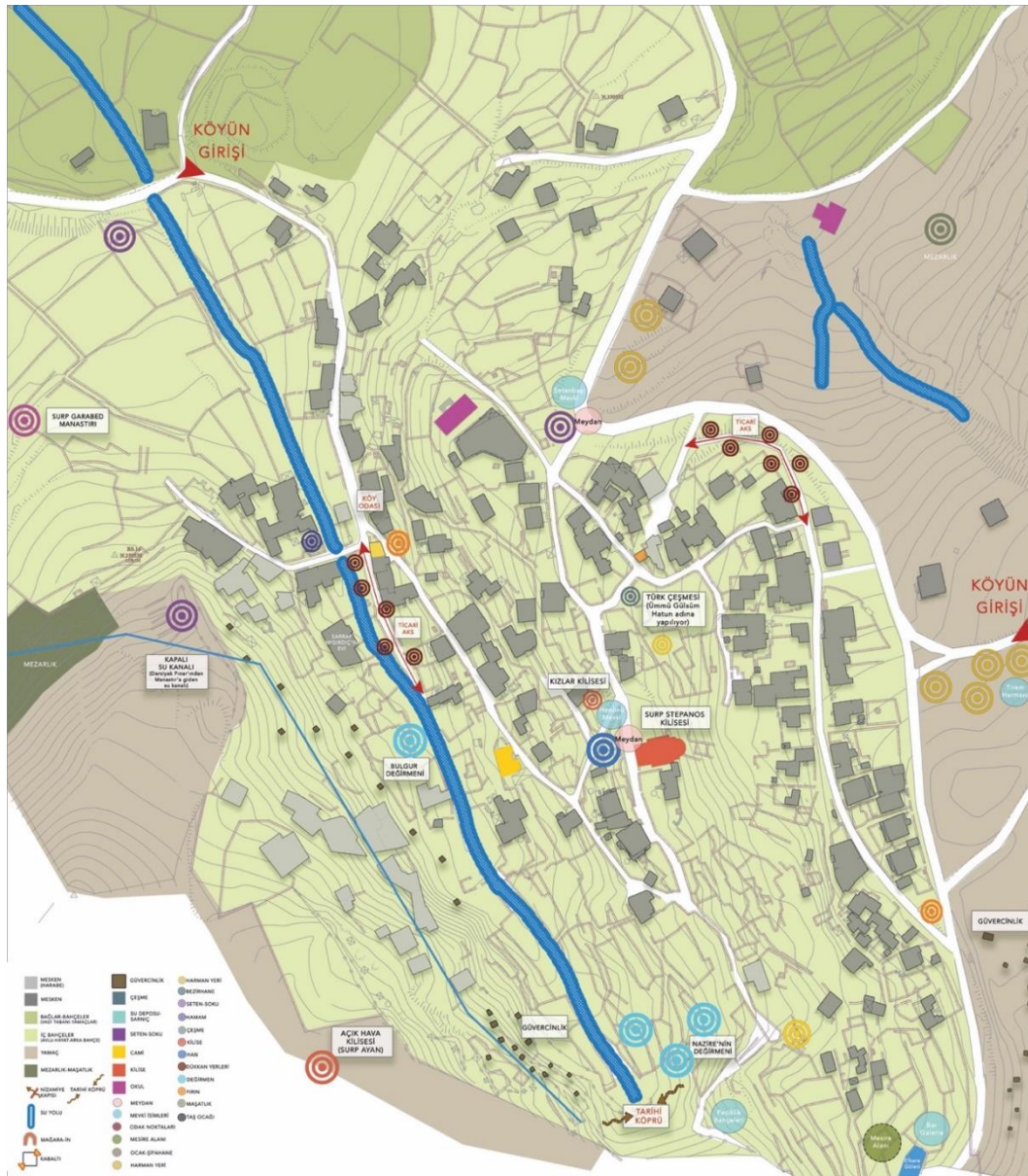
Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni: Efkere köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte köy vadinin her iki yamacına da yerleşmiştir. Köy halkı yerleşimi

tarif ederken “*Güney ve Kuzey Efkere*” olarak adlandırmaktadır. Kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılan Efkere köyündeki evler, bu vadinin içerisindeki düzlüklerde ve yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi neredeyse yoğun bir tarihi kentte izlenebilecek bitişik nizam yerleşim izlenimi vermektedir. Düzlüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Kuzey Efkere’nin çok büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Güney Efkere’de ise yaşam halen devam etmektedir. Diğer köylerden farklı olarak bu köyde ticari akslar gelişmiş; demirci ve sarraf dükkanlarının olduğu iki farklı kotta ticari aks bulunmaktadır.

16. yüzyıl sonlarında köyde kuzey güney kilise ve kethüda olmak üzere dört mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler; Han Mahallesi, Kuzey Mahalle, İslam Mahallesi, Demircilik Mahallesi’dir. Cadde ve sokaklar ise; Maşat Sokağı, Hacet Sokağı, Çarşı Caddesi, Mahami Sokağı, Değiren Sokağı, Keşiş Sokağı, Aynalı Sokağı, Kilise Sokağı, Cezayirli Sokağı, Horozoğlu Sokağı, Darsiyak Caddesi, Kabriyel Sokağı, Manastır Caddesi, Uğurlu Sokağı, Nalbant Sokağı, Hamit Efendi Sokağı, Kürkçü Sokağı, Demircilik Caddesi, Halim Ağa Sokağı, Kara Şahin Sokağı, Kalaycıoğlu Sokağı, Hacı Efendi Sokağı, Cadıoğlu Sokağı, Raşit Ağa Sokağı, Kabakoğlu Sokağı, Haşım Ağa Sokağı, Harman Sokağı ve Kayseri Caddesi’dir (Cömert, 2011). Sokak ve cadde isimlerinden de anlaşılacağı üzere Efkere’de çarşıların ve demircilerin olduğu bir sokak aksı bulunmaktadır.

Efkere köyünde bulunan taş köprü iki yamaç yerleşimini (Kuzey-Güney Efkere) birbirine bağlamaktadır. Yapılan görüşmeler ve araştırmalarda; geçmişe dair 4 kilise (biri kaya kilisesi, diğeri açık hava kilisesidir, mevcut), 4 cami (mevcut), 3 fırın (mevcut), 2 hamam (birinin manastırın içinde olduğu diğeri ise Güney ve Kuzey Efkere kesişiminde olduğu bilinmektedir, mevcut değildir), 1 okul (mevcut), 2 manastır (mevcut değil) bulunmaktadır. Ermenilerin dini merkezi olarak atfedilen Efkere köyünde 4. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın yerleştiği; azizlerin ve keşişlerin ibadet ettiği kutsal mekân olma özelliği olduğu bilinmektedir. Darsiyak’ta bulunan suyun kaynağından Surp Garabed Manastırı’na kadar 4 km boyunca kapalı su kanalı yer altından menhollerle gelmektedir. Köyde 1 hamam, 1 han, 2 fırın, 2 kuyu, 1 ahır, 3 çeşme, 40 dükkan, 3 değirmen, 1 kabristan, 106 güvercinlik, 1 ahır olduğu da kayıtlarda geçmektedir (Cömert, 2011). Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve

ağaçları, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. Platoya doğru çıkılınca, düzlük alanlarda ise buğday tarlaları mevcuttur. Değirmenler, Efkere Göleti'nden köye doğru gelen açık su kanalları hattında yoğunlaşmaktadır. Bir seten Güney Efkere'de diğer seten ise Kuzey Efkere'de olmak üzere toplam 2 seten bulunmaktadır. 2 harman yeri işaretlenmiştir (Şekil 4.122).

Şekil 4.122 : Efkere köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Efkere köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. 1570’de köy bir hayli büyüdüğü için iki mahalle haline geldiği, mahallelerin “*kuzey*” ve “*güney*” mahalleleri olduğu bilinmektedir. Her iki

mahallenin de ahalisinin tamamen gayrimüslim olduğu bilinmekle birlikte güneyde 116, kuzeyde 63 nefer yaşamaktadır. 1584'te ise köye güney ve kuzey mahallelerinden başka kilise ve kethuda mahalleleri eklenmiş, nüfus da tamamı gayrimüslim olmak üzere 269 kişiye çıkmıştır (Özbek ve diğ., s.43). 20. yüzyılın başına kadar da Kayseri kırsalında Ermenilerin yoğunluklu olduğu Efkere köyünde 381 hane, 321 hanesi Ermeni halkına, 60 hanesi Türk halkına aittir. 20. yüzyılın başında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın tehcir ve mübadelerle değiştiği gözlemlenmiş, 20. yüzyılın ortalarında ise kırdan kente göç ile de köy nüfusu azalmış ve günümüzde köyler mahalle olarak anılmaya başlamıştır. Günümüzde köyde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır.

Efkere köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara bakıldığında; gündelik yaşam geçmişte Demircilik ve Çarşı Caddeleri olarak anılan ve vadi tabanına paralel uzanan akslarda geçmektedir. Mesire alanı olarak Efkere Göleti'ne gidilmekte aynı zamanda burada çamaşır da yıkanmaktaydı. “Bar Galeria” mevkinde de sosyo-kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir mekan bulunmakta olduğu bilgisi aktarılmıştır. Kaynak kişi kış mevsiminde zamanın geçtiği kış odasını anlatmaktadır; “kış akşamları ailenin bir araya geldiği zamanlarda ateşin üstüne metal ayak koyulur, üzerine bir yorgan serilir ve altına oturulur hem aile bir araya gelir hem de ısınılırdı” olarak akşam geçirilen zamanı anlatmıştır. Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Gül Kudüs Mevki, Saravenlik Mevki, Hendek Mevki, Gesi Caddesi, Köprü Üstü Mevki, Celal Bağları Mevki, Dere Bahçeleri Mevki, Köy Üstü Mevki, Hanönü, Kale Mevki, Mancusun Yolu Mevki, Derin Dere Mevki, Kaba Kaya Mevki, Balagesi Mevki, Tosbağalık Mevki, Eliya Mevki, Balkalı Mevki, Haç Dağı Mevki olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2011).

Sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında köyde başlıca buğday, arpa ziraatından başka üzüm bağları, ceviz muhtelif meyve ve sebze bahçeleri olan, arıcılık yapılmaktaydı (Özbek ve diğ., s.43). 19. yy da birçok Avrupalı firmanın bayilikleri alınmış ve Efkere'de vadi boyunca akan çayın kenarında uzanan Çarşı Caddesi, Han Caddesi, Manastır Caddesi ve Demircilik Mahalleleri'nde ticari faaliyetlerin sürdürüldüğü ve buralarda özellikle hırdavat, ecza, parfümeri, tuhafiye, tekstil, ziynet eşyaları gibi metaların satıldığı bilinmektedir. Halk arasında “düzen düzmek” olarak tabir edilen ve diğer köylerden buraya gelin kızın çeyizini oluşturmak için gelindiği söylenmektedir.

Bilgi ve pratikler olarak; kıtlık zamanlarında Mancusun ve Efkere arasında bulunan Dua Meydanı'na gidildiği ve buradan hareketle Gesi'deki suyun gözüne doğru yürünüldüğü söylenmektedir. Killik Dağı'ndan getirilen toprak ile kayısı ve yumurta akı karıştırılarak harç malzemesi elde edildiği bilgisi de verilmiştir. Köyde kolektif olarak yapılan işler arasında; Darsiyak'tan gelen suyun Efkere Göleti'ne kadar kanal temizliğinin yapılması, Kayseri-Sivas yolundan başlayarak Gesi ve Efkere'ye doğru araç yolunun taşlarının dizilmesi, ekinlerin hasat işlemlerinin başlatılması (orak ve harman zamanı), yonca ekim zamanında birlikte çalışmak gibi imecelerin varlığı aktarılmıştır. Zanaat ve sanat değerlerine bakıldığında eskiden geçim kaynaklarının yoğunluklu olarak demirci ve sarraf dükkanlarının varlığı ve ticari aksın varlığından hareketle ticaret diyebilmek mümkündür. Onun haricinde diğer köylerde de olduğu gibi boyacılık ve sıvacılık meslekleri bulunmaktadır.

Şekil 4.123'deki Efkere köyü hafızalarda; iki yamaçtan oluştuğu cami, kilise, sarraf dükkanları, han etrafında şekillenen bir merkezin olduğu; barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; aynı zamanda Ermeni halkına ait manastırın yer aldığı, demirci ve sarrafları ile ünlü olan bir köydür.

Şekil 4.123 : Efkere köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasından elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.124'de Efkere köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak müslim halka ait cami, namazgah ve mescit yapıları fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. 2 manastır ve 2 kilisenin bulunduğu Efkere köyünde sadece 1 kilise günümüze kadar ulaşabilmiştir. Açık Hava Kilisesi, Kızlar Kilisesi ve manastırın

içerisinde yer alan kilise günümüze ulaşamamıştır. 4 manastır ve 2 mektebin olduğu bilinmekle birlikte günümüzde bu okulların hiçbir varlıkları devam ettirememiştir. Barınma alanları çok ciddi şekilde zarar görmüş harabe haldedir.

Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Aynı şekilde bezirhaneler ve değirmenler hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte çoğu fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların yeri hafızalarda olsa da biri hariç diğerleri işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Ambar ve mazenlerin yerleri hafızalarda işaretlenmiş olup, fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, cevizlik, dutluk, bağ ve bahçe alanları arasında cehrilik ve dutluk alanları hariç geri kalan üretim peyzajı alanları hem fiziksel hem de işlevsel olarak varlıklarına devam etmektedir. Setenler köyün iki bölgesinde bulunduğu hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen biri fiziksel olarak var olsa da işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Diğerleri ise hem fiziksel hem de işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Ticaret alanları olan dükkanların Çarşılar ve Demirciler Caddesi'nde yer aldığı bilinmektedir. Fakat günümüzde fiziksel ve işlevsel olarak sürekliliği bulunmamaktadır. Hamam yapısı da suyun en alt kotuna yakın konumda yer almakla birlikte günümüzde hem fiziksel hem de işlevsel olarak yer alamamaktadır. Harman yeri ise köyün iki kısmında yer almaktadır. Günümüzde ise fiziksel olarak işlevsizliğe uğramıştır.

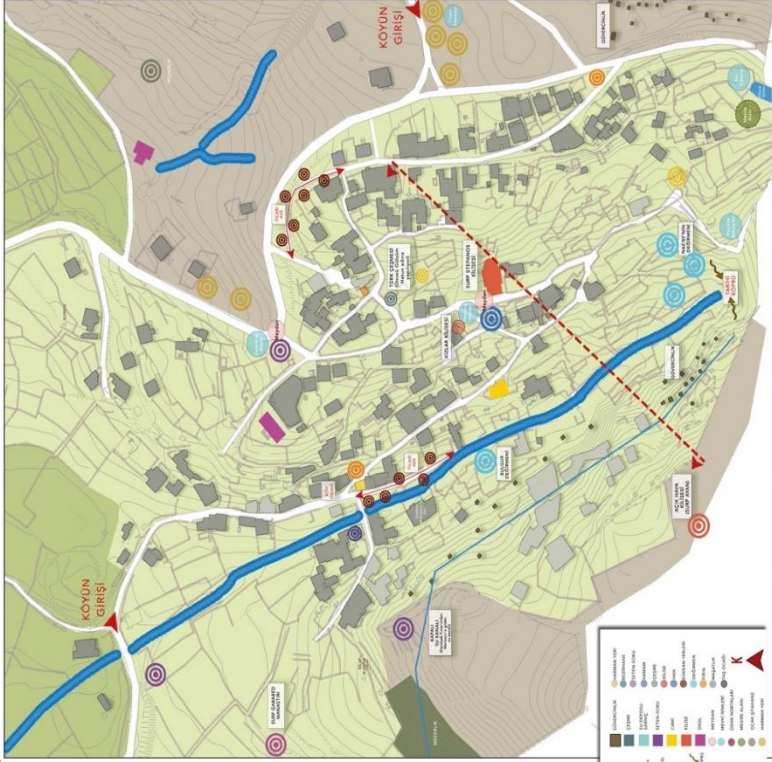
Efkere köyü özellikle demircilik ve sarafılık zanaatlarıyla anılmaktadır. Onun haricinde nakkaş, taş ustalığı, boyacı-sıvacı, çerçi, çiftçi, asker, değirmencilik meslekleri de yapılmaktaydı. Maşatlık alanların yerleri işaretlenmiş, günümüzde hem fiziksel olarak hem de işlevsel olarak farklılığa gitmiştir. Kabristan alanı fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLİMLERİ

Efkere köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte köy vadinin her iki yamacına da yerleşmiştir. Köy halkı yerleşimi tarif ederken "Güney ve Kuzey Efkere" olarak adlandırmaktadır.

Efikere köyünde bulunan taş köprü
iki yamaç arasında, Kuzey-Güney
Ekifere) birbirine bağlamaktadır.
Yapılan görüşmeler ve araştırmalar-
da; geçmişte dair kille (bir kişi ya da
kilesi), digeri açık kara kilesidir,
(mevcut), 4 cami (mevcut), 3 fırın
(mevcut), 4 hamam (birinin manas-
tırın içinde olduğu diğerlerin ise
Güney ve Kuzey Ekifere kesiminde
olduğu bilinmektedir), mevcutt
değildir), 1 okul (mevcut), 2 manas-
tır (mevcut değil) bulunmaktadır. Er-
menilerin dini merkezleri olarak atfed-
ilen Ekifere köyü 4, yüzüldan üç-
baren Hristiyanlığın yerleştiği; azı-
nelerin ve kesşilerin ibadet ettiği
kutsal mekan olma özelliğini dir.

Üretim peyzajı olarak değerimlenir, Eklore Gölet'inden açık su kanalları ile gelen hatta yoğunlaşmaktadır. Bir seten Güney Ekfere'de diğer seten ise Kuzey Ekfere'de olmak üzere toplam 2 seten bulunmaktadır. 2 harman yeri işaretlenmiştir. 1 Aynı zamanda köyde 1 harman, 1 han, 2 firin, 2 duyu, 1 ahır, 3 çeşme, 40 dukkan, 3 değirmen, 1 kabristan, 106 güvercinlik, 1 ahır olduğu da kayıtlarda geçmektedir (Çömert, 2010).

KAYNAK KİŞİ

Efkere köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyde doğup büyümüş A. bey (65) ve halen köyde yaşayan A. beyin dayısı (90) dır. A. bey, Efkerde doğmuş, büyümüş sonrasında iş için Kayseri'ye yerleşmiştir.

SOSYO+ KİMLİK BİLEŞENLERİ

Tarihsel katmanlara bakıldığında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın değişimleri gözlemlenmiştir. 20. yüzyılın başına kadar da Kayseri kırsalında Ermenilerin yoğunluğu olduğu Ekere köyünde bu nüfusun tehcir ve mübadelelerle gittiği bilinmektedir.

Yaşamsal katmanlara bakıldığında Efkere köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara

2017_681

vadi tabanına paralel uzanan akslarda geçmektedir. Mesire alanı olarak Efkere Göleti'ne

gidilmekte aynı zamanda çamaşır yıkanmaktadır. -Bar Galerla- mevkinde de sosyal-kültürel faaliyetlerin yürütülmesi için bir mekan bulunmakta olduğunu bilaisi k-

350 karadane idareyetlerini yapmıyordu. Olayda bir miktar bulunduktan olayda bilgisi ak-

akı karıştırılarak harç malzemesi elde edildiği bilgisi verilmiştir. Geleneksel el işçiliğine

bakıldığında, eskiden geçim kaynaklarının yoğunluklu olarak demirci ve sarraf dükkan-

ların varlığı ve ticari aksın varlığından hareketle ticaret diyebilmek mümkündür. Onun haricinde diğer kâbulde de olduğu gibi boyacı sıvısı bulunmaktadır.

написанием айгел кохтенге де ындауу үйи болжол, эиваси болушунан калган.

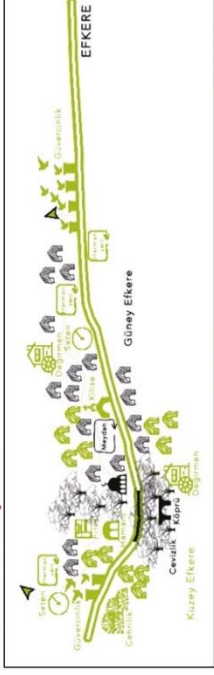
[illegible]

DOĞAL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Efkere köyü, vadli formasyonuna göre yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. İki yamaçta da yerleşim özelliği gösteren Efke köyünün dik sarp yamaçlarda güvercinlik ve cehirlikler yer almaktadır. Platoda ise diğer köylerde olduğu gibi buğday tarlaları mevcuttur.

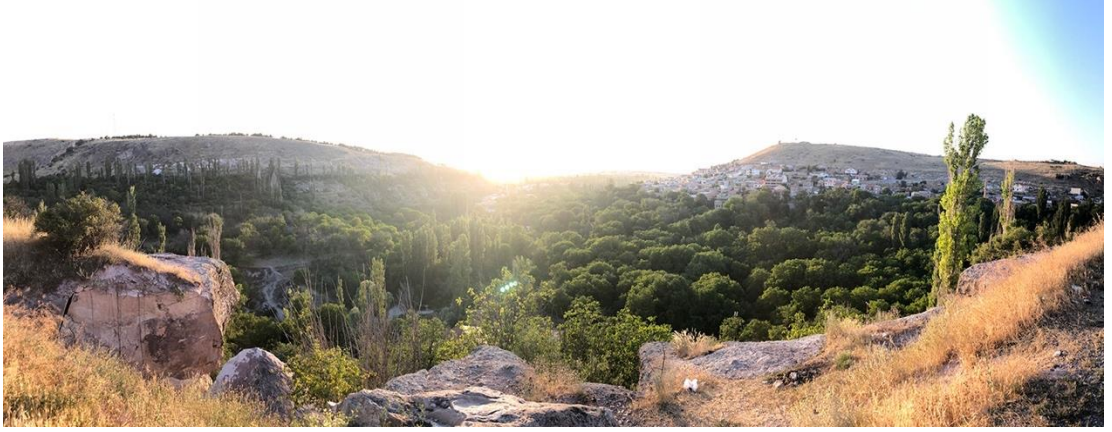

HAFIZA KİMLİK BİLEŞENLERİ

[illegible]

Şekil 4.124 : Efkere'nin hafıza peyzajı kimlik kartı.

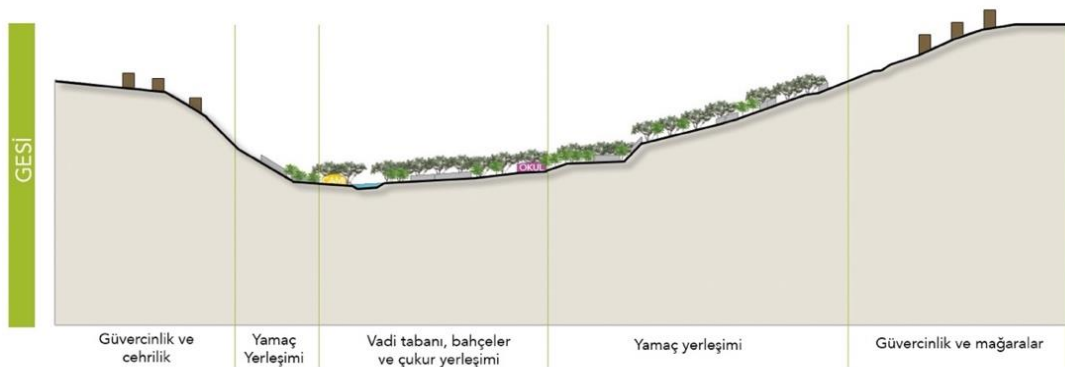
- Gesi (Bağyurdu) Köyü

Şekil 4.125 : Yamaçtan Gesi güneye bakış (Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Gesi köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köy halkı tarafından “Haloğlu” lakabı ile anılan A. bey (70) ve emekli öğretmen Y. bey (70)’dir. Her ikisi de Gesi köyünde doğup büyümüştür. Sonrasında Kayseri merkezde kışlarını geçirmekte, yazları ise Gesi’deki evlerini bağ evi olarak kullanmaktadırlar. Y. bey ile yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler yapılmıştır. A. bey ile de köyde hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Gesi köyü, Gesi Vadisi’nde bulunan yerleşimler arasında merkezi köy niteliği taşımaktadır. Vadi formasyonuna göre yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. İki yamaçta da yerleşim özelliği gösteren Gesi köyünün dik sarp yamaçlarda güvercinlik ve cehrilikler yer almaktadır. Platoda ise diğer köylerde de olduğu buğday tarlaları mevcuttur. “Kuzey ve Güney Geçe” olarak tarif edilen yamaçlar vadi tabanında bulunan köprübaşı mevkinde bir taş köprü ile bağlanmaktadır (Şekil 4.126).

Şekil 4.126 : Gesi köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Gesi köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte köy vadinin her iki yamacına da yerleşmiştir. Köy halkı yerleşimi tarif ederken “Güney ve Kuzey Gesi” olarak adlandırmaktadır. Kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılan Gesi köyündeki evler, bu vadinin içerisindeki düzlüklerde ve yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Açık ya da yarı açık alanlar daha sınırlıdır ve sokak cephesi neredeyse yoğun bir tarihi kentte izlenebilecek bitişik nizam yerleşim izlenimi vermektedir. Düzlüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde Kuzey Gesi’nin çok büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Güney Gesi de ise halen yaşam devam etmektedir. Güney ve Kuzey Gesi’yi birbirine bağlayan köprübaşı mevkide taş köprünün bulunduğu yerlerde ticari birimler, çeşme, fırın, cami ve okul yapısı bulunmaktadır.

2 mahalle, 21 sokak, 6 caddeden oluşan Gesi köyündeki mahalle, sokak ve cadde isimleri; Ağırnas Caddesi, Dağ Sokağı, Çeşme Sokağı, Mescid Sokağı, Çavuş Sokağı, Nesimi Sokağı, İbrahim Ağa Sokağı, Hacı Ahmet Sokağı, Ispıdın Caddesi, Seyidahmet Sokağı, Bağcı Sokağı, Külekçi Sokağı, Efkeri Caddesi, Güney Caddesi, Değirmen Sokağı, Bürüngüz Caddesi, Çay Sokağı, Bahçe Sokağı, Kayseri Caddesi, Harman Sokağı, Kilise Sokağı, Hamam Sokağı, Rum Kilisesi Sokağı, Sunu Sokağı, Kaya Sokağı, Bayır Sokağı, Su Sokağı’dır (Cömert, 2011).

Köye giriş, Gesi Vadisi tabanından 1 noktadan (Köprübaşı Mevki) taş köprü ile iki yamacı birbirine bağlamaktadır. Köy halkı yerleşimi “Güney ve Kuzey Geçe” olarak tanımlamaktadırlar. 1 Rum kilisesi, 2 hamam, 6 çeşme, 8 samanlık, 8 değirmen, 6 ahır, ambar ve kuyular bulunmaktaydı. Müslümanlara ait Gesi Kuzey 5 adet dükkan, Güney mahallede ise 6 adet dükkan bulunmaktaydı (Cömert, 2011). Yapılan görüşmeler ve araştırmalarda geçmişe ait 2 kilise (biri kaya kilisesi olup mevcuttur, diğeri mevcut değildir), 5 cami (mevcut), 1 fırın (mevcut), 2 hamam (birinin konağın içinde olduğu diğerinin ise Güney Geçe’de bulunmakta, mevcut), 1 okul (mevcut) bulunmaktadır. Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise buğday tarlaları mevcuttur. Değirmenler suyun gözünün olduğu Paşa Pınarı Mevki’nde yoğunlaşmaktadır. Bir Güney Geçe’de diğeri

Türk (Müslüman) şeklindedir. 20. yüzyılın ortalarında ise kırdan kente göç ile de köy nüfusu azalmış ve günümüzde köyler mahalle olarak anılmaya başlamıştır. Günümüzde köyde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır.

Gesi köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara bakıldığında; gündelik yaşam geçmişte cami önlerindeki genişliklerde, köprü başı mevkinde (Kuzey ve Güney Geçeyi birbirine bağlayan köprü), mesire alanı olarak da Üçhavuzlar Mevki ve Paşapınarı Mevki'nde yaşanmaktadır. Zanaat ve sanat değerleri incelendiğinde eskiden geçim kaynakları yoğun olarak hayvancılık olurken şu an aktif olarak bu mesleği yapan kimse kalmamıştır. Değirmen sayılarının fazlalılığı dikkat çekicidir. Vadinin köy ile buluştuğu en kesitin en uzun olduğu köydür, dolayısıyla meşhur “*Gesi Bağları*” türküsüne de konu olmuş yeşillikte bağ ve bahçeleri ile ünlüdür. Kuzey Geçе’de yer alan “*Konak mevkinde*” yer alan tarihi konak, Osmanlı Dönemi askeri sistemi sipahi yetiştiren yer olarak kolektif hafıza da yer almaktadır. Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Yukarı Mevkii, Çalkan Mevkii, Kuzeyaltı Mevkii, Camıgözlü Mevkii, Kayabaşı Mevkii, Çöymük Mevkii, Aşağıdere Mevkii, Taşlık Mevkii, Agus Mevkii, Debbağlı Mevkii, Yukarıdere Mevkii, Dere Bahçeleri Mevkii, Kale Mevkii, Bılıysın Mevkii, Köy Civarı Mevkii, Vekse Yolu Mevkii, Dua Meydanı Mevkii olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2011). Sosyo-ekonomik verilerine bakıldığında buğday, arpa, burçak ve çavdar tarımı ile bağ ve bol miktarda muhtelif meyve ve ceviz yetiştirirken, keçi ve koyun cinsi hayvanların da bulunduğu kayıtlarda yer almıştır. Köyde koyunculuk, arıcılık, bağcılık, sebzecilik ve başta ceviz ve armut olmak üzere meyvecilik ve tahıl ziraati yapılmaktaydı (Özbek ve diğ., s.43). Bilgi ve pratikler olarak; kıtlık zamanlarında Mancusun ve Efkere arasında bulunan Dua Meydanı’na gidildiği ve buradan hareketle Gesi’deki suyun gözüne doğru yürünüldüğü söylenmektedir.

Şekil 4.128’deki Gesi köyü hafızalarda; iki yamaçtan oluştuğu; kuzey geçe ve güney geçenin köprübaşı mevkinde kesiştiği; cami, kilise, değirmen, hamam, fırın, dükkanların bu kesişimde yer aldığı; barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca iki yamaçta da yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; özellikle ceviz ağaçları ve türkölere konu olmuş Gesi bağları türküsü ile ünlü olan bir köydür.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustalığı, boyacı-sıvacı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Onun haricinde nakkaş, çerçi, çiftçi, asker, değirmencilik meslekleri yapılmaktadır. 1834 yılında erkek nüfusun %11'i yılında dışarıda çalışmaktadır, en çok da İstanbul'da nakkaşlık yapmaktaydılar (Cömert, 2011). 1831'de Kayseri ve çevresi köylerinde yaşayan erkek nüfusun ancak binde 8'i okuma yazma biliyorken, Gesi'de bu oran %4 civarındadır (Cömert, 2010). 1'i Rum, 1'i Ermenilere ait 2 maşatlık alanlarının yerleri işaretlenmiştir. Günümüzde bu alanlar hem fiziksel olarak hem de işlevsel olarak farklılığa gitmiştir. Kabristan alanı fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

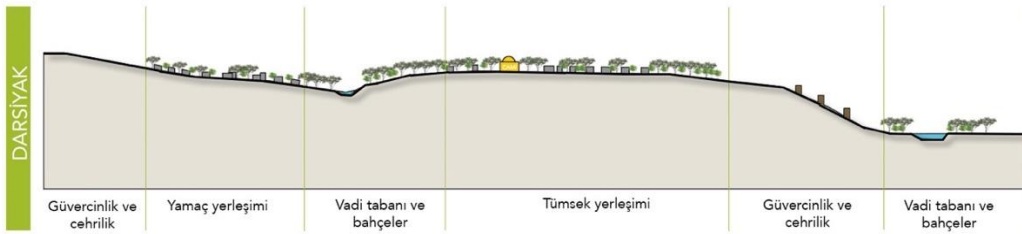
- **Darsiyak (Kayabağ) Köyü**

Şekil 4.130 : Yamaçlardan Darsiyak’taki Yanartaş Kilisesi’ne bakış (Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Darsiyak köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler Darsiyak köyünde doğmuş büyümüş olup günümüzde baba-oğul olarak 2 nesil boyunca restorasyon uygulamaları ile uğraşmaktadırlar. Köyü yazın bağ evi olarak kullanmaktadırlar. Kışları merkezde yaşamaktadırlar. Her ikisi ile de Darsiyak köyünde yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Darsiyak köyü, Gesi Vadisi’nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Köy iki vadi olan Değirmendere ve Gesi Vadisi’nin kesişiminde bulunmaktadır. Köy halkı bu iki vadi kesişiminin ayırdığı yamaçları tarif ederken her iki tarafa da “Karşı Geçe” olarak dillendirmektedirler (Şekil 4.131).

Şekil 4.131 : Gesi köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Darsiyak köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte köy iki vadinin kesişiminde yer almaktadır. Köy halkı yerleşimi tarif ederken her iki tarafı da “*Karşı Geçce*” olarak tarif etmektedirler. Darsiyak köyündeki evler, bu vadinin içerisindeki düzlüklerde veya yamaçlarındaki elverişli bölgelerde yer almaktadır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Düzlüğe inildiğinde yapıların yan veya arkasında geniş bahçeler ortaya çıkmaktadır. İki geçeyi birbirine bağlayan köprübaşı mevkide taş köprü bağlamaktadır. Bir noktada kabaltı bulunmaktadır. 12 sokak ve 2 cadde oluşan Darsiyak köyündeki cadde ve sokak isimleri; Kayseri Caddesi, Mahmut Efendi Sokağı, Çay Sokağı, Cami Şerif Sokağı, Harman Sokağı, Kilise Sokağı, Dar Sokak, Maşat Sokağı, Celepçi Sokağı, Şeyh Ağa Sokağı, Manastır Caddesi, Köşebaşı Sokağı, Uzun Seki Sokağı, Şifanelli Sokağı’dır (Cömert, 2011).

Köye giriş Gesi Vadisi tabanından 1 noktadan taş köprü ile hem karşı köy olan Nize (Güzelköy)’yi hem de Darsiyak’ın iki yamacını hem de dere mevkiyi bağlamaktadır. Yapılan görüşmeler ve araştırmalarda geçmişe ait 3 kilise (biri kaya kilisesidir, mevcut), 2 cami (mevcut), 1 fırın (mevcut), 2 okul (mevcut) bulunmaktadır. 13 ahır, 8 ahır-oda, 12 samanlık, 1 bezirhane, 1 oda, 1 çeşme, 2 dükkân, 1 kuyu, 1 ağıl, 4 un değirmeni, 1 haraphane, 3 taş ocağının bulunduğu da kayıtlarda geçmektedir (Cömert, 2010). Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. Köyün Efkere tarafında bulunan düzlük alanlarda buğday tarlaları mevcuttur. Darsiyak’ın üzüm bağları ise Kızıltepe ve Karatepe mevkinde olup Mimarsinan köyü ile sınır teşkil etmektedir. Değirmen, kaya kiliselerinin bulunduğu Değirmendere’nin Gesi Vadisi ile bulunduğu vadi tabanında yer almaktadır. 1 harman yeri ve 2 seten tespit edilmiştir. En fazla güvercinlik bu köyde bulunmaktadır (Şekil 4.132).

kalmamıştır. Gesi köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara bakıldığında; cami önlerindeki genişliklerde, mesire alanı olarak kaynağın bulunduğu alanda, iki yamacı birbirine bağlayan köprü ve yakın çevresinde veya suyun kaynağının bulunduğu Kaynak Mevki’de geçtiği bilinmektedir. Çevre köylere oranla en büyük kiliseyi içeren Darsiyak ve kilisenin yakınında bulunan okul, döneminin Rumlar açısından en önemli ibadet ve eğitim merkezlerinden olduğu bilinmektedir.

Zanaat değerleri incelendiğinde, eskiden geçim kaynakları yoğun olarak tarım-hayvancılık ve inşaat işleri olmakla birlikte diğer köyler gibi burası da bağ evi gibi sezonluk kullanıma dönüşmüştür. Sosyo-ekonomik verilerine bakıldığında Köyde başlıca buğday ve arpa ziraatinden başka koyunculuk, arıcılık, bağcılık, başta ceviz olmak üzere meyvecilik ve sebzecilik yapıyordu (Özbek ve diğ., s. 42). Bu köy özellikle günümüzde Yanartaş (Taksiarhis) Kilisesi’nin olduğu yer olarak kolektif hafıza da yer almaktadır. Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Yazı Harmanı Mevkii, Dere Bahçeleri Mevkii, Kurt Ağılı, Günay, Oluklu Mevkii, Yazı Yeri, Keşiş Bahçeleri, Marta Yeri, Köni, Aşağı Bağlar, Uzun Oklu, Kara Yerler, Kurbağalık, Harman Bağı, Köy önü, Günay Geçe, Kayalar İçi, Göz Önü, Hafilli, Yazı Bağları, Kumluk, Talasıra’nın Kızıllar, Talasıra’nın Çırataş, Çayır Başı, Kuçe, Hanak Aşı, Sırt, Sub Ağya, Gürlesun, Kızıl Tepe, Öte Dere, Şakşak, Gümüş Pınarı, Bellik, Eldaş Yolu, Öte Yüz, Aylık, Gömü, Kuşbaşı, Orta Oklu, Terazı Kaya, Kızıl Tepe olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2011).

Şekil 4.133’teki Darsiyak köyü hafızalarda; iki yamaçtan oluştuğu; karşı geçelerin köprübaşı mevkinde kesiştiği; cami, kilise, seten, okulun bu iki ayrı geçede kesişimde yer aldığı; barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca iki farklı vadi ve yamaçta yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı, taş ocaklarının Nize’ye bakan yamaçta yer aldığı; özellikle Rum Kilisesi ve güvercinliklerin çokluğu ile ünlü olan bir köydür.

Şekil 4.133 : Darsiyak köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.134’de Darsiyak köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait cami, namazgah ve mescit yapılarının fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda 4 kilise olduğu geçmekle birlikte 1’i kaya kilisesi olup diğer ikisi her iki geçede olmak üzere 3 kilisenin varlığına ulaşılabilmektedir. Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Aynı şekilde değirmenler hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte, çoğu fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların yeri hafızalarda olsa da biri hariç diğerleri işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, yoncalık, cevizlik, dutluk, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ & bahçe tarımı yapılabilmektedir. Setenler köyün iki yamacında da yer almakta hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen her ikisi de fiziksel ve işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Ticari alanlar olan taş ocakları hem kayıtlarda hem de hafızalarda yer aldığı bilinmekle birlikte günümüzde işlevsel olarak kullanılmaktadır. Hamam yapısına ulaşamamıştır. Harman yeri ise geçenin bir tarafında yer almaktadır. Günümüzde ise fiziksel olarak işlevsizliğe uğramıştır.

19. yüzyıldan yer alan meslek gruplarından sadece taş ustalığı, boyacı-sıvacı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Onun haricinde nakkaş, çerçi, asker, değirmenci, demirci ve kalaycı meslekleri yapılmamaktadır. Maşatlık Sokağı olmasına rağmen maşatlık kayıtlarda ve hafızalarda yer almamaktadır. Kabristan alanı ise köyün her iki tarafında yer almakta ve fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

HAFIZA PEYZAJI KİMLİK KARTI
GESİ VADİSİ
DARSIYAK / KAYABAĞ

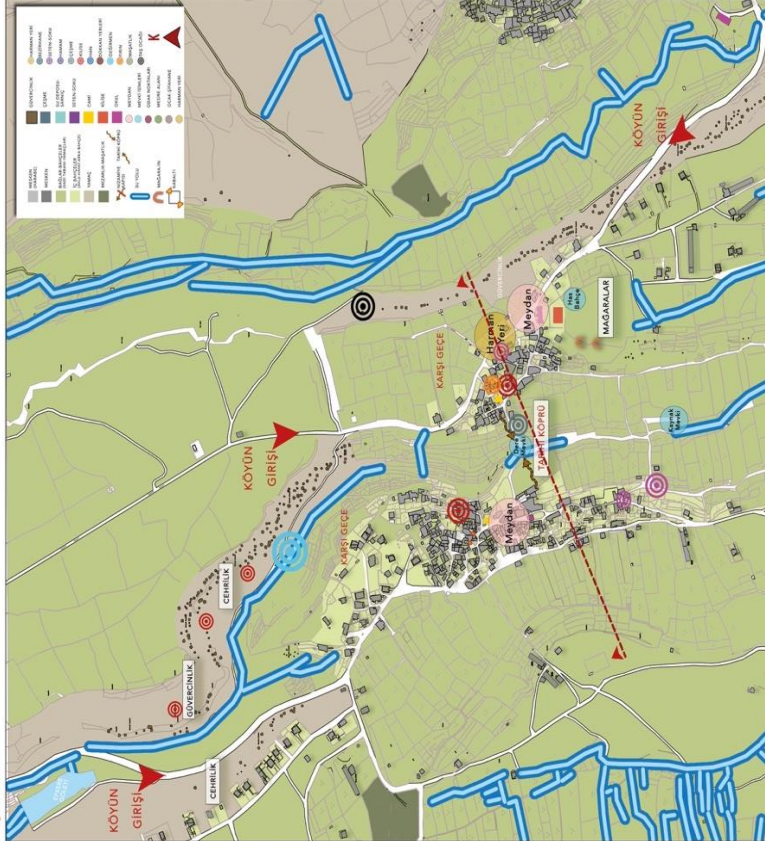
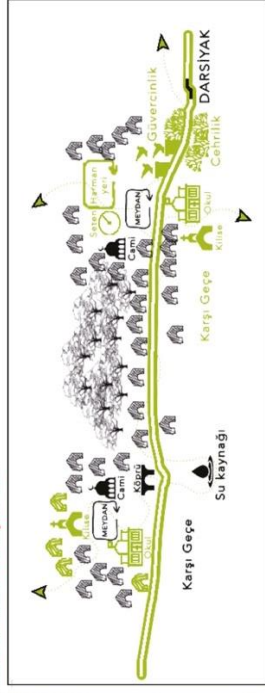
Darsiyak köyünün ilkey (tarıhşel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Darsiyak köyünde Ermeni ve Rum nüfusunun olduğu bilinmekle birlikte tehcir ve mübadeleler gitmişlerdir. 20. yüzyılın ortalarında ise kırdan kente göç ile de köy nüfusu azalmış ve günümüzde köyler mahalle olarak anılmaya başlamıştır. Günümüzde köyde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır.

Gesi köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara bakıldığında; cami önlerindeki genişliklerde, iki yamaci birbirine bağlayan köprü ve yakın çevresinde gerçekleştirilmekte. Çevre köylere oranla en büyük kiliseyi içeren Darsiyak ve kilisenin yakınında bulunan okul döneminin Rumlar açısından en önemli ibadet ve eğitim merkezlerinden sayılmaktadır. Aynı zamanda suyun gözü olarak tabir edilen "Kaynak Mevki" de meşire alanı olarak bilinmektedir.

DOĞAL KİMLİK BİLESENLERİ

DARISIYAK	
Görselleştirme ve çevileme	Yerleşim yerleşimi
Yerleşim ve bahçe	Yerleşim ve bahçe
Torunlar yerleşimi	Görselleştirme ve çevileme
Yerleşim ve bahçe	Yerleşim ve bahçe

HAFIZA KİMLİK BİLESENLERİ

KÜLTÜREL PEYZAJ
ÖĞELERİ

253

- Nize (Güzelköy) Köyü

Şekil 4.135 : Nize köyünde caminin önündeki meydan alanı ve meydana bakan evler (Gesi Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Nize köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, Nize'nin Sipahi (Isbağa) sokağında yer alan konağın sahipleri olan M. ailesidir. Bu aileye mensup iki nesille de görüşülmüş, her ikisi ile de yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir. M. ailesi yazları Nize köyünde, kışları ise Kayseri merkezde kalmaktadırlar.

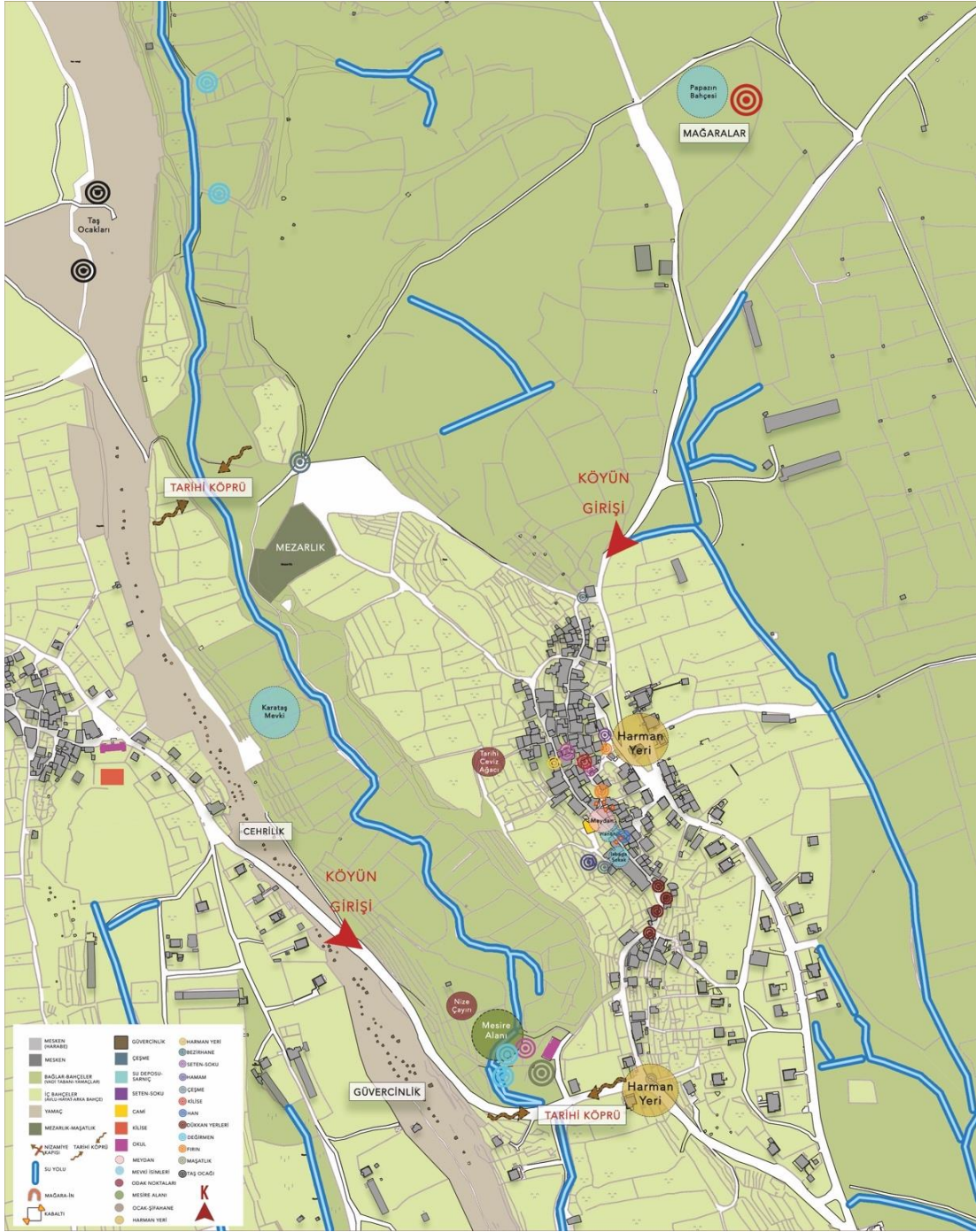
➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Nize köyü, Gesi Vadisi'nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre tek taraflı yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Yerleşim vadi tabanında köprü ile bağlanmaktadır. Köprübaşı mevkinde Nize Çayırı bulunan alan geçmişten günümüze mesire alanı olarak kullanagelmıştır. Cepheler güney-batı bakı yönelimindedir (Şekil 4.136).

Şekil 4.136 : Nize köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Nize köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte Gesi Vadisi'nde tek yamaçta, Darsiyak köyünün karşı yamacında yer almaktadır. Nize köyündeki evler, yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. Üst kot ile köyün ana caddesi arasındaki dikey sirkülasyonlar kabaltılar ile çözülmüştür. Köyde 3 noktada kabaltılar yer almaktadır. 1 cadde ve 11 sokaktan oluşan Nize köyündeki cadde ve sokak isimleri; Müdür Karabet Sokağı, Efkere Caddesi, Papas Sokağı, Balı Sokağı, Kirkor Sokağı, Han Sokağı, Aydınlioğlu Sokağı, Gazi Sokağı, Madaroğlu Sokağı, Fırın Sokağı, Güpyüz Sokağı, Hamurcu Sokağı, Uzun Sokağı'dır (Cömert, 2011).

Köye giriş Gesi Vadisi tabanından taş köprü ile iki ayrı köyü (Darsiyak ve Nize) iki noktadan birbirine bağlamaktadır. Yapılan görüşmeler ve araştırmalarda geçmişe ait 2 kilise (mevcut değil), 1 adet cami (mevcut), 2 fırın (mevcut değil), 1 hamam (mevcut değil), 2 okul (mevcut değil) bulunmaktadır. 6 ahır, 3 ahır oda, 6 samanlık, 4 oda, 1 cami, 1 mektep, 6 çeşme, 15 dükkan, 2 kilise, 10 değirmen, 1 seten, 1 hamam, 1 fırın, 1 harman yeri, 15 dükkan, 1 kabristan bulunmaktadır (Cömert, 2011). Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. 76 dönüm cehri, 189 dönüm kök boya tarımının yapıldığı bahçelere sahip olan Nize köyü vadi köyleri arasında kök boya üretiminin en çok yapıldığı yer olarak kayıtlarda geçmektedir (Cömert, 2011). Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise buğday tarlaları mevcuttur. Değirmenler özellikle "*Nize Çayırı*" olarak bilinen mesire alanında bulunmaktadır. Köyde 800 yıl olduğu rivayet edilen tarihi ceviz ağacı bulunmakta olup sadece gövde bütünlüğü devam etmektedir. Setenler harman yerinin içinde ya da yakınında yer almaktadır. Kayıtlarda boyahanelerin yoğun olduğu köy olduğu yer almaktadır. Fakat kolektif hafızadaki izine rastlanmamıştır (Şekil 4.137).

Şekil 4.137 : Nize köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Nize köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Nize köyünde Ermeni ve Türk nüfusunun olduğu bilinmekle birlikte Gayrimüslim nüfusun tehcirle gittiği bilinmektedir. Nize köyünün sosyo-demografik yapısına bakıldığında; 97 hane Ermeni, 56 hane Türk, toplam 153 hane bulunduğu yazılmıştır (Cömert, 2010). Günümüzde köyde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır. Gesi köyünün yatay (yaşamsal) katmanlara bakıldığında; cami önündeki

ve harman yerinin bulunduğu genişleyen alanlarında, Kayseri'nin toplumsal hafızasında mesire alanı olarak yer etmiş Nize Çayı mevkinde geçmektedir. Zanaatlara bakıldığında, köy halkının erkeklerinin inşaat işlerinde sezonluk çalıştığı, kadınlarının da halı dokudukları bilgisi aktarılmıştır. Kök boya yapımının en yoğun olduğu köy olarak kayıtlara geçmektedir. Eskiden geçim kaynakları yoğun olarak hayvancılık olurken şu an aktif olarak yürüten kimse kalmamıştır. Manda yetiştirildiği bilinmektedir. Sipahi Sokak (Isbağa Sokak)'ta yer alan tarihi konak, Osmanlı Dönemi askeri sistemi sipahi yetiştiren birim olarak kolektif hafıza da yer almaktadır.

Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Dere Çayırı Mevkii (Ayvazlık, Delikli Taş, Topaklar, Kızıllar, Kırmalar, Harman, Batak Önü, Mirahor, Osman Çeşmesi), Şakşaklar Mevki (Küçük Aydos), Kayabaşı Mevki (Karataş, Hamam Önü, Loğa, Kuyu Dersi, Sümbül Cevizi, Gesi Harkı, Bağardı, Viran, Bekçilik, Aydos, Büyük Aydos) olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2011).

Şekil 4.138'deki Nize köyü hafızalarda; tek yamaçtan oluştuğu; cami, kilise, harman, fırın ve hanın meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; özellikle Isbağa sokaktaki kabaltıda yer alan Osmanlı Dönemi'nde mimarı El-Hac Mehmet Ağa olan 18. yüzyılda yapılan çeşmesi ile ünlü olan bir köydür.

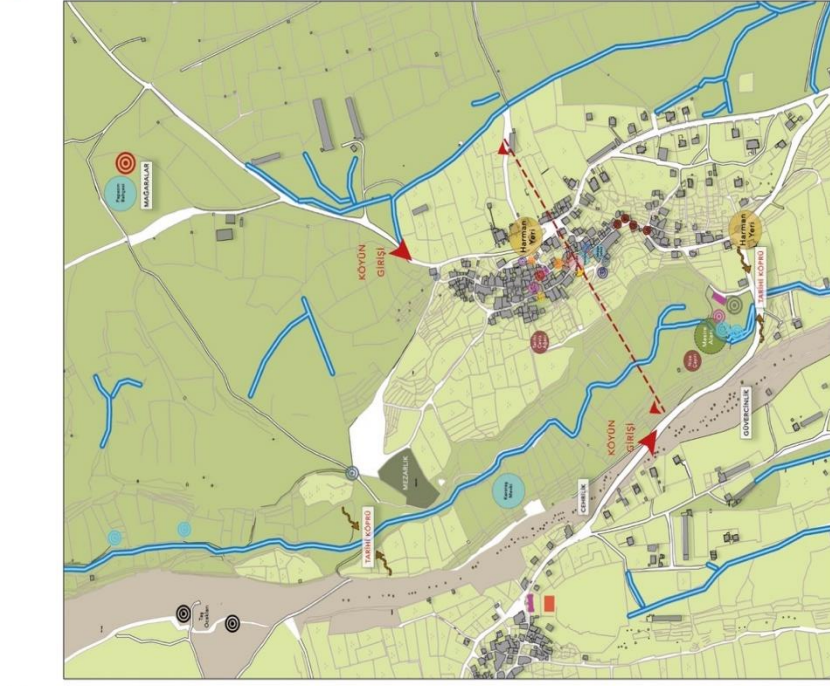

Şekil 4.138 : Nize köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.139’da Nize köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak müslim halka ait cami, namazgah ve mescitler fiziksel olarak sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda 2 kilise olduğu geçmekle birlikte 1’i kaya kilisesi olup diğeri tek yapı ölçeğinde bir kilisedir. Kaya kilisesinin varlığı devam etse de işlevsel olarak atıl durumdadır. Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan ahır ve samanlıklar hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen, günümüze ulaşan konutların içerisindeki ahır ve samanlıklar hariç tek yapı ölçeğinde ahır ve samanlıklara rastlanmamıştır. Güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Bitkisel üretim mekanları olan boyahane ve bezirhanelerin kayıtlarda yer almasına rağmen hafızalarda yer almamaktadır. Değirmenler hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte, çoğu fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların yeri hafızalarda olsa da işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, cevizlik, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ & bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün platoya çıkarkenki düzlükte yer almaktadır. Ticari alanlar olan dükkanlar ise ana caddede Darsiyak’a giden yamaçta aks şeklinde yer almaktaydı. Hamam yapısı Isbağa Sokak’tan Nize Çayırı’na inerkenki yamaçta yer almakla birlikte fiziksel varlığı olmasına rağmen işlevsel olarak kullanılmamaktadır. Harman yeri ise düzlükte yer alan setenin bulunduğu konumdadır. Günümüzde ise fiziksel olarak işlevsizliğe uğramıştır.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustalığı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Onun haricinde nakkaş, çerçi, asker, değirmenci ve demirci & kalaycı meslekleri yapılmamaktadır. Maşatlıklar hafızada yer almasına rağmen kayıtlarda bulunmamaktadır. İşlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Kabristan alanı ise köyün her iki tarafında yer almakta ve fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

Nize köyü kök boyu üretiminin en çok yapıldığı yer olarak anılmaktadır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise bğday tarlaları yer almaktadır. Değirmenler özellikle "Nize Çayırı" olarak bilinen mesire alanında bulunmaktadır. Köyde 800 yıl oldugunu rivayet edilen tarhli çeviz ağız bulunmakta olup sadece göğüs butunlugü devam etmekte-dir. 6 amir, 3 ahir oda, 6 samanlık, 4 oda, 1 cami, 1 mektep, 6 çeşme, 15 dükkan, 2 kilise, 10 değirmen, 1 süten, 1 hamam, 1 kırn, 1 harman yeri, 15 dükkan, 1 kabristan bulunmaktadır. Setenler harman yerinin içinde ya da yakınında yer almaktadırlar.

KÜLTÜREL PEYZAJ
ÖĞELERİ

[illegible]

Şekil 4.139 : Nize'nin hafıza peyzajı kimlik kartı.

4.4.1.3 Koramaz Vadisi Yerleşimleri

Koramaz Vadisi diğer Gesi ve Derevenk Vadileri'ne göre en uzak vadi olup, kent merkezine en uzak yerleşimi 30 km mesafede bulunan Büyükbürüngüz köyüdür. Kayseri kent merkezine yakınlıklarına göre sırasıyla Ispıdın, Vekse, Dimitre, Ağırnas, Küçükbürüngüz, Üskübü ve Büyükbürüngüz köyleridir (Şekil 4.139). Koramaz Vadisi İhlara'dan sonra Orta Anadolu'daki en uzun vadi olma özelliği taşımaktadır. Uzunluğu 16 km'dir. Vadi tabanındaki su kaynağı, Büyük Bürüngüz köyündeki İvriz kaynağından çıkan suyun vadi boyunca ilerleyerek irili ufaklı kaynaklarla birleşerek Gömeç Ovası'ndaki Sarımsaklı suyu ile birleşmektedir (Cömert, 2008).

Şekil 4.140 : Koramaz Vadisi'nde bulunan köyler.

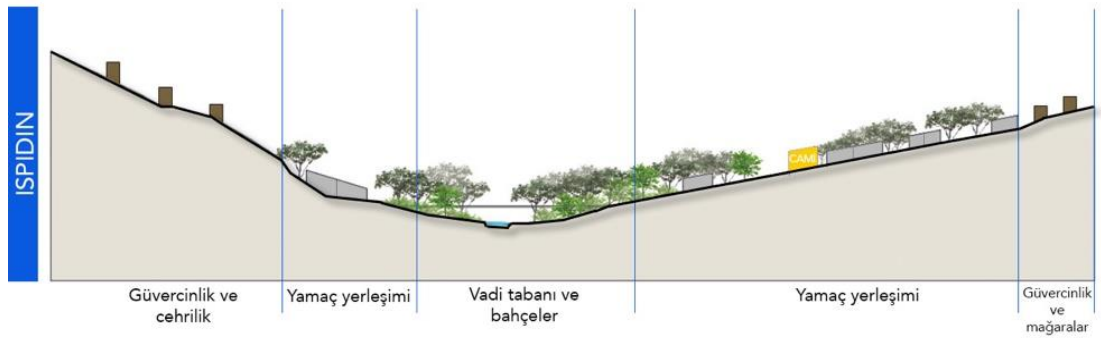
- Ispıdın / Bağpınar Köyü

Şekil 4.141 : Ispıdın köyü, güney yamaçtan kuzey yamaca bakış (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Ispıdın köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, 1939 doğumlu olan E. bey ve yeğeni S. hanımdır. E. bey, 8 yaşına kadar köyde yaşamış olup sonrasında çalışmak için İstanbul'a inşaat işleri için göç etmiştir. Sırasıyla usta, taşeron olan kaynak kişinin günümüzde kendine ait inşaat firması bulunmaktadır. 1961 yılında evlenmiş, köyle olan bağını hiç koparmamıştır. Kışın Ankara'da yaşarken yazları Ispıdın'daki evine gelmektedir ve burayı sayfiye evi olarak kullanmaktadır. S. hanım ise köyde doğmuş büyümüş ve halen yaz kış köyde yaşamaktadır. İki nesille de görüşülmüş, her ikisi ile de Ispıdın köyünde yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Ispıdın köyü, Koramaz Vadisi'nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre iki taraflı yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Köye giriş Koramaz Vadisi taban kotundan 2 farklı noktadaki tarihi köprü ile sağlanmaktadır. Köy halkı yerleşimi tarif ederken “Kuzey Geçe” ve “Güney Geçe” olarak adlandırmaktadır (Şekil 4.142).

Şekil 4.142 : Ispıdın köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

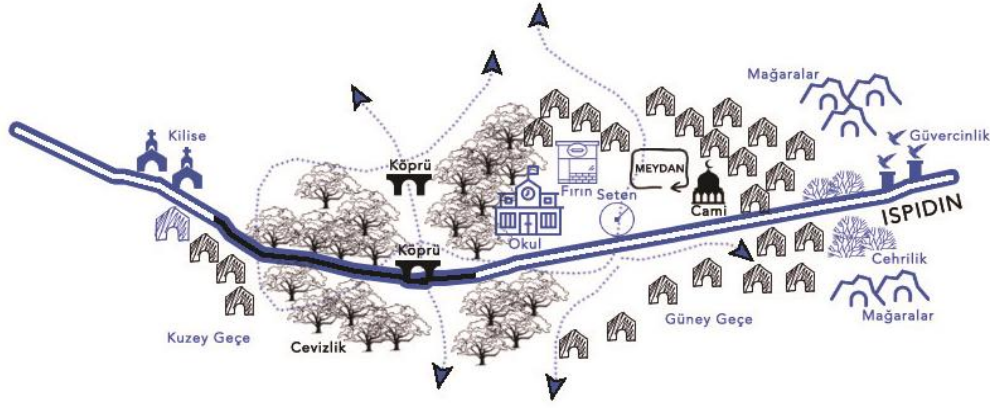
➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Ispıdın köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte iki yamaçta, Koramaz vadisi'nin Sivas yolu üzerindeki ilk köy olma özelliği taşımaktadır. Ispıdın köyündeki evler, yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. 2 cadde ve 4 sokaktan oluşan Ispıdın köyünün cadde ve sokak isimleri; Kayseri Caddesi, Vekse Caddesi, Çay Sokağı, Hacı Ahmet Sokağı, Gesi Caddesi, Sağıroğlu Sokağı, Dağ Sokağı'dır (Cömert, 2008).

Köye giriş Koramaz Vadisi tabanından iki noktadan taş köprü ile yamaçlar birbirine bağlanmaktadır. 1 cami, 2 namazgah, 1 mektep, 2 hamam, 1 ahır, 4 çeşme, 1 mektep, 1

demografik ve ekonomik hayatın göç ve mübadelelerle değiştiği gözlemlenmiştir. Günümüzde köyde yaşayan hiç Gayrimüslim nüfus kalmamıştır. Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de daha çok yazları tercih edilen bağ evi olma durumuna geldiği görülmektedir. Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam; evlerde, üretim peyzajlarında, caminin önündeki genişlikte (meydan) ya da köy ile vadi tabanının kesiştiği düz ve genişleyen alanda (çeşmebaşı) yaşanmaktadır. Bilgi ve pratikler olarak; bahar ve yaz aylarında mutlaka bağ bahçe ile uğraşmaktadır. Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Toklu Mevki, Bozyer Mevki, Kayadibi Mevki, Gökini Mevki, Kızılyer Mevki, Dolaplı Mevki, Avşaraoğlu Deresi, Canuş Mevki, Güllük Mevki, Ağıl Mevki, Kızılherk İni, Bahçe Mevki, Değirmen Sokağı, Viranevi Mevki, Aşağıbağlar Mevki, Hamurkesen Mevki, Çayağzı Mevki, Çayırbaşı Mevki, Kehir Mevki, Tepedibi Mevki, Miri Mevki, Çıtımbey Mevki olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2008).

Akpınar Deresi boyunca bahçeler bulunmaktadır. Bu köyün en çok üzümü ile meşhur olduğu söylenmektedir. Suyun kaynağı Ağırnas ve Salkuma'dan gelmektedir. Güvercinliklerin iki geçede de olduğu görülmektedir. Kaynak kişi; köye girişi *“güvercin ötüşünden buraya girilmezdi”* olarak tarif etmektedir. Eskiden geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olurken şu an aktif olarak yürüten kimse kalmamıştır. Kaynak kişi üretim peyzajını şu şekilde tarif etmektedir: *“Bu köyde camız, manda yetiştirilirdi. Ceviz, gilaburu, üzüm satılırdı. Kadınlar da evlerde halı dokurlardı. Cehrilikler bulunurdu, sokularda dövülürdü. Toz hale getirilir, yünler boyanırdı. Halı dokunur, para kazanılırdı”*. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında köy halkının geçmişten günümüze inşaat işleri (taş ustası, boyacı, sıvacı, ...v.b.) ile uğraştıkları bilinmekle birlikte Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik inşaat işçisi olarak gittikleri söylenmektedir.

Şekil 4.144'deki Ispıdın köyü hafızalarda; iki yamaçtan oluştuğu cami, kilise, harman, fırın ve hanın meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı, üzüm bağları ve *“ağaları”* ile ünlü olan bir köydür.

Şekil 4.144 : Ispıdın köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.145'te Ispıdın köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait cami fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda kilise yapısına dair veriye ulaşılsa da köyde 2 kaya kilisesi bulunmaktadır. Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan ahır ve samanlıklar hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen günümüze ulaşan konutların içerisindeki ahırlara dair tek yapı ölçeğinde bir ize rastlanmamıştır. Güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Bitkisel bazda üretim mekanları bezirhanelerin kayıtlarda yer almasına rağmen hafızalarda yer almamaktadır. Değirmenler hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Noktasal üretim mekanı olan fırının yeri hafızalarda olsa da işlevsel ve fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, cevizlik, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ ve bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün meydanı niteliğindeki alanda bulunduğu hafızalardan aktarılsa da fiziksel sürekliliği bulunmamaktadır. Ticari alanlar olan dükkan yapısı da meydanda bulunmaktadır. Hamam yapısı mesire alanına doğru inerken vadi tabanına yakın bir konumda yer almaktaydı. Fakat günümüzde kalıntısına dahi rastlanmamıştır. Yamaçta ise çok miktarda mağaralar bulunmaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustalığı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Onun haricinde nakkaş, çerçi, asker, değirmenci, demirci ve kalaycı meslekleri yapılmamaktadır. Kabristan alanı ise köyün iki yamacının kesiştiği alanda yer almakta olup fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLEŞENLERİ
FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENLERİ

[illegible]

Üretim peyzajı olarak vadi tabanından meyve ağaçları olarak da çeviz ağaçları bulunmaktadır. Vadi tabanından sırtlara doğru gidildikçe eğilimi hafif yamaçlar uzum bağları, vadé sırtları ise çok güvercinlik ve çetirlik olarak kullanılmıştır. Koyun sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındakı düzlük alanlarda ve yamaçları aşip platoya çıkıldığında ise bahçe tarlaları mevcuttur

KÜLTÜREL PEYZAJ
ÖĞELERİ

[illegible]

KAYNAK KİŞİLER

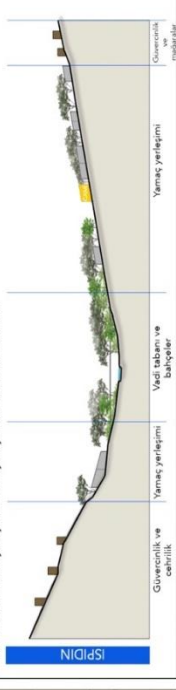
Nize köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, 1939 doğumlu olan E. bey ve yegeni S. hanım'dır. E. bey, 8 yaşına kadar köyde yaşamış olup sonrasında çalışmak için İstanbul'a inşaat işlerinde çalışmak için gitmiştir. S. hanım ise köyde doğmuş büyümüş ve halen yaz-kış köyde yaşamaktadır.

SOSYO+ KİMİK BİLİŞENİ FRİ

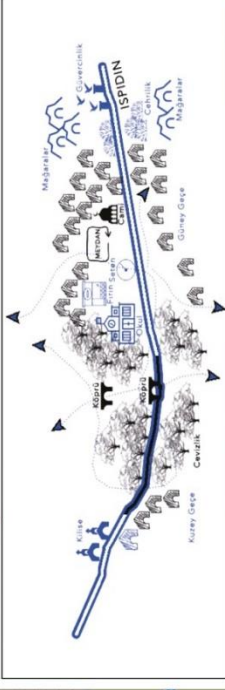

DOĞAL KİMLİK BİLEŞENLERİ

İspidin köyü, Karamaz Vadisi'nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre iki tarafı yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Köye giriş Karamaz Vadisi taban kotundan 2 farklı noktadaki tarihi köprü ile sağlanmaktadır. Köy halkı yerleşimi tarif ederken "Kuzey Geçer" ve "Güney Geçer" olarak adlandırmaktadır

HAFIZA KİMLİK BİLESENLERİ

Şekil 4.145 : Ispıdın'ın hafıza peyzajı kimlik kartı.

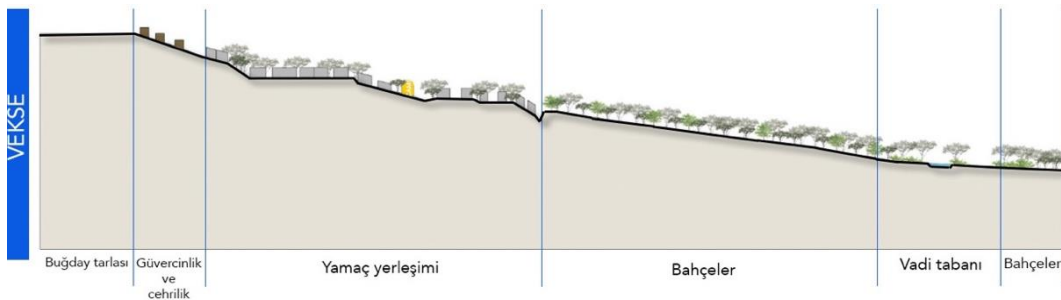
- **Vekse / Özlüce Köyü**

Şekil 4.146 : Vekse köyünden Koramaz Vadisi'ne bakış (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Vekse köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, halihazırda muhtar olarak görev yapan M. bey (67) ve Kayseri Koramaz, Gesi ve Derevenk Vadileri ile ilgili çok miktarda çalışması olan H. bey (75)'dir. Her ikisi ile de Vekse köyünde yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir. Her ikisi de köyde doğup büyümüştür.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Vekse köyü, Koramaz Vadisi'nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre her ne kadar daha önceleri iki yamaçta da yaşam olmuş olsa da günümüzde tek tarafta yaşam bulunmaktadır. Köye giriş Koramaz Vadisi taban kotundan bir noktadan taş köprü ile sağlanmaktadır. Günümüzdeki köy yerleşimi kuzey-doğu bakıda yer almaktadır (Şekil 4.147).

Şekil 4.147 : Vekse köyünün yerleşim kesiti (Mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Vekse köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte köy önce Erciyes’e bakan güney bakıda yer almaktaydı. Fakat sonra yerleşim genişleyerek kuzey bakıya geçilmiştir. Güney bakı günümüzde kullanılmamaktadır. Vekse’nin en önemli ve anıt yapı değeri taşıyan oyma mekanları bugünkü yerleşimin karşı yakasında bulunan ve halk tarafından “*yedi delikler*” olarak adlandırılan kaya yerleşimleri ve columbariumlardan oluşan bölümdür. Obruk Mağara Araştırma Grubu’nun tespitine göre bölgede kıvılcık renkli ve vadiye bakan tarafı tıraşlanarak düzeltilmiş bu kayalık alanda 3 adet kilise, bir adet columbarium ve bir adet yerleşim alanı olarak kullanıldığı düşünülen mekanların bulunduğunu rapor etmiştir (Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri, 2020). Vekse köyündeki evler, yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. 4 sokak, 1 cadde, 1 çıkmaz sokaktan oluşan Vekse köyünde sokak ve cadde isimleri; Orta Sokak, Dere Çıkmazı, Arka Sokak, Nihal Bey Sokağı, Efkere Caddesi, Irmak Sokağı’dır (Cömert, 2008).

Köye giriş Koramaz Vadisi tabanından tek noktadan taş köprü ile birbirine bağlanmaktadır. Kayıtlarda 2 cami, 1 kilise, 3 mektep, 2 çeşme, 1 kabristan, 1 bezirhane, 1 değirmen, 1 dükkan bulunduğu yazılmıştır (Cömert, 2008). Yapılan görüşmelerde geçmişe ait 1 kuzey bakıda 1 güney bakıda olmak üzere 2 kaya kilisesi (mevcut), 1 yapı ölçeğinde kilise (mevcut), 1 cami (mevcut), 1 fırın (mevcut), 4 çeşme (mevcut), 1 hamam (mevcut değil), 2 ilkokul binası (biri mevcut), 1 seten (mevcut), 3 harman yeri (mevcut değil) bulunmaktadır (Şekil 4.148).

Üretim peyzajı olarak vadi tabanından sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaçlar üzüm bağları; vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. Meyve ve sebze ağaçları olarak yoğunluklu olarak da ceviz ağaçları bulunmaktadır. Yerleşimlerden platoya doğru fiziksel çevreler yerini yamaçta yer alacak ve verimsiz toprağın da değerlendirilebildiği güvercinlik ve cehriliklere (boyar bitki) bırakmıştır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ve yamaçları aşip platoya çıkıldığında ise buğday tarlaları mevcuttur.

Şekil 4.148 : Vekse köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

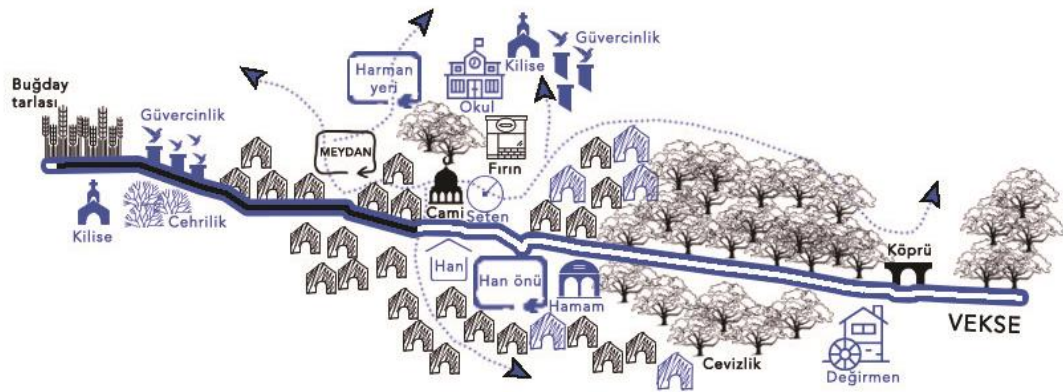
➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Vekse köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Vekse köyünde Rum ve Türk nüfusun olduğu bilinmekle birlikte mübadele ile Gayrimüslim nüfusun gittiği ve yerine Yunanistan'dan gelenlerin yerleştirildiği bilinmektedir. Sosyo-demografik verilere bakıldığında 60 hane olduğu ve bunların 66 Ortodoks Hristiyan, 94 erkek Müslüman olduğu aktarılmıştır (Cömert, 2008). Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de daha çok yazları tercih edilen bağ evi olma durumuna geldiği görülmektedir. 1950-1960 yılları arasında Ankara, İstanbul, Kayseri ve Yunanistan olmak üzere 67 hane göç vermiştir. Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam; evlerde, üretim peyzajlarında, köyün kara yolu ile bağlandığı düzlükte veya Andon Pekmezoğlu Çeşmesi önündeki terasta geçmektedir.

Bilgi ve pratikler olarak; bahar ve yaz aylarında mutlaka bağ bahçe ile uğraşılmaktadır. Halk arasında mevki isimlerine baktığımızda; Kızıl Kaya, Eller Böğrü, Fatma Bağı, Yedi Delikli, Yumru Kaya, Mançur, Akpınar, Demircilik Yazısı, Akbayır, Cira Mevki, Kama Bağları, İnecek Mevki, Kayalıklar, Sülemiş Mevki, Eski Bağlar, Çağanak, Uzun İn, Kilise Önü, Maşat, Gebikler, Ayvasıl, Ak Güvercinlik, Atanaş, Ağaç Oluk,

Karatepe, Kuzey Arkı, Güney Arkı, Orta Ark, Kız Kurtaran, Çayır, Tepe Dibi, Gömeç Altı olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2008).

Akpınar Deresi boyunca bahçeler bulunmaktadır. Suyun kaynağı Ağırnas ve Salkuma'dan gelmektedir. Güvercinliklerin iki geçede de olduğu görülmektedir. Eskiden geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olurken şu an aktif olarak yürüten kimse kalmamıştır. Kaynak kişi geçmişi şu şekilde tariflemektedir: “Eğer bir evin sağını var ise buğday tarlası var ise bir de güvercinliği var ise o eve kıtlık girmez”. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında köy halkının geçmişten günümüze inşaat işleri (taş ustası, boyacı, sıvacı, ...v.b.) ile uğraştıkları bilinmekle birlikte Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik inşaat işçisi olarak gittikleri sonrasında da ailelerini de taşıdıkları ve sonra da tamamen göç ettikleri söylenmektedir.

Şekil 4.149'daki Vekse köyü hafızalarda; iki yamaçtan oluştuğu fakat güney bakıda yedi delikler olarak bilindiği; cami, kilise, seten, fırın ve çeşmenin meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı, yedi delikleriyle ünlü Koramaz Vadisi'ndeki en küçük köy olarak bilinen bir köydür.

Şekil 4.149 : Vekse köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.150'de Vekse köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait cami fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda 1 yapı ölçeğinde kilisenin varlığından bahsedilmektedir. Fakat günümüzde o kilise

yapısı fiziksel olarak var olsa da işlevsel olarak kullanılmamaktadır. 2 Müslüman, 1 Gayrimüslim okulun varlığı kayıtlarda geçmektedir. Bunlardan 1 Gayrimüslim ve 1 Müslüman okulun yerleri işaretlenmiştir. Günümüzde her ikisi de kullanılmamakta ya da farklı işlevlerle kullanılmaktadır. Üretim peyzajında hayvansal üretim mekanlarından olan ahır ve samanlıklar hem kayıtlarda hem hafızalarda olmasına rağmen, günümüze ulaşan konutların içerisindeki ahırlara dair tek yapı ölçeğinde bir iz rastlanmamıştır. Güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Bitkisel üretim mekanları bezirhanelerin kayıtlarda yer almasına rağmen hafızalarda yer almamaktadır. Değirmenler hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Noktasal üretim mekanı olan fırın günümüzde halen aktif olarak kullanılmaktadır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, yoncalık, kavaklık, cevizlik, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ & bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün meydanı niteliğindeki alanda bulunduğu hafızalarda olduğu gibi fiziksel varlığı da halen bulunmaktadır. Fakat işlevsel olarak kullanılmamaktadır. Hafızalarda ticari alanlar olan han ve dükkan yapısının da meydana olduğu bilinmekle birlikte fiziksel olarak varlıkları bulunmamaktadır. Hamam yapısı ise Andon Pekmezoğlu çeşmesinin önündeki düzlüğün alt kotunda olduğu aktarılmış olup, günümüzde kalıntısına dahi rastlanmamıştır. Yedi Delikler Mevki’de mağara yerleşimleri bulunmaktadır. Harman yerleri ise köyün plato kısmındaki düz alanda yer almaktadır.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustalığı ve boyacı-sıvacı mesleği icra edilmektedir. Kabristan alanı ise köyün plato kısmında yer almakta olup fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir. Mevki isimleri olarak Maşat yer almış olsa da günümüzde fiziksel varlığı bulunmamaktadır.

FİZİKSEL KİMLİK BİLESENLERİ

The map shows the village of Kızılkaya, which is situated in a valley. The village is characterized by a cluster of buildings, mostly with dark roofs, and a network of roads. A prominent red dashed line runs diagonally across the village, possibly indicating a boundary or a specific path. The surrounding area is hilly, with contour lines indicating elevation. A river or stream is visible on the left side of the map. The legend in the top right corner provides a key for the symbols used on the map, including buildings, roads, water, and vegetation. The map is oriented with North at the top.

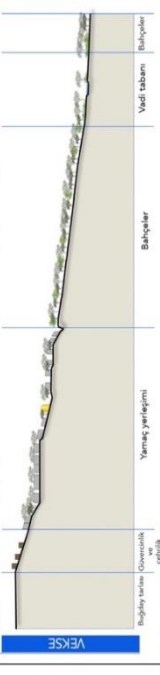
Vekse köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, halihazırda muhtar olarak görev yapan M. bey (67) ve Kayseri Korumaz, Gesi ve Derevenk Vadileri ile ilgili çokça çalışması olan H. bey (75)'dir.

VEKSE / ÖZLÜCE

1500_55
1875_
1935_360
2000_208
2017_92

Gayrimüsl
Müsl

Vekse köyü, Koramaz Vadisi'nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre tek taraflı yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Köye giriş Koramaz Vadisi taban kotundan taş köprü ile sağlanmaktadır

[illegible]

Şekil 4.150 : Vekse'nin hafıza peyzajı kimlik kartı.

- **Dimitre / Turan Köyü**

Şekil 4.151 : Dimitre (Turan) eski yerleşim yeri (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Turan köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyün muhtarı H. bey ve Turan’da doğmuş büyümüş İ. bey (65)’dir. Turan köyü 1966’da heyelan tehlikesi yaşadığı gerekçesi ile eski Turan’da yaşayan bir kişi bulunmaktadır. O da son yaşayanı olan Dimitreli Hüseyin emmidir. Köy halkı Gesi – Ağırnas kara yolu üzerindeki platoya taşınmıştır. İ. bey ile hafıza yürüyüşleri yöntemi yapılmış, H. beyle ise yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Eski köy yerleşimi kültürel peyzajın fiziksel, doğal ve sosyo+ kimlik bileşenleri açısından okunamayacak kadar tahribata uğramıştır. Heyelan sonrası yerleşilen coğrafya da kültürel peyzaj kimlik bileşenlerine sahip değildir. Eski yerleşim olan Dimitre köyünün ise dijital verilerine ulaşılamamıştır.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Dimitre köyü, Koramaz Vadisi’nde bulunan yerleşimler arasında vadi formasyonuna göre tek taraflı yamaç mağara yerleşim özelliği göstermektedir. Köye giriş Koramaz Vadisi taban kotundan bir noktadan taş köprü ile sağlanmaktadır. Dimitre Köyü, Koramaz Vadisi’nin güneye doğru uzanan bir yan kolunun yamacında yer almaktadır. Dimitre çatalında vadinin derinliği 80 metreye ulaşmaktadır. Heyelana kadar yan vadi kolundaki duvarlarda bulunan kaya yerleşimlerinde yaşanıldığı bilinmektedir.

Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni: Muhtarlıkta yer alan köyün krokisine göre köy 4 mahalleden (Aşağı, orta, yukarı ve karşı mahalleler) oluşmaktaydı. Köyün girişi diğer köylerde olduğu gibi taş köprü ile sağlanmaktaydı. Köprünün yamaç yerleşimi ile kesiştiği noktada cami ve okul bulunmaktadır. Diğer cami ise yamaç yerleşimlerinin birinde merkezi konumda (Cami önü Meydanı) yer almaktadır. Köyün iki yamacında yerleşim bulunmakta ve yerleşimlerin kesişiminde meydan alanı (Konağınaltı Meydanı) bulunmaktadır. Diğer bir nirengi noktası da “Kavağın Altı” olarak işaretlenen yamaç ile vadi tabanı arasında bulunan bir konumda yer almaktadır. Köyün girişinde ve aynı zamanda çıkışında mezarlık alanlar vardır. Köy gezisinde aktarılan bir bilgi olarak; döneminin hükümdarının nefes darlığı çeken kızına Sarayburnu mevkinde yaptırdığı saraydır. Dimitri’nin Sarayı olarak krokiye işlenen konumda bulunmaktadır. Sarayburnu mevki, iki vadinin kesişiminde bulunduğu için havasının temiz olduğu ve bu yüzden sarayın burada konumlandığı aktarılmıştır. “*Evliya Kaya*” diye krokiye işlenen mevkide de muhtemelen diğer köylerdeki gibi inanca yönelik delikli kayaların olduğu, şifa bulunduğu tahmin edilmektedir. Yine yakınında da kaya oyma mezarlık ve maşatlık (gayrimüslim mezarlığı) alanlar bulunmaktadır. 2 mektep, 3 cami, 2 çeşme, 4 bezirhane, 1 değirmen, 1 seten, 1 dükkan olduğu aktarılmıştır (Cömert, 2008).

Günümüzdeki yeni yerleşim yeri olan Turan köyü ise 60’lardan sonra olası heyelan ihtimali için göç edilen düzlükte yer almaktadır. Grid plan düzenine sahip Turan köyünde evler tek katlı, malzeme olarak taş kullanılmış ve bahçeli olarak düzenlenmiştir. Üretim peyzajına bakıldığında, Ulupınar mevkinde suyun kaynağı bulunmaktadır. Bahçeler vadi tabanında bulunurken, bağlar yamaçlarda yer almaktadır. En büyük ve iri taneli cehrilerin de bu köyde bulunduğu görüşmelerde aktarılmıştır. Harman yerleri iki yamaçta da yer almakta, platolarda konumlanmaktadır. Krokideki mevki isimlerine (armutluk) bakıldığında bu köyde yetiştirilen ürünler hakkında bilgi vermektedir (Şekil 4.152).

Şekil 4.152 : Muhtarlıkta yer alan köyün krokişi.

Şekil 4.153 : Soldaki; Eski Dimitre (Turan) köy konağı ve Kahvehanesi (Şaban Aksoy'un arşivinden), sağdaki; Dimitre (Turan) yeni yerleşim yeri. (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Dimitre Köyü 1831 yılında yapılan nüfus sayımında ise köyde 119 hane bulunmaktadır. Bu tarihte Dimitre, Koramaz Vadisi'ndeki tüm diğer köylerden daha kalabalık olduğu bilinmektedir. Köyün, Dimitre olan isminin Turan'a değişmesinin hikayesinin ise; köyün 1916 ya dek Dimitre olan ismi bu tarihten sonra, belki de köyün en önemli sakinlerinden Yunus Bekir'in kişisel çabalarıyla Turan'a değiştirilmiş olduğu söylenmektedir. Yunus Bekir, 1900 yılından sonra hem köyünde hem de Kayseri civarında yaptığı birçok eğitim ve sanayi atılımlarının yanısıra yayın hayatına 1910 yılında başlayan ve ilk Türkçe gazete olan "Erciyes" in basımına da öncülük eden kişidir (URL-23).

Turan köyüne dair mevki isimleri; Cennet Deresi, Bukran Dede, İki Yol Arası, Çakıl Arası, Sarı Taş, Seki Pınarı, Ali Kayası, Aşağı Yazı, Acı Çayır, Körpe Pınarı, Fındıklı, Kara Kaya, Ak Dere, Hamurkesen, Boruklu, Çatal Tepe, Bel Viran, İlbeyli Mevki, Ağırnas Deresi, Yusuf Önü, Mançur Deresi, Döğme Tepe, Pınarlı Bağ, Ziyaret Bayırı, Kızıl Kaya, Seki Pınarı, Gesi Caddesi, Gebiklik, Uçan Kaya, Kurt İni, Dede Görmez, Kersen Kaya, Mançur Bağ, Cami Şerif Sokağı, Çimçim Deresi, Tolbuz, Çoraklık, Kepeneklik, Ziyaret Yeri, Uluçeşme Sokağı, Buruklu, Hor Görmez, Ay Görmez, Aydos, Camız Deresi, Ali Fevzi Mevki, Köprü Çıkmaşı, Savıl Yazı, Akkaya Mevki, Elbiziçi Mevki, Sarı Taş, Sokaklatı, Uluceviz Mevki, Harman Mevki, Ocak Köyü Mevki, Kevenklik Mevki, Alıçlı Mevki, Kuyu Mevki, Uzunyol Mevki'dir (Cömert, 2008). Fakat maalesef köy yaşamamakta ve hafızalar da kesintiye uğramıştır.

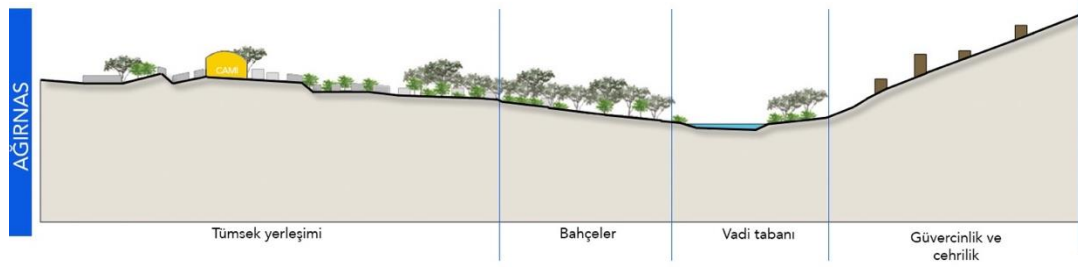
- **Ağırnas Köyü**

Şekil 4.154 : Ağırnas'ın yamaç yerleşimine bakış (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Turan köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, T. ve Y. ailelerinin çeşitli yaş gruplarındaki fertleridir. İki aile de sadece yaz aylarında köye gelmektedir ve burayı bağ evi olarak kullanmakta, kışın şehir merkezinde yaşamaktadırlar. Kaynak kişilerden biri inşaat işleri ile uğraşırken diğeri dorak kabı (süzek taşı) yapımını devam ettirmekte ve köyde bu dorak kabı üretimini devam ettiren tek taş ustası niteliğindedir. Yaşça küçük olan kaynak kişi ile hafıza yürüyüşleri yöntemi yapılmış, büyük olanla ise yarı yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Köye giriş, Gesi yolundan Ağırnas istikametine doğru gelirken 1 tarihi köprü ile sağlanmaktadır. Vadinin formasyonuna göre köy vadinin tek yamacına da yerleşmiştir. Fakat ilk yerleşimin karşı geçe diye tabir edilen yamaçta yer aldığı bilinmektedir. Bu bilgiyi yeraltı şehrinin orada olmasından da doğrulayabilmekteyiz. Mevcut yerleşimde yönelim güney-batı bakı şeklinde tümsekte yer almaktadır (Şekil 4.155).

Şekil 4.155 : Ağırnas köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Ağırnas köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte vadi formasyonuna göre tek yamaçta yer almaktadır. Ağırnas köyündeki evler, yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Yamaçta oluşturulan set veya sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. 2 mahalle, 12 sokak, 1 caddeden oluşan Ağırnas köyü, Koramaz Vadisi'nde bulunan diğer köylere göre merkezi köy olma niteliğindedir. Gesi'den gelen ve Bünyan'a giden yol Ağırnas'ı ortadan ikiye böler, yolun sağ tarafına yukarı mahalle, sol tarafında ise aşağı mahalle olarak ayrılmaktadır. Ağırnas'ta bulunan mahalle, cadde ve sokak isimleri; *Kınacı Sokağı, Kumru Sokağı, Kilise Sokağı, Karagöz Çeşmesi Sokağı, Bezirhane Sokağı, Kıl Sokağı, Çeşme Sokağı, Cami Sokağı, Hanönü Sokağı, Kayseri Caddesi, Makoğlu Sokağı, Şorcu Sokağı, Ahmetusta Sokağı*'dır (Cömert, 2008).

Ağırnas köyünde yer alan okul, cami, kilise ve konak gibi kültürel unsurlar daha çok yukarı mahallede yoğunlaşmıştır. Aşağı mahallede bulunan hem kaya kilisesi hem de mağaraların varlığı daha erken bir yaşamı temsil etmektedir. Kaynak kişiler yerleşimi tarif ederken bulundukları yaşam alanlarından, cehrilik ve güvercinlik tarafına “karşı geçe” olarak bahsetmektedirler. Kayıtlarda, 1 Ortodoks mektebi, 2 Müslüman mektebi, 2 cami, 1 kilise, 3 dükkân, 3 taş ocağı, 4 değirmen, 7 seten, 9 fırın, 7 adet bezirhane bulunduğu yazılmıştır (Cömert, 2008). Yapılan görüşmelerde geçmişe ait 2 kilise (biri kaya kilisesi olarak ilk yerleşim bölgesinde diğeri ise köyün merkezinde ve

Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise buğday tarlaları mevcuttur. Köyün çerisinde iki bölgede harman yeri bulunmaktadır. Bu harman yerleri özel işletme olup; Sivas Yolu üzerinde olan üçüncü harman yeri kamu eliyle işletildiği bilgisi verilmiştir. 19. yüzyılda kök boya üretimi ve boyahanelerin olduğu kayıtlarda olmasına rağmen, kolektif hafızada izlerine rastlanmamıştır. Pamuklu bezin dokunup ihracatının yapıldığı da hafızalarda yer almamaktadır. Bezirhane ve değirmen sayısının çokluğu, Koramaz Vadisi bütünündeki köyler arasında bu tür üretimlerde merkezi olma özelliği taşıdığını göstermektedir. Taş ocaklarının da varlıkları halen mevcuttur (Şekil 4.156).

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Ağırnas köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Ağırnas köyünde Rum ve Türk nüfusun olduğu bilinmekle birlikte mübadele ile Gayrimüslim nüfusun gittiği ve yerine Yunanistan'dan gelenlerin

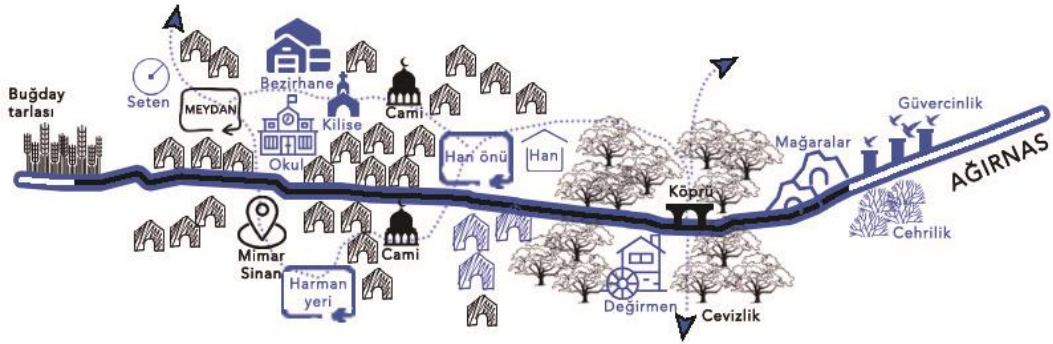
yerleştirildiği bilinmektedir. Sosyo-demografik verilere bakıldığında 1875 yılında 203 hane Türk Müslüman, 55 hane Ortodoks hristiyan olmak üzere köy 258 hane yaklaşık 1300 nüfusa sahip olduğu aktarılmıştır (Cömert, 2008). Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de daha çok yazları tercih edilen bağ evi olma durumuna geldiği görülmektedir. Koramaz ve Gesi Vadileri köyleri arasında merkezi olma özelliği taşımaktadır. Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam; köyün girişinde kahvehanenin önünde (eskiden hanönü olarak bilinmektedir), harman yerlerindeki genişleyen alanlarda ve köy ile vadi tabanının kesiştiği yeşil alanlarda (mesire alanı) yaşanmaktadır. Halk arasında geçen mevki isimleri ise şu şekildedir; Kilise Sokağı, Deli Sokağı, Han caddesi, Karagöz Çeşme Sokağı, Ahmetusta Sokağı, Fırınönü, Çayyolu, Küçükçakıl, Sakatviran, Çakmaklı, Aşağımahalle Harmanı, Pamukluk, Karapınarlar, Makoğlu Sokağı, İmamoğlu Sokağı, Kumru Sokağı, Şorcu Sokağı, Camişerif Sokağı, Kınacı Sokağı, Kötes, Sülemiş, Eğlence, Kırşahanaltı, Seyimyeri, Kepezdibi, Harman, Meğirdek, Kerpiç, Kurna Önü, Yazıçı, Kerpiçkaya, Burçaklık, Ahırüstü Sokağı, Küçükharklı, Alaca, Aşağı Sokak, Tepedibi, Kayseri Caddesi, Karakaya, Bedesten Deresi, Kayas, Karageçenönü, Katırlı, Hamayıl, Küçükçağlı, Kayabaşı, Porsukluk, Aşçıüstü, Keyiş Çeşmesi, Balkızca, Küçük Hongole, Cızıklı, Karatopraklık, Senemdibi, Yarma, Karageçe, Köftenik, Kozan Önü, Potukluk, Akbaşderesi, Yelence, Elbiz, Yazıburnu, Bezirhane Sokağı, Hacılı, Yalnızca, Mercanlık, Karagöz, Topraklık, Kemerich, Kamışlıgöl, Simayal, Güllükbağı, Balıklık, Kayıs, Çamaşır Yunağı, Türkmenlik, Katarlı, Kabristanaltı, Ezenli, Viran Çukuru, Çalılık, Kabıs, Kızıl Yokuş Mevki olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2008).

Bilgi ve pratikler olarak kaya oyma geleneğini, Koramaz Vadisi'ndeki köylerde görülebileceği gibi Ağırnas'ta da çeşitli ölçeklerde görebilmek mümkündür. Bu sayede yerin üstünde olduğu kadar yerin altında da bir yaşam söz konusu olmuştur. Yerleşimlerin yerin altından başlayarak yıllar içerisinde yer üstüne tek kat çıkıldığı ve sonrasında aile genişledikçe de ikinci katların yapıldığı bilinmektedir. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında köy halkının genellikle inşaat işleri ile uğraşmakta olduğu bilinmektedir. Bu köy en çok da taş ustaları ile anılmaktadır. Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik inşaat işçisi olarak gidildiği de aktarılmıştır. Hatta Anıtkabir'in inşaatında Ağırnaslı taş ustaların büyük emeğinin olduğu köy halkı

tarafından aktarılmaktadır. Köyde yaşamını devam ettiren ve bu yöreye has olan dorak kabı (yogurt süzek taşı) üretimini yapan bir usta mevcuttur. Bu köyün isminin en çok geçtiği konu hiç şüphesiz ki Mimar Sinan'ın doğduğu yaşadığı topraklar olmasıdır.

Köyde bulunan ocak veya şifahane, köy halkı ve çevre köyler için inanca yönelik nirengi noktası olma özelliği taşımaktadır. Ağırnas'ta tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bilinmekle birlikte, taş ustaları da sosyo-ekonomik anlamda köyde yöresel bir kültür haline gelmiştir. Bezirciliğin de yaygın olduğu, fakat günümüz şartlarının ihtiyaçları doğrultusunda üretimin kimyasal bazlı hammaddeleri dönüşmesinden dolayı artık bu kültür de unutulmuştur. Kadınların da halı dokumacılığında yoğunluklu olarak çalıştıkları bilinmektedir.

Çizelge 4.157'deki Ağırnas köyü hafızalarda; tek yamaçtan oluştuğu, güney-batı bakıda yer aldığı; cami, kilise, seten, fırın, bezirhane ve çeşmenin meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının vadi ile paralel olarak bir sokak aksı boyunca yamaçta yer aldığı; çukurdan yamaçlara doğru gidildikçe cevizlik, üzüm bağlarının olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; "Arap Ocağı" isimli şifahanenin olduğu, Mimar Sinan'ın doğup büyüdüğü ve taş ustaları ile üne sahip bir köydür.

Şekil 4.157 : Ağırnas köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.158'de Ağırnas köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait camiler fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda 1 yapı ölçeğinde kilisenin varlığından bahsedilmektedir. Fakat günümüzde o kilise yapısı fiziksel olarak var olsa da işlevsel olarak kullanılmamaktadır. 2 Müslüman, 1 Gayrimüslim okulun varlığı kayıtlarda geçmekte, bunlardan Müslim olan okulların

yerleri işaretlenmiştir. Günümüzde eski mektep binası sosyal hizmetler için kullanılmaktadır. Üretim peyzajında güvercinliklerin alandaki fiziksel varlıkları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Bitkisel üretim mekanları bezirhanelerin kayıtlarda ve hafızalarda yer almaktadır. Bezirhanelerden biri Melikgazi Belediyesi tarafından restorasyonu tamamlanmış ve koruma altına alınmıştır. Değirmenler hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Noktasal üretim mekanı olan fırınların bir kısmı kullanılmaktadır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, cevizlik, dutluk, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ & bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün 3 bölgesinde tespit edilmiş, bunlardan biri Melikgazi Belediyesi tarafından restore edilmiş, diğerleri ise fiziksel olarak süreksizliğe uğramıştır. Hafızalarda ticari alanlar olan han ve dükkan yapısının da meydana olduğu bilinmekle birlikte, fiziksel olarak varlıkları bulunmamaktadır. Hamam yapısı ise hanönü mevkiye yakın olmakla birlikte günümüzde kalıntısına dahi rastlanmamıştır. Harman yerleri ise köyün iki kısmında tespit edilmiştir. Diğer köylerde olmayan ve bu köyde var olan ise “Arap Ocağı” isimli ocak veya şifahane olarak nitelendirilen kapalı mekandır. Günümüzde bu alan müze olarak dönüştürülmüştür.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustalığı ve boyacı-sıvacı, çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Kabristan alanı ise köyün kara yolu tarafından girişte yer almakta olup fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir. Mevki isimleri olarak Maşat yer almış olsa da günümüzde fiziksel varlığı bulunmamaktadır.

HAFIZA PEYZAJI KİMLİK KARTI
KORAMAZ VADİSİ
AĞIRNAS

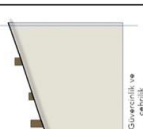
Ajınmas köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, T. ve Y. Ailelerinin çeşitli yaş gruplarındaki fertleridir. Kaynak kişilerden biri inşaat işleri ile uğraşırken diğeri dorak kabı (suzek taşı) yapımını devam ettirmekte ve köyde bu dorak kabı üretimini devam ettiren tek taş ustası niteliğindedir.

AGIRNAS

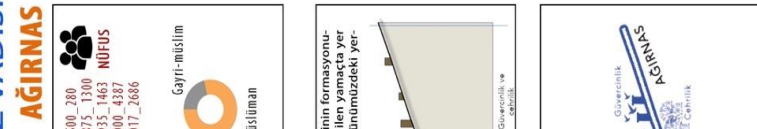
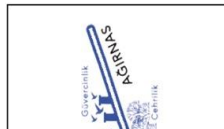
00_280
775_1300
335_1463
00_4387
17_7686

Religious Group	Percentage
Gayri-müslim	10%
Müslüman	90%

inin formasyonu-
ilen yamaçta yer
ünümüzdeki yer-

Copyright 2000

[illegible]

281

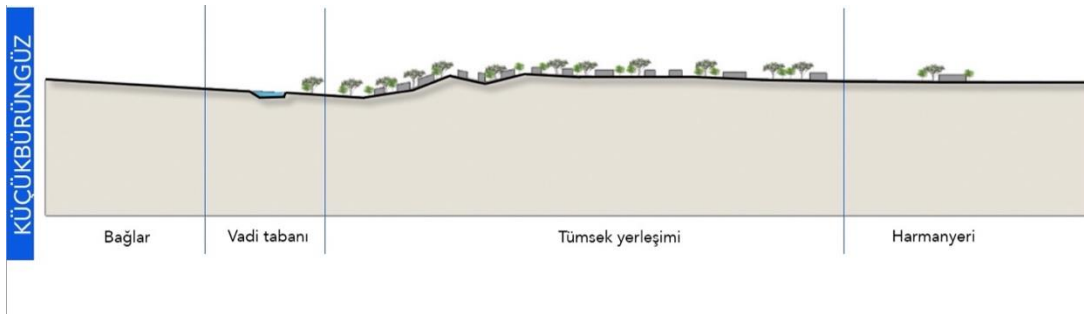
- **Küçükbürüngüz Köyü**

Şekil 4.159 : Güvercinliklerden Küçükbürüngüz köyüne bakış (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Küçükbürüngüz köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, halen köyde aktif olan bakkal işletmesinin sahibi ve onun yönlendirmesi ile köyde yaşça büyük (65 yaş) iki kişi ile görüşülmüştür. İki aile de sadece yazları burada yaşamaktadırlar. Her ikisi ile de hafıza yürüyüşleri yöntemi yapılmış, büyük olanla ise yarı yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

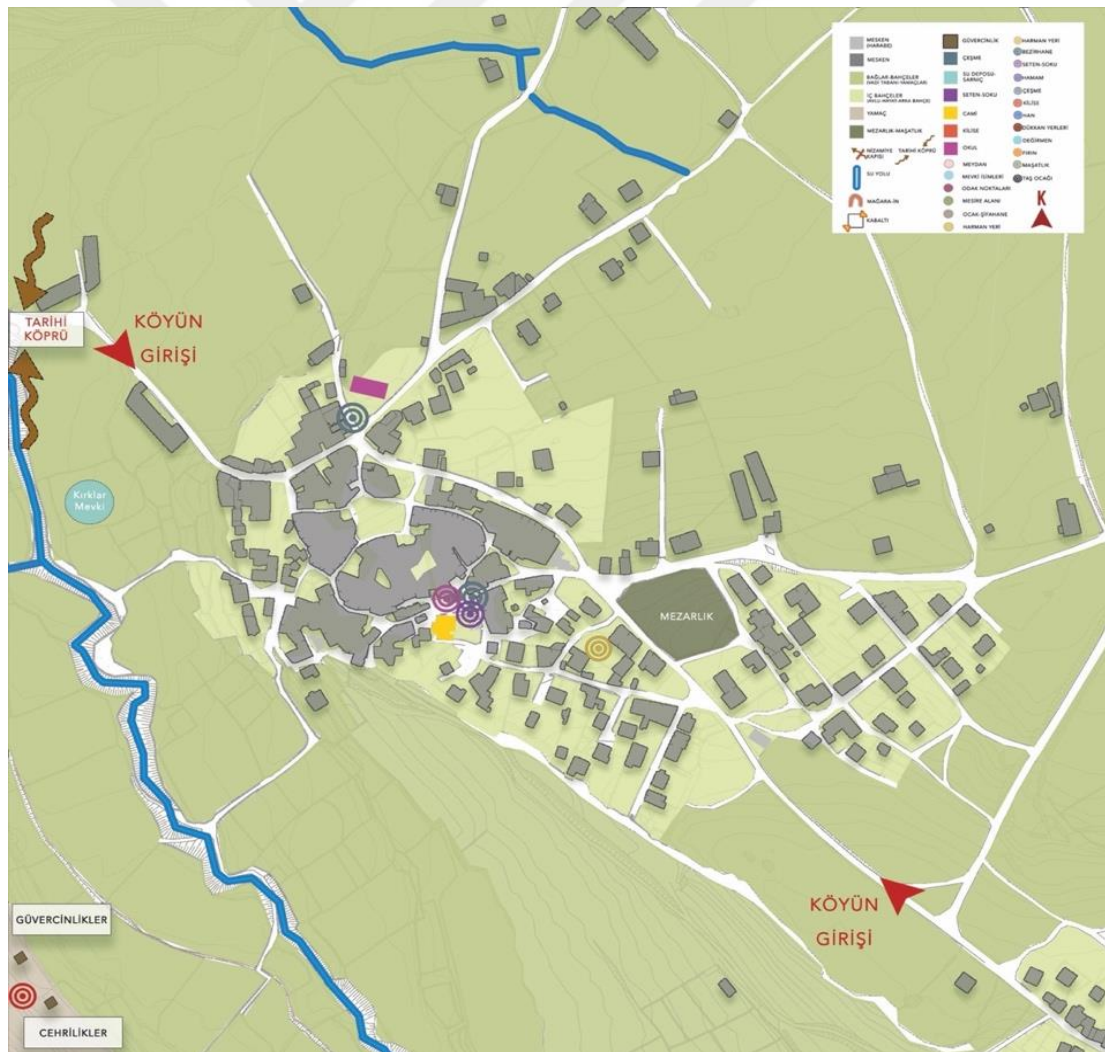
➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Köye giriş, Koramaz Vadisi taban kotundan 1 taş köprü ile sağlanmaktadır. Köy vadinin tek yamacına yerleşmiştir. Tek merkezli ve tümsek yerleşim özelliği göstermektedir. Vadi tabanı ile sadece köprü başında fiziksel bir etkileşim kurulmaktadır (Şekil 4.160).

Şekil 4.160 : Küçükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Küçükbürüngüz köyü tümsek yerleşim özelliği göstermekle birlikte vadi formasyonuna göre tek yamaçta yer almaktadır. Küçükbürüngüz köyündeki sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik

1 mektep, 1 cami, 1 kilise, 2 ahır, 9 oda-ahır, 1 bezirhane ve 1 setenin varlığı kayıtlarda yer almaktadır (Cömert, 2008). Yapılan görüşmelerde geçmişe ait 1 kilise (mevcut değil), 1 cami (mevcut), 2 çeşme (mevcut), 1 okul (mevcut değil) varlığı bilinmektedir. Köyün meydan vasfı özelliği gösteren cami önü köyü ikiye böler; yukarı mahalle ve aşağı mahalle olarak ayrılmaktadır. Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve cehrilik olarak kullanılmıştır. Köyün çerisinde Subaşı tarafından girildiğinde 1 harman yeri bulunmaktadır. Köyde değirmen, bezirhane, hamam ve hanın var olduğu bilgisine ulaşılamamıştır. Bezirhane ve değirmen işletme ihtiyaçlarını yakındaki daha merkezi bir köy olan Ağırnas'takilerden karşılandığı aktarılmıştır (Şekil 4.161).

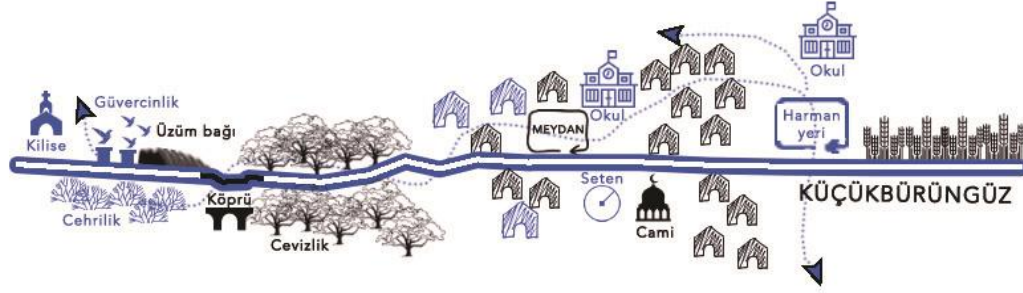
283

➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Küçükbürüngüz köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Küçükbürüngüz köyünde 16. yüzyılda Gayrimüslim nüfus olduğu bilinmekle birlikte 19. yüzyıla gelindiğinde hiç Gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır (Cömert, 2008). Sosyo-demografik veriere bakıldığında 1484 tarihli tahrirde 19 nefer ve 13 avarız hanesi, 1500’de 12 hane ve 25, 1570’de 27 neferi olan bir köy idi Sosyo-ekonomik verilerine bakıldığında köyde arpa, buğday, burçağın yanında bağcılık, arıcılık ve koyunculuk yapılmaktaydı (Özbek ve diğ., s.49). Tarihsel katmanlara bakıldığında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın göçlerle değiştiği gözlemlenmiştir. Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de daha çok yazları tercih edilen bağ evi olma durumuna geldiği görülmektedir.

Köy halkı Küçükbürüngüz köyünü, Büyükbürüngüz’den ayrılan 2-3 ailenin oluşturduğunu dile getirmektedirler. Köyde bulunan mevki isimleri; Kırıkçürük Mevki, Karacaviran, Hacet Pınarı, Gündoğru Mevki, Seller Mevki, Çayyeri Mevki, Akar Mevki, İğdeler Mevki, Killi Mevki, Kayankıran Mevki, Karaağaç Mevki, Kazgeçen Mevki, Çukur Viran Mevki, Harmanlar Mevki, Galmoz Mevki, Manastır Mevki, Çeçeriç Mevki, Mayas Mevki, Kızıl Mevki, Düdük Kaya Mevki, Tarlabası Mevki olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2008).

Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam; merkezde bulunan cami ve setenin önündeki büyük genişlikte yaşanmaktadır. Bilgi ve pratikler olarak köyde bulunan Kırklar Mevki’nde bulunan mağaranın içerisindeki su ile bebek 40 günlükken o suyla yıkandığı ve kırklandığı (yikanmak) aktarılmıştır. Mevki olarak da ismi Kırklar Mevki’dir. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında köy halkı genellikle inşaat işleri ile uğraşmakta olup daha çok marangoz, sıvacı, boyacı meslekleri ile uğraşan kişiler bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bilinmekle birlikte, inşaat işleri de sosyo-ekonomik anlamda köyde yöresel bir kültür haline gelmiştir.

Şekil 4.162’deki Küçükbürüngüz köyü hafızalarda; tümsekte yer aldığı cami, okul ve çeşmenin meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının bir sokak boyunca sıralandığı; cevizlik, üzüm bağlarının yerleşim ile vadi yamacı arasında olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; Kırklar Mevki isimli şifahanenin olduğu bir köydür.

Şekil 4.162 : Küçükburüngüz köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.163’de Küçükburüngüz köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak Müslüman halka ait camiler fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda 1 yapı ölçeğinde kilisenin varlığından bahsedilmektedir. Fakat günümüzde o kilise yapısı fiziksel ve işlevsel olarak bulunmamaktadır. 1 Müslüman, 1 Gayrimüslim okulun varlığı kayıtlarda ve hafızalarda yer almaktadır. Üretim peyzajında ahır ve güvercinliklerin kayıtları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Bitkisel bazda üretim mekanları bezirhanelerin kayıtlarda yer alsa da hafızalarda yer almamaktadır. Noktasal üretim mekanlarından değirmen, ambar, mahzen, fırın yapısı hem kayıtlarda hem de hafızalarda yer almamaktadır. Hem kayıtlarda hem de hafızalarda olmakla birlikte fiziksel olarak varlıklarını devam ettirememiştir. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, yoncalık, cevizlik, kavaklık, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ ve bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün bir yerinde tespit edilmiştir. Hafızalarda ticari alanlar olarak sadece taş ocağının varlığı bulunmaktadır. Harman yeri ise köyün bir kısmında tespit edilmiştir. Diğer köylerde olmayan ve bu köyde var olan ise “Kırklar Mevki” isimli ocak veya şifahane olarak nitelendirilen kapalı kaya oyma mekandır.

19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece boyacı-sıvacı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Kabristan alanı ise köyün kara yolu tarafından Subaşı’na giden ana yolda yer almakta olup fiziksel olarak süreklilik arz etmektedir.

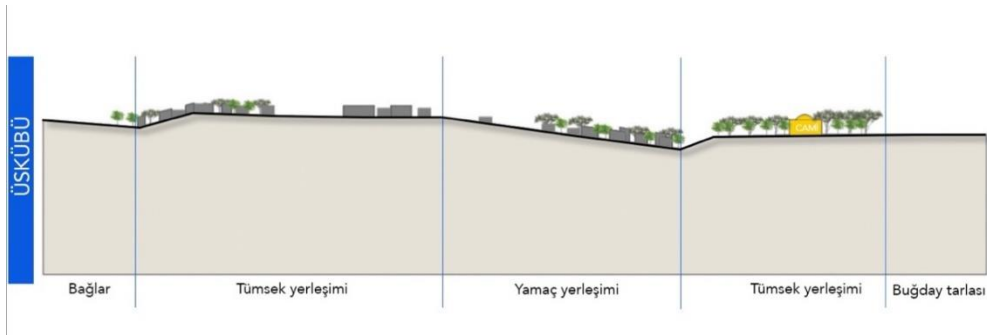
- Üskübü / Subaşı Köyü

Şekil 4.164 : Üskübü’deki güvercinliklerden Koramaz Dağı’na bakış (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Subaşı köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, Üskübülü olan Ç. ailesinin fertleri ile görüşmeler yapıldı. Evin en büyüğü hariç geri kalan üyeleri sadece yaz aylarında burayı kullanmakla birlikte, bu ailenin fertleri Koramaz Dağı’nda bulunan taş ocağında işçi olarak çalışmaktadır. Ailenin fertleri ile hem hafıza yürüyüşleri yöntemi yapılmış hem de yarı yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

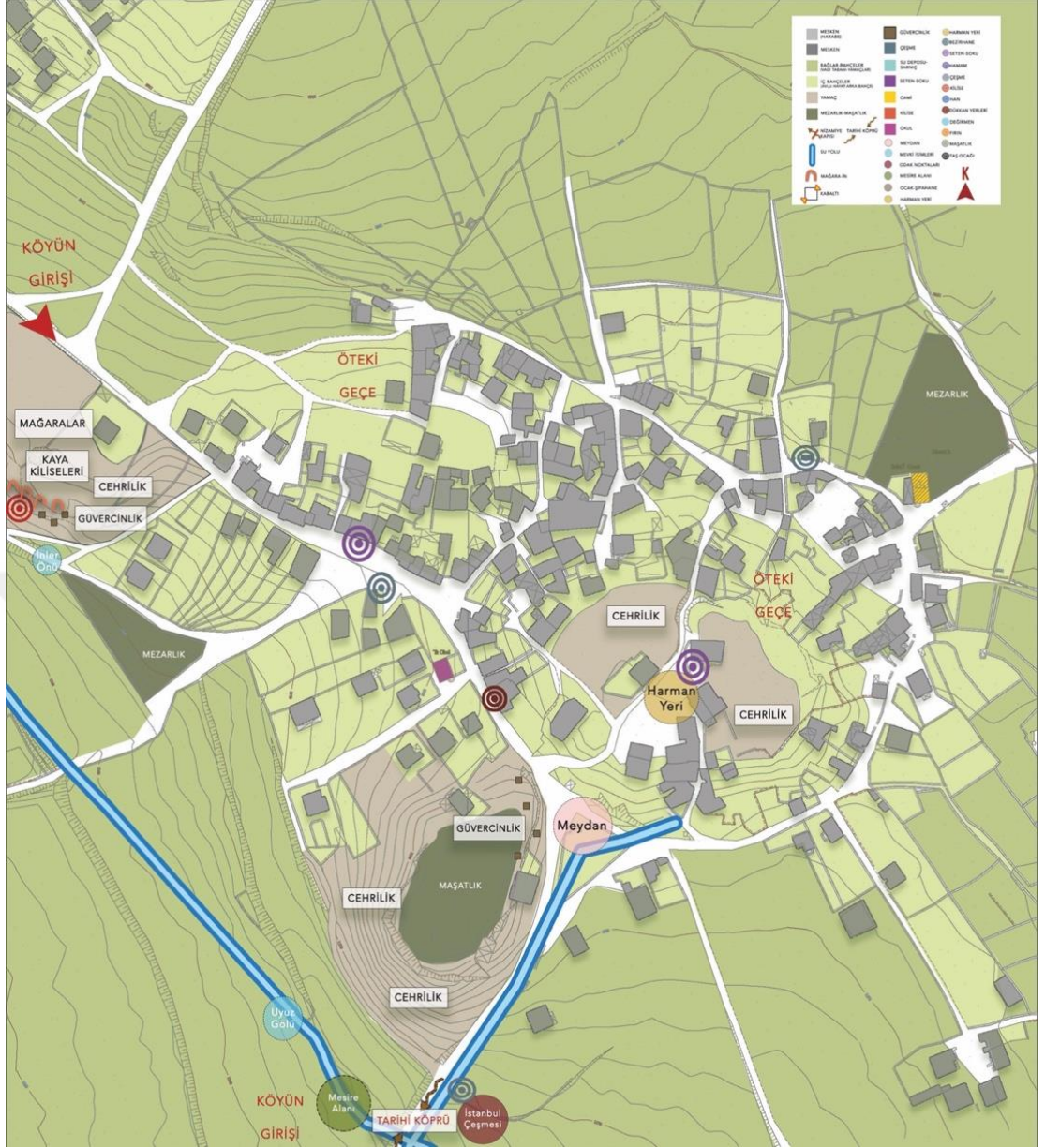
➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Köye bir girişi, Koramaz Vadisi taban kotundan taşköprü ile diğer giriş ise Küçükburüngüz tarafından sağlanmaktadır. Köy diğer köylere göre daha düz bir alana yerleşmiştir. Vadi tabanı ile ilişkisi sadece tarihi köprünün bulunduğu mevkide görülmektedir (Şekil 4.165).

Şekil 4.165 : Subaşı köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Subaşı köyü de Küçükbürüngüz köyü gibi tümsek yerleşim özelliği göstermekle birlikte vadi formasyonuna göre tek tarafında yer almaktadır. Subaşı köyündeki sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. 1 cadde ve 5 sokaktan oluşan Subaşı köyünde bulunan cadde ve sokak isimleri; Küçükbürüngüz Caddesi, Cami Şerif Sokağı, Harman Sokağı, Sinan Sokağı, Çeşme Sokağı, Kilise Sokağı'dır (Cömert, 2008).

1 Gayrimüslim nüfusa ait okul, 1 cami, 1 kilise, 2 kabristan, 1 cami, 5 çeşme, 1 kilise, 1 göl, 1 havuz, 1 harman, 1 bezirhanenin varlığı kayıtlarda yer almaktadır (Cömert, 2008). Yapılan görüşmelerde geçmişe ait 1 kaya kilisesi (mevcut), 1 cami (mevcut), 3 çeşme (mevcut) ve 1 (mevcut) okulun varlığı bilinmektedir. Han ve hamamın varlığına ulaşılammıştır. Köyün yerleşimi bir cadde üzerinde sarmal olarak gelişmiştir. Caddeye bakan evler bitişik nizam şeklindedir. Kabaltı, çıkmaz sokak görülmemiştir. Üretim peyzajı olarak yerleşimde bulunan iki tepede cehrilikler ve güvercinlikler görülmektedir. Geri kalan yeşil alanlar ev ve yakın çevresindeki bahçeler veya tarlalardan oluşmaktadır. Köyün içerisinde bir noktada harman yeri bulunmaktadır. Bezirhane ve değirmenin varlığına ulaşılammıştır (Şekil 4.166).

Şekil 4.166 : Subaşı köyünün kültürel peyzaj öğeleri.

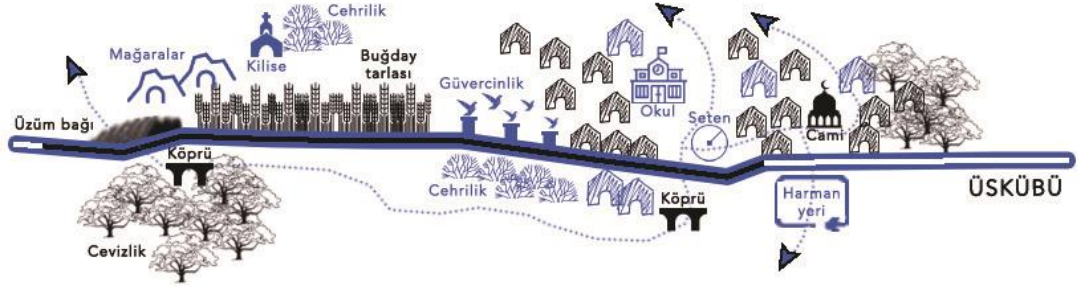
➤ **Kültürel Peyzaj Sosyo+ Kimlik Bileşeni:** Subaşı köyünün dikey (tarihsel) katmanlarına bakıldığında; yerleşik hayatın birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Sosyo-demografik verilere bakıldığında 1500’de tamamı gayrimüslim 19 nefer ve 13 hanelik bir köy idi. 1570’de gayrimüslim olmak üzere köyde 53 nüfus bulunmaktaydı (Özbek ve diğ., s.56). Sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında köyde buğday, arpa, burçak ziraatinden başka bağcılık, arıcılık, başlıca ceviz olmak üzere meyvecilik ve koyunculuk yapılmaktaydı (Özbek ve diğ., s.57). Tarihsel katmanlara bakıldığında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın göçlerle değiştiği gözlemlenmiştir. Üskübü köyünde Rum ve Türk nüfusun olduğu bilinmekle birlikte mübadele ile o nüfusun gittiği ve yerine Yunanistan’dan gelenlerin yerleştirildiği

bilinmektedir. Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de daha çok yazları tercih edilen bağ evi olma durumuna geldiği görülmektedir. Azınlık grubun nüfus verisine ulaşılammıştır. Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam harman yerlerindeki genişleyen alanlarda ve köy ile vadi tabanının kesiştiği yeşil alanlarda (mesire alanı) veya köyün girişinde “İstanbul Çeşmesi” olan ve halk arasında veda çeşmesi olarak nitelendirilebilecek nirengi noktasında yaşanmaktadır. Halk arasında geçen mevki isimleri; Giryadlar Mevki, Çayır Yazısı, Eskibahçeler Mevki, İlbeyli Mevki, Han Osman Mevki, Elbiz Mevki, Bardak Pınarı, Çaylaklı Mevki, Abdi Çayırı, Bahçebaşı Mevki, Göller Mevki, Aşağıbağlar Mevki, Fidanlar Mevki, Şaşkınlar Mevki, Köyönü, Bahçeler Mevki, Köyharmanları Mevki, Giryad Hamamı, Mutatepesi Mevki, Beşagaçlar Mevki, Kepezkaya Mevki, Bayrampınarı Mevki, Belikısa Tepe Mevki, Büyük Belizun Tepe Mevki, Çukur Viran Mevki, Hacı Tepesi, Mercimektepe Mevki, Büyük Belli Konca Mevki, Tayyarkaya Mevki, İnlerönü Mevki, Kazlar, Çayer Kaya, İlbeyli, Çayırbaşı, Çaylaklı, Gaziler, Göller, Eskibağlar olmak çeşitli bölgelerde toplanma vasfı taşıyan köyün nirengi noktaları bulunmaktadır ve halen köyde yaşayanlar tarafından bu yerler hafızalarda yaşatılmaktadır (Cömert, 2008).

Bilgi ve pratikler anlamında köyde bulunan delikli kaya, köy halkı ve çevre köyler için inanç sistemine kurulu bir şifa merkezi olma niteliği göstermektedir. Bir diğer inanç üzerine kurulu mevki ise “Uyuz Gölü” dür. Bu bölgede de kaynak suyundan yıkanan ya da suyunu içen kişilerin şifa bulduklarına inanılmaktadır. Zanaatlar ve sanatlara bakıldığında, köy halkı diğer köylerde de olduğu gibi genellikle inşaat işleri ile uğraşmakta olup bu köy daha çok taş ustaları ile anılmaktadır. Ankara, İstanbul gibi kentlere mevsimlik işçi olarak gidildiği aktarılmıştır. Köyün girişinde bulunan “İstanbul Çeşmesi”, köyden İstanbul’a giden mevsimlik işçilerin veda mekânı olarak hafızalarda yer etmiştir. Özellikle Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bilinmekle birlikte, taş ustaları da sosyo-ekonomik anlamda köyde yöresel bir kültür haline gelmiştir. Kadınların halı dokumacılığında yoğun olarak çalıştıkları bilinmektedir.

Şekil 4.167’deki Subaşı köyü hafızalarda; tümsekte yer aldığı cami, okul, seten, dükkan ve harman yerinin meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının bir sokak boyunca sıralandığı; cevizlik, üzüm bağlarının yerleşim ile vadi yamacı arasında olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; “İstanbul

“Çeşmesi” isimli buluşma mekanı ve delikli kaya ve “Uyuz Gölü” isimli şifahanenin olduğu bir köydür.

Şekil 4.167 : Subaşı köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.168’de Subaşı köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak müslim halka ait camiler fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. Kayıtlarda 1 yapı ölçeğinde kilisenin varlığından bahsedilmektedir. Fakat günümüzde o kilise yapısı fiziksel ve işlevsel olarak bulunmamaktadır. 1 Gayrimüslim okulun varlığı kayıtlarda ve hafızalarda yer almakta, Melikgazi Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Üretim peyzajında ahır ve güvercinliklerin kayıtları mevcuttur. Fakat işlevsel olarak kullanılamamaktadır. Bitkisel üretim mekanları bezirhanelerin kayıtlarda yer alsa da hafızalarda yer almamaktadır. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, yoncalık, cevizlik, söğütlük, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ & bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün iki yerinde tespit edilmiştir. Hafızalarda ticari alanlar olarak sadece dükkanın bulunduğu bilinmektedir. Harman yeri ise köyün bir kısmında tespit edilmiştir. Diğer köylerde olmayan ve bu köyde var olan ise “İstanbul Çeşmesi” isimli buluşma mekanı ve “Uyuz Gölü” isimli ocak veya şifahane olarak nitelendirilen kapalı kaya oyma mekandır. 19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustası, boyacı-sıvacı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Kabristan ve maşatlıkların yeri işaretlenmiştir.

1. Gayrimüslim nüfusa ait okulu, 1 cami, 1 kilise, 2 kütüphane, 1 cami, 3 çeşme, 1 kilise, 1 gümüş bulağı, bir harım, 1 bahçe, beziğin bir parçası kayıtlarda yer almaktadır (Çömert, 2008). Yapılan araştırmalarda geçmişte ait 1 kaya kilisesi, 3 çeşme, 1 cami (mevcut), 3 sene (mevcut) ve 1 (mevcut) okulun varlığı bilinmektedir. Üzerine yerleşmiş bir caddenin üzerindeki sarmal olarak gelişmiş, Caddeye bakındır, evler bitişik nizam şeklinde, Üretim peyzalı olarak yerleşmiş bulunan ilk tepede çehlikler ve güvercinlikler görülmektedir. Köyün içerisinde bir noktada harnan yeri bulunmamaktadır.

1500_75
1875_-
1935_-
2000_-
2017_267

1500_75
1875_-
1935_-
2000_-
2017_267

[illegible]

ÜSKÜBÜ		DİNİ		EĞİTİM		BARINMA		MEKANSAL		ÜRETİM		ALANSAL		NORTASAL		TİCARET		MESLEKLER		AĞIR ALANLAR																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													
		KİLİSE	CAMİ	NAMAZGÂH & MESCİT	DİĞER	EV	TOL	MAHALLE	SOKAK	ÇIKMAZ	CADDE	KARAVATI	AHİR	SAMANLIK	GÜVERCİNLİK	BOYALANME	BEZİRLANME	DEĞİRLİM	AMBAR & MAHZEN	FRİN	CEYİZLİK	KAVAKLIK	DUTLUK	BAG	BAHÇE	KUYU	ÇESME	SELEN	DÜKKAN	HAN	HAMAM	MİSAFIRHANE	HARMANYERİ	TAŞ OCAĞI	NAKKAŞ	TAŞ USTASI	BOYACI-SIYACI	ÇEÇİ	DEĞİRLİMCİ	DEMİRCİ-KALAYCI	KARISTAN	MASATLIK	DİĞER																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
19. yy																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	

292

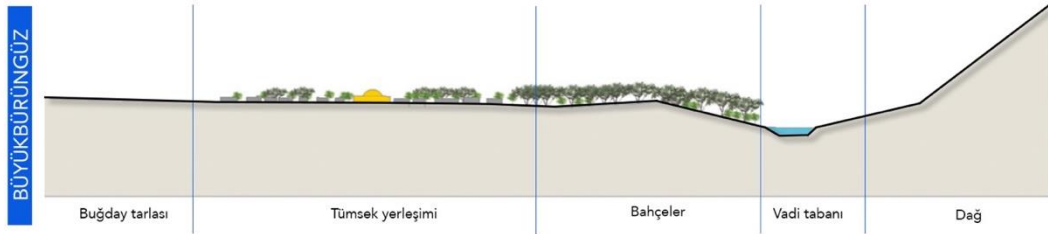
- **Büyükbürüngüz Köyü**

Şekil 4.169 : Büyükbürüngüz köyüne havadan bakış (Koramaz Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

➤ **Kaynak Kişiler:** Büyükbürüngüz köyünde doğmuş iki farklı aile ile görüşülmüştür. İki ailenin görüşülen bireyleri de ilkokul sonrası İstanbul'a gitmişlerdir. İstanbul'da özellikle Beşiktaş ilçesine yerleşen Bürüngüzlüler köye yazları gelmektedir. Görüşülen kişilerden M. bey inşaat işçisi olarak çalışmış, M. bey yükseköğrenimini tamamlayıp ticaret ile uğraşmıştır. Şimdi de köydeki evini müze eve dönüştürmek için çalışmalarda bulunmaktadır. Her ikisi ile de hem hafıza yürüyüşleri yöntemi yapılmış hem de yarı yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

➤ **Kültürel Peyzaj Doğal Kimlik Bileşeni:** Köy, Ağırnas'a giden güzergâh üzerinden Dimitre (Turan) köyünü geçtikten sonra sağa dönüldüğünde dağlarla sınırlandırılan en uzak köy olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçükbürüngüz ve Subaşı köylerini takip ederek Koramaz Vadisi'nin Koramaz ve İvriz Dağı ile son bulduğu noktada yer almaktadır. Köy vadinin düzlüğüne yerleşmiştir. İvriz Dağı'ndan çıkan kaynak suyu İvriz Mevki'nde yer almaktadır. Köyün bütün çeşmeleri bu kaynaktan çıkan su ile beslenmektedir (Şekil 4.170).

Şekil 4.170 : Büyükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (mevcut veriler).

➤ **Kültürel Peyzaj Fiziksel Kimlik Bileşeni:** Büyükbürüngüz köyü tümsek yerleşim özelliği göstermekle birlikte vadi formasyonuna göre tek yamaçta yer almaktadır. Subaşı köyündeki sokaklar üzerinde yer alan konutlar, genellikle sokağa dik dar ve derin parsellere yerleşmiştir. 4 mahalle, 2 sokak, 1 caddeden oluşan Büyükbürüngüz köyünde bulunan mahalle, cadde ve sokak isimleri; Alaüdevle Mahallesi, Danış Ali Bey Mahallesi, Müteveli Mahallesi, Sarayaltı Caddesi, Haydar Ali Ağa Sokağı, Müteveli Mahallesi, Çaylarönü Sokağı'dır (Cömert, 2008).

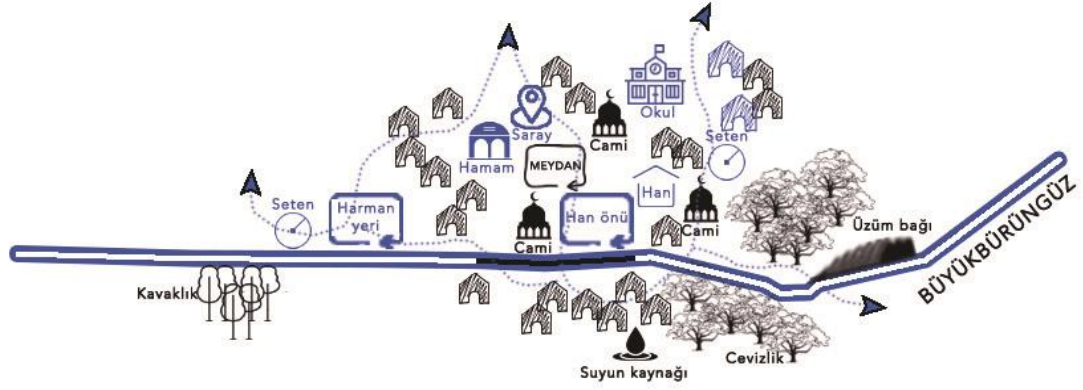
Kayıtlarda 1 cami, 2 çeşme, 2 mektep, 1 cami, 1 hamam, 1 seten, 1 dükkânın varlığı bulunmaktadır (Cömert, 2008). Yapılan görüşmelerde geçmişe ait 3 cami (mevcut), 1 adet fırın (mevcut değil), köyde en ön plana çıkan mimari öğelerden çeşmeler 13 adet (mevcut), 1 hamam (saray olarak tanımlanan kompleksin içerisinde yer almaktadır, mevcut değil fakat sokak isimlerinden yeri tespit edilebilmiştir), 1 okul (mevcut), 1 medrese (mevcut değil), 1 hanın (mevcut değil) varlığı bilinmektedir. Kilise olup olmadığına dair kayıtlara ulaşılamamıştır. Fakat Koramaz Dağı'nın yanındaki dağa "Kilise Dağı" denilmektedir. Sarayın olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Nitekim sokak isimlerinden de anlaşılabilmektedir (Saray Sokak). Sarayın sınırları pahlanmış duvarlarla çevrilidir. Köyün birkaç yerinde kabaltı çıkmaz sokaklar yer almaktadır. Taş köprü tespit edilememiştir.

Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan dağlara doğru gidildikçe üzüm bağları bulunmaktadır. Subaşı (Üskübü) ile Büyükbürüngüz köyü arasındaki düzlük alanlarda ve Şahin Tepesi mevkiğine doğru buğday tarlaları mevcuttur. Köyün çerisinde iki bölgede harman yeri bulunmaktadır. 1 seten ve 1 soku halen mevcuttur. Cehriliklerin ve güvercinliklerin varlığına ulaşılamamıştır. Anda Mevki'nde bulunan ve köy halkı tarafından 400 yılı aşkın süre yaşadığı söylenen kavak

meyvecilik, ceviz, keten, sebze, koyunculuk ve arıcılık yapılmaktaydı (Özbek ve diğ., s.56). Tarihsel katmanlara bakıldığında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın göçlerle değiştiği gözlemlenmiştir. Büyükbürüngüz köyünde Gayrimüslim nüfusun kayıtlarına ulaşılmamıştır. Özellikle 1950 ve sonrası çoğu köyde olduğu gibi bu köyde de daha çok yazları tercih edilen bağ evi olma durumuna geldiği görülmektedir.

Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam; cami önündeki genişleyen ve meydan niteliği kazanmış alanlarda, harman yerlerindeki genişliklerde, hanönünde, köy ile vadi tabanının kesiştiği alanlarda (mesire alanı) ve köyde çokça var olan meydan çeşmeleri önünde yaşanmaktadır. Bilgi ve pratikler olarak özellikle köyde diğer yerleşimlere nazaran cehrilik, bezirhane, güvercinlik gibi bu yöreye has kültürel peyzaj öğelerinin hafızalarda yer alamaması dikkat çekicidir. Zanaat ve sanatlara bakıldığında, köy halkı genellikle inşaat işleri ile uğraşmaktadır. Zaman içerisinde köy nüfus kaybına uğramış ve Büyükbürüngüz halkı daha çok İstanbul'un Beşiktaş ilçesine yerleşmişlerdir. Hatta Beşiktaş'ta 650 hane oldukları ve bir derneklerinin olduğu bilgisi aktarılmıştır. Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bilinmekle birlikte, taş ustaları da sosyo-ekonomik anlamda köyde yöresel bir kültür haline gelmiştir. Bezircilerin Ağırnas'tan geldiği söylenmiştir. Kadınların halı dokumacılığında yoğunluklu olarak çalıştıkları bilinmektedir. Bu köyde özellikle devlet kademesinde önemli mevkilerde çalışmış kişilerin çokluğu (vezir, vali, kâtip, vb.) köyün iki noktasında bulunan mezar taşları ve üzerindeki sembollerden anlaşılabilmektedir.

Şekil 4.172'deki Büyükbürüngüz köyü hafızalarda; tümsekte yer aldığı, cami, okul, seten, hanönü yerinin meydan etrafında şekillendiği, barınma alanlarının cadde ve sokaklar boyunca sıralandığı; cevizlik, üzüm bağlarının yerleşim ile vadi yamacı arasında olduğu, dik kayalıklara doğru ise cehrilik ve güvercinliklerin yer aldığı; sarayın bulunduğu, Tarihi Andon kavakları ve meydan çeşmeleri ile bilinen bir köydür.

Şekil 4.172 : Büyükbürüngüz köyünün yerleşim kesiti (Sözlü tarih çalışmasında elde edilen hafıza verileri).

Şekil 4.173'te Büyükbürüngüz köyüne ait hafıza peyzajı kimlik kartı yer almaktadır. 19. yüzyıldan günümüze kadar dini yapılar olarak müslim halka ait camiler fiziksel sürekliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif olarak da kullanılmaktadır. 2 okulun varlığı kayıtlarda ve hafızalarda yer almaktadır. Üretim peyzajında ahır, samanlık, güvercinlik, boyahane, bezirhane, değirmenin kayıtları mevcut değildir. Alansal üretim peyzajı olan cehrilik, cevizlik, söğütlük, dutluk, bağ ve bahçe alanları arasında cevizlik ve bağ & bahçe tarımı yapılabilmektedir. Seten köyün bir yerinde tespit edilmiştir. Hafızalarda ticari alanlar olarak dükkan, han ve hamamın varlığı bilinmektedir. Harman yeri ise köyün kara yolu tarafından girişte yer almaktadır. Diğer köylerde olmayan ve bu köyde var olan ise "saray" ın bulunmasıdır. 19. yüzyıldan günümüze kadar gelebilmiş meslek gruplarından sadece taş ustası, boyacı-sıvacı ve çiftçilik mesleği icra edilmektedir. Kabristanın yerleri işaretlenmiştir.

4.5 Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köylerinin Hafıza Peyzajlarının Sürekliliği ve Süreksizliğinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde bir önceki bölümde hafıza peyzajı kimlik kartları ile elde edilen bulgular tüme varım yoluyla her bir vadi özelinde kültürel peyzaj öğelerinin sürekliliği veya süreksizliği temsil araçları kullanılarak değerlendirilmiştir.

4.5.1 Kayseri Derevenk Vadi Yerleşimleri

Derevenk Vadisi'nin 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen kültürel peyzaj öğelerinin sürekliliği incelendiğinde; Koramaz ve Gesi Vadileri ile kıyaslandığında Derevenk Vadisi'nin hem fiziksel hem doğal çevre hem de sosyo+ çevre bileşenleri olarak en fazla kayba uğradığını söyleyebilmek mümkündür.

Kayseri Derevenk Vadisi'nin doğal çevre bileşenleri incelendiğinde; vadi formasyonunu koruyor olsa da taban suyu kurumuştur. Buna bağlı olarak vadi tabanında yer alan bağ ve bahçeleri vadiden gelen su değil her bahçenin kendi imkanları doğrultusunda açmış olduğu altyapı çözümleri ile su kaynağına ulaşıldığı bilinmekedir. Suyun kaynağının Talas Kuruköprü'de bulunan askeri alandan dolayı kesintiye uğratıldığı yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir. Vadi tabanından yamaçlara doğru gelindikçe sahip olduğu kültürel peyzaj öğelerinden cehrilikler artık ticari ömrünü tamamlamıştır. Oraya yaşam veren güvercinliklerin de artık kullanılmaması bu vadinin sahip olduğu eko-kültürel habitatın süreksizliğine neden olmuştur.

Kayseri Derevenk Vadisi'nin fiziksel çevre bileşenleri incelendiğinde; Derevenk Vadisi'nin kentin çeperinde yer alması, gelişme baskısını da beraberinde getirmiştir. Kara ulaşımının köyü bölümlere ayırması, kent merkezinin Germir ve Tavlusun köylerini içine alması, yüksek yapılaşma bu köylerin özgünlüklerini yitirmesine neden olmuştur (Şekil 4.174). Tavlusun köyünün bağ alanları, Germir köyünün buğday tarlalarının yerinde şu an yüksek katlı yapı adaları yer almakatdır. Geçmişte sahip olduğu Gayrimüslim nüfusunun gitmesi de bu köyleri sahipsiz bırakmıştır. Germir köyünde ise mevsimlik kullanım daha yoğundur. Tavlusun köyünün eski yerleşim alanındaki barınma alanları büyük ölçüde harabe haldedir. Tol ve mağarada yaşamlar 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş fakat günümüzde yaşam gözlemlenmemiştir. Yapılar kaya oyma yapıların devamı niteliğinde morfolojiler

göstermiş olsa da o kısımlar çoğunlukla depo, kiler, ahır, samanlık olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.174 : Tavlusun köyünde bir evin terasından yüksek yapılaşmanın fotoğrafı (Derevenk Vadisi, Kevseroğlu Ö. arşivi).

Üretim peyzalarında hayvansal bazlı üretimin bir parçası olan ahırların hem fiziksel hem işlevsel varlıkları devam etmemektedir. Bazı kaya oyma ve yapısal kiliselerin de günümüzde ahır olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Güvercinliklerin bacaları tahribata uğramış olsa da fiziksel olarak varlıklarını devam etmektedir. Fakat işlevsel olarak kullanıldığı gözlemlenmemiştir. Bitkisel bazlı üretim alanlarının hem fiziksel hem de işlevsel olarak süreksizliği tespit edilmiştir. Han, hamam, dükkân, taş ocağı gibi ticari alanların fiziksel ve işlevsel varlıkları devam etmemektedir. Harman yerleri de 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, sonrasında özellikle kent çeperinde kalan harman yerleri imara açılmıştır. Alansal üretimlerden bağ, bahçe ve cevizlik hariç diğer kısımların yok olduğu hem gözlemlenmiştir.

Sosyo-kültürel alanlar olarak ele alınabilecek dini ve eğitim yapılarındaki durum ise; dini yapılar da eğitim yapıları da benzer bir süreçten geçmiş, Gayrimüslim halkın gitmesi beraberinde dini ve eğitim yapılarını sahihsiz bırakmıştır. Dini yapılar işlevsel olarak kullanılmamakla birlikte fiziksel olarak sürekliliğini de büyük ölçüde yitirmiştir. Müslüman yapıları olan camiler halkının aktif olarak varlığından dolayı fiziksel ve işlevsel olarak süreklilik sağlamaktadır. Okul yapılarının etnik kökene göre

farklılığı bilinmekle birlikte Gayrimüslim nüfusun süreksizliğe uğramasından dolayı okul yapıları muhtelif kullanımlara imkân verebilecek dönüşümler yaşamıştır ya da fiziksel varlıklarını devam ettirememiştir. Derevenk Vadisi'nde yer alan Tavlusun ve Germir köylerindeki aktif okul yapıları yeni olup, kentin gelişim bölgesine yakın konumlarda bulunmaktadır. Kentsel-sosyal donatılarda açık alanlar olarak Müslim mezarlıkları fiziksel ve işlevsel varlıklarını devam ettirebilirler de maşatlık yani Gayrimüslim mezarlıkları malesef fiziksel ve işlevsel olarak devam etmemektedir. Taş köprülerin her bir köy girişinde en az bir noktada kara ve yaya yolunu bağladığı gözlemlenmiştir. Bazıların üzerinde asfalt malzemesi olsa da alt kottan bir veya iki gözlü taş köprü olduğu gözlemleyebilmek mümkündür. Su yollarında oluşan otların temizliği yapılmadığı için zaman içerisinde deforme olmuş ve büyük oranda bozulmuştur. Çeşmelerin bir kısmı aktif olarak kullanılabilir. Oturma taşları ise halen evle sokak dokusu ara kesitinde sosyalleşme mekânı olarak fiziksel ve işlevsel olarak varlığını devam ettirmektedir.

Sosyo+ çevre bileşeni ele alındığında tarihsel bileşenler olarak Derevenk Vadisi'nde Rum, Ermeni ve Türk nüfusun yaşadığı, mübadele ve tehcir yıllarına kadar da birlikte yaşadığı bilinmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar birlikte yaşam kültürü hem yazılı arşivde hem de hafızalarda tespit edilmiştir. 20. yüzyılın ortalarına doğru hiç yaşayan Gayrimüslim nüfus kalmamıştır. Gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu mahallelerde Rum mahallelerine ve evlerine mübadelede Rum nüfus yerleştirilmiştir. Fakat tehcir ile giden Ermeni nüfusun evleri zamanla tahribata uğramış veya devşirilmiştir. Özellikle Germir köyü bu göç ve mübadelelerle ruhunu kaybetmiştir. Zamanında Tavlusun köyünde yaşanan heyelan olayı da özellikle Tavlusun köyünün nüfusunu yeni gelişim bölgesine kaydırılmıştır. Yaşayan Müslim nüfus da çalışmakta olduğu büyük kentlere göç etmişlerdir. Tarihsel ve yaşamsal bileşenler ve bunlara bağlı olarak hafıza bileşenlerinin kesintiye uğratıldığını söyleyebilmek mümkündür.

Derevenk Vadisi'ni genel olarak değerlendirilecek olursa; köylerdeki mübadele ve göçlerle değişen nüfus ve buna bağlı olarak ekonomik kaynaklarının farklılaştığı görülmüştür. Diğer vadilere nazaran bu vadinin yaşamsal özelliklerini göstermediği, kültürel peyzajın bileşenleri olan fiziksel, doğal ve sosyal bileşenleri büyük oranda kaybettiği tespit edilmiştir (Şekil 4.175).

4.5.2 Kayseri Gesi Vadi Yerleşimleri

Gesi Vadisi'nin 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadarki olan kültürel peyzaj öğelerinin sürekliliği incelendiğinde; Derevenk Vadisi yerleşimleri ve köylerine nazaran fiziksel, doğal ve sosyo+ çevre bileşenlerinin daha az değişim gösterdiğini söyleyebilmek mümkündür.

Doğal çevre bileşenleri incelendiğinde; her ne kadar halkın söylemi ve gözlemlenen kısımdaki su kaynaklarının azlığı söz konusu olsa da hala varlığı söz konusudur. Buna bağlı olarak da yeşil alanın azalan eğilim gösterdiği görülmektedir. Fakat vadi hala ulu ceviz ağaçları içerisinde yer almaktadır. Vadi tabanından yamaçlara doğru gelindikçe sahip olduğu kültürel peyzaj öğelerinden cehrilikler artık ticari ömrünü tamamlamıştır. Oraya yaşam veren güvercinliklerin de artık kullanılmaması bu vadinin sahip olduğu biyo-kültürel habitatın süreksizliğine neden olmuştur.

Fiziksel çevre bileşenleri olarak, barınma alanları her ne kadar mevsimlik kullanım yoğunlukta olsa da büyük ölçüde varlıklarını devam ettirmektedir. Gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu mahallelerine ve evlerine mübadelede zamanında Yunanistan'dan gelen nüfus yerleştirilmiştir. Fakat tehcir ile giden Ermeni nüfusun evleri zamanla tahribata uğramış veya devşirilmiştir. Tol ve mağarada yaşamlar 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş fakat günümüzde mağarada yaşam gözlemlenmemiştir. Yapılar kaya oyma yapıların devamı niteliğinde morfolojiler göstermiş olsa da o kısımlar çoğunluklu olarak depo, kiler, ahır, samanlık olarak kullanılmaktadır. Fiziksel çevre bileşeninin bir alt bileşeni olan üretim peyzalarında hayvansal bazlı üretimin bir parçası olan ahırların hem fiziksel hem işlevsel varlıkları devam etmemektedir. Bazı kaya oyma veya yapısal ölçekteki kiliselerin de günümüzde ahır olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Mancusun köyü özellikle manda yetiştiriciliği ile ön plana çıkmış, manda kaymağı halkın hafızasında yer etmiştir. Güvercinliklerin bacaları tahribata uğramış olsa da fiziksel olarak varlıklarını devam ettirmektedir. Fakat işlevsel olarak kullanıldığı gözlemlenmemiştir. Bitkisel bazlı üretim alanlarının hem fiziksel hem de işlevsel olarak süreksizliği tespit edilmiştir. Han, hamam, dükkân, taş ocağı gibi ticari alanların fiziksel varlıkları gözlemlenmiştir fakat taş ocağı hariç işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Harman yerleri de 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, sonrasında gözle birlikte azalan eğilim göstermiş, günümüzde ise tarım makinaları ve ekipmanlarının koyulduğu makina parkuru haline gelmiştir. Alansal üretimlerden bağ, bahçe ve cevizlik hariç diğer

kısımların yok olduğu hem gözlemlenmiştir. Diğer alanlarda sosyo-kültürel alanlar olarak ele alınabilecek dini ve eğitim yapılarındaki durum ise; dini yapılar da eğitim yapıları da benzer bir süreçten geçmiş, tebası olmayan Gayrimüslimlerin dini yapıları işlevsel olarak kullanılmamakla birlikte fiziksel olarak sürekliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Müslüman yapıları olan camiler fiziksel ve işlevsel olarak süreklilik sağlamaktadır. Okul yapılarının etnik kökene göre farklılığı bilinmekle birlikte Gayrimüslim nüfusun süreksizliğe uğramasından dolayı okul yapıları muhtelif kullanımlara imkân verebilecek dönüşümler yaşamıştır ya da fiziksel varlıklarını devam ettirememiştir. Müslüman halka hitap eden okullar ise taşınabilir eğitim sistemine geçilmesi dolayısıyla fiziksel varlıklarını büyük oranda devam ettirmiş olsa da işlevsel olarak kesintiye uğramış ya da dönüştürülmüştür. Gesi Vadisi'nde merkezilik özelliği gösteren Gesi köyünde yer alan okul yapısı işlevsel olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini halen sürdürebilmektedir. Kentsel-sosyal donatılarda açık alanlar olarak Müslüman mezarlıkları fiziksel ve işlevsel varlıklarını devam ettirebilirler de maşatlık yani Gayrimüslim mezarlıkları fiziksel ve işlevsel olarak devam etmemektedir. Taş köprülerin her bir köy girişinde en az bir noktada kara ve yaya yolunu bağladığı gözlemlenmiştir. Su yollarının suyun kaynağından veya çeşmelerden gelen suyu bahçelere doğru yönlendiren su yollarının varlığı gözlemlenmiştir. Oturma taşları ise halen evle sokak dokusu ara kesitinde sosyalleşme mekânı olarak fiziksel ve işlevsel olarak varlığını devam ettirmektedir.

Sosyo+ çevre bileşeni ele alındığında tarihsel bileşenler olarak Gesi Vadisi'nde Rum, Ermeni ve Türk nüfusun yaşadığı, mübadele ve tehcir yıllarına kadar da birlikte yaşadığı bilinmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar birlikte yaşam kültürü hem yazılı arşivde hem de hafızalarda tespit edilmiştir. Sosyal gündelik yaşam pratikleri günümüzde mevsimlik olarak yaşanıyor olsa da hala devam ettirilen gelenek ve görenekler tespit edilmiştir. Festival olarak geçmişte her köyde bağ bozumu ve buğday hasadının birlikte yapıldığı dile getirilmiş olsa da günümüzde herkesin kendi bahçesinde veya avlusunda yaptığı gözlemlenmiştir. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında ise taş ustalığı, sıvacılık, boyacılık ve çiftçilik mesleklerinin hala sürekliliği bulunmaktadır. Özellikle inşai faaliyetleri içeren (nakkaş, boyacı-sıvacı) meslekler az eğilim göstermekle birlikte sürekliliği vardır. Çiftçiliğin de aynı şekilde sürekliliği mevcuttur. Fakat diğer meslekler (çerçi, asker, değirmenci, demirci-kalaycı, ...vb.) 20. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği kayıtlarda yer almamaktadır.

Gesi Vadisi genel olarak değerlendirilecek olursa; köylerdeki mübadele ve göçlerle değişen nüfus ve buna bağlı olarak ekonomik kaynaklarının farklılaştığı görölmüştür. Koramaz Vadisi ile kıyaslandığında özellikle Ermenilerin yoğun olduğu köylerde (Efkere, Mancusun) biçim bozulmasının çok fazla olduğu gözlemlenmiştir. Yerleşim yerlerinin çoğunluklu olarak mevsimlik kullanımlara (bağ ve bahçe yaşamı) dönüştüğü tespit edilmiştir. Her ne kadar değişen nüfus ve etnik kökende buna bağlı olarak değişen dinamikler görölmüş olsa da köylerde yaşamsal bileşenlerin hala devam ettiği gözlemlenmiştir. Kayseri kent merkezinin çeperlerinin ve buna bağlı olarak ulaşım sisteminin de Gesi'ye bağlı Fatih bölgesine kadar gelmiş olması, müstakil kullanımlara hitap edecek konut anlayışını yaygınlaştırmıştır (Şekil 4.176).

4.5.3 Kayseri Koramaz Vadi Yerleşimleri

Koramaz Vadisi'nin 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadarki olan kültürel peyzaj öğelerinin sürekliliği incelendiğinde; Derevenk ve Gesi Vadi yerleşimleri ve köylerine nazaran fiziksel, doğal ve sosyo+ çevre bileşenlerinin daha çok yaşıyor olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Fiziksel çevre bileşenleri olarak incelendiğinde; her ne kadar mevsimlik kullanım yoğunlukta olsa da yaz-kış yaşayan nüfus diğer vadilere göre daha fazladır. Gayrimüslim nüfusun yoğunlukta olduğu mahallelere mübadele zamanında Yunanistan'dan gelen nüfus yerleştirilmiştir. Yerleştirilmeyen kısımlar zamanla tahribata uğramış, ya da yapı taşları başka yapılarda kullanılmak üzere devşirilmiştir. Tol ve mağarada yaşamlar 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, fakat günümüzde mağarada yaşam gözlemlenmemiştir. Yapılar kaya oyma yapıların devamı niteliğinde morfolojiler göstermiş olsa da o kısımlar çoğunluklu olarak depo, kiler, ahır, samanlık olarak kullanılmaktadır. Fiziksel çevre bileşeninin bir alt bileşeni olan üretim peyzalarında hayvansal bazlı üretimin bir parçası olan ahırların hem fiziksel hem işlevsel varlıkları devam etmemektedir. Bazı kaya oyma kiliselerin de günümüzde ahır olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Güvercinliklerin bacaları tahribata uğramış olsa da fiziksel olarak vardır. Fakat işlevsel olarak kullanıldığı gözlemlenmemiştir. Bitkisel bazlı üretim alanlarının hem fiziksel hem de işlevsel olarak süreksizliği tespit edilmiştir. Ticari faaliyet olarak değerlendirebileceğimiz taş ocaklarının varlıkları hala devam etmektedir. Yapılan görüşmelerde 5 taş ocağının aktif olarak işletildiği söylenmektedir. Bunlar daha çok alçı ocağı, klinger ocağı, mermer ocağı, kum-çakıl-mıcır ocağı ve taş ocaklarıdır. Han, hamam, dükkân yerleri gibi ticari alanların fiziksel varlıkları gözlemlenmiştir, fakat bu alanlardan dükkan işlevi hala devam ediyor olsa da diğerleri hem fiziksel hem de işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Harman yerleri de 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, sonrasında gözle birlikte azalan eğilim göstermiş, günümüzde ise tarım makina ve ekipmanlarının koyulduğu makina parkuru haline gelmiştir. Alansal üretimlerden bağ, bahçe ve cevizlik hariç diğer kısımların yok olduğu hem gözlemlenmiş hem de hafızalardaki sürekliliği veya süreksizliği tespit edilmiştir. Diğer alanlarda sosyo-kültürel alanlar olarak ele alınabilecek dini ve eğitim yapılarındaki durum ise; dini yapılar da eğitim yapıları da benzer bir süreçten geçmiş, nüfusu olmayan gayrimüslimlerin dini yapıları işlevsel olarak kullanılmamakla birlikte fiziksel olarak sürekliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Müslüman yapıları olan

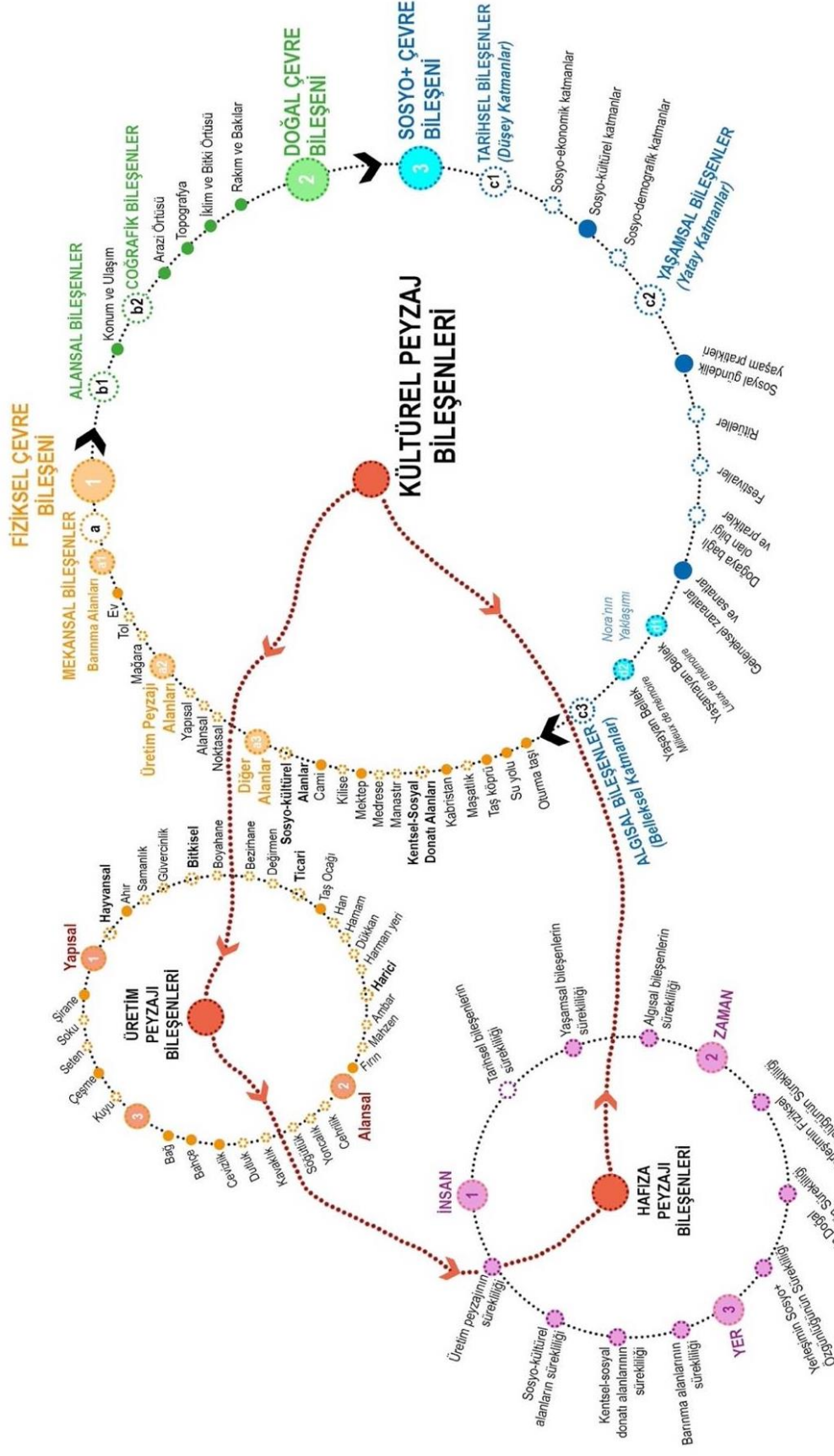
camiler fiziksel ve işlevsel olarak süreklilik sağlamaktadır. Okul yapılarının etnik kökene göre farklılığı bilinmekle birlikte Gayrimüslim nüfusun süreksizliğe uğramasından dolayı okul yapıları muhtelif kullanımlara imkanı verebilecek dönüşümler yaşamıştır ya da fiziksel varlıklarını devam ettirememiştir. Müslüman halka hitap eden okullardan Ağırnas'ta olan okul aktif olarak eğitim vermektedir, diğerleri ise taşınalı eğitim sistemine geçilmesi dolayısıyla fiziksel varlıklarını büyük oranda devam ettirmiş olsa da işlevsel olarak kesintiye uğramıştır. Koramaz Vadisi'nde merkezilik özelliği gösteren kentsel-sosyal donatılarda açık alanlar olarak Müslüman mezarlıkları fiziksel ve işlevsel varlıklarını devam ettirebilseler de maşatlık yani Gayrimüslim mezarlıkları fiziksel ve işlevsel olarak devam etmemektedir. Taş köprülerin her bir köy girişinde en az bir noktada kara ve yaya yolunu bağladığı gözlemlenmiştir. Su yollarının suyun kaynağından veya çeşmelerden gelen suyu bahçelere yönlendirdiği gözlemlenmiştir. Oturma taşları ise halen evle sokak dokusu ara kesitinde sosyalleşme mekanı olarak fiziksel ve işlevsel olarak varlığını devam ettirmektedir.

Doğal çevre bileşenleri incelendiğinde; her ne kadar halkın söylemi ve gözlemlenen kısımdaki su kaynaklarının azlığı söz konusu olsa da hala varlığı söz konusudur. Buna bağlı olarak da yeşil alanın azalan eğilim göstermektedir. Taban suyunun az olmasından dolayı bahçesi olan köy halkı sondaj vurdurmakta ve yer altı sularını kullanmaktadır. Fakat vadi hala ulu ceviz ağaçları içerisinde yer almaktadır. Vadi tabanından yamaçlara doğru gelindikçe sahip olduğu kültürel peyzaj öğelerinden cehrilikler artık ticari ömrünü tamamlamıştır. Oraya yaşam veren güvercinliklerin de artık kullanılmaması bu vadinin sahip olduğu biyo-kültürel habitatın süreksizliğine neden olmuştur. Koramaz Dağı ve civarında yer alan taş ocaklarının hala aktif olması, buranın doğal yaşamı için tehdit oluşturmaktadır. Köy halkı, Koramaz Dağı'nın bu işletilen taş ocaklarından dolayı dağın kuzey tarafının tamamen gittiğini ve buna bağlı olarak da kuzeyden gelecek rüzgârı tutacak, bariyer görevi görececek bir doğal formasyonun zarar gördüğünü söylemektedir. Bu durumun rüzgar yönünün değişmesine ve buna bağlı olarak da vejetasyonun ve mera alanlarının kaybolmasına sebebiyet verdiği aktarılmıştır.

Sosyo+ çevre bileşeni ele alındığında tarihsel bileşenler olarak Koramaz Vadisi'nde Gayrimüslim ve Müslüman nüfusun mübadele yıllarına kadar da birlikte yaşadığı bilinmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar birlikte yaşam kültürü hem yazılı arşivde

hem de hafızalarda tespit edilmiştir. Sosyal gündelik yaşam pratikleri mevsimlik olarak yaşanmış olsa da hala devam ettirilen gelenek ve görenekler tespit edilmiştir. Festival olarak geçmişte her köyde bağ bozumu ve buğday hasadının birlikte yapıldığı dile getirilmiş olsa da günümüzde herkesin kendi bahçesinde veya avlusunda yaptığı gözlemlenmiştir. Koramaz Vadisi'nde bulunan ve halkın dilinde "Arap Ocağı" olarak anılan şifahanede ve muhtelif yerlerde bulunan delikli kayalarda bir çeşit arınma ve şifa bulma yerleri tespit edilmiştir. Görüşmelerde yakın zamana kadar buralara gidildiği söylenmekle birlikte günümüzde bir kısmının müzeleştirildiği gözlemlenmiştir. Doğaya bağlı bilgi ve pratikler büyük oranda yapılmamaktadır. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında ise taş ustalığının hala sürekliliği bulunmaktadır. Özellikle inşai faaliyetleri içeren (nakkaş, boyacı-sıvacı) meslekler az eğilim göstermekle birlikte sürekliliği vardır. Çiftçiliğin de aynı şekilde sürekliliği mevcuttur. Fakat diğer meslekler (çerçi, asker, değirmenci, demirci-kalaycı, ...vb.) 20. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği gözlenmemiştir.

Koramaz Vadisi genel olarak değerlendirilecek olursa; köylerdeki mübadele ve göçlerle değişen nüfus ve buna bağlı olarak ekonomik kaynaklarının farklılaştığı görülmüştür. Yerleşimler olarak Ağırnas köyü haricinde diğer köylerin çoğunluklu olarak mevsimlik kullanımlara (bağ ve bahçe yaşamı) dönüştüğü gözlemlenmiştir. Her ne kadar değişen nüfus ve etnik köken buna bağlı olarak değişen dinamikler görülmüş olsa da köylerde yaşamsal bileşenlerin hala devam ettiği gözlemlenmiştir. 2020 yılında Koramaz Vadisi'nin UNESCO'nun geçici listeye girmiş olması, buraya olan ilgiyi de artırmıştır. Tabi bu durum hızla bazı tahribatları da beraberinde getirmeye başladığı gözlemlenmiştir. Köy muhtarları ile görüşmeler doğrultusunda aktarılan bir bilgiye göre köylere doğalgaz altyapısının gelmesi beklenmektedir. Olası bir durumda köylere oluşacak tersine göç beraberinde burayı daha yaşanabilir ve yaşatılabilir kılacaktır (Şekil 4.177).

Şekil 4.177 : Koramaz Vadisi'nin yaşayan hafıza peyzajı diyagramı.

4.6 Bölüm Değerlendirilmesi

Kültürel peyzajlar insanlığın evrimi boyunca, doğa ve insanın karşılıklı kurduğu ilişkiye şahitlik etmiş etkileşimli coğrafyalardır. Coğrafyanın imkanları ile şekillenen peyzajlar bize, o yöreye ait yaşam kültürü ve bu kültürle şekillenen yerler hakkında ipuçları verir. Bu ipuçlarını günyüzüne çıkarmak ve belgelemek için o yere özgü yerinde ve yereli dahil ederek sahada çalışılması gereklidir. Özellikle bu tezde bahsi geçen kırsal karakterdeki coğrafyalarda belge ve bilgi bulmak çok zor olmaktadır. Elde edilen yazılı verilere eklenen saha çalışması ile elde edilen bulgular vadi yerleşimlerinin sahip olduğu doğal, fiziksel ve sosyo+ çevreleri ile ilgili somut çıktılar elde etmemizi sağlamıştır. Bu bölümde elde edilen bu somut çıktılar 5 kısımda aktarılmıştır. Önceki bölümlerinde ifade edilen kültürel peyzaj ve hafıza kavramlarını temel alan ve örneklem alana yönelik bu kavramları tespit edebilmek için geliştirilen çoklu yöntem önerilmiş ve bu yöntemle elde edilen bulgular da bu bölümde aktarılmıştır.

Öncelikli olarak örneklem alan olan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerine yönelik genel bilgilendirilmeler bölüm 4.1’de bu yerleşimlerin seçilme nedenleri, kısıtları ve potansiyelleri, sahip olduğu coğrafik özellikler, yerleşim morfolojisi ve tarihsel gelişimi detaylı olarak aktarılmıştır. Sonrasında bu çalışmaya özgü oluşturulan yöntem önerisi ve bu önerinin kısımları bölüm 4.2’de detaylandırılmıştır. Çoklu yöntem önerisi ile araştırılan örneklem alana dair bulgular kültürel peyzajın doğal, fiziksel ve sosyo+ çevre bileşenleri ve bu bileşenlere tanımlanan alt bileşenler bölüm 4.3’te aktarılmaktadır. Elde edilen verilerin kültürel peyzaj bileşenleri doğrultusunda çeşitli temsil araçları kullanılarak aktarılmasının bu gibi bilgi ve belgeleme açısından yetersiz olan kırsal yerleşimlerin ifade edilmesinde önemli bir temsil aracı olduğu düşünülmüştür. Bunun için yöntemin 2. kısmını oluşturan veri değerlendirme ve yorumlama yöntemleri olarak “Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı” olarak tanımlanan föy (bilgi fişi) tasarlanmıştır. Bu föyde, her bir köye ait doğal, fiziksel ve sosyo+ değerlerine yer verilmiş ve bölüm 4.4’te aktarılmıştır. Bu köylerin sahip olduğu kültürel peyzaj bileşenlerinin sürekliliği ise 19. yüzyıldan günümüze kadar her bir köyden en az 2 kişi ile görüşülerek sağlanmış, bu kişilerle şartlara göre yarı yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin neticesi hafıza peyzajı kimlik kartının alt yatay bölümünde süreklilik bağlamında değerlendirilmiş ve föyün alt yatay kısmında

mevcut durum analizi kullanılarak görselleştirilmiştir. Bu alt yatay bölümde aktarılan değerler, bölüm 4.5'te tümevarım yöntemiyle her bir vadi için yaşayan hafıza peyzajı diyagramını oluşturabilmemiz ve her bir vadiye kendi içerisinde bakabilmemiz için olanak vermiştir.

Elde edilen veriler ışığında, bu tezin hipotezi olan; “Kültürel peyzaj alanlarının sürekliliğinin sağlanmasındaki en önemli etken üretime dayalı peyzajın varlığının devam ettirilmesidir” ifadesinin yer bulduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki üretime bağlı yaşayan nüfusun varlığı, o yerleşimleri yaşanabilir ve yaşatılabilir kılmıştır. Alt hipotezlerde yer alan; “Kültürel peyzajların korunabilmesi ve yaşatılarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için somut ve somut olmayan değerleri; kültürel peyzajın fiziksel, doğal ve sosyo+ yanı ile korunarak yaşatılması ile mümkündür” ifadesi de yer bulmaktadır. Tespit edilmiştir ki eğer o yerleşim insanı ile var olmaya devam ediyor ise bu sayede fiziksel ve doğal ve sosyo+ yanı da korunuyor ve yaşatılıyordur. Diğer alt hipotez olan; “Bu tip belge ve bilgisi kısıtlı olan yerleşimlerde, yerinde ve yerel ile yere özgü tespitlerin yapılması gereklidir. Bu tespitlerin yapılabilmesi için yerelin sahip olduğu yere özgü değerleri içeren kolektif hafızayı odağına alana çoklu yöntem önerisi ile yaklaşılması gereklidir” ifadesi de bu tip kırsal karakterdeki nüfusunu az da olsa koruyan ama üretim peyzajını kısmi ölçüde koruyabilen yerleşimlerin yaşatılabilmesi için hafızanın gücünü ortaya koymuştur.

Bu tez kapsamında ele alınan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri ve bu vadilerde yer alan 14 yerleşimin her ne kadar nüfus kaybına uğramış olsa da sahip olduğu kültürel peyzaj değerlerinin çok büyük bir kısmının kolektif hafızada var olduğu tespit edilmiştir. Somut ve somut olmayan değerleri ile vadi yerleşimleri sahip olduğu doğal, fiziksel ve sosyo+ yanı ile birliktelik değeri taşıdığı ve bu tip coğrafyalara bütünleşik peyzaj olarak bakılması gerektiği saptanmıştır. Vadi yerleşimlerinin sahip olduğu ama sürekliliği olan veya olmayan kültürel peyzaj değerlerinin mekânsal morfolojik karşılığının olması, bu yerleşimlerin halen koruma değeri taşıdığını göstermektedir. Yerleşik yaşamın kısmen de olsa sürekliliğinin bulunması, kültürel peyzaj değerlerinin hafızalarda yaşatılıyor olması ve bu değerlerin alt kuşağa geçmiş olduğunu görmek buraların biyo-kültürel habitatıyla yaşatılarak korunmasını gerektirmektedir.

5. SONUÇLAR

Tarihsel süreç içerisinde peyzaj, bireylerin ve toplumların davranışını ve yaşam biçimlerini etkileyen kolektif belleğin geçtiği alanlardır. Uygarlıklar tarafından defalarca üretilen kentler, ilk kuruluşundan beri gelen tarihi birikimlerini hafızalarında saklarlar. Tarih içinde ve günümüzde çeşitli uygarlıkların yer değiştirmeleri, yayılmaları ve coğrafyadan etkilenmeleri sonucunda oluşan bu izler, kültürel peyzaj değerlerini oluşturmaktadır. Zaman ile yer olgusunun sürekliliği, kimliği oluşturan öğeler ve olaylar; kültürel peyzaja şekil veren etmenlerdir. Kültürel peyzajlara yaşam veren, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi sonucunda üretilen çevrelerde insanın doğa karşısında sunduğu katkı, o coğrafyada yere özgü değerler oluşturur.

Belirli bir kültür grubunun zaman içerisinde oluşturduğu doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliği belleğimizde yer alan her bir katmanın, yaşam boyu süren değerlerin, bunların geçmişi ile ilişkilerini içinde taşımaktadır. Bu ilişkiler de o coğrafyaya dair bütünlük ve özgünlük değerlerini içeren, o yere ait olma hissini oluşturan etmenlerdir. Tarihsel süreçte peyzajda yaşamış olan kültürlerin izlerini taşıyan bu değerler, günlük yaşam biçiminin olduğu bir sahne ve yaşamın temsil alanı olarak değerlendirilebilir. “Doğa” ve “kültür” arasındaki etkileşimle oluşan kültürel peyzajlar, kültür grubu tarafından belirli bir zamanda yaşamış veya halen yaşamakta olan topluluğun gündelik yaşamlarında sahip oldukları devingen çevrelerdir. İnsan ve doğanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliğini sağlamak ve yaşayan kültürler ile bunların kaybolmakta olan izlerini korumak, salt fiziksel çevrenin korunması ile değil aynı zamanda bu coğrafyaların sahip oldukları doğal ve sosyo kültürel çevre özelliklerinin korunması ile mümkündür. İnsan-doğa-sosyo+ arasındaki bağlantıyı koparmak eskiyi yıkarak yeniden inşa etmek, insanın bağlı bulunduğu ortamı kopararak hafızaların kaybına neden olmaktadır. Geçmişle bağların giderek azalması da insanların oraya aidiyetlerini azaltmakta, çevreyle yabancılaşma gibi psikolojik ve sosyolojik açıdan problemlere neden olmaktadır. Aynı zamanda sahip olduğu fiziksel çevre de her geçen gün miras değerini kaybetme tehlikesi altında olmaktadır. Bu nedenle, kültürel peyzaj alanlarının

yaşayan peyzajlar olarak sürekliliği, geçmişle bağlantıyı güçlü tutarak kolektif hafızayı korumak, sürekliliği sağlayacak değişim ve dönüşümlere izin verecek esnekliğe sahip olmaktan geçmektedir.

Doğayla insanın ortak çalışması olan kültürel peyzajlarda insanın yere özgü değerler üretmedeki bilgi birikimi, kolektif olarak nesilden nesile aktarılarak devam etmiş ve zamanla hafıza topografyalarını oluşturmuştur. Dünyadaki kültürel peyzaj alanları incelendiğinde hafızası ve ona bağlı oluşan kolektif hafızanın varlığı, bu coğrafyaları eşsiz ve özgün kılmıştır. İncelenen örnekler doğrultusunda görülmüştür ki kolektif hafızasını koruyabilmiş ve o değerleri ekonomik tabanlı üretim peyzajı olarak yaşatabilmiş yerleşimler, sahip oldukları doğal, fiziksel ve sosyal değerleri korumakta ve yaşatmaktadır. Hafıza peyzajlarına sahip coğrafyaların korunarak yaşatılabilmesi için o coğrafyanın sahip olduğu peyzajı, geçmişten günümüze kadar doğal ve çevresel koşullarla nasıl şekillendiği hakkındaki bilgileri kavramak, çağa özgü ve koşullara göre şekillenen esnek koruma anlayışı ile yaklaşım geliştirmek ve biyo-kültürel habitatıyla yaşatmak gerekmektedir. Bu sayede yüzyıllar boyunca yapılan ve uygulanan değerleri keşfetmek ve bu değerlerin nesilden nesile yaşayan hafıza olarak aktarılmasını sağlamak mümkün olacaktır.

Bu tez kapsamında ele alınan kültürel peyzaj ve kolektif hafıza kavramları Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi yerleşimleri örneklem alan üzerinden çoklu yöntem önerisi denenerek çalışılmıştır. Bu çalışmada mevcut durum analizi, hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi ile elde edilen bulgular hafıza peyzajı kimlik kartları ve yaşayan hafıza peyzajı diyagramıyla görsel temsil araçları kullanılarak aktarılmıştır. Bu çalışma kırsal alanlarda envanter ve yazılı belge geliştirmede özgün bir yöntem geliştirmiş ve benzer alanlara uygun bir model sunmaktadır. Bu çalışmada kırsal alanlarda envanter ve yazılı belge bulunmamasından dolayı yöntem geliştirme üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tezin yöntemsel olarak önermeler içermesi, bundan sonraki kırsal karakterdeki yerleşimlerle ilgili koruma stratejileri geliştirilirken bu çalışmanın altlık oluşturacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu tip kırsal yerleşimlerde vaka çalışması yapılırken diğer çalışmalara da emsal niteliğinde yöntemsel önerme ve örneklem alana yaklaşım açısından örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bu kısım örneklem alana, yöntem, uluslararası ilkesel metinlere ve ulusal mevzuata dair sonuç ve önerileri içermektedir.

5.1 Örneklem Alana Dair Sonuç ve Öneriler

Kültürel peyzajlar insanlığın evrimi boyunca, doğa ve insanın karşılıklı kurduğu ilişkiye şahitlik etmiş etkileşimli coğrafyalardır. Coğrafyanın imkanları ile şekillenen peyzajlar bize, o yöreye ait yaşam kültürü ve bu kültürle şekillenen yerler hakkında ipuçları verir. Bu ipuçlarını gün yüzüne çıkarmak ve belgelemek için o yere özgü yerinde ve yereli dahil ederek sahada çalışılması gereklidir. Özellikle bu tezde bahsi geçen kırsal karakterdeki coğrafyalarda belge ve bilgi bulmak kısıtlıdır. Elde edilen yazılı verilere eklenen saha çalışması ile elde edilen bulgular bize bu vadi yerleşimlerinin sahip olduğu doğal, fiziksel ve sosyo+ çevreleri ile ilgili somut çıktılar elde etmemizi sağlamıştır. Önceki bölümlerinde ifade edilen kültürel peyzaj ve hafıza kavramlarını temel alan ve örneklem alana yönelik bu kavramları tespit edebilmek için geliştirilen çoklu ve ardışık yöntem önerilmiş ve bu yöntemle elde edilen bulgular da örneklem alana dair bulgular başlığı altında vadi yerleşimlerinin kültürel peyzaj değerine yönelik tespit ve tehditlerden bahsedip bu coğrafyaların kolektif hafızalarının korunması ve yaşayan hafıza olarak sürekliliğinin sağlanmasına yönelik sonuç ve önerileri içermektedir.

5.1.1 Vadi köylerinin kültürel peyzaj değerlerine yönelik tespitler

Elde edilen veriler ışığında, bu tezin hipotezi olan; “Kültürel peyzaj alanlarının sürekliliğinin sağlanmasındaki en önemli etken üretime dayalı peyzajın varlığının devam ettirilmesidir” ifadesinin yer bulduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki üretime bağlı yaşayan nüfusun varlığı, o yerleşimleri yaşanabilir ve yaşatılabilir kılmıştır. Alt hipotezlerde yer alan; “Kültürel peyzajların korunabilmesi ve yaşatılarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için somut ve somut olmayan değerleri; kültürel peyzajın fiziksel, doğal ve sosyo+ yanı ile korunarak yaşatılması ile mümkündür” ifadesi de yer bulmaktadır. Tespit edilmiştir ki eğer o yerleşim insanı ile var olmaya devam ediyor ise bu sayede fiziksel ve doğal ve sosyo+ yanı da korunuyor ve yaşatılıyordur. Diğer alt hipotez olan; “Bu tip belge ve bilgisi kısıtlı olan yerleşimlerde, yerinde ve yerel ile yere özgü tespitlerin yapılması gereklidir. Bu tespitlerin yapılabilmesi için yerelin sahip olduğu yere özgü değerleri içeren kolektif hafızayı odağına alana çoklu yöntem önerisi ile yaklaşılması gereklidir” ifadesi de bu tip kırsal karakterdeki nüfusunu az da olsa koruyan ama üretim peyzajını

kısmi ölçüde koruyabilen yerleşimlerin yaşatılabilmesi için hafızanın gücünü ortaya koymuştur.

Kültürel peyzaj yaklaşımı, bu tür alanların karakterlerini ortaya koymak ve bu karakterlerin sürdürülebilir kullanımını sağlayarak; sahip olduğu somut ve somut olmayan değerleri ile hem fiziksel çevrenin korunmasını hem de günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçları ile kültürel miras arasında dengeli ve sürdürülebilir bir ilişkinin temelini oluşturmayı hedeflemektedir. Bu sayede miras korunmuş olurken, kolektif hafızalardaki değerler yaşatılmış, sosyal ve ekonomik tabanlı gelişme ve kalkınma hedeflerine ulaşılmış olacaktır. Bu çalışma tarihsel süreç içerisinde arşiv ve hafızalardaki vadi köylerini, kültürel peyzaj şemsiyesi altında incelenmesini içermektedir. Bu tez kapsamında Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi köylerinin somut ve somut olmayan değerleri ile birlikte, kültürel peyzaja ait 3 ana bileşen altında karakter analizi yapılmış, alana dair analizlerden elde edilen kültürel peyzaj karakter değerlerinin 19. yüzyıldan günümüze kadarki olan zaman dilimindeki sürekliliği arşiv ve kolektif hafızalardan incelenmiştir.

Bu tez kapsamında örneklem alan olarak ele alınan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri ve bu vadilerde yer alan 14 yerleşimin her ne kadar nüfus kaybına uğramış olsa da sahip olduğu kültürel peyzaj değerlerinin çok büyük bir kısmının kolektif hafızada var olduğu tespit edilmiştir. Somut ve somut olmayan değerleri ile vadi yerleşimleri sahip olduğu doğal, fiziksel ve sosyo+ yanı ile birliktelik değeri taşıdığı ve bu tip coğrafyalara bütünleşik peyzaj olarak bakılması gerektiği saptanmıştır. Vadi yerleşimlerinin sahip olduğu ama sürekliliği olan veya olmayan kültürel peyzaj değerlerinin mekânsal morfolojik karşılığının olması, bu yerleşimlerin halen koruma değeri taşıdığını göstermektedir. Yerleşik yaşamın kısmen de olsa sürekliliğinin bulunması, kültürel peyzaj değerlerinin hafızalarda yaşatılıyor olması ve bu değerlerin alt kuşağa geçmiş olduğunu görmek buraların biyo-kültürel habitatıyla yaşatılarak korunmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın, Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlere dair koruma ilke ve stratejileri geliştirmek için bundan sonraki çalışmalara altlık oluşturacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın örneklem alanı olan vadi yerleşimlerinde, yaşamın en yoğun olduğu 14 köy yerleşiminin 1875 yılına dair hem nüfus anlamında hem de en sağlıklı veriye ulaşılan yıl olduğu için bu yıla ait ilişkiler ağının incelenmesiyle başlamıştır. 19. yüzyıla ait ortaya çıkan kültürel peyzaj öğelerine arşiv ve literatür kayıtlarından ulaşılmıştır. Bu nedenle vadi köylerinin 19.

yüzyıldaki yapısını yazılı arşivden tespit etmek, tespit edilen değerleri temsil aracı olarak görselleştirmek ve bu yerleşimler arasındaki ilişki ağlarını görsel yolla yansıtmak bu çalışmanın bir sonraki aşaması için yol gösterecek altlığı oluşturmuştur. Elde edilen veriler, 19. yüzyıla ait sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzey katmanlar altında incelenmiştir.

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadilerinde bulunan köylerin 19. yüzyıl ilişki ağları; nüfus verileri, kentleşme altyapısı, ticaret altyapısı ve meslekler, dini ve eğitimsel imkanlar, üretim peyzajı ve rekreasyonel faaliyetler başlıklarında kültürel haritalamalar olarak verilmiştir. Vadilerin nüfus verileri incelendiğinde çeşitli etnik yoğunluklara sahip oldukları tespit edilmiştir. Yerleşimlerde Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri'nde üç etnik köken olan Ermeni, Rum ve Türk nüfusun yaşadığı bilinmekle birlikte, ayrıştığı köyler tespit edilmiştir. Her üç kökenin de birlikte yaşamış olduğu köyler Germir, Tavlusun, Gesi ve Drasiyak'tır. Ermeni ve Türklerin birlikte yaşadığı köyler Mancusun, Efkere ve Nize'dir. Rum ve Türklerin birlikte yaşadığı köyler Üskübü, Vekse, Ispıdın ve Ağırnas'tır. Sadece Türklerin yaşadığı köyler ise Turan, Küçükbürüngüz ve Büyükbürüngüz köyleridir. 14 köyü kendi aralarında nüfus ve büyüklük verilerine bağlı olarak kıyasladığımızda; Gayrimüslim nüfusun en yoğun olduğu köyler Germir, Tavlusun, Efkere ve Nize'dir. Nüfusun en yoğun olduğu köyler ise Germir, Tavlusun ve Efkere olarak sıralamak mümkündür. Yüz ölçüm olarak bakıldığında Ağırnas ve Büyükbürüngüz daha büyük arazilere sahip köyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentleşme altyapısı incelendiğinde hane sayısına bağlı olarak konut alanı en çok Germir ve Tavlusun'da bulunmaktadır. Aynı zamanda mağara ve tollarda da barınma faaliyetleri gerçekleşmiştir. Ev fiyatlarına bakıldığında, yine nüfusa paralel olarak Efkere, Germir ve Tavlusun'da yüksek değere sahip evlerin varlıkları bilinmektedir. Üretimhanelerin çokluğu olarak ise Germir köyü, ticaret altyapısında Germir ve Tavlusun köyleri ön plana çıkmaktadır. Efkere, Germir ve Tavlusun'dan sonra ticari anlamda en gelişmiş köylerdendir. Germir ve Efkere'nin gerek dükkan sayılarına gerekse halkın sahip olduğu mesleklere bakıldığında bu köylerin ticari bir merkez olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Germir köyündeki dükkan sayılarının çokluğu, Efkere'deki dükkan sayısı ve dükkanlardan oluşan ticari aksların gelişmiş olması bu bilgileri doğrular niteliktedir. Efkere çarşısı, Kayseri'de çok önemli olan çeyiz hazırlamak ve "düzen" düzmek için önemli bir alışveriş merkezi olagelmıştır. 20.

yüzyılın başına kadar kentin bir ticaret merkezi olması durumunu sağlayan Gayrimüslim nüfusun, özellikle Germir, Gesi, Tavlusun, Efkere gibi köylerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Köylerin sahip olduğu sosyo-ekonomik tabanlı yaşam tarzı, kentleşme altyapısında da okunabileceği gibi dini ve eğitimsel imkanlarının varlığına da yansımıştır. Dini tesis olarak vadilerde toplam 81 adet ibadethane, 34 kilise, 34 cami, 8 namazgah ve 5 mescit bulunmaktadır. Bu ibadethaneler en çok Germir, Tavlusun, Gesi ve Efkere’de yer almaktadır. Türklerin yaşadığı köyler hariç hepsinde hem yapısal ve kaya oyma kiliseler hem de cami, mescit ve namazgahların bulunduğunu söyleyebilmek mümkündür. Eğitim imkanları olarak ilkokul aşamasına eğitim imkanı sunacak fiziksel mekanların Gayrimüslim ve Müslüman nüfusun birlikte yaşadığı köylerde ayrılmış olarak bulunmaktadır. Eğitimsel faaliyetler yoğunluklu olarak Gesi ve Efkere’de toplanmıştır. Gesi, döneminde 4 mahalle mektebi, 3 müderrisi olan bir medrese, iki özel okul ve dışarıdan okumaya gelen öğrencilerin kalacağı iki adet vakfedilmiş evin bulunduğu bilgisi aktarılmıştır. Efkere’de 7 okulun bulunduğu belirtilmektedir. Bu yedi okuldan 3’ü Müslüman, 4’ü Gayrimüslim halka aittir. Efkere Ermeni halkı için önemli ticari-sosyal bir merkez olduğu için, burada bulunan Büyük Ermeni Manastırı’nda bir kız, biri erkeklere ait olmak üzere iki okul, bir de yüksek meslek okulu bulunmakta olduğu kayıtlarda geçmektedir.

Vadilerin en çok yaşam bulduğu 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına kadar sıklıkla kullanılan ve üretim peyzajının bir parçası olan kültürel peyzaj öğelerini güvercinlik, samanlık, ahır gibi hayvancılıkla ilgili üretim mekanları; boyahane, bezirhane, değirmen gibi alanları bitkisel üretim mekanları olarak tanımlamak mümkündür. Ambar, mahzen, fırın toplu olarak kullanılabilen yapısal üretim mekanları bulunmaktadır. Cehrilik, yoncalık, söğütlük, cevizlik, kavaklık, dutluk, bağ, bahçe, bostan ticari anlamda bitkiden kazanım sağlanan açık üretim alanlarıdır. Kuyu, çeşme, seten, soku, şirane ise üretim peyzajının bir parçası olarak herkesin kullanımına açık, yerel malzemeden üretilmiş kolektif tarımsal malzemeleri olmakla birlikte üretim peyzajı noktaları olarak tanımlanmıştır. Üretim peyzajı öğeleri olarak ise; taş ocağı yer almaktadır. Mancusun köyü bitkisel ve hayvansal üretim imkanları anlamında bütün köyler arasında en gelişmiş üretim ağına sahip köy olarak nitelendirilebilir. Meslek dağılımlarına bakıldığında da en fazla çiftçinin olması da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Temel etkinlikler olan tarım, bahçecilik ve hayvancılığa ek olarak, bölgede geçmişte

pamuklu ve ipekli dokuma, halı üretildiği belirtilmektedir. Darsiyak, Nize ve Mancusun'da büyük ölçekte sığır ve küçükbaş hayvan beslendiği bilinmektedir. En fazla güvercinliğin ise Darsiyak köyünde olduğu tespit edilmiştir. Germir köyü 30 bezirhane ile o dönemin Kayseri için en önemli bezir yağı üretim merkezi olduğunu söylemek mümkündür. Sonrasında Ağırnas, Efkere ve Nize gelmektedir. Bağ ve bahçelerde Kayseri ve yöresine has gilaburu bitkisi (endemik bitki), ceviz, elma, armut, erik, kayısı, dut, kiraz, vişne, ayva, içde, böğürtlen, üzüm, fındık üretilmektedir. Tarlalarda ise arpa, buğday, keten, kendir en çok üretilen tahıllardır. Üzüm, şıralık, sirkelik ve şaraplık olmak üzere üç amaç için kullanılmaktadır. Sonrasında bu ürünlerden farklı yiyecekler üretilerek kışa hazırlık yapılmakta ve saklanmaktadır.

Sosyo+ çevre bileşeni ele alındığında tarihsel katmanlar olarak vadi köylerinde 20. yüzyılın başlarına kadar Ermeni, Rum ve Türk toplumunun birlikte yaşamış olduğu hem yazılı arşivden hem de hafızalardan tespit edilmiştir. Yaşamsal bileşenler olarak sosyal gündelik yaşam pratiklerinin günümüzde daha çok mevsimlik olarak yaşanıyor olsa da hala devam ettirilen gelenek ve göreneklerin varlığı söz konusudur. Köylerdeki toplanma alanlarını; yerleşimde bulunan ibadet yapılarının, fırınların, tarımsal ekipmanların (soku, seten, vb. gibi) konumlarının belirlediği tespit edilmiştir. Tarımsal aktivitelerin (buğday, bulgur döğme, ekin zamanı, pekmez yapımı, v.b) imece usulü yapılmakta olduğu hem yazılı kayıtlarda hem de hafızalarda yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde imece usulü yapılan diğer aktiviteler ise sulama suyunun kama bahçelerine aktarılması için ana kaynaktan su yolları boyunca içerisinde yer alan yabani otlardan arındırmak suretiyle temizlemek, yöre halkı buna “suyun gözünün açılması” olarak tanımlamaktadır. Bu işlemi yapmak için köydeki bütün erkeklerin seferber olduğu ve sonrasında ailece piknik yaptıkları bir aktivite olarak aktarılmaktadır. Bir diğer aktivite ise vadide bulunan Nize Çayırı'na halı yıkamak ve sonrasında piknik yapmaya gittikleridir. Mahalle fırınlarında kolektif olarak ekmek üretildiği de aktarılan bilgiler arasındadır. Etnik kökene göre mahallelerin ayrı olduğu yapılan görüşmelerde ve literatürde dile getirilmekle birlikte erkek ve kadınların akşam yaptığı aktivitelerde benzerlikler bulunmaktadır. Aynı durum yemek kültürü, düğünler veya gündelik yaşam aktiviteleri için de geçerli olup, sokakta konuşulan dilin türkçe olduğu yapılan görüşmelerde aktarılmıştır. Festival olarak sayılabilecek bağ bozumu ve buğday hasadının birlikte yapıldığı dile getirilmiş olsa da günümüzde herkesin kendi bahçesinde veya avlusunda yaptığı gözlemlenmiştir. Şifa ve dertlerine

derman bulunan şifahanelerin varlıkları da bilinmektedir. Koramaz Vadisi'nde bulunan ve halkın dilinde "Arap Ocağı" olarak anılan şifahanede ve muhtelif yerlerde bulunan delikli kayalarda bir çeşit arınma ve şifa bulma yerleri tespit edilmiştir. Gesi Vadisi'nde ise halkın dilinde "Dua Meydanı" olarak bilinen alanda toplanma ve kıtlık zamanlarında yürüyüş yapıldığı ve suyun kaynağına at nalı atıldığı ve bereket için dua edildiği bilinmektedir. Görüşmelerde yakın zamana kadar buralara gidildiği söylenmekle birlikte günümüzde o alanların manevi yanları sadece hafızalarda kalmıştır. Doğaya bağlı bilgi ve pratikler büyük oranda yapılmamaktadır. Geleneksel zanaatlar ve sanatlara bakıldığında ise, Erciyes'in volkanik dağ olmasından dolayı yakınlarında doğal taş ocaklarının bulunması, yapılı çevreye ve mesleklere doğrudan etki yapmıştır. Bu sebeple taş ustası, sıvacı, boyacı, neccar, dülger, nakkaş başlıca zanaat alanları olarak tespit edilmiştir. Taş ustalığının hala süreklilik arz ettiği bilinmektedir. Özellikle inşa faaliyetlerini içeren (nakkaş, boyacı-sıvacı) meslekler az eğilim göstermekle birlikte sürekliliği bulunmaktadır. Çiftçiliğin de aynı şekilde sürekliliği mevcuttur. Fakat diğer meslekler (çerçi, asker, değirmenci, demirci-kalaycı, ...vb.) 20. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği gözlenememiştir.

5.1.2 Vadi Köylerinin Kültürel Peyzaj Değerlerine Yönelik Tehditler

Vadilerin sahip olduğu ve 20. yüzyılın yarısına kadar yaşattıkları kültürel peyzaj değerleri sonrasında sosyo-demografik olarak değişen nüfus, sosyo-ekonomik yapının farklılaşması ile vadilerin sahip olduğu fiziksel, doğal ve sosyo+ çevre bileşenlerinin değişime uğramasına sebep olmuştur. Koramaz ve Gesi Vadi'leri genel olarak değerlendirildiğinde; köylerdeki mübadele ve göçlerle değişen nüfus ve buna bağlı olarak ekonomik kaynaklarının farklılaştığı görülmüştür. Yerleşimler çoğunluklu olarak mevsimlik kullanımlara (bağ ve bahçe yaşamı) dönüştüğü gözlemlenmiştir. Her ne kadar değişen nüfus ve etnik köken buna bağlı olarak değişen dinamikler görülmüş olsa da köylerde yaşamsal bileşenlerin hala kısmi de olsa devam ettiği gözlemlenmiştir. Diğer vadilere nazaran Derevenk Vadisi'nde yaşamsal özellikler göstermediği, kültürel peyzajın bileşenleri olan fiziksel, doğal ve sosyal bileşenleri büyük oranda kaybettiği tespit edilmiştir. Hafıza peyzajları olarak değerlendirdiğimizde hafızaların 20. yüzyılın başındaki yaşantıyı 1950 ve öncesi doğumluların bizzat yaşadığı ve yaşattırdığını söyleyebilmek mümkündür. Fakat sonrasında kırdan kente göç ve bu alanların artık sayfiye evi olarak kullanılması, bir alt kuşağa geçerken kolektif hafızalarda kesintiye sebep olmuştur.

Kayseri Koramaz ve Gesi Vadileri'nin doğal çevre bileşenleri incelendiğinde alansal ve coğrafik olarak büyük bir fark gözlemlenmemiştir. Halkın söylemi ve gözlemlenen kısımdaki farklılık olarak su kaynaklarının azaldığı ve buna bağlı olarak da yeşil alanın azalan eğilim gösterdiği bilinmektedir. Aynı zamanda oraya yaşam veren güvercinliklerin artık kullanılmaması da orada yaşayan habitatın süreksizliğine neden olmuştur. Derevenk Vadi 'sinde ise suyun tamamen kuruması bu vadinin büyük oranda doğal çevre özelliğini yitirmesine sebep olmuştur.

Kültürel peyzajın fiziksel çevre bileşeninde yer alan barınma alanlarının yoğunluklu olarak mevsimsel kullanımlara dönüştüğü tespit edilmiştir. Üretim peyzajlarında ekonomik gelir kaynağı olarak görülebilecek tarım, hayvancılık ve madencilik faaliyetlerinin kısmen devam ettiği gözlemlenmiştir. Bitkisel bazlı üretimlerin (boyar madde, bezir yağı, ...vb.) ve bu üretimlerden elde edilen ekonomik girdinin süreç içerisinde azaldığı ve günümüze gelindiğinde yok olduğu tespit edilmiştir. Vadi köylerinde yaşayan halkının bahçelerinde üzüm bağı, sebze-meyve bahçesi ve cevizlik alanlarının az da olsa devam ettirildiği tespit edilmiştir. Han, hamam, dükkan yerleri gibi ticari alanların fiziksel varlıkları büyük ölçüde devam etse de işlevsel olarak süreksizliğe uğramıştır. Harman yerleri de 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, sonrasında göç, mübadele ve kırdan kente göç nedeniyle tarımsal faaliyetler azalan eğilim göstermiş, günümüzde ise tarım makina ve ekipmanlarının koyulduğu açık park alanı ya da imara açılan ve kaybolan yerler haline gelmiştir. Sosyo-kültürel alanlar olarak ele alınabilecek dini ve eğitim yapılarındaki durum ise; dini yapılar da eğitim yapıları da benzer bir süreçten geçmiş, halkı olmayan (Gayri-müslimlerin) dini yapıları işlevsel olarak kullanılmamakla birlikte fiziksel olarak da sürekliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Müslüman halka ait cami yapılarının ise fiziksel ve işlevsel olarak sürekliliği devam etmektedir. Okul yapılarının etnik kökene göre farklılığı bilinmekle birlikte Gayrimüslim nüfusun süreksizliğe uğramasından dolayı okul yapıları muhtelif kullanımlara imkan verebilecek işlevsel dönüşümlere uğradığı ya da fiziksel varlıklarını devam ettiremediği tespit edilmiştir. Müslüman halka hitap eden okullar ise merkezi yönetim kararının alınması sebebiyle birçoğunun taşınalı eğitim sistemine geçtiği görülmüştür. Müslüman halka ait okul yapılarının fiziksel varlıklarını büyük oranda devam ettirmiş olsa da işlevsel olarak kesintiye uğramıştır. Vadilerde merkezlilik özelliği gösteren yerleşimlerden Ağırnas, Gesi, Germir ve Tavlusun köylerinde yer alan okul yapıları yenilenmiş veya ek yapı oluşturularak eğitim-öğretim

faaliyetlerine devam ettikleri gözlemlenmiştir. Kentsel-sosyal donatılarda açık alanlar olarak Müslüman mezarlıkları fiziksel ve işlevsel varlıklarını devam ettirebilseler de Gayrimüslim mezarlıkları (maşatlık) için aynı durumu söyleyebilmek mümkün değildir. Taş köprülerin her bir köy girişinde en az bir noktada kara ve yaya yolunu bağladığı gözlemlenmiştir. Bazıların üzerinde asfalt dokusu olsa da alt kottan taş köprü olduğu gözlemleyebilmek mümkündür. Koramaz ve Gesi Vadilerinde köy içi sokakları ile paralel giden su yollarının, suyun kaynağından veya çeşmelerden gelen suyun hala büyük ölçüde bahçelere aktardığı gözlemlenmiştir. Oturma taşları ise halen evle sokak dokusu ara kesitinde sosyalleşme mekanı olarak fiziksel ve işlevsel olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kayseri Koramaz ve Gesi Vadileri'nin sosyo+ bileşenleri incelendiğinde sosyal gündelik yaşam pratiklerinin kısmen devam ettiğini söyleyebilmek mümkündür. Ritüeller ve festivaller büyük oranda kesintiye uğramıştır. İmecelerin ise hafızalarda varlığı bulunmakla birlikte eyleme yönelik kısmi süreksizlik tespit edilmiştir. Sadece mahalle fırınlarında birlikte ekmek üretme ve kışa hazırlık faaliyetlerinin birlikte yapılabildiğini, çamaşır yıkama eylemi olarak da halı yıkama faaliyetlerinin birlikte yapılabildiğini söyleyebilmek mümkündür. Doğaya bağlı olan bilgi ve pratiklerin süreksizliğe uğradığı tespit edilmiştir. Geleneksel zanaatlar ve sanatlar da az da olsa devam etmektedir.

2020 yılında Koramaz Vadisi'nin UNESCO'nun geçici listeye girmiş olması, buraya olan ilgiyi de artırmıştır. Bu durumun beraberinde bazı deformasyonları da getirmeye başladığı gözlemlenmiştir. Üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen henüz alan başkanlığına dair bir oluşum kurulamamıştır. Yapılan çalışmalar noktasal kalıp, yazınsal olarak kitap çıkarılması, sosyo-kültürel tüketim mekanlarının açılması ve vadi tabanına kentsel donatı malzemelerini koymaktan öteye henüz gidememiştir.

5.1.3 Vadi Yerleşimleri ve Köylerinin Kolektif Hafızasının Korunmasına ve Yaşayan Hafızalara Yönelik Sürdürülebilirlik Yaklaşımları

Kültürel peyzaj, belirli bir yerde yaşayan insan ve doğanın etkileşiminin gerçekleştiği temsil alanı olarak değerlendirilmelidir. Dünyadaki örneklerle bakıldığında; her birinin sahip olduğu doğal çevre verisi sosyo-kültürel çevre verisi ile birleştiğinde fiziksel çevrelerinde kendine özgü değerler üretmişlerdir. Kültürel miras olarak kırsal

peyzajlar, somut ve somut olmayan değerleri içerisinde barındırmaktadır. Kırsal peyzajlar, fiziksel olarak üretim peyzajı, morfoloji, su, altyapı, flora, fauna, yerleşim yerleri, ulaşım ve ticaret ağlarını barındırdığı gibi; kültürel bilgi, gelenekler, pratik bilgiyi de içermektedir. Miras olarak kırsal peyzajların en büyük katkılarından biri de biyo-kültürel çeşitliliğin sürekliliğini sağlamasıdır.

Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında ve 11. Kalkınma hedeflerinde bahsedildiğı üzere kırsal ve bölgesel kalkınma planı politikalarına yön veren temel ilkeler; yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik dengeler, kültürel çeşitlilik ve fırsat eşitliğinin sağlanması, sosyal, ekonomik ve siyasal katılımcılığın sağlanması ve sürdürülebilirlik başlıklarında toplanmaktadır. Türkiye’de bu temel amaçlara ulaşabilmek için planlanan 11. Kalkınma hedefi kapsamındaki hedefler şu şekilde tanımlanmıştır:

- Kırsal alanın ülke ekonomisine katkısının artması, kır-kent gelişmişlik farklarının azaltılması,
- Göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması, dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefi ile uyumlu nüfus yapısına ulaşılması,
- Tarımın yeniden yapılandırılması sürecinde ortaya çıkabilecek sosyo-ekonomik ve çevresel olumsuzlukların azaltılması,
- Çevrenin ve doğal kaynakların korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması

hedefleri arasındadır. Son elli yıl içerisinde kırdan kente göçle oluşan nüfus azalması, vadilerde olduğı gibi Türkiye’nin herhangi bir yerindeki kırsal alanlarda da yapılı, doğal ve sosyal çevrelerde problemleri de beraberinde getirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde planlama çalışmaları yapılırken; Birleşmiş Milletler ’in tanımlamış olduğı kalkınma hedeflerinden biri olan “Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” başlığı altında kır-kent dengesinin sağlanmasının gerekliliğine işaret eder. Son elli yıl içinde kırsal nüfusun kentlere göç etmesi sonucu olarak tarımsal peyzajda nüfus kayıpları yaşanmıştır. Kırsal alanların ülke ekonomisine katkısının sağlanması, göç eğiliminin dengelenmesi, tarımsal üretimin devamlılığına, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasının önemine vurgu yapmaktadır.

Kırsal peyzajların; yerleşim morfolojisine dair evler, sokaklar, yapı malzeme ve detaylarının yanı sıra; inançlar, ritüeller, kolektif davranışlar, zanaatlar vb. olguların da bulunduğı gelenekleri göz önünde bulunduran; doğal, sosyo-kültürel ve fiziksel

çevre ilişkilerini bütünleşik bir kavrayışla anlamlandıran bir içerikle korunması kurgulanmalıdır. Bu kırsal yerleşmelerdeki miras değerlerinin belirlenmesi için de kırsal kültürel peyzajın sahip olduğu özgün karakteristikleri doğru bir şekilde algılanması ve taranması; tespit edilen değerlerin kayıt altına alınması gerekmektedir. Yapı yapma gelenek ve pratikleri özelinde de yöresel (vernaküler) mimarinin korunması; önceki kuşaklardan alınan geleneğe sadık kalınarak, aynı etkenler ve ihtiyaçlar doğrultusunda özgün dokusunun sürdürülebilmesi ile sağlanmalıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kırsal planlama çalışmalarında; kalkınma, çevre koruma, sürdürülebilirlik, kentsel ve kırsal alanların bütüncül peyzaj yaklaşımında dengelenmesi anlayışı esas alınarak planlanmaktadır.

Koruma stratejisi ve ilkeler belirlenirken dünyadaki çağdaş yaklaşımları takip etmek, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ile bütünleşik ve yöreye ait kırsal kültürel peyzaj alanlarının özgün karakteristiklerini koruyacak şekilde belirlenmesi gerekir. Kırsal kültürel peyzajların yerel halkları ile kültürler arası diyalogun kurulmasında sürdürülebilir yönetim ve doğal kaynakların kullanımını içerecek koruma yaklaşımını içerecek ilke ve stratejiler belirlenmelidir. O coğrafyalarda yaşayan yerli halkın da bu sürece dahil edileceği, bütün paydaşların bir araya getirileceği platformlarda belirli aralıklarla ortak akıl toplantıları yapılarak; çağdaş koruma anlayışı prensiplerini benimseyen fiziksel, doğal ve sosyal değerlerin ilişki ve etkileşim bütünlüğü içinde bütüncül olarak ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Bu anlamda kırsal kültürel peyzajların korunabilmesi ve yaşatılarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için somut ve somut olmayan değerleri; kültürel peyzajın fiziksel, doğal ve sosyo+ yanı ile korumaktan geçmektedir.

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri her ne kadar yarı-kentsel niteliğe sahip fiziksel donanımına sahip olsa da yoğunluk ve üretim odaklı yaşamın geçmesi o yöreyi kırsal karakterde de değerlendirmemiz gerekliliğini doğurmuştur. Kayın (2012), kırsal peyzajların; yerleşimlerdeki evler, sokaklar, yapı malzeme ve detaylarının yanı sıra inançlar, ritüeller, kolektif davranışlar, zanaatlar vb. olguların da bulunduğu gelenekleri göz önünde bulunduran, doğal-sosyal-kültürel ve yapısal ilişkilerini bütünleşik bir kavrayışla anlamlandıran bir içerikle korunması gerekliliğini vurgulamaktadır. O coğrafyaların salt fiziksel değil, doğal ve sosyokültürel yapısıyla birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir. Yapılacak koruma faaliyetlerinin sadece yapılı çevresinin korunmasını amaç edinmemesi, aynı zamanda ekolojik, tarımsal ve

kültürel faaliyetlerinin, mimari alışkanlarının ve yaşam biçimlerini de içerecek çevresel koruma anlayışı ve koruma politikası içinde korunma durumundaki öğelerini bütünleşik peyzaj ilkesi benimsenerek ele alınmasını gerektirmektedir.

Kültürel peyzaj alanları, doğal alanların insan eliyle şekillendiği ve gündelik yaşamların geçtiği coğrafyalar olarak bünyesinde somut ve somut olmayan değerler barındırır. Kültürel peyzaj alanları çoğunlukla kullanılan, değişen ve dönüşen yani dinamik, yaşayan alanlardır. Doğanın ve kültürün karşılıklı etkileşimle oluştuğu bu coğrafyalar ve şekillendiren etmen olarak insan faktörü bu çalışmanın hafıza peyzajlarında sürekliliği veya süreksizliğini sağlamaktadır. Dünya’da birbirinden farklı coğrafyalarda ayrı fiziksel ve sosyal koşullar altında bulunan ve UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanı olarak tescil edilen çok miktarda vadi oluşum örnekleri mevcuttur. Bunlar, tarihten günümüze kadar ulaşan çok sayıda uygarlıklara ev sahipliği yapmış, insanlığın gelişimi ve önerilen teknolojik ve mühendislik çözümleri ile korunması gerekli değerleri barındıran çok sayıda vadi örnekleridir. Bu vadi örneklerinde görülmüştür ki üretim peyzajını hafızasında tutan ve ekonomik olarak sürdürebilen topluluklarda yaşam süregelmiştir. Dolayısıyla kolektif hafızasını koruyabilmiş ve o değerleri ekonomik tabanlı üretim peyzajı olarak yaşatabilmiş yerleşimler, sahip oldukları değerleri korumuş ve biyo-kültürel habitat olarak yaşatmaya devam etmektedir.

Kayseri Koramaz, Gesi ve Derevenk Vadileri uzun yıllardır geleneksel yaşam kültürünü azalarak da olsa devam ettirmektedir. Bütün bu doğal ve kültürel değerler, vadilerin kendine özgü yaşam kültürünü meydana getirmektedir. Göç eden nüfus yapısına sahip, daha çok mevsimsel kullanımlara dönüşmüş vadi yaşamları için kesintiye uğramış hafızaların sürekliliğini sağlamak için alternatif senaryolar üretmek gerekmektedir. Vadilerin sahip olduğu doğal ve kültürel miras değerlerinin korunması ve sürdürülebilmesi için bu miras alanları, sahip olduğu somut ve somut olmayan değerleri ile korunmalı ve bütünleşik peyzaj yaklaşımını benimseyen kültürel peyzaj şemsiyesi altında planlanmalıdır. Dünyada ve Türkiye’de ekonomik anlamda katkı sağlaması amacıyla geliştirilen önerilerin ilk başında turizm olgusu gelmektedir. Fakat turizmin iyi yönetilmediği durumlarda, incelenen vadi yerleşimlerinde olduğu gibi, doğal kaynaklar ve kültürel değerler üzerinde yarattığı baskı olumsuz sonuçlara sebebiyet vermektedir. İncelenen örnekler ve Türkiye’de yapılan uygulamaların neticesinde bu vadilerin gelişimi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için alternatif

senaryolar üretmek gerekmektedir. Mümkün olduğunca alternatif turizm olanakları geliştirmek, bunu yaparken de üretim peyzajını odağına alan eko-kültürel tabanlı sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir. Turizm sezonunun yıla yayılmasını öngörecekle yaklaşım ile vadilerin sahip olduğu kültürel peyzaj değerlerinin günümüz şartlarına göre evirilen ekonomik tabanlı katma değerler üretilmesi sağlanmalıdır. Bu süreçte yerel halkın da dahil edilmesi son derece önemlidir. Koruma ve yönetim modelinin kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri kapsaması, bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik aşama aşama stratejilerin yer alması ve bu gelişmelerin izlenmesi ve olası durumda müdahale edilmesi önemlidir.

Bu tez kapsamında ele alınan kültürel peyzaj başlığı kolektif hafıza ile birlikte değerlendirilerek alt parametreleri oluşturulmuş, dünyadaki örnekler de incelendiğinde Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri için şu sonuç değerlendirmesi çıkmıştır. Fiziksel çevreye zaman içinde şekil veren ve bugünün peyzajlarını oluşturan kültür ve doğanın karşılıklı etkileşimleri sonucunda oluşan kültürel peyzaj alanları vadi köylerinde kendi özgü somut ve somut olmayan değerler üretmiştir. Bu değerlerin farkında olunarak bir koruma yaklaşımı benimsenmelidir. Vadi köylerinin sosyo-ekonomik yapısının geçmişten günümüze nasıl geldiğini incelemek ve sonrasında yaşatılan hafızalardan bu değerlerin sürekliliğini sağlamak hedeflenmelidir. Kolektif hafızanın üretim peyzajları üzerinden sürekliliğinin sağlandığı yerleşimlerde fiziksel, doğal ve sosyo+ çevre de korunmuş olacaktır. Bu değerlerin korunabilmesi için:

- Biyo-çeşitliliği ve tarımsal üretimleri korumak ve yaşatmak için türlerin tespitinin yapılması ve üretim için gerekli teşviklerin sağlanması amaçlanmalıdır.
- Vadideki doğal hayatı korumak ve geliştirmek üzere büyük oranda ağaçlandırma planlaması yapılmalı; vadilerin sahip olduğu türler üzerinden çoğaltma süreçleri planlanmalıdır. Aynı zamanda geçmişte sahip olduğu faunanın sürekliliğini sağlayabilmek adına canlıların salınması ve çoğaltılması da planlanmalıdır.
- Gündelik yaşamların sürekliliğini sağlayacak sosyal yaşam pratikleri hatırlatılmalı ve özendirici programlar düzenlenmelidir.

- Geçmişte sahip olunan ve günümüzde azalan eğilim gösteren zanaatların hatırlatması yapılmalı, usta yetiştirme programları, uygulamalı eğitimleri düzenlenmelidir.
- Tarımsal peyzajın verimliliğini artırmak ve kalitesini yükseltmek için araştırma-geliştirme ve bilgi sistemlerinin teknolojiye uygun şekilde uyarlanması hedeflenmelidir.
- Tarımsal peyzajın gelişimine yönelik kırsal altyapının geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Geçmişte yapılan ve halen de hafızalarda olan ama yaşatılması muhtemel olan kutlamalar, bilgi ve pratiklerin tanıtımı yapılmalı ve bu konuda farkındalık oluşturulmalıdır.
- Üretim peyzajına dair geçmişte üretilen ürünlerin ve geleneksel metotlarla üretimi yapılan ürünlerin tanıtımı yapılmalıdır. Ticari bir ürün haline getirecek iş birlikleri kurulmalıdır. Bu ürünlerin katma değerli ürüne dönüştürülmesi sağlanmalıdır.
- Bu vadilerde yaşayan halkın bilinçlendirilmesi için halka yönelik görsel ve yazılı materyaller üretilmelidir. Çünkü gerçek koruma oranının insanıyla birlikte hafızaların sürekliliğini sağlayacak bir koruma anlayışı olmalıdır.

Bu bilgiler ışığında gelecek çalışmalara yön vermesi adına; bu alanların korunarak yaşatılması için insanı merkeze alan koruma yaklaşımının benimsenmesi ve bu sayede biyo-kültürel habitatın varlığına vurgu yapılması gerekmektedir. Bu coğrafyaların korunarak yaşatılabilmesi için öncelikli olarak o yerleşimlere ait fiziksel, doğal ve sosyo+ bileşenlerini tespit edilmesi ve envanter çalışmasının yapılması gerekmektedir. Yapılacak koruma faaliyetlerinin sadece yapılı çevresinin korunmasını amaç edinmemesi; aynı zamanda ekolojik, tarımsal ve kültürel faaliyetlerinin, mimari alışkanlarının ve yaşam biçimlerinin de yaşatılarak korunmasını hedeflemesi gerekmektedir. Yerelin peyzajı şekillendirme ve sürdürmedeki rollerinin yanı sıra, geçmiş ve şimdiki doğal ve çevresel koşullar hakkındaki bilgilerini kavramak gerekmektedir. Bu sayede yüzyıllar boyunca yapılan ve uygulanan olaylar, yerel kültürler ve gelenekler, bilimsel ve teknik çözümleri keşfetmek ve nesilden nesile kolektif belleğin aktarılmasını sağlamak mümkün olacaktır. Kültürel peyzajın içinde yer alan gündelik yaşantının izleriyle ele alınacak koruma ve sürdürülebilirlik

yaklaşımı, yerleşim alanını fiziksel bir kabuk olarak korumak yerine geçmişin izlerini taşıyan ancak günümüzün yaşantısına engel olmayacak esnek yaklaşımın geliştirilmesi ile gerçekçi ve özgün olacaktır.

5.2 Yönteme Dair Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma için seçilen vadi yerleşimleri, sahip olduğu coğrafik özelliklerinden dolayı getirdiği korunaklı fiziksel koşullar ve farklı etnik kökenlere sahip topluluğun kültürel etkenlerle şekillenen, geçmişten bugüne insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yansıtan kültürel peyzaj değerlerine sahiptir. Bu tez kapsamında geçen “peyzaj” kelimesi; insan ve doğanın karşılıklı etkileşimleri sonucu yapıli çevreye yansıyan kolektif hafızanın üretim sahnesi olarak tanımlanmaktadır. Sahne olarak vadilerdeki köy mahali, gündelik sosyo-mekansal etkileşimler aracılığı ile üretilen bir uzam olarak geçmektedir. Örnekleme alan Kayseri kenti sınırları içerisinde Melikgazi ilçesinde yer alan Derevenk- Gesi ve Koramaz Vadileri ve içerisindeki yerleşimler; Gayrimüslim ve Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşandığı, birlikte yaşam kültürünü 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettirebilmiş, dolayısıyla somut ve somut olmayan kültür mirası değerlerinin zenginliği açısından incelenmek üzere seçilmiştir. Geçmişten bu yana sosyal, ekonomik ve kültürel etkenler, vadilerde bulunan bu köylerin doğal ve fiziksel strüktürünün bir parçası olmuştur. Bu kırsal karakterdeki yerleşimler, çeşitli doğal, sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi vb. nedenlerden dolayı nüfus kaybına uğramıştır ve halen de kayıplar devam etmektedir. Kayıplara rağmen her yerleşim kendine özel hafızaları, eylemleri ve olayları ile geçmişe ışık tutmaktadır. Farklı kökenlere ait toplumların bir arada yaşadığı yerleşimlerde ve buna bağlı olarak oluşan hafıza peyzajları bize yerleşimlerin fiziksel olmayan, zihinsel katmanlarını ortaya çıkarmakla birlikte geçmişe dönük yaşantılarla ilgili de ipuçları vermektedir. Bu ipuçlarına ulaşabilmek için çeşitli yöntemsel önermeler denenmiştir. Bu önermeler sistematik olarak iki aşamada ele alınmıştır. Ardışık olarak ele alınan bu çoklu yöntemler; veri toplama ve üretme, veri değerlendirme ve yorumlama aşamalarından oluşmaktadır. 2 aşamadan oluşan yöntem öncelikli olarak veri toplama ve üretme kısmı sonrasında da elde edilen verilerin değerlendirme ve yorumlama kısmını içermektedir. Veri toplama ve üretme aşamasında mevcut durum analizi, hafıza düğüm noktaları analizi ve hatırlatma topografileri analizi çalışmaları yapılarak vadi yerleşimlerinin 19. yüzyıldan günümüze kadarki olan kültürel peyzaj değerlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Veriyi

yorumlama kısmında çeşitli temsil araçları kullanılarak tanımlanan kimlik bileşenleri doğrultusunda temsil edilmiştir. Bu bileşenler hafıza peyzaj kimlik kartı başlığında; doğal çevre, fiziksel çevre, sosyo+ çevre ve kolektif hafıza kimlik bileşenleri olarak tanımlanmıştır. Veri elde etme yöntemi ve elde edilen veriler, tezin 4. bölümünde detaylı olarak aktarılmaktadır. Öncelikli olarak örneklem alan olan Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimlerine yönelik genel bilgilendirilmeler bölüm 4.1’de bu yerleşimlerin seçilme nedenleri, kısıtları ve potansiyelleri, sahip olduğu coğrafik özellikler, yerleşim morfolojisi ve tarihsel gelişimi detaylı olarak aktarılmıştır. Sonrasında bu çalışmaya özgü oluşturulan yöntem önerisi ve bu önerinin kısımları bölüm 4.2’de detaylandırılmıştır. Çoklu yöntem önerisi ile araştırılan örneklem alana dair bulgular kültürel peyzajın doğal, fiziksel ve sosyo+ çevre bileşenleri ve bu bileşenlere tanımlanan alt bileşenler bölüm 4.3’te aktarılmaktadır. Elde edilen verilerin kültürel peyzaj bileşenleri doğrultusunda çeşitli temsil araçları kullanılarak aktarılmasının bu gibi bilgi ve belgeleme açısından yetersiz olan kırsal yerleşimlerin ifade edilmesinde önemli bir temsil aracı olduğu düşünülmüştür. Bunun için yöntemin 2. kısmını oluşturan veri değerlendirme ve yorumlama yöntemleri olarak “Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı” olarak tanımlanan föy (bilgi fişi) tasarlanmıştır. Bu föyde, her bir köye ait doğal, fiziksel ve sosyo+ değerlerine yer verilmiş ve bölüm 4.4’te aktarılmıştır. Bu köylerin sahip olduğu kültürel peyzaj bileşenlerinin sürekliliği ise 19. yüzyıldan günümüze kadar her bir köyden en az 2 kişi ile görüşülerek sağlanmış, bu kişilerle şartlara göre yarı-yapılandırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin neticesi hafıza peyzajı kimlik kartının alt yatay bölümünde süreklilik bağlamında değerlendirilmiş ve föyün alt yatay kısmında mevcut durum analizi kullanılarak görselleştirilmiştir. Bu alt yatay bölümde aktarılan değerler, bölüm 4.5’te tümevarım yöntemiyle her bir vadi için yaşayan hafıza peyzajı diyagramını oluşturabilmemiz ve her bir vadiye kendi içerisinde bakabilmemiz için olanak vermiştir.

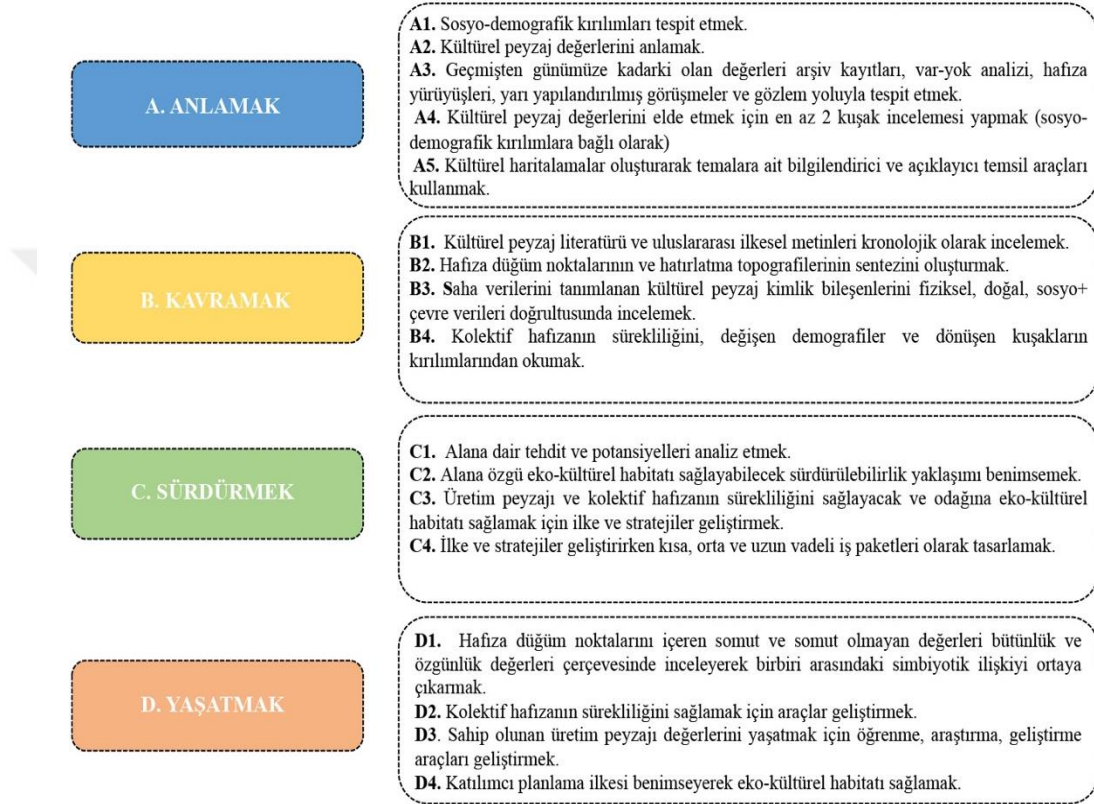
Bu tez kapsamında üretilen yöntem önermesi dikey olarak 4 aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle çalışmaya yatay ekseninde “Anlamak” başlığı ile başlanmış olup; o yerleşime ait sosyo-demografik kırılımlar eşik olarak belirlenmiştir. Bu eşiklere ait mevcut durum analizi, hafıza yürüyüşleri ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yöntem olarak denenmiş, anlamsal ilişki sorgulanmıştır. Bu sayede örneklem alanın sahip olduğu

kültürel peyzaj değerlerini anlayabilmeyi ve onun üzerinden yorum yapabilmeyi mümkün kılmıştır.

İkinci aşamayı oluşturulan “Kavramak” başlığında bu tür alanların sahip olduğu kültürel peyzaj değerleri mevcut literatürle birlikte okunarak karşılaştırılmaktadır. Bu tez kapsamında tezin ana eksenini olan “kültürel peyzaj” ve “kolektif hafıza” başlıkları çerçevesinde alt parametreler geliştirilmiştir. Kültürel peyzaj kavramı, 20. yüzyılda kültürel coğrafyacıların öncülüğünde ortaya atılan bir kavram olup sonrasında koruma disiplinine taşınmıştır, fakat halen Türkiye’deki yasal mevzuatta yer bulamamıştır. Bu konudaki ulusal yayınlar taranmıştır. Uluslararası anlamda UNESCO, IUCN, ICOMOS, IFLA gibi kurum ve kuruluşların bildiri, tüzük ve deklarasyonları üzerinden dünyadaki koruma disiplini ve güncel yaklaşımlar tarihsel kronolojiye bağlı kalınarak derinlemesine incelenmiştir. Dünya’da kültürel peyzaj örneklerinin ele alınmasının ardından, vadi yerleşimlerine benzer yarı-kentsel karakterdeki seçilen örnekler detaylı olarak incelenmiştir. Kolektif hafıza kavramı ise Pierre Nora’nın kentsel topografya ve hafıza ilişkisine dayanan “hafıza yerleri” kavramı üzerine kurulmuştur. Kentsel topografya ve hafıza arasındaki bütüncül ilişkiye odaklanan görüşlerden, Nora’nın (1989) “lieux de mémoire” (hafıza yerleri), Halbwachs’ın (1992) “yer işaretleri” hafızanın; gündelik yaşamın mekânsal pratiği ile sürekli müzakere edilen, akışkan ve dinamik bir süreç olarak incelenmesi, yaşayan hafızanın düzlemini “hatırlama topografileri” üzerinden kurmaktadır.

3. aşamasını oluşturan “sürdürmek” kısmında alana dair elde edilen verilerin yorumlanması ve buna bağlı olarak önerilecek koruma yaklaşımı için kültürel peyzaj kavramı ve dünyadaki koruma yaklaşım süreçleri araştırılmıştır. Yapılan sözlü görüşmeler ve hafıza yürüyüşleri yöntemi ile elde edilen bilgiler, deneyimler ve düşünceler, vadilerin kültürel peyzaj değerlerinin tespiti ve hafızalardaki sürekliliği anlamında katkı sağladığı gibi bu değerlerin korunması konusunda önerilecek yaklaşım hakkında da fikir verici nitelikte olmuştur. Tüm dünyada kültürel peyzaj alanları ve vadi yerleşimlerinin kendine özgü değerlerin sürekliliğini sağlamaya yönelik ilke ve stratejilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Geliştirilen öneriler bu alana özgü olmakla birlikte, bu alandan ve bu çalışmadan yola çıkılarak hem Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri için hem de Türkiye’de kültürel peyzaj niteliği taşıdığı düşünülen bölgeler için genellenebilir nitelikte ilke ve stratejiler içermektedir.

Sonuç bölümü ise “yaşatmak” olarak tanımlanmıştır. Kayseri vadilerinin sahip olduğu somut ve somut olmayan değerlerin biyo-kültürel habitat olarak yaşatılması o yerleşimlerin kültürel peyzaj bileşenleri, hafıza düğüm noktaları, üretim peyzajı ve bunların arasındaki simbiyotik ilişkinin sürekliliğini temel alan ilke ve stratejileri geliştirilmiştir. Bu tez kapsamında gelinmek istenen hedef vadi köyleri için eko-kültürel habitatı ile yaşayan hafıza peyzajları olarak tanımlanmıştır (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 : Şekil: Yöntem için etaplama önerisi.

5.3 Uluslararası İlkesel Metinlere Dair Sonuç ve Öneriler

Kültürel peyzaj literatürü incelendiğinde, coğrafya disiplininin doğan kavram zamanla çeşitli alanlarda kullanılarak disiplinler arası bir terminolojiye evrilmiş ve bu sayede terim anlam genişlemesi yaşamıştır. Özellikle son 40 yıl içerisinde terimin, somut değerlerin yanı sıra somut olmayan değerleri de kapsamaya başladığı, kentsel alanlardan kırsal alanlara kadar çeşitli coğrafyalar için de kullanıldığını görebilmek mümkündür. Kültürel miras kavramı anlayışının UNESCO-ICOMOS-IFLA gibi kurumlar tarafından yayınlanan uluslararası ilkesel metinlerde; önceden büyük anıtlar ve arkeolojik yerler ya da mimari toplulukları kapsadığını, fakat sonrasında somut

olmayan değerler, yerin ruhu, aidiyet, kimlik ve hafıza gibi kavramları da kapsayacak şekilde anlam zenginliğine uğrayarak, son zamanlarda bütünleşik peyzaj ilkesi benimsenerek kültürel peyzaj şemsiyesi altında incelenmektedir. Kültürel peyzaj kavramı, etkileşim içinde olduğu doğa ve insanın oluşturduğu kültürel katmanı koruyacak ve yönetecek bir yaklaşımı temsil etmektedir. UNESCO tarafından dünya mirası listesinde “kültürel peyzaj alanı” olarak tescil edilen 116 coğrafya bulunmaktadır. Bu coğrafyalar UNESCO tarafından tanımlanan tipoloji ve sınıflandırmalar altında değerlendirilmiştir. Bu alanlar; geleneksel yerleşimi içeren ve tehdit altında olan bir kültürün temsili; yaşıyan ya da kaybolan bir medeniyet dönemine göre teknoloji, planlama ve tasarım değerlerini içinde barındıran; fikirler ve inançlar, sanatsal ve olağanüstü evrensel öneme sahip; insan dehasının başyapıtı olarak tanımlanan alanlar kültürel peyzaj alanı olarak değerlendirilmektedir. UNESCO’nun “Kültürel Peyzaj Alanı” olarak tanımladığı uluslararası örneklerdeki vadi yerleşimlerini incelediğimizde; kültürel peyzajın fiziksel, doğal ve sosyo-kültürel bileşenlerinin birbiri ile bütünlük ilkesini taşıdığı görülmüştür. Kültürel peyzaj alanlarında fiziksel çevre bileşenlerinin coğrafyaya özgü değerler ürettiğini, verneküler mimarinin yansımalarının görülebileceği barınma ve harici yapısal çözümlerin yerinde ve yerel malzeme ile üretilmesi; sosyo-ekonomik yapıyı oluşturan üretim peyzajı için yapısal ve alansal çevrenin varlığı; fiziksel mekanların ihtiyaca ve üretim şekline göre şekillenmiş olması; doğal çevre bileşeni olarak iklim ve bitki örtüsünün izin verdiği üretimlere yer verilmesi tespit edilmiştir. Aynı şekilde doğal çevre verilerinin endüstriyel veya geleneksel üretimlerde hammadde olarak kullanılması, koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve sosyo+ çevre bileşeni olarak bu gündelik yaşam şeklinin benimsenmesiyle ortaya çıkan zanaat ve sanat değerleri, bilgi ve pratikler, bu tip kırsal yerleşimlerin en karakteristik somut ve somut olmayan miras değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde peyzaj, bireylerin ve toplumların davranışını ve yaşam biçimlerini etkileyen kolektif belleğin geçtiği alanlardır. Tarihi kültürel peyzajlara yaşam veren, insan ve doğanın karşılıklı etkileşimi sonucunda üretilen çevrelerde, insanın doğa karşısında sunduğu katkı, o coğrafyada yere özgü değerler oluşturur. Doğayla insanın ortak çalışması olan kültürel peyzajlarda insanın yere özgü değerler üretmedeki bilgi birikimi, kolektif olarak nesilden nesile aktarılarak devam etmiş ve zamanla hafıza topografyalarını oluşturmuştur. Dünyadaki kültürel peyzaj alanları

incelendiğinde hafızası ve ona bağlı oluşan kolektif hafızanın varlığı, bu coğrafyaları eşsiz ve özgün kılmıştır. Zaman içerisinde belirli bir kültür grubunun oluşturduğu doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliği; belleğimizde yer alan her bir izin, yaşam boyu deneyimlerin ve bu değerlerin geçmişi ile bağlantısının devam ettirilebildiği takdirde yaşayan peyzajlar olacaktır. Aksi halde, çeşitli nedenlerden dolayı yaşayanı kaybeden coğrafyalar, tarihsel açıdan kaybın ötesinde hafızaların da kaybına neden olmaktadır. Kültürel peyzaj alanlarının yaşayan peyzajlar olarak sürekliliği, geçmiş ile günümüzün bağlarını güçlü tutarak kolektif hafızayı korumak, değişime izin verecek esnekliğe sahip olmaktan geçmektedir.

UNESCO'nun kültürel peyzaj olarak tescil ettiği alanlar incelendiğinde görülmektedir ki; özgün coğrafyalarda müze işlevi ile korunan alanların yaşayan peyzaj olarak sürekliliği sağlanamamaktadır. Bu tür alanlar yaşayanı olmadan ruhunu kaybetmiş ve metalaşmış coğrafyalardır. Bu incelemeler ışığında; müze olarak korunan alanlarda sadece yapıları çevre korunabilmektedir. Kolektif hafızasını koruyabilmiş ve o değerleri birer ekonomi tabanlı üretim peyzajı olarak yaşatabilmiş yerleşimler; sahip oldukları doğal, fiziksel ve sosyal değerleri korumakta ve yaşatmaktadır. Zaman içerisinde belirli bir kültür grubu tarafından doğa ve insanın karşılıklı etkileşimi ile oluşan kültürel peyzajların sürekliliği; hafızada yer alan her bir izin, yaşam boyu üzerine eklemlenerek ilerleyen bilgi ve pratiklerin, bu değerlerin geçmişi ile ilişkilerinin kurulduğu ve yaşatıldığı sürece var olacaktır. Bu bağlamda kültürel peyzaj alanlarını müze olarak korumaktansa, yaşayanı ile birlikte kültürel peyzajlar olarak korumak, bu alanların hafızasının sürekliliği ile mümkündür. Bu konunun tartışılması ve bu meseleye uzmanlarca çağdaş alternatif senaryolarının geliştirilmesi gerekmektedir. Geçmişin izlerini günümüze koruyarak getirebilmek için, bu tür özgün coğrafyaların müze olarak korunması yerine, o coğrafyanın yaşayanı ile birlikte günümüzün şartlarına uyumlu hale getirerek bütüncül bir koruma yaklaşımı getirilmelidir. Bunu sağlamanın öncelikli yolunun da üretim peyzajının sürekliliğini sağlamaktan geçmektedir. Üretim peyzajları kültürel peyzaj alanlarında toplumun kolektif hafızasının nesilden nesile geçtiği değerlerdir. Dolayısıyla bu tür değerlerin sürekliliği, doğrudan insanı temele alan yaklaşımlarla sağlanması ile mümkündür. İnsani değerleri koruma ve bunlara saygı gösterme, o coğrafyanın içinde yaşayanı ile koruma anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Çünkü o coğrafyayı eşsiz kılan değer insanın kendisi olduğudur. Bu çalışma “yaşayan hafıza” ve buna bağlı olarak “üretim

peyzajı” kavramının uluslararası ilkesel metinlerde yer alması gerekliliğine emsal çalışma niteliğinde olduğu düşünülmektedir. Bu tip kırsal yerleşimlerde hafızanın devamlılığı için üretim peyzajının devam etmesini ve bunu sağlamak için de bu değerlerin gündelik yaşamlarda yer bulmasını savunan bu çalışmanın, UNESCO uzmanlarınca çok paydaşlı ve çok katılımlı, yerinde ve yerel ile hafızaları temel alan, somut ve somut olmayan değerleri birlikteliğini vurgulayan bütünleşik peyzaj ilkesi benimsenerek, bu tür alanların biyo-kültürel habitatıyla yaşatılarak korunması gerekmektedir. UNESCO’nun hafıza-peyzaj arasındaki ilişkiyi içeren değerlendirme kriterinin yeteri düzeyde detaylandırılmadığı görülmüştür. Bu tez kapsamında yapılan incelemeler neticesinde UNESCO’nun değerlendirme kriterlerine ek olarak; insanı merkeze alan, peyzaj ve hafıza arasında ilişki kuran bir değerlendirme kriteri benimsenmiştir. Bu değerlendirme kriterinin öncelikli koşulu ise üretim peyzajının sürekliliğini sağlamaktan geçmektedir. Üretim peyzajları kültürel peyzaj alanlarında toplumun kolektif hafızasının nesilden nesile geçtiği değerler olduğu hipoteziyle yola çıkılan bu tez çalışmasında kültürel peyzaj alanlarının sürekliliğine dair yol haritası şu şekilde tarif edilmektedir. Kırsal alanlarda sosyo-mekansal durum ve fiziksel çevre ilişkisi, biyo-kültürel habitat ve doğal çevre ilişkisi, insani değerler ve sosyo+ çevre ilişkisinin birbiri arasındaki sürekliliğinin nesilden nesile hafıza peyzajları olarak aktarılmasındaki üretim peyzajının sürekliliği olduğudur

Bir toplumun köklerinin ya da kültürel bağlarının sürekliliğini sağlayabilmek için hafıza mekanlarının korunması ve yaşatılarak sürdürülmesi gerekmektedir. Toplumun aşına olduğu, gündelik hayatlarında sürekli kullanılan yerler, mekanlar, peyzajlar kesintiye uğratılırsa bellek unutma döngüsüne girer. Hafızalarda önemli yere sahip olan kolektif belleğin geçtiği alanların süresizliğe uğratılması ise aidiyet hissinin azalmasından dolayı kentsel ve kırsal alanlarda kimlik problemine neden olur. Toplumlar tarafından ortak imgeleri belleklerde uyandıracak hafıza mekanlarının varlığının tespit edilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi gereklidir. Her toplumun; ortak hafızalarını kurabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, biraradalık duygularını güçlendirebilecekleri, değişen yaşam koşullarına uyum sağlayabilecekleri, birlikte deneyimleyebilecekleri, hatırlananları sürdürebilecekleri, unutulmaları ise tekrardan canlandırma fırsatı yakalayacakları mekanlara ihtiyaç vardır. Kültürel peyzajlardaki yerleşme dokusunun oluşumunda gündelik yaşantı izleri, dokuyu fiziksel bir kabuk olarak korumak yerine; geçmişin izleri ile günümüz beklentilerine de cevap

verebilecek sürdürülebilirlik anlayışıyla yaşatmak ve koruma-kullanma dengesini gözetmekten geçmektedir. Mekanların bu sayede sadece fiziksel çevreyi oluşturan bir öge olarak değil aynı zamanda kültürel bir kod taşıyıcısı, kişisel ve toplumsal belleğe ayna vazifesi üstlendiğini düşünmek gerekmektedir. Hafıza peyzajlarının yaşatılabilmesi; kentlinin hafızasındaki ortak bilinç ruhuyla var olan yerlerin hatırlama topografilerinin tespit edilmesi ve bu doğrultuda fiziksel çevrenin planlama süreçlerine dahil edilmesi ile mümkün olacaktır. Her ne kadar hatırlanma önemli olsa da kentin değişen ihtiyaçları, yeni yaşam biçimleri, sosyo-kültürel veya ekonomik değişimler, sosyo-demografik kırılımlar sebebiyle değişkendirler. Yerelin peyzajı şekillendirme ve sürdürmedeki rollerinin yanı sıra, geçmiş ve şimdiki doğal ve çevresel koşullar hakkındaki bilgilerini kavramak gerekmektedir. Bu sayede yüzyıllar boyunca yapılan ve uygulanan olaylar, yerel kültürler ve gelenekler, bilimsel ve teknik çözümleri keşfetmek ve nesilden nesile kolektif belleğin aktarılmasını sağlamak mümkün olacaktır.

5.4. Ulusal Mevzuata Dair Sonuç ve Öneriler

Kültürel peyzaj kavramı uluslararası ilkesel metinlerde kavram olarak geçiyor olsa bile hala ulusal yasal mevzuatta yer bulmamaktadır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda “peyzaj” ibaresi sadece “kentsel sit” başlığı altında “kültürel ve tabii peyzaj elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar, sokak ve meydanlar ve benzeri) birlikte bulundukları alanları” tarif etmektedir. Dünyadaki gelişmeler artık bir yerin ya da alanın sadece fiziksel özellikleri ile değil, oranın kültürel habitatı ile peyzajın çerçevelediği bir bağlamla ilişkilendirilerek sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu anlamda Türkiye’deki yasal mevzuatlarda da bu konunun gündeme gelmesi ve “kültürel peyzaj” olarak doğal, fiziksel ve sosyo+ kimlik bileşenleri ile bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Maalesef ki bu değerlerin birlikte ele alınması gerekirken Türkiye’de doğal ve kültür varlıkları ayrı kurumlarca denetlenmeye başlamıştır. Bu da kurumlar arası diyalogun iyi gelişmemesi durumunda yansımalarını kültürel peyzaj alanlarında yaşanacağını söylemektedir. Bu tür kültürel peyzaj değeri yüksek olan alanlarda sadece fiziksel çevresin korunmaya değer olduğu değil, insan ve doğanın etkileşimi ile oluşan biyo-kültürel habitatın sürdürülerek yaşatılması gerekliliği unutulmamalıdır. Bu anlamda ulusal mevzuatlarda kırsal karakterdeki düşük yoğunluklu alanlarda biyo-çeşitliliğin

korunması ve yerelin sahip olduğu üretim peyzajı değerklerinin de bir o kadar önemli ve korunmaya değerk olması vurgulanmalıdır. Bu bilgiler güncel hayatta artık yer bulmamış olsa da sosyo+ çevrenin önemine işaret etmektedir, bu da o coğrafyanın kolektif hafızasının da korunmaya değerk olduğu gerçeğini barındırmaktadır.

Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz vadi yerleşimleri Kültepe Kaniş Karum'una yakın bir konumda bulunmaktadır. Kültepe'de yaşam geçmişte Engir Gölü ile birlikte etkileşim içerisinde olmuştur. Engir Gölü'nü besleyen su kaynakları ise vadilerden gelmektedir. Vadilerde yer alan güvercinlikler her ne kadar günümüzde kullanılamıyor olsa da geçmişte burada çok fazla yabancı güvercin olduğunu söylemektedir. Güvercinlerin ana besin kaynağı ise bu suda yer alan faunadır. Güvercinlerin uçuş güzargahında yer alan ve sonlandığı yer olan Engir Gölü aynı zamanda küçükbaş ve büyükbaş hayvanın mera alanlarıdır. Bir zamanlar hayvancılığın çokça yapıldığı vadi köylerinin mera alanı Kayseri-Sivas yolu ile bölünmüştür. Bütüncül bir bakış açısıyla ele alınacak olursa; Kayseri'nin kuzey doğu vadileri olarak tanımlanan Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadileri, Kültepe Arkeolojik Alanı'na doğal varlıklarla bağlam oluşturmaktadır. Doğal hayatın sürekliliğini sağlamak için her iki kültür miras alanının birlikte düşünülmesi gerekliliği ve ulusal mevzuatta bu tür alanların da bağlam çerçevesinde bütüncül olarak bakılması gerekliliğini doğurmaktadır. İnsan ve doğanın karşılıklı etkileşiminin eşsiz örneklerini sunan vadi yerleşimleri kültürel peyzaj alanı olarak bütüncül değerlendirilmelidir. Aynı zamanda tarihsel sürekliliği de bu iki alanda okuyabilmek mümkündür. Kayseri Koramaz Vadisi ve Kültepe Kaniş Karum Arkeolojik Alanı UNESCO'nun geçici listede olduğu bilinmekle birlikte, Koramaz Vadisi'ni hem diğer vadilerle birlikte anlamlı bir bütünlük oluşturduğunu hem de Kültepe Kaniş Karum Arkeolojik alanı ile "kültürel peyzaj" şemsiyesi altında birlikte ele alınmasını gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z.** (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul: YEM Yayınları, 2005.
- Aktan, A.** (2000). Osmanlı Belgelerine Göre Kayseride'ki Gayrimüslim Tebeanın Durumu. *Üçüncü Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (06-07 Nisan 2000)*, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri, Turkey, pp.7-33.
- Aran, K.** (2000). *Barınaktan Öte Anadolu Kır Yapıları*, Ankara, Tepe İnşaat San. A.Ş. Yayını.
- Baykara, T.** (1967). “Cehri Üzerine Notlar, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 160-164.
- Baytop, T.** (1984). *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3255, Eczacılık Fakültesi No: 40.
- Baytop, T.** (1997). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Yayın No: 578.
- Beşbaş, N.** (2006). *Kayseri Gesi Akarun Evi’nin Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Önerisi* (Yüksek lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Birnbaum, C., A. & Peters., C.** (1996). *The Secretary of Interior’s Standards with Guidelines for the Treatment of Cultural Landscapes*. Washington, D.C.: U.S. Department of Interior, National Park Service.
- Birnbaum, C., A.** (1994). *Preservation Brief 36: Protecting Cultural Landscapes: Planning, Treatment and Management of Historic Landscapes*. Washington, D.C.: U.S. Department of Interior, National Park Service.
- Blokdyk, G.** (2017). *Gap Analysis, the definitive handbook*, The Art of Service.
- Blunt, A.** (2003). Collective Memory and Productive Nostalgia: Anglo-Indian Homemaking at McCluskieganj. *Environment and Planning D: Society and Space*, 21, 717-738.
- Boyer, M. C.** (1996). *The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*, MIT Press: Cambridge.
- Boym, S.** (2007). *Nostaljinin Geleceği* (1 ed.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cambridge Dictionary**, 2019.
- Certeau, M. D.** (2009). *Gündelik hayatın keşfi I eylem, uygulama, üretim sanatları*. L. A. Özcan (Çev.) Ankara: Dost Yayınevi.
- Clark, S. & Young,** (1995). *Keynote speech, Cultural Mapping Symposium and Workshop*, Australia.

- Connerton, P.** (2019). *Toplular Nasıl Anımsar?* (Çev. Alaeddin Şenel), 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Cosgrove, D. E.** (1998). *Social Formation and Symbolic Landscape*. Univ of Wisconsin Press.
- Council of Europe**, (1995). Recommendation No. R(95) 9 of The Committee of Ministers to Member States on the Integrated Conservation of Cultural Landscape Areas as Part of Landscape Policies., Retrieved from <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804fd025>>
- Council of Europe**, (2000). *European Landscape Convention*., European Treaty Series-No. 176, <Retrieved from <https://rm.coe.int/1680080621>>
- Council of Europe**, (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Retrieved from < <https://rm.coe.int/1680083746>>
- Cömert, H.** (2007). *Tavlusun*. Kayseri: Kocasinan Belediyesi Yayınları.
- Cömert, H.** (2008). *Koramaz Vadisi*. Kayseri: Ağırnas Belediyesi Yayınları.
- Cömert, H.** (2010). *Gesi Vadisi: Gesi, Efkere, Darsiyak, Nize, Balagesi, Mancusun*. Ankara: Gesi Vakfı Yayınları.
- Cömert, H.** (2014). *Germir*. Kayseri: Mazaka Yayıncılık.
- Çabuk, S.** (2005). Kayseri Metropoliten Kentinin Gelisme Baskısı Altında Kalan Ağırnas'ta Kültürel Kimliğin Sürdürülebilme Mücadelesi, *8 Kasım Dünya Sehircilik Günü Kolokyumu, 7-9 Kasım 2005, Planlamada Yeni Politikalar ve Stratejiler: Riskler ve Fırsatlar, 7-9 Kasım 2005*, s.409-419, ed: Ö. Ertekin, Taskısla, İstanbul.
- Eber, E. D. & Neal, A. B.** (2001). *Memory And Representation: Constructed Truths & Competing Realities* (1st edition ed.). Popular Press.
- Ekin, C.** (2005) *Kayseri, Kayabağ Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Elagöz Timur B., Kevseroğlu Ö.** (2021). Kaya Oyma Geleneğinin İzinden Kırsal Morfolojiyi Anlamak, Kayseri Koramaz Vadisi Örneği, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu "Kent Morfolojileri": Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Bildiri Kitabı*.
- Elagöz Timur B., Kevseroğlu Ö., Baturyoğlu Yöney N., Asiliskender B.** (2019). "Gesi Vadisi Üzerinden Kültürel Sürekliliğin Belgelemesi ve Değerlendirilmesi; Kayseri, Yeşilyurt (Mancusun) Mahallesi", *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, "değişkent" Değişen Kent, Mekan ve Biçim, Bildiri Kitabı*, 2019: 651-664. (ISBN: 9786058082014).
- Eravşar, O.** (2000). *Seyahatnamelerde Kayseri*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.
- Erkiletlioğlu, H.** (2016). *Geniş Kayseri Tarihi* (6 ed.). Ankara: Bel-Sin Eğitim, Hizmet, Güzelleştirme ve Yardım Vakfı Kültür Yayını- 5.

- Farooqi, S.** (2014). *Orta Halli Osmanlılar*. (Çev.: H. Çalışkan). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fowler, P.** (1999). *Cultural landscape – Archaeology, Ancestors and Archive*, in Geja Hajos (ed.), *Monument-Site-Cultural Landscape Exemplified by the Wachau, Vienna*, Austrian National Committee of ICOMOS, 56-62.
- Fowler, P.** (2003). *World Heritage Cultural Landscapes 1992 – 2002*, UNESCO World Heritage Centre, Paris.
- Gilbert, C., A., Dolan, S.** (1998). *A Guide to Cultural Landscape Reports: Contents, Process, and Techniques*. Washington, DC: U.S Department of the Interior National Park Service.
- Güler, A.** (2000). Kayseri’de Demografik Durum, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000: 201-218.
- Halbwachs, M.** (1980). *The Collective Memory*. (Çev. F. J. Ditter ve V. Y. Ditter). New York: Harper&Row.
- Halbwachs, M.** (1992). *The Social Frameworks of Memory*, London: The University of Chicago Press.
- Halbwachs, M.** (2018). *Kolektif Hafıza* (Çev. B. Barış). Ankara: Heretik Yayınları.
- Holliday, A.** (2002). *Doing and Writing Qualitative Research*, Londra: Sage Pub..
- ICOMOS ve IFLA** (2017). *Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*. 1 Aralık 2016. Erişim 20 Kasım 2018, <http://www.icomos.org>.
- ICOMOS.** (1982). *Historic Gardens (The Florence Charter 1981)*., 1-5.
- ICOMOS.** (1987). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter 1987)*., 1-3.
- ICOMOS.** (1994). *The Nara Document on Authenticity (1984)*, 1-3.
- ICOMOS.** (2005). *Xi’ an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*., 1-4.
- ICOMOS.** (2011). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*, (Çev. Zeynep Ahunbay), 1-10.
- ICOMOS.** (2014). *Heritage and Landscape as Human Values. ICOMOS 18th General Assembly*. Florence, Italy: 9-14 December.
- Issawi, C.** (1980). *The Economic History of Turkey 1800-1914*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- IUCN** (2001). *Guidelines for Reviewers of Cultural Landscapes- The Assessment of Natural Values in Cultural Landscapes*. Proceedings from IUCN World Heritage Panel.
- IUCN.** (1994). *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Gland, Switzerland: IUCN.
- İmamoğlu, V.** (2010) *Gesi Evleri: Mimar Sinan’ın Yetiştirdiği Yöredeki Köyler ve Geleneksel Evler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

- İnbaşı, M.** (1992). *XVI. yy. Başlarında Kayseri*, Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1992.
- İnbaşı, M.** (2007). “Nüfus ve Ekonomik Yönden XVI. ve XVII. Yüzyıl Kayseri’inde Ermeniler”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler [Armenians in the Society of Tolerance]*. M. Hülagü, G. Alan, S. Demirci, Ş. Batmaz (eds.). Kayseri: Erciyes University Publications, 2007: vol. III, 9-32.
- Jacques, D.** (1995). The rise of cultural landscapes. *International Journal of Heritage Studies*, 1, 91-101.
- James, P. E., Martin, G.** (1981). All Possible Worlds: A History of Geographical Ideas. John Wiley & Sons. New York, p.177.
- Kayın, E.** (2012). “Bir ‘Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj’ Ögesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdelemeler, Mimarlık, 367, September-October 2012 Ankara: The Chamber of Architects of Turkey: 46-49.
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri**, (2020). *Beşinci Ara Rapor*, Kayseri.
- Kayseri Yeraltı Yapıları Envanteri.** (2018). *Dördüncü Ara Rapor*, Kayseri.
- Kayseri’s Armenians Speak** (2018). İclal Ayşe Küçükırca (ed.), İstanbul: Hrant Dink Vakfı, 2018.
- Keskin, M.** (2000). *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kévorkian, R.H. & Paboudjian, P. B.** (2012). *1915 Öncesi Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler*. İstanbul: Aras Yayınları.
- Kevseroğlu, Ö. & Ayataç, H.** 2019. Kültürel Peyzajın Kent Hafızasındaki Sürekliliğinin İncelenmesi; Kayseri Derevenk, Gesi, Koramaz Vadi Köyleri Örneği. *International 7. Landscape Architecture Congress*, Kasım 6-10, 2019, Antalya, Türkiye.
- Kevseroğlu, Ö., Ayataç, H. & Baturayoğlu Yöney, N.** 2021. Hafıza Peyzajlarının Kültürel Haritalamalarının Morfolojik Olarak Karşılaştırılması: Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köyleri Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu “KENT MORFOLOJİLERİ”*: Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Mayıs 3-5, 2021 Ankara, Türkiye.
- Kevseroğlu, Ö., Ayataç, H. & Baturayoğlu Yöney, N.** 2021. Understanding Intangible Aspects of Cultural Landscape; Living Cultures of northeast Kayseri Valleys, *Milli Folklor International and Quarterly Journal of Cultural Studies*, 130 (17), 185-203.
- Kuban, D.** (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*. İstanbul: YEM Yayınları.
- KUDEB.** (2017). *Germir Geleneksel Kayseri Mahalleleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kümbetoğlu, B.** (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (6 ed.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lewicka, M.** (2008). Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring

the Forgotten City Past, *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 209-231.

- Logan, W.** (2001). "Globalising Heritage: World Heritage as a Manifestation of Modernism and Challenges from the Periphery", pp. 51-57 in *Proceedings of Australia ICOMOS National Conference 2001, 20th Century Heritage – Our Recent Cultural Legacy*, Adelaide 28 November – 1 December 2001; Australia ICOMOS, Burwood, Australia.
- Madran, E., & Özgönül, N.** (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Mallarach, J. M.** (2012). *Introductory overview of the spiritual values in the Protected Areas of Europe*. Spiritual Values of Protected Areas of Europe Workshop Proceedings Bundesamt für Naturschutz, Bonn.
- Massey, D.** (2005). *For Space*, London: Sage Publications.
- Meinig, D., W.** (1979). 'Introduction' in *Meinig, The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays*, Oxford University Press, New York, 1979.
- Mitchell, N., Rössler, M., Tricaud, P.** (2009). *World Heritage Cultural Landscapes; A Handbook for Conservation and Management*. France: World Heritage Centre UNESCO.
- Nora, P.** (1989). *Between Memory and History: Les Lieux de Memoire*, M. Roudebush.
- Nora, P.** (1996). *Realms of Memory*. Columbia University Press.
- Nora, P.** (2006). *Hafıza Mekanları* (Çev. M. E. Özcan). Ankara: Dost Yayınları, Ankara.
- Özbek M., Soysal U., Koçer D.** (2020). *Osmanlı'dan Günümüze Koramaz Vadisi Tarihi*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Patton, Q.M.** (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. London: Sage Publications.
- Potthoff, K.** (2013). The use of 'cultural landscape' in 19th century German geographical literature. *Norwegian Journal of Geography*, 67, 49-54. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/00291951.2012.759617>
- Rapaport, A.,** (2004). *Kültür, Mimarlık Tasarım*, (Çev.: S. Batur), İstanbul: YEM Yayınevi.
- Relph, E.,** (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Rossi, A.** (1983). *The Architecture of the City*, Cambridge: Mit Press.
- Rössler, M.** (2006). World Heritage Cultural Landscapes: A UNESCO Flagship Programme 1992 – 2006. *Landscape Research*, 31, 333-353.
- Sauer, C.** (1925). *The Morphology of Landscape*, University of California Publications in Geography, 2 (2), 19-53.

- Sauer, C., O.** (1963). *The morphology of landscape*. Leighly, J. (ed.) Land and Life: A Selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer, 315-350. University of California Press, Berkeley, CA.
- Somuncu, M.** (2004). Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 99-125.
- Strauss, A. L. & Corbin, J.** (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Newbury Park, CA: Sage.
- Sümerkan, M. R.** (1990). *Biçimler Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Taylor, K.** (2008). *Landscape and Memory: cultural landscapes, intangible values and some thoughts on Asia*. Proceedings from 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible', Quebec, Canada.
- Taylor, K., & Lennon, J.** (2011). Cultural landscapes: A bridge between culture and nature? *International Journal of Heritage Studies*, 17(6), 537–554. <https://doi.org/10.1080/13527258.2011.618246>.
- TDK Sözlük**, 2019.
- Topçu, S. M.** (2012). Kayserili Mimar El-Hac Mehmet Ağa'nın Kayseri'deki Hayratı. *Karadeniz*, 13, 47-62.
- UNESCO** (1972). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage adopted by the General Conference at its seventeenth session*, Paris, 16 November 1972.
- UNESCO Bangkok.** (2005). *Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia: Professional guidelines for assuring and preserving the authenticity of heritage sites in the context of the cultures of Asia within the framework of the Nara Document on Authenticity* (Third draft – version April 2005).
- UNESCO.** (2003). *Cultural Landscapes-The Challenges of Conservation*. Proceedings of the International Workshop (Ferrara, Italy 2002), Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO.** (2008). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre. Retrieved from <https://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>
- URL-1**<<https://www.iucn.org>>, erişim tarihi 19.06.2020.
- URL-2**<<https://ich.unesco.org/en/convention>>, erişim tarihi 29.06.2020.
- URL-3**<<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-15-life-on-land.html>>, erişim tarihi 15.08.2021.
- URL-4**<<https://whc.unesco.org/en/list/1488/gallery>>, erişim tarihi 19.08.2020.
- URL-5**<<https://whc.unesco.org/en/list/1488/gallery/&index=13&maxrows=12>>, erişim tarihi 19.08.2020.
- URL-6**<<https://whc.unesco.org/en/list/1488/gallery>>, erişim tarihi 19.08.2020.

- URL-7<<https://whc.unesco.org/en/list/1488/gallery>>, erişim tarihi 19.08.2020.
- URL-8<<http://whc.unesco.org/en/list/1457/gallery/&index=1&maxrows=12>>, erişim tarihi 21.08.2020.
- URL-9<<http://whc.unesco.org/en/list/1457/gallery/&index=13&maxrows=12>>, erişim tarihi 21.08.2020.
- URL-10<<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-181115/ivriz-kulturel-peyzaji-konya-2017.html>>, erişim tarihi 22.08.2020.
- URL-11<<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44410/mardin-kulturel-peyzaj-alani-mardin.html>>, erişim tarihi 05.01.2022.
- URL-12<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_1160_0008-500-33320140822171043.jpg>, erişim tarihi 30.08.2020.
- URL-13<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0840_0011-500-33220151104164840.jpg>, erişim tarihi 01.09.2020.
- URL-14<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0850_0015-500-33320151104123515.jpg>, erişim tarihi 01.09.2020.
- URL-15<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_1081_0011-500-33420161011172611.jpg>, erişim tarihi 02.09.2020.
- URL-16<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_1352_0005-500-33420170716095744.jpg>, erişim tarihi 02.09.2020.
- URL-17<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0933_0015-500-33720170201122400.jpg>, erişim tarihi 03.09.2020.
- URL-18<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0806_0006-500-333-20120806140715.jpg>, erişim tarihi 03.09.2020.
- URL-19 <<https://whc.unesco.org/en/list/806/gallery>>, erişim tarihi 04.09.2020.
- URL-20<https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_1066_0011-500-276-20151105101739.jpg>, erişim tarihi 04.09.2020.
- URL-21 <<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6473/>>, erişim tarihi 10.10.2020.
- URL-22<<https://tarihikeyseri.blogspot.com/2016/01/surp-garabed-manastiri-efkere.html>>, erişim tarihi 06.01.2022.
- URL-23 <<http://www.koramazvadisi.com/turan/index.html>>, erişim tarihi 06.01.2022.

Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze*, London: Sage.

Von Droste B., Rössler M. and Titchen S. (eds.) (1999). “*Linking Nature and Culture*”, Report of the Global Strategy Natural and Cultural Heritage Expert Meeting, 25 to 29 March 1998, Amsterdam, The Netherlands. UNESCO/Ministry for Foreign Affairs/Ministry for Education, Science, and Culture, The Hague.

World Heritage Cultural Landscapes (2009). *A Handbook for Conservation and Management*, World Heritage papers 26, N. Mitchell, M. Rössler and P.-M. Tricaud (Eds), UNESCO World Heritage Center, Paris.

Yazlık, B. (2019). Koramaz Vadisi Columbarium Mezarları. *Turkish Studies*, 14, 669-733.

- Yel, S., Demirtaş, O. G.** (2007). *Kayseri Bölgesindeki Türkler ve Ermenilerin Sosyo Kültürel Etkileşim ve Dayanışmasının Sözlü Tarih Yöntemiyle Değerlendirilmesi (Kayseri Örneği)*. Hoşgörü Toplumunda Ermeniler. M. Hülal, G: Alan, S. Demirci, Ş. Batmaz (der.). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, c. IV, 203-232.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H.** (2006). *Sosyal bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A.** (2016). *Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Yörük, D.** (2013). h. 1259 / M. 1843 Tarihli Cizye Defterlerine Göre Kayseri’de Rum ve Ermeniler. *Turkish Studies*, 8, 439-466.
- Yurt Ansiklopedisi** 7.Cilt. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

EKLER

EK A. Hafıza Peyzajı Kimlik Kartları

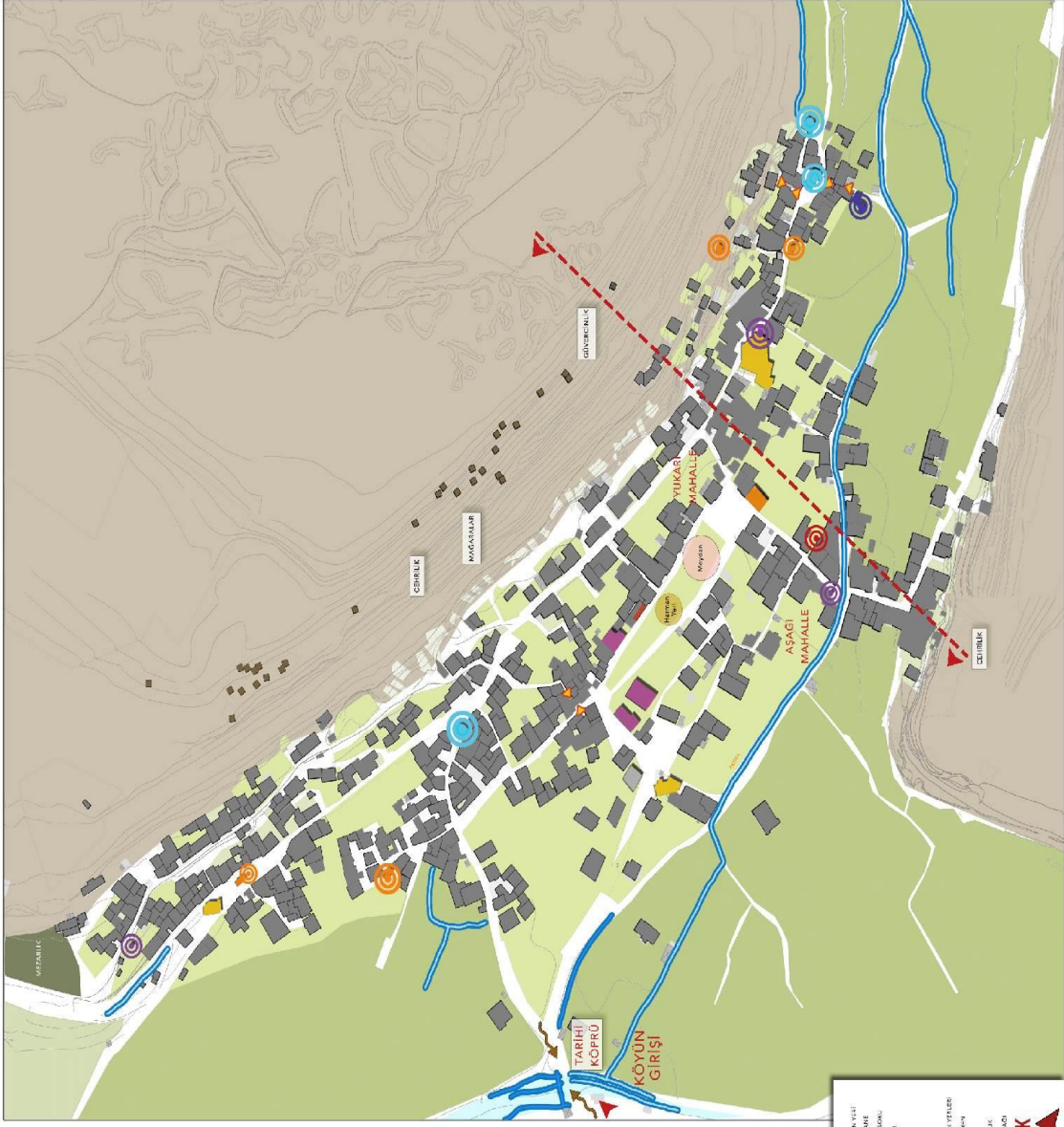

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLEŞENLERİ

FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Mancusun köyü çukur yerleşim özelliği göstermekle birlikte, köy halkı yerleşimi tarife ederken "Yukarı ve Aşağı Mahalle" olarak adlandırmaktadır. Mancusun köyünde 3 mahalle, 15 sokak, 5 cadde, 1 çıkmaz sokak bulunmaktadır. Yaygın tarımsal etkinlikleri ile anılan bu köye giriş, Gesi Vadisi tabanında bulunan taş köprü ile sağlanmakta imiş fakat günümüzde o köprüünün üzerinde asfalt dökmüştür. Yapılan görüşmeler ve araştırmalarda geçmişe dair 3 kilise (mevcut değil), 2 cami (mevcut), 5 fırın (2 fırın aktif olarak günümüzde kullanılmaktadır), 1 hamam (mevcut değil), 2 okul (biri mevcut değildir) bulunmaktadır.

Üretim peyzajı olarak tarımsal arazinin toplam köy alanına oranla diğer vadi yerleşimleri arasında en fazla tarım yapılan köy durumundadır. Günümüzde meydana olarak kullanılan alanda 1 harman yeri bulunmaktaydı.

KÜLTÜREL PEYZAJ ÖGELERİ

MANCUSUN	DİNİ		EĞİTİM		BARINMA				MEKANSAL				ÜRETİM				TİCARET				MESLEKLER				AÇIK ALANLAR																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	KİLİSE	CAMİ	NAMAZGAH & MESCİT	DİĞER	EV	TOL	MAHALLE	SOKAK	ÇIKMAZ	CADDE	KABALTI	AHIR	SAMANLIK	GÜVERCİNLİK	BOYAHANE	BEZİRHANE	DEĞİRMEN	AMBAR & MAHZEN	FİRİN	MEKANSAL				ALANSAL				NOKTASAL		DÜKKAN	HAN	HAMAM	MİSAFIRHANE	HARMANYERİ	TAŞ OCAĞI	NAKKAŞ	TAŞ USTASI	BOYACI-SIVACI	ÇERÇİ	ÇİFTÇİ	ASKER	DEĞİRMENÇİ	DEMİRCİ-KALAYCI	KABRİSTAN	MAŞATLIK	DİĞER																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
																				HAYVANSAL	BİTKİSEL	HAYVANSAL	BİTKİSEL	ALANSAL	BİTKİSEL	NOKTASAL	NOKTASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
19. yy																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																														</

Şekil A.3 : Mancusun Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı

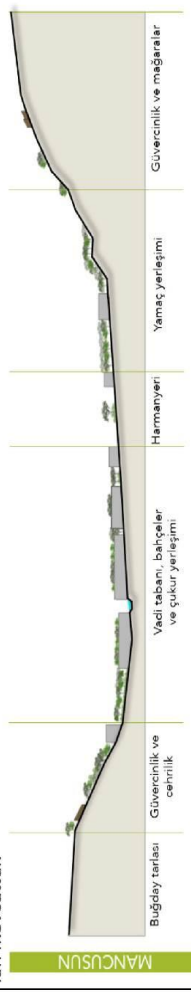
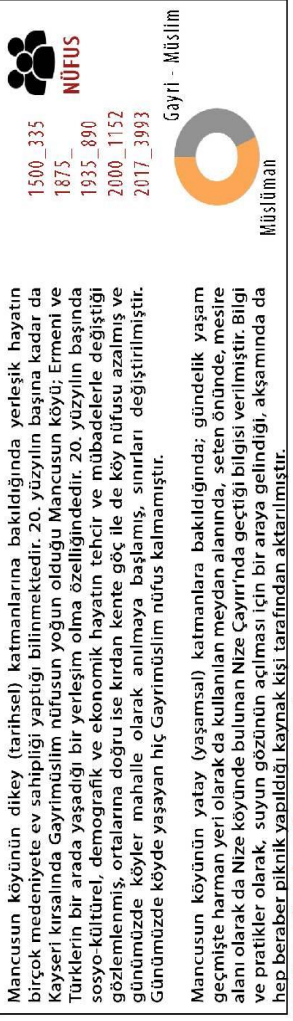
KAYNAK KİŞİLER

Mancusun köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köyde yaz aylarını ve çocukluk yıllarını geçirmiş fakat sonrasında İstanbul'a taşınan Y. harman (65) ve halen köyde yaşayan Z. bey (80) dir.

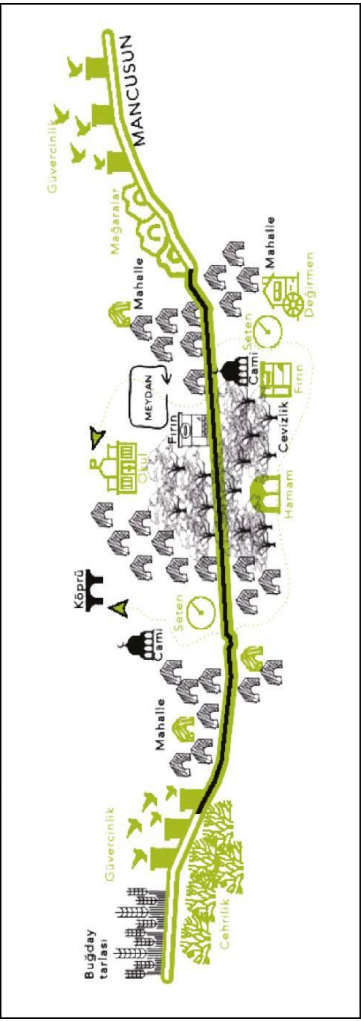
HAFIZA PEYZAJI KİMLİK KARTI

GESİ VADİSİ

MANCUSUN / YEŞİLYURT

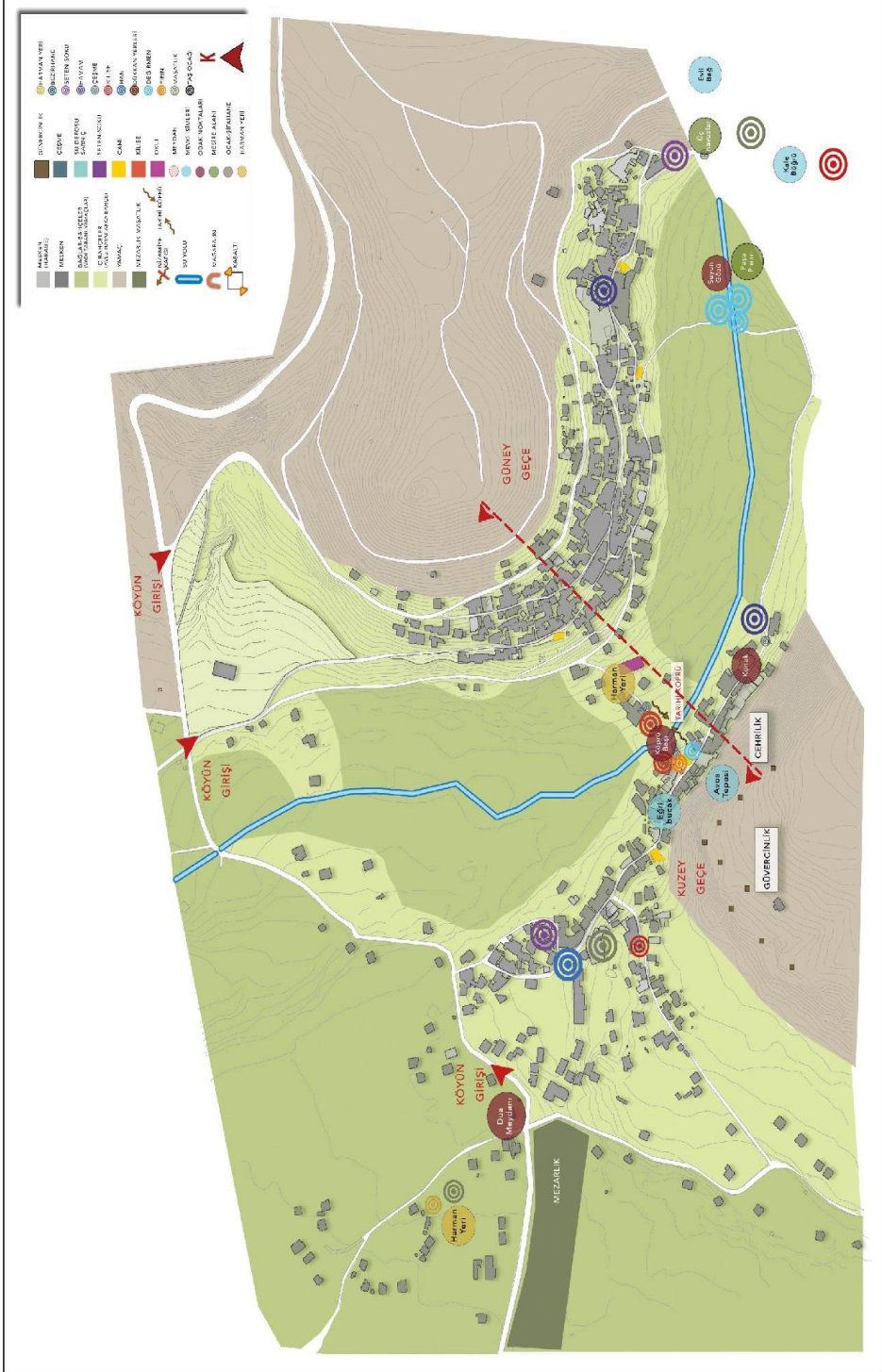
HAFIZA KİMLİK BİLEŞENLERİ

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLEŞENLERİ

FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Köye giriş, Gesi Vadisi tabanından 1 noktadan (Köprübaşı Mevki) iki yakayı birleştiren taş köprü bulunmaktadır. Köy halkı yerleşimi "Güney ve Kuzey Geçe" olarak tanım-lamaktadır. Yapılan gözlemler ve araştırmalarda geçmişte ait 2 kilise (biri kaya kilisesi olup mevcuttur, diğeri mevcut değildir), 5 cami (mevcut), 1 fırın (mevcut), 2 hamam (birinin konanın içinde olduğu diğerinin ise Güney Geçe'de bulunmakta, mevcut), 1 okul (mevcut) bulunmaktadır. Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sirtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeler üzüm bağları, vadi sirtları ise daha çok güvercinlik ve cevizlik olarak kullanılmıştır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise bugday tarlaları mevcuttur. Değirmenler suyun gözünün olduğu Paşa Pınarı Mevki'nde yoğunlaş-maktadır. Bir Güney Geçe'de diğeri ise Kuzey Geçe'de olmak üzere toplam 2 seten bulunmaktadır. 2 harman yeri işaretlenmiştir. Rumlara ait kilise, 2 hamam, 6 çeşme, 8 samanlık, 8 değirmen, 6 ahır, ambar ve kuyular bulunmaktadır. Müslümanlara ait Gesi Kuzey 5 adet dükkan, Güney mahallede ise 6 adet dükkan bulunmaktadır.

KÜLTÜREL PEYZAJ ÖĞELERİ

GESİ	DİNİ				EĞİTİM				BARINMA				MEKANSAL				ÜRETİM				TİCARET				MESLEKLER				AÇIK ALANLAR																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
	KİLİSE	CAMİ	NAMAZGÂH & MESCİT	DİĞER	MANASTIR	MEDRESE	OKUL (GM)	OKUL (M)	DİĞER	EV	TOL	MAHALE	SOKAK	ÇIKMAZ	CADDE	KABALTI	AHİR	SAMANLIK	GÜVERCİNLİK	BOYAHANE	BEZİRHANE	DEĞİRMEN	AMBAR & MAHZEN	FİRİN	CEHRİLİK	YONCALIK	SÖĞÜTLÜK	CEVİZLİK	KAVAKLIK	DUTLUK	BAĞ	BAHÇE	KUYU	ÇEŞME	SETEN	ALANSAL		NOKTASAL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
																																				HAYVANSAL	BİTKİSEL	HAYVANSAL	BİTKİSEL	NOKTASAL	BİTKİSEL																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
19. yy																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												

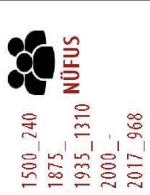
Şekil A. 5 : Gesi Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı

KAYNAK KİŞİLER

Gesi köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, köy halkı tarafından "Haloglu" lakabı ile anılan A. bey (70) ve emekli öğretmen Y. bey (70) ile görüşülmüştür. Her ikisi de Gesi köyünde doğup büyülmüştür.

SOSYO+ KİMLİK BİLEŞENLERİ

Tarihsel katmanlara bakıldığında sosyo-kültürel, demografik ve ekonomik hayatın göçlerle değiştiği gözlemlenmiştir Gesi köyünde Ermeni ve Rum nüfusunun olduğu bilinmekle birlikte tehcir ve mübadelelerle gitmişlerdir.

Gayri - Müslim

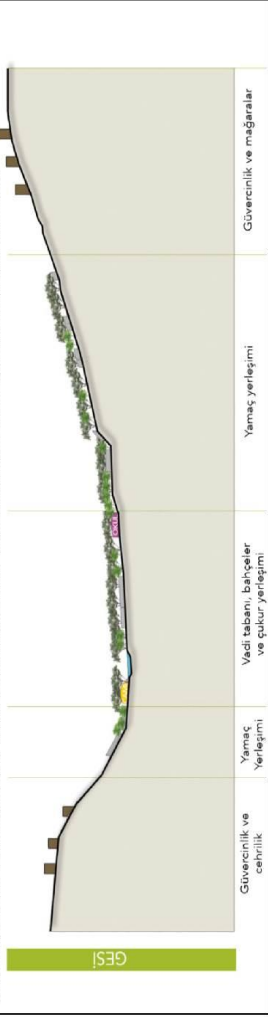

Yaşamsal katmanlara bakıldığında gündelik yaşam cami önlerindeki genişliklerde, köprü başı mevkinde (Kuzey ve Güney Geçeyi birbirine bağlayan köprü), mesire alanı olarak da Uçhavuzlar mevki ve ya Paşapınarı Mevki'nde yaşanmaktadır. Bilgi ve pratikler olarak, Dua Meydanı'nın olduğu ve kılık zamanlarında Mancusun ile Paşapınarı arasında vadi tabanından bir patikada yürüdüğü ve en son olarak da dilek tutularak at nali şeklindeki demir parçasının Paşapınarı'ndaki suyun gözüne atıldığı söylenmektedir.

Geleneksel el işçiliği incelendiğinde eskiden geçim kaynakları yoğun olarak hayvancılık olurken şuan aktif olarak bu mesleği yapan kimse kalmamıştır. Değirmen sayılarının fazla olması köyün en önemli ekonomik kaynağıdır. Vadinin köy ile bulunduğu en keskin en uzun olduğu köydür, dolayısıyla meşhur "Gesi Bağları" türküsüne de konu olmuş yeşillikte bağ ve bahçeleri mevcuttur.

DOĞAL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Gesi köyü, vadi formasyonuna göre yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. İki yamaçta da yerleşim özelliği gösteren Gesi köyünün dik sarp yamaçlarda güvercinlik ve cevizlikler yer almaktadır. Platoda ise bugday tarlaları mevcuttur. Kuzey ve güney geçe olarak tarif edilen yamaçlar vadi tabanında bulunan köprübaşı mevkinde taş köprü ile bağlanmaktadır.

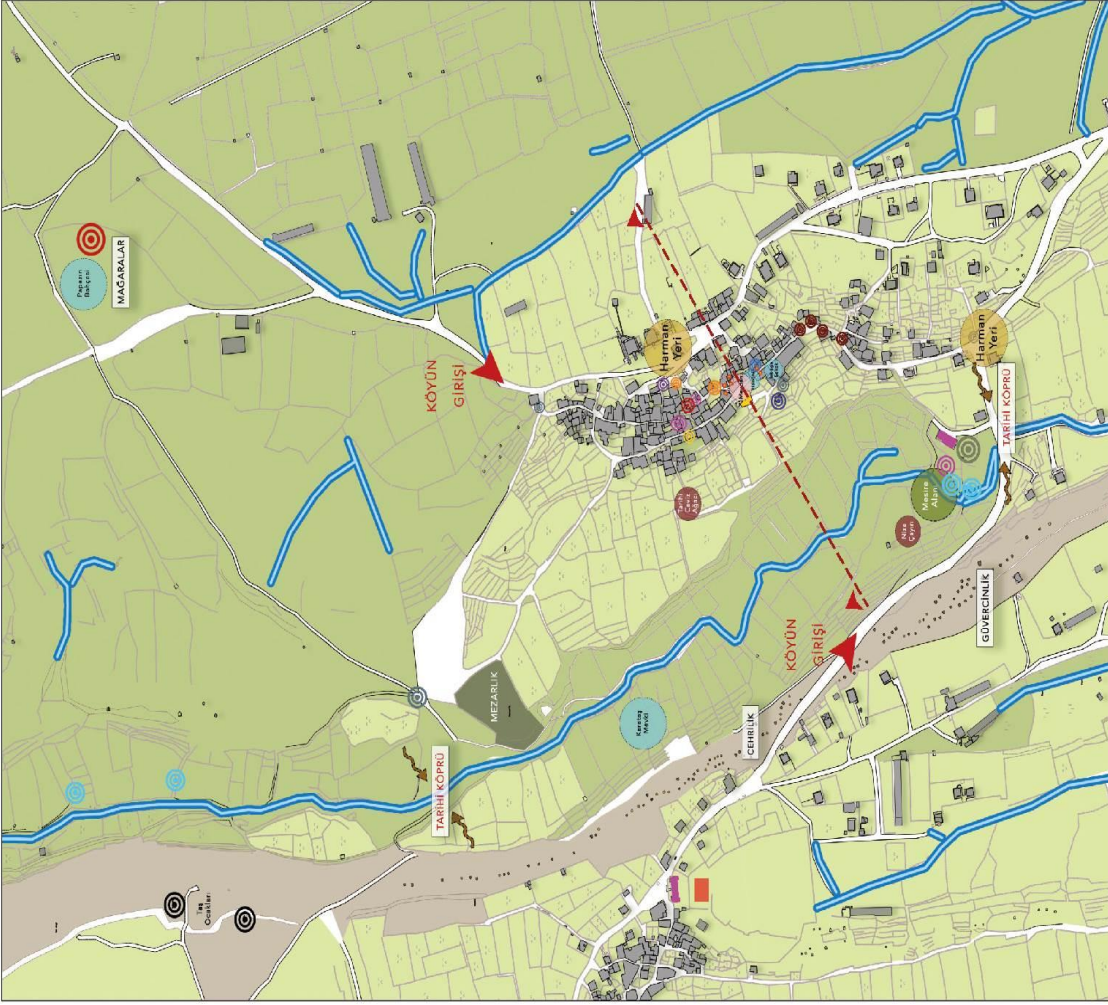

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLEŞENLERİ
FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Nize köyü yamaç yerleşim özelliği göstermekle birlikte Gesi Vadisi'nin tek yamaçta, Darsiyak köyünden karşı yamaçında yer almaktadır. Nize köyündeki evler, yamaçlarında elverişli bölgelere yapılmıştır. Köye giriş Gesi Vadisi tabanından taş köprü ile iki ayrı köy (Darsiyak ve Nize) iki noktadan birbirine bağlanmaktadır.

Yapılan gözlemler ve araştırmalarda geçmişte 42 kilise (mevcut değil), 1 adet cami (mevcut), 2 fırın (mevcut değil), 1 hamam (mevcut değil), 2 okul (mevcut değil) bulunmaktadır. Üretim paylaşımları olarak yadı tabanları meyve ağaçları olarak, tabandan sirtlara doğru gidildikçe eğimli hafif yamaç bölgeleri özüm bağları, vadeli sirtları ise daha çok güvercinlik ve çeşitlilik olarak kullanılmıştır.

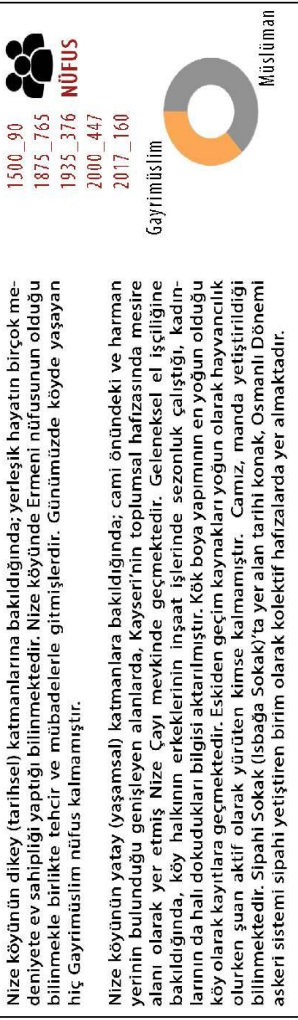
Nize köyü çok boyu üretiminin en çok yapıldığı yer olarak anılmaktadır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasındaki düzlük alanlarda ise buğday tarlaları mevcuttur. Değişimlerin özellikle "Nize Gayri" olarak bilinen mesire alanında bulunmaktadır. Köyde 800 yıl olduğu rivayet edilen tarihi çeviz ağacı bulunmakta olup sadece gövde бүтүлүгү devam etmekte, 6 adir 3' ahir oda, 6 samantık, 4 oda, 1 cami, 1 mektep, 6 çeşme, 15 dükkan, 2 kilise, 10 değirmen, 1 seten, 1 hamam, 1 fırın, 1 harman yeri, 15 dükkan, 1 kabristan bulunmaktadır. Setenler harman yerinin içinde ya da yakınında yer almaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

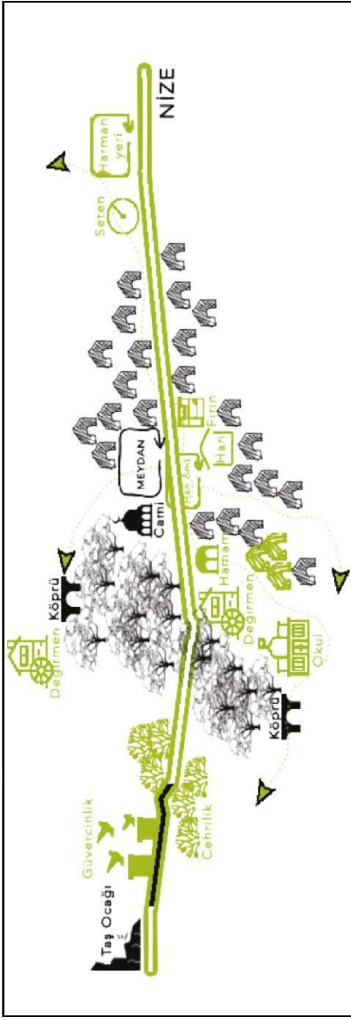
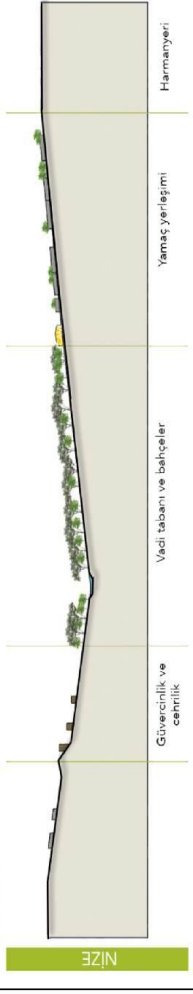
Nize köyü araştırmaları için görüşülen kaynak kişiler, Nize'nin Sipahi (İsağa) sokagında yer alan konağın sahipleri olan M. aliesidir. İki nesilde de görüşülmüş, her ikisi ile de Nize köyünde yan yapıldırılmış soru setleri ile sözlü görüşmeler ve hafıza yürütüşleri gerçekleştirilmiştir.

SOSYO+ KİMLİK BİLEŞENLERİ

DOĞAL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Nize Köyü, Gesi Vadisinde bulunan yerleşimler arasında vadi tek taraflı yamaç yerleşim özelliği göstermektedir. Yerleşim vadi tabanında köprü ile bağlanmaktadır. Köprübaşı mevkinde Nize Çayırı bulunan alan geçmişten günümüze mesire alanı olarak kullanılmaktadır. Yamaçlarda güvercinlik ve cehrilikler bulunmaktadır.

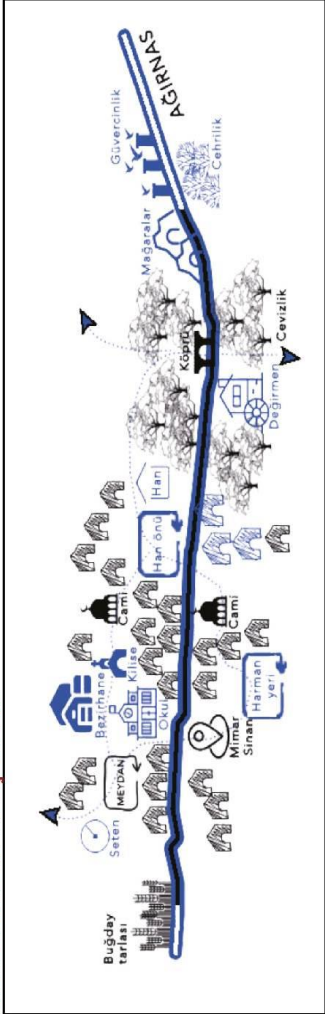
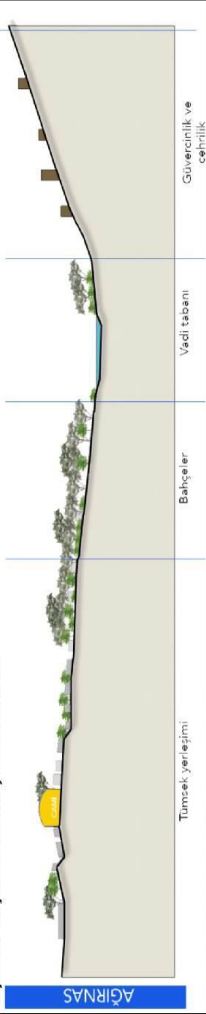
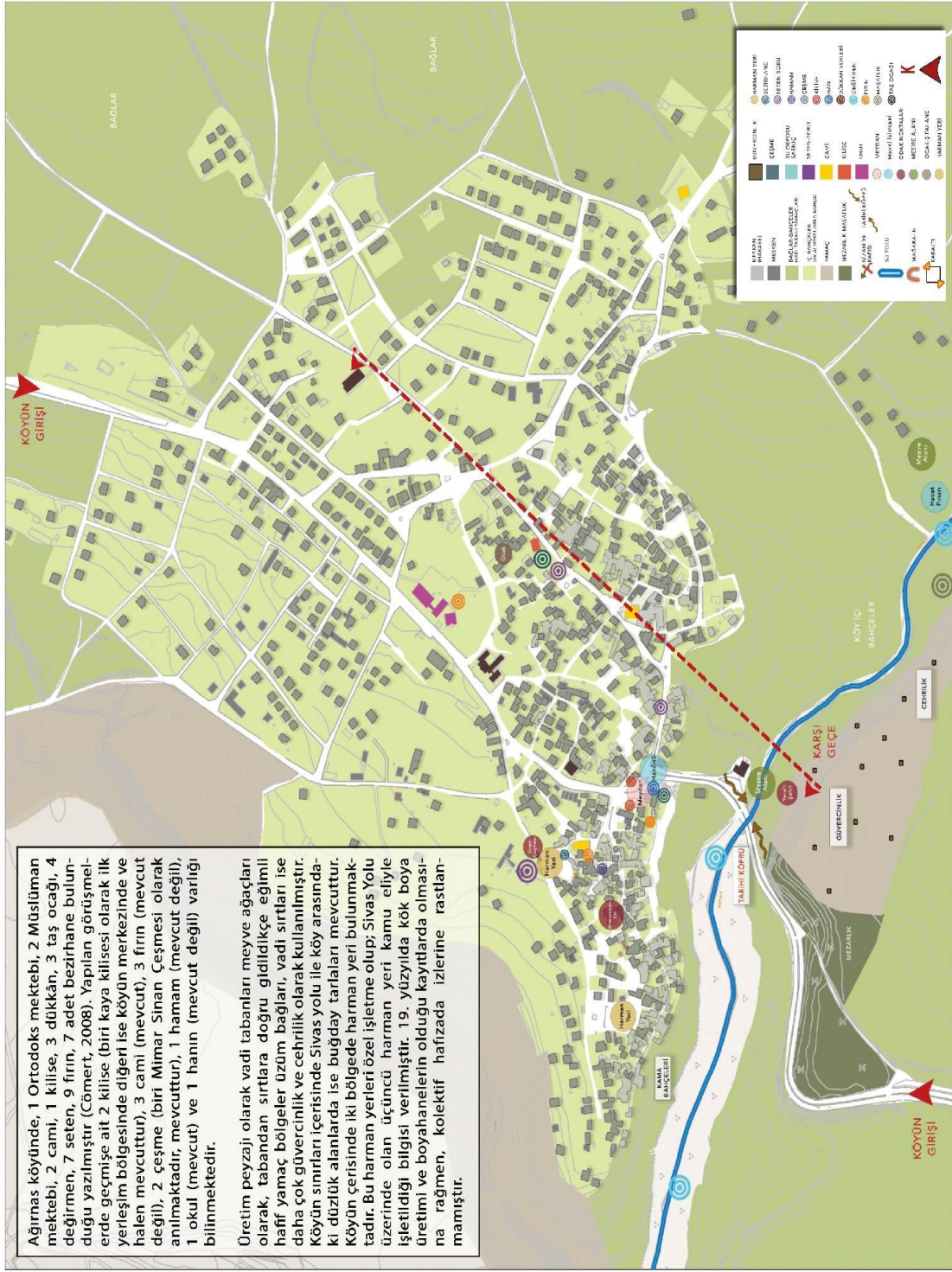
[illegible]

Şekil A.7 : Nize Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı

KÜLTÜREL PEYZAJ KİMLİK BİLEŞENLERİ
FİZİKSEL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Ağırnas köyünde, 1 Ortodoks mektebi, 2 Müslüman mektebi, 2 cami, 1 kilise, 3 dükkân, 3 taş ocağı, 4 değirmen, 7 seten, 9 firm, 7 adet bezihrane bulun-
duğu yazılmıştır (Comert, 2008). Yapılan görüşmel-
erde geçmiçe ait 2 kilise (biri kaya kilisesi olarak ilk
yerleşim bölgesinde diğer ise köyün merkezinde ve
halen mevcuttur), 3 cami (mevcut), 3 firm (mevcut
değil), 2 çeşme (biri Mimar Sinan Çeşmesi olarak
anılmaktadır, mevcuttur), 1 hamam (mevcut değil),
1 okul (mevcut) ve 1 hanın (mevcut değil) varlığı
bilinmektedir.

Üretim peyzajı olarak vadi tabanları meyve ağaçları harif, tabandan sırtlara doğru gidildikçe eğimle hafif yamaç bölgeler üstünü bağları, vadi sırtları ise daha çok güvercinlik ve çehrilik olarak kullanılmıştır. Köyün sınırları içerisinde Sivas yolu ile köy arasında-ki düzlük alanlarda ise buğday tarlaları mevcuttur. Köyün çevresinde iki bölgede harman yerli bulunmak-tadır. Bu harman yerleri özel işletme olup; Sivas Yolu üzerinde olan üçüncü harman yerli kamu eliyile işletildiği bilgisi verilmiştir. 19. yüzyılda kök boya üretimi ve boyahanelerin olduğu kayıtlarda olması-na rağmen, kolektif hafızada izlerine rastlan-mamıştır.

HAFIZA PEYZAJI KİMLİK KARTI
KORAMAZ VADİSİ
AĞIRNAS

DOĞAL KİMLİK BİLEŞENLERİ

Köye giriş, Gesi yolundan Ağırnas istikametine doğru gelirken taş köprü ile sağlanmaktadır. Yadinin formasyonu na göre köy vadinin tek yamacına da yerleşmiştir. Fakat ilk yerleşimin karşı geçce diye tabir edilen yamaça yer aldığı bilinmemektedir. Bu bilgiyi yeraltı şehrinin orada olmasından da doğrulayabilmekteyiz. Günümüzdeki yerleşim daha çok tümsekte yer almaktadır.

HAFIZA KİMLİK BİLEŞENLERİ

[illegible]

Şekil A.10 : Ağırnas Hafıza Peyzajı Kimlik Kartı

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Özlem KEVSEROĞLU

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2008, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2011, İTÜ, Disiplinlerarası, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2008-2014 yılları arasında muhtelif peyzaj ofis ve şantiyelerinde *Peyzaj Mimarı* olarak görev almıştır.
- 2011-2014 yılları arasında Erciyes Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde *Misafir Öğretim Görevlisi* olarak görev yapmıştır.
- 2014'ten günümüze kadar AGÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nde *Araştırma Görevlisi* olarak görev yapmaktadır.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Kevseroğlu, Ö.**, Ayataç, H., Baturayoğlu Yöney, N. 2021. Understanding Intangible Aspects of Cultural Landscape; Living Cultures of northeast Kayseri Valleys, Milli Folklor International and Quarterly Journal of Cultural Studies, 130 (17), ss. 185-203, Ankara.
- Zıvalı Turhan, T., **Kevseroğlu, Ö.** 2021. Kır-Kent Bağlamında Değişen Kamusal Mekan Algısı: Germir ve Mostar Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı bir İnceleme. 29. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*, Mayıs 7-8, 2021 İstanbul. Türkiye.
- **Kevseroğlu, Ö.**, Ayataç, H., Baturayoğlu Yöney, N. 2021. Hafıza Peyzajlarının Kültürel Haritalamalarının Morfolojik Olarak Karşılaştırılması: Kayseri Derevenk, Gesi ve Koramaz Vadi Köyleri Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu "KENT MORFOLOJİLERİ": Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Mayıs 3-5, 2021 Ankara, Türkiye.
- Elagöz Timur, B., **Kevseroğlu, Ö.** 2021. Kaya Oyma Geleneğinin İzinden Kırsal Morfolojiyi Anlamak, Kayseri Koramaz Vadisi Örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu "KENT MORFOLOJİLERİ": Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Mayıs 3-5, 2021 Ankara, Türkiye.
- **Kevseroğlu, Ö.** 2019. Üretim Peyzajı Olarak Kültürel Peyzaj Alanları; Türkiye Örneği. *Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ile Planlama, Tasarım ve Koruma Üzerine*, Kasım 25, 2019 İstanbul, Türkiye.

- **Kevseroğlu, Ö.**, Ayataç, H. 2019. Kültürel Peyzajın Kent Hafızasındaki Sürekliliğinin İncelenmesi; Kayseri Derevenk, Gesi, Koramaz Vadi Köyleri Örneği. *International 7. Landscape Architecture Congress*, Kasım 6-10, 2019 Antalya, Türkiye.
- Elagoz Timur, B., **Kevseroğlu Durmuş Ö.**, Baturayoğlu Yöney, N., Asiliskender, B. 2018. Gesi Vadisi üzerinden Kültürel Sürekliliğinin Belgelenmesi ve Değerlendirilmesi: Kayseri, Mancusun (Yeşilyurt) Mahallesi, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu: “DeğişKent” Değişen Kent, Mekân ve Biçim*, Ekim 31-Kasım 2, 2018 İstanbul, Türkiye.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Kevseroglu, Ö.**, Kidik, A., Asiliskender, B. 2020. Continuity of Industrial Landscape: From Sümerbank Kayseri Textile Factory to AGÜ Sümer Campus. *International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism (ICCAU-2020)*, Mayıs 6-8, 2020 Alanya, Türkiye.
- Summer F., Baturayoglu Yoney N., Asiliskender, B., Ozkan S. E., Pedernana M., **Kevseroglu Durmus Ö.** 2018. Kerkenes Ekolojik Merkezi, *Oranti Dergisi*, 9, ss. 25-28, Kayseri.
- Akgun N., **Kevseroglu Durmus Ö.** 2018. Plug-In’: Articulations in Urban Pattern of Kayseri Workshop, *Süperkent Kayseri*, ss. 180 -197, Kayseri.
- Kıdık A., **Kevseroglu Ö.** 2018. Beton Olmak: bir morfogenetik yaklaşım, *Betonart Dergisi*, 58, ss. 68 – 70, İstanbul.
- Akgun N., **Kevseroglu Ö.** 2017. Cultural Continuity in Kayseri since Early Christian Period to Population Exchange: An examination on the ‘Traces’ of Multilayered Identity of Develi, *Conference titled as “Conservation: The Past Today's Dialogue”*, Ekim 26 -28, 2017 Ankara, Türkiye.
- Pakoz, M., Z., Ayten, M., **Kevseroğlu, Ö.** 2017. Socio-Spatial Dimensions of How to Make a City Bicycle-Friendly: The Case of Kayseri, Turkey, *Lisbon AESOP Annual Congress '17 Spaces of Dialog for Places of Dignity*, Temmuz 11-14, 2017 Lizbon, Portekiz.
- **Kevseroğlu, Ö.**, Kubat, A., S. 2015. The Evaluation of the Integration of Industrial Heritage Areas to Urban Landscape: The Case Study of Sumerbank Kayseri Cotton Factory, *AIZ Journal of ITU*, 12 (1), Mart 2015, ss. 31-36, İstanbul.
- Pakoz, M.Z., Polimeni, B., Kilic, E., Kilic, Z., **Kevseroglu Durmus, O.** 2015. From a ‘border city’ to a ‘buffer city’: Changing urban life and its effects on urban heritage in Kilis. *Shifting Cities, Urban Heritage in the 21st Century*, Kasım 12-14, 2015 New Jersey, ABD.
- **Kevseroğlu, O.**, Kubat, A., S., Ozbil, A. 2012. Using Space Syntax To Convert a Brownfield Area Into an Innovative Park: The Case of Kayseri, Turkey, *8th International Space Syntax Symposium*, Ocak 3-6, 2012 Santiago, Şili.
- **Kevseroğlu, O.**, Kubat, A., S. 2012. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, *Yapı Dergisi*, 362, ss. 48-54, İstanbul.

- **Kevseroğlu, O.,** Kubat, A., S. 2012. The Evaluation of the Integration of Industrial Heritage Areas to Urban Landscape: The Case Study of Sumerbank Kayseri Cotton Factory, *Symposium on Young Perspectives on Urban Design*, 2012 Istanbul, Türkiye.

